پر امنیتی برخی پارلمانی څارنه:

اصول، میکانیزم او چالچلندونه

پر هغې واکمنی چې څارنه نه وی، ترخپل پیټی لاندی نسکوریږی

(Force without judgment , collapes under ist own weight)
Horce, Odes, 3,4,65

پر امنیتی برخی د پارلمانی څارنی کتاب په چمتو کولو کی دغو کسانو ونډه اخیستی ده:

لیکوالان

Hans Born (هالند), Pilipp Fluri (سویس) und Anders B. Johnsson (سویدن)

سرمؤلف

Hans Born (هالند)

ونډه اخیستونکی

Alexey Arbatov (روسیه)، Jean-Christophe Burkel (فرانسه), Eva Busza (متحده ایالات), Marina Caparini (کانادا), Umit Cizre (ترکیه), David Darchiashvili (گرجستان), Jonah Isawa Elaigwu (نایجیریا), Hans-Peter Furrer (سویس), Denise Garcia (برازیل), Suzana Gavrilescu (رومانیا), Wilhelm Germann (آلمان), Owen Greene (بریتانیا), Miroslav Hadzic (صربستان اومونتنگرو), Karl Haltiner (سویس), Heiner Hänggi (سویس), David Hobbs (بریتانیا), Jan Hoekema (هالند), Rogier Huizenga (هالند), Andrzej Karkoszka (پولند), Peter G. Kelly (متحده ایالات), Simon Lunn (بریتانیا), Tom McDonald (بریتانیا), Dorijan Marsic (سلووانیا), Gian Giacomo Migone (ایتالیا), Michael F. Noone (متحده ایالات), Aleksandr Pikayev (روسیه), Christine Pintat (فرانسه), Andreas Prüfert (آلمان), Christopher Sabatini (متحده ایالات), Liliane Serban (رومانیا), Ravinder Pal Singh (هند), Anders C. Sjaastad (ناروی), Bauke Snoep (هالند), Svitlana Svetova (اوکراین), Jan Trapans (لتوانیا), Matias Tuler (آرجنتاین), Marlene Urscheler (سویس), Pentti Väänänen (فنلند), Biljana Vankovska (مقدونیه), Marie Vlachova (د چک جمهوری), Casper W. Vroom (هالند), Tamas Wachsler (هنگری), Donna Winslow (کانادا), Herbert Wulf (آلمان).

لیکواله ډله

Willem van Eekelen (هالند), Andreas Gross (سویس), Miroslav Filipovic (صربستا ن), Stepan Sulakshin (روسیه), Dimitro Tabachnik (اوکراین), Ahmad Husni Hanadzlah (مالیزیا), Adeseye Ogunlewe (نایجیریا) and Elissavet Papadimitriou (یونان) - members of the IPU Committee on Political Questions, International Security and Disarmament - and Beth Mugo (کینیا) and Ricardo Vasquez (ارجنتاین), members of the IPU Committee on Parliamentary, Juridical and Human Rights Questions

اصلی نسخه: انگلیسی، جینوا، 2003

د انګلیسی نسخی مصحح: (بریتانیا) Oliver Wates

سرایزه

له کومه ځایه چی امنیت د یو اولس د ملی ګټو لپاره محوری نقش لری، نو لازمه ده چی په دی برخه کی د خلکو نظریات هم په پام کی ونیول شی. په دغی ډول پالیسی کی باید هغه امنیتی ارزښتونه او اصول په پام کی ونیول شی چی دولت د هغو د ودی او ملاتړ په لټه کی دئ.

په دی وجه په پارلمان کی د منتخبو استازو دنده ده چی له حکومت او له امنیتی ادارو سره له نژدی همکاری وکړی. که څه هم هغوی ټول یواځنی موخی ته د رسیدو لپاره کار کوی، خو دندی یی له یو بل سره توپیر لری او باید یی هم ولری. پارلمان د قوانینو د جوړولو، د بودجی د تنظیم او پر امنیتی فعالیتونو د څارنی دندی په غاړه لری او هغه یواځی هغه وخت خپل مسؤلیت په سمه وجه سرته رسولای شی چی له معلوماتو او اړوندو تخصصی پوهو څخه برخه من وی او هم هغه باید دا توان او صلاحیت ولری چی وکړای شی حکومت حساب ورکونی ته کښینوی. دا د هغه یو ټولنیز جوړښت غوښتنه کوی چی د اعتماد او خبرو اترو پر بنسټ جوړ شوی وی.

په چیلی کی په تیرو څو کلونو کی د ټولنی او وسلوالو ځواکونو تر مینځ اړیکی ښی شوی دی. نړیواله ټولنه په دی هیواد کی یو بل ته د درناوی او یو بل سره د همکاری د فضا په شته والی شهادت ورکوی چی هیله کیږی په راتلونکی کی نوره هم وده وکړی. مونږ ډاډه یو چی دغه کتاب به د یوی لارښوونی په توګه په دی برخه کی مرسته وکړی تر څو د ټولنی د هر وګړی د ټولنیزو ګټو د خوندی ساتنی لپاره په امنیتی برخه کی ټول مهم لوبغاړی یو بل سره همکاری او په ګډه کار وکړی.

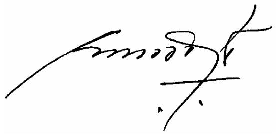

سناتور سرجیو پایز وردیگو Senador Sergio Páez Verdugo
د بین الپارلمانی اتحادیی د شورا رییس

وړاندوینه

له ډیرې پخوا زمانې څخه ملي واکمنی او ملي امنیت د یو ټینګ او مضبوط دولت د پاېښت لپاره ژوند بښوونکې امر ګڼل کیږي. نن د هغو کسانو نقش چې د امنیت د خوندي ساتنې لپاره دنده په غاړه لري، له یو لړ بنسټیزو بدلونونو سره مخامخ دی. د وسلوالو نښتو د نویو ډولونو او د دولتونوترمینځ د اړیکو له پراخیدو سره د امنیت د معنی په هکله نوی غبرګونونه او نوی فکرونه پاړولي دي. د ۲۰۰۱ کال د سپتمبر د ۱۱ نیټې حملې او له هغې څخه راپیدا شویو پایلو د داسې فکرونو پر ضرورت باندې نور هم ټینګار کړی دی.

په همدې وجه له بل هر وخت څخه زیات اوس پر امنیتي برخې باندې د یوې اغیزمنې پارلماني څارنې لپاره اړتیا لیدله کیږي تر څو داړ لاس ته راشي چې دغه نوي غبرګونونه له شفافیت او پوره مسؤلیت سره طرحه او د عمل په ډګر کې پلې کیږي. د پارلماني څارنې د نشتوالي په صورت کې دا ویره شته چې امنیتي اداری له خپلو هدفونو څخه ناوړه انګیرنه ولري او د یو دولت په دننه کې د یو دولت په څیر عمل وکړي چې دا په خپله له اوسنیو محدودو امکاناتو څخه د ناوړه استفادې او یا له اندازې څخه زیات د سیاسي او اقتصادي نفوذ څخه د کار اخیستولامل وګرځي. په داسې حال کې چې جګړه ځپلې او له کړکیچ سره مخامخ ټولنې ـ که څه هم د سولې په انتقالي دوره کې دي ـ په خاصه توګه له خطر سره مخامخ دي، ثبات لرونکې دیموکراسۍ هم باید له مدني ـ پوځي اړیکو سره مقابله وکړي او هغو ته داسې بدلون او وده ورکړي چې د امنیت د بدلون په حال کې چاپیریال سره یو ځای ګام واخیستلای شي.

د امنیتي برخې ذاتي او خوځنده خصوصیت د یوې اغیزمنې پارلماني څارنې په وړاندې یوه سخته ننګونه ګڼل کیږي. د اوسنیو بیلابیلو تخصصي مسألو شته والي، د امنیتي پرسونل زیاتوالي او د هغوی پیچلي تشکیلات او همدارا ز اکثرا د پټو قوانینو، مقرراتو او چالچلندونو په کار اچول د پارلماني استازو اغیزمن فعالیت له ستونزو سره مخامخ کوي، مګر داچې هغوی (پارلماني استازي) د خپلواکو څیړن ایزو امکاناتو او لازمو مسلکي پوهو څخه برخه من وي.

د دې ټولو مسألو په پام کې نیونې سره بین الپارلماني اتحادیې (IPU) او د وسلوالو ځواکونو د دیموکراتیکې څارنې لپاره د جینوا مرکز د داسې یو لاربنود کتاب د تالیف لپاره ملا وتړله چې پر امنیتي ادارو باندې د پارلماني څارنې د جوړښت لپاره د اغیزمنو او هراړخیزو چالچلندونو او میکانیزمونو لارې چارې وڅیړي او په دې برخه کې په آسانه او ساده ژبه لاربښوونه وکړي. دغه کتاب د همداسې یو فکر په پایله کې خپور شوی دی. د کتاب د مسوده کولو په پړاو کې ټول د ا ړتیا وړ مواد او مطالب د لیکوالانو د پارلماني ډلې له خوا تر غوراو کتنې لاندې ونیول شول او د بیلا بیلو کارپوهانو نظریات پرې واچول شول.

د یادونې وړده چې دا کتاب د دې خبرې په منلو سره لیکل شوی چې د ټولو هیوادونو لپاره د پارلماني څارنې یوه واحد ماډل یا نمونه نه شته. قوانین او چالچلندونه چې په یوه هیواد کې ښایي د منلواو تطبیق وړ وي، ښایي په یو بل هیواد کې نه وي. سربیره پر دې ټول پارلمانونه له یو شان واک او اختیار څخه برخه من نه دي. د دې واقیعتونو په پام کې نیونې سره، په دې کتاب کې سپارښتنې او لاربښوونې ښایي

تر زیاتی کچی آرمانی بڼه ولری. همداراز د امنیتی مسألو پیچلئ خصوصیت په دی کتاب کی د ټولو یاد شوو مسألو ارزونه نا ممکن ګرځوی.

لنډه دا چی کیدای شی چی د دغه کتاب لارښوونی پر امنیتی ادارو باندی د پارلمانی څارنی د سمون او ودی لپاره د یوی سرایزی په توګه وګڼله شی او هیله کیږی چی لوستونکی په دی برخه کی د لازیاتو څیړنو لپاره وهڅول شی. او په پای کی هیله کوو چی د دی کتاب له خپرولو سره د هغو امنیتی پالیسیو او چالچلندونو داړ تر لاسه شی چی په ریښتینی توګه د هغو خلکو له غوښتنو او ارمانونو سره سمون ولری، چی د خدمت ادعا ورته کیږی.

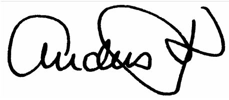

آندرس ب. جانسون
Anders B Johnsson
د بین الپارلمانی اتحادیی عمومی منشی

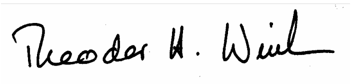

سفیر دکتر تئودور اچ.وینکلر
Ambassador Dr. Theodor H.Winkler
د وسلوالو ځواکونو د دیموکراتیکی څارنی لپاره د جینوا د مرکز رییس

هغه څه چې تاسی په دی کتاب کی میندلای شی

دغه کتاب په اتو برخو ویشل شوئ چې هره برخه یې څو فصلونه لری او کیدای شی چې په دوه ډوله ولوستل شی. د ټول کتاب له لوستلو سره سړی کولای شی چې د امنیتي مسألو او د پارلماني څارنی په هکله پراخ معلومات ترلاسه کړی. که چیری د داسی لوستلو لپاره وخت نه وی، کیدای شی هره برخه او یا هر فصل چې د لوستونکی لپاره په زړه پوری وی، ولوستل شی.
په هره برخه کی بیلابیل چوکاټونه شته دی چې پیچلی مسألی په کی روښانه شوی دی. په هغو کی د مختلفو هیوادونو د امنیتي او استخباراتي چارو د قوانینو او مقرراتو بیلگی ښودلی شوی دی. د ډیرو فصلونو په پای کی د «هغه څه چې تاسی د پارلمان د استازی په توگه یی سرته رسولای شی» تر عنوان لاندی میندلای شی. تر دغه عنوان لاندی پارلماني استازو ته د عمل په ساحه کی ځینی سپارښتنی شوی دی. خو بیاهم څرنگه چې مخکی وویل شول دغه ډول سپارښتنی عامه بڼه نه لری، بلکه د هر هیواد کورنی شرایط باید په پام کی ونیول شی.

په دوو لومړیو برخو کی پر امنیت باندی د پارلماني څارنو د ځیرنی لپاره د نظری او تحلیلي کار چوکاټ ټاکل شوی دی. لومړی برخه د امنیت د ودی په حال کی طرحی باندی خبری کوی او د امنیتي مسألو په اړه د پارلمان او د نورو دولتي مؤسسو دنقش په هکله یوه عمومي کتنه وړاندی کوی. هغه مهمی پوښتنی چې په دی برخه کی ځواب شوی دی عبارت دی له:

- ❖ په امنیتي چاپیریال کی وروستي پرمختگونه څه دی؟
- ❖ د هغو په نسبت نوی گواښونه او غبرگونونه څه دی؟
- ❖ ولی پر امنیتي ادارو باندی پارلماني څارنه باید وشی؟
- ❖ پر امنیتي برخې د دیموکراتیکی واکمنی اصلي اصول څه دی؟
- ❖ پارلمان د دولت او د قضاییه قوی په وړاندی څه نقش لری؟

دوهمه برخه د ملي امنیت د پالیسی د دوری ټول پړاوونه او همداراز په دی اړه نړیوال موجود مقررات بیانوی. د دوهمی برخې دوه وروستي فصلونه د مدني ټولنی، او رسنیو د نقش او د امنیتي مسألو په هکله د جنسیت پر بنسټ نظریات روښانه کو ی. په دی برخه کی اصلي پوښتنی دا دی:

- ❖ په هغو پریکړو کی چې د ملي امنیت پالیسیو پوری اړه لری د پارلمان نقش څه دئ؟
- ❖ نړیوال قوانین څرنگه د ملي امنیت د پالیسیو امکانات محدودوی او یا زیاتوی؟
- ❖ څرنگه مدني ټولنه او رسنی په ملي امنیت پوری تړل کیږی؟ پارلمان څرنگه کولای شی چې د هغو له بیلابیلو ونډو څخه کار واخلی؟
- ❖ امنیتي مسألی څرنگه ټولنی ته پیژندل کیږی؟
- ❖ د ښځو نقش د امنیت په برخه کی څرنگه دئ؟

دریمه برخه د امنیتي برخې د اجزاو پیژندل ښکاره کوی چې هغه عبارت دی له پوځ، پولیسو، استخباراتي خدماتو او یو شمیر پوځی ارگانونو او د امنیتي خصوصي شرکتونو څخه.

- ❖ د هری امنیتي اداری اصلي چالچلند او خصوصیتونه څه دی؟
- ❖ د سیاسي اوداخلي حساب او ځواب ورکوني لپاره څه ډول میکانیزمونو ته اړتیا ده
- ❖ پارلمانونه په څه ډول پر امنیتي ادارو باندی اغیزمنه څارنه د عمل په ډگر کی پلی کوی؟

څلورمه برخه پر امنیتي برخې باندی د پارلماني څارنی امکانات تر غور لاندی نیسی، او د نورو مسألو سربیره دغو پوښتنو ته هم ځواب ورکوی:

- کومې وسیلې کیدای شي چي د پارلمان په اختیار کې کیښودل شي تر څو پر امنیتي ادارو د څارني ضمانت وکړی؟
- څنګه کیدای شي چي د امنیتي مسألو په برخه کې پارلماني تخصص اصلاح کړای شي؟
- د امنیتي مسألو په برخه کی د پارلمان د څیړنی او کتنی نقش څه اهمیت لری؟
- د پارلمان دفاعي کمیسیون څرنګه کولای شي چي په اغیزمنه توګه عمل وکړی؟
- شکایتونو ته د ځواب ورکونکې چارواکې نقش څه دی؟
- دفاعي چارو لپاره د شکایاتو اداره څه ډول کار کوی؟
- ولي پارلماني استازی باید د امنیتي ادارو له تأسیساتو څخه لیدنه کتنه وکړی؟

پنځمه برخه هغه شرایط تر غور لاندی نیسي چي امنیت ته ځیني ځانګړی چلنجونه پیدا کوی لکه اضطراری حالات، ملي امنیت ته ګواښونه، تروریزم او انترنتي جرمونه. همداراز په دی برخه کی په سوله ساتو ماموریتونو کی د برخي اخیستلو مسألي تر بحث لاندی نیول شوی دی. دغه ماموریتونه اکثرا په هغو سیمو کی چي امنیت نه لری او یا امنیتي ثبات په کی نه شته، سرته رسول کیږی. نو په دی وجه پنځمه برخه د نورو مسألو تر څنګ د دغو مسألو په هکله هم غور کوی:

- څنګه کیدای شي چي د اضطراری حالاتو، ملي امنیت او بشری حقوقو د خوندی ساتني تر منځ دقیق انډول وساتل شي؟
- د اضطراری حالاتو موخي او محدودیتونه څه دی؟
- د سپتمبر د ۱۱ پیښي څخه تر اوسه پوری څه نوری پیښی شوی دی؟ څنګه کیدای شي چي د تروریزم او قانوني دیموکراتیکو اعتراضونو تر منځ توپیر وشي؟ د دولتونو د نړیوال امنیت لپاره پایلي څه دی؟ د پارلمان نقش په دی برخه کی څه دئ؟
- بهرنیو هیوادونو ته د سولی د عملیاتو په موخه د پوځي ځواکونو د استولو په پریکړو کی د پارلمان نقش څه ډول دئ؟

شپږمه، اوومه او اتمه برخي د دری سرچینو په هکله غور کوی چي امنیتي ادارو سره اړیکه لری. څرنګه چي په شپږمه برخه کی دفاعي بودجه او د پارلمان او دولتي مالي پلټونکو د ارګانونو له خوا د هغي کنترول تر بحث لاندی نیول شوی دی:

- څرنګه کیدای شي چي بودجه د امنیت لپاره یو مهم فکتور وګرځي؟
- څرنګه کیدای شي چي د امنیتي بودجي په تنظیم کی شفافیت او حساب ورکونه په کار واچول شي؟
- د امنیتي بودجي د تنظیم د سمي څارني لپاره څه ډول شرایط موجود دی؟
- څرنګه کیدای شي چي امنیتي اداری تر مالي پلټني لاندی ونیول شي؟ ولي د یو خپلواک مالي پلټونکي شته والی ضروری دی او هغه څه ډول عمل باید وکړی؟

اوومه برخه د امنیتي ادارو د پرسونل په هکله ده او موخه یی د استخدام په مسألو د غور، د پوځي افرادو روزني، د تقاعد لپاره په طرحو، د تقاعد معاش، عسکری مکلفیت او بدیل خدمت په هکله له پارلمان سره مرسته ده:

- څرنګه کیدای شي چي دیموکراتیک ارزښتونه د امنیتي ادارو پرسونل ته ورزده کړای شي؟
- آیا پوځي خلک کولای شي چي خصوصي اتحادیي جوړی کړی؟
- عسکری خدمت او بدیل خدمت په مختلفو دولتونو کی څه ډول دی؟

- آيا د پوځي افرادو لپاره د چالچلند کوم ډول لارښووني شته دي؟ آيا په دې برخه کې نړيوال معيارونه موجود دي؟
- په امنيتي برخه کې د پرسونل د منجمنټ کومه برخه د پارلمان استازو پورې تعلق نيسي؟

په پای کې اتمه برخه د امنيت له مادي سرچينو سره کار لري، خصوصا تدارکات (له چا څخه، څه شی بايد واخيستل شي)، د وسلو سوداګري او ليږل او ليږدول:

- په دې هکله څه ډول قانوني محدوديتونه وجود لري؟
- د تدارکاتو په برخه کې هراړخيزه پريکړه د څه شي په هکله ده؟
- کوم شرايط پټوالي توجيه کوي؟
- پارلمان دغه ډول مسألې څرنګه ارزوي؟

د موضوعاتو فهرست

د موضوع عنوان	پاڼه
د ونډې اخيستونکو فهرست	2
سرايزه	3
وړاندوينه	5
هغه څه چې تاسې به دې کتاب کې ميندلاى شي	7
د چوکاټونو فهرست	12-14
لومړۍ برخه	
د امنيتي طرحو وده او لوبغاړي:	
هغه يوه ننګونه چې پارلمانونه ورسره مخامخ دي	
لومړى فصل: د بدلون په حال کې امنيت د بدلون په حال نړۍ کې	17
دوهم فصل: پرامنيتي ادارو باندې د پارلماني څارنې اهميت	21
دريم فصل: د پارلمان او نورو دولتي تأسيساتو نقش او مسؤليتونه	23
دوهمه برخه	
د ملي امنيت د پاليسي څارنه	
څلورم فصل: د ملي امنيت د پاليسي طرحه	29
پنځم فصل: د ملي امنيت پاليسي او نړيوال مقررات	34
شپږم فصل: د مدني ټولنو او رسنيو نقش	38
اووم فصل: د جنسيت (ښځينه او نارينه) له نظره د امنيت پاليسي	46
دريمه برخه	
په امنيتي برخه کې اصلي اوپراتيفي څانګې	
اتم فصل: پوځ	55
نهم فصل: په دولت کې نور پوځي سازمانونه	60
لسم فصل: د پوليسي ځواکونو جوړښت	62
يولسم فصل: پټې او استخباراتي ادارې	65
دولسم فصل: پوځې او امنيتي خصوصي شرکتونه	71
څلورمه برخه	
ملي امنيت تر پارلماني څارنې: شرايط او ميکانيزمونه	
ديارلسم فصل: د يو اغيزمني پارلماني څارنې شرايط	77
څلورلسم فصل: په امنيتي برخو کې په کار لويدلي پارلماني ميکانيزمونه	83
پنځلسم فصل: د دفاع او امنيت پارلماني کميسيونونه	89
شپاړلسم فصل: شکايتونو ته د ځواب ورکونې خپلواک چارواکي	93
اوولسم فصل: د امنيتي ادارو له تأسيساتو څخه ليدنه کتنه	97
پنځمه برخه	
په عمل کې پرامنيتي ادارو باندې څارنه: شرايط او ځانګړې چالچلندونه	
اتلسم فصل: استثنايي شرايط	103

د موضوعاتو فهرست

د موضوع عنوان — **پاڼه**

نولسم فصل: د کورني امنيت خوندی ساتنه 107
شلم فصل: تروريزم 111
يوويشتم فصل: امنيت او د معلوماتو تکنالوجي: نوی وسايل او ننګوني 119
دوويشتم فصل: د سولی نړيوال ماموريتونه 122

شپږمه برخه
مالی سرچيني: د امنيت په اړه يواغيزمن بودجوی کنترول ته لاره اوارول

درويشتم فصل: امنيت او د خزانی قدرت 133
څلورويشتم فصل: د امنيتی برخی د ملی بودجوی برخی د لګښتونو پلټنه 145

اوومه برخه
د امنيت په برخه کی بشری قواوی:
د تخصص درلودلو او ديموکراتيکی څارنی له امله داډمنتوب

پنځه ويشتم فصل: په امنيتی برخی کی د ديموکراتيکو ارزښتونو د سطحی لوړول 153
شپږويشتم فصل: د امنيت په برخه کی د پرسونل منجمنټ 163
اوه ويشتم فصل: د عسکری مکلفيت او د هغه په وړاندی وجدانی اعتراض 166

اتمه برخه
مادی سرچيني: د وسلو په ليږدولو او تدارکاتو باندی د اغيزمنی څارنی پلی کول
اته ويشتم فصل: د وسلو او پوځی تجهيزاتو تدارکات 175
نهه ويشتم فصل: د وسلو سوداګری او ليږدول 181

بين الپارلماني اتحاديه 191
د وسلوالو ځواکونو د ديموکراتيک کنترول لپاره د جينوا مرکز 192

د چوکاټونو فهرست

د چوکاټ شمیره	موضوع	پاڼه
۱	په اوسنی وخت کی نور امنیتی ګواښونه، په یواځیتوب یا یو ځایی، عبارت دی له:	18
۲	د امنیت د تینګښت لپاره بیلابیلی لاری چاری	19
۳	د امنیتی برخی په اړه د دولت د مهمو ارګانونو احتمالی دندی	24-25
۴	غوره واکمنی یا ښه حکومتوالی: پر امنیتی ادارو باندی د دیموکراتیکی څارنی لپاره یو مهم ارزښت ګڼل کیږی	26
۵	تر پوښتنی لاندی د ملی امنیت د پالیسی نیول	29
۶	مستقیمه دیموکراسی او د نړیوالو تړونونو او نورو موافقت لیکونو تصویب: د سویس مثال	36
۷	په لاتین امریکا کی مدنی ټولنه:	39-40
۸	دجګړو نوی ډول: د مطبوعاتو لپاره سخت وخت:	41
۹	د سپتمبر له یولسمی څخه وروسته د مطبوعاتو آزادی	42
۱۰	د پارلمان انترنتی پاڼه	43
۱۱	پارلمانونه او رسنی	44-45
۱۲	د سولی په بیهر کی د جنسیت موضوع	46
۱۳	د جنسیت له نظره عملیات او دسولی بهیر	47
۱۴	په پوځ کی د ښځو شمیر ـ د ناتو د غړو هیوادونو مثالونه	48
۱۵	په امنیتی پالیسی کی د ښځو ونده د جنسیت د یو مهم بهیر په توګه	49
۱۶	په امنیتی برخو کی د ښځو له برخی اخیستلو سره نوی اړخونه او ننګونی	49
۱۷	له پوځ څخه بی برخی هیوادونه	55
۱۸	د دفاعی نظام سمون: هدف څه دی	56
۱۹	په جنوبی افریقا کی د پوځ له قوتونو څخه په پولیسی دندو کی کار اخیستل	57-58
۲۰	په ځینو نورو هیوادنو کی د دولتی پوځی ټولګیو مثالونه	58
۲۱	د پولیسو د دیموکراتیک چالچلند مهم ځانګړیتوبونه	62
۲۲	خطرلرونکی تحریفات او شرایط	63
۲۳	د بیلګی په توګه په اریتریا کی د پولیسو ځواک د ودی په حال کی دی	64
۲۴	پارلمان او د استخباراتی ادارو لپاره د مخصوصی بودجی ټاکنه: مثال ارجنتاین	66
۲۵	د محرمو یا پټو اسنادو د کتنی لپاره د پارلمانی کمیتو ځینی چلندونه	67
۲۶	خصوصی پوځی او امنیتی شرکتونه او د دیموکراسی لپاره د هغوی ځینی احتمالی خطرونه	72
۲۷	پر امنیتی برخی باندی د پارلمان د دیموکراتیکی څارنی لپاره وسایل او امکانات	78-79
۲۸	پر امنیتی ادارو باندی د پارلمان د څارنی لپاره ابتکاری ستراتیژی	80
۲۹	په امنیتی چارو کی د پارلمان د کارپوه توب د کچی د لوړولو لپاره میکانیزمونه او لاری چاری: یو څو وړاندیزونه	81
۳۰	د پارلمانی میکانیزم ګډ ځانګړیتوبونه او پر اجراییه قوی دڅارنی لاری چاری	83-84
۳۱	د اغیزمنو پوښتنو لپاره وړاندیزونه	85
۳۲	د پارلمان د تحقیق د کمیتو مهم ځانګړیتوبونه	86
۳۳	په سومالیا کی د کانادایی ځواکونو د استقرار په هکله د تحقیق کمیسیون: د امنیتی موضوعاتو پر سر د پارلمان د عامه رپوټونو د اغیزو بیلګه	87-88
۳۴	په دفاعی او امنیتی مسألو کی د یوی پارلمانی کمیتی احتمالی مهمی دندی	90
۳۵	د ناروی د پارلمان (Storting) د بهرنیو چارو او دفاعی کمیتو ګډی غونډی.	91
۳۶	شکایتونو ته د ځواب ورکونی لپاره خپلواک چارواکی	93-94
۳۷	په ځینو هیوادنو کی د دفاعی چارو د شکایتونو د چارواکی دندو ته کتنه	94

د چوکاټونو فهرست

د چوکاټ شميره	موضوع	پاڼه
۳۸	د آلمان د وسلوالو ځواکونو لپاره د هغه هيواد پارلمانی کميسار	95-96
۳۹	د ارجنتاين مثال	97
۴۰	د ربړونی ضد منشور اختياری پروتوکول د امنيتی ادارو له تأسيساتو څخه د ليدنی کتنی لپاره امکانات برابروی	98
۴۱	بيړنی يا اضطراری حالتونه: موخه او اصول	104-105
۴۲	د امنيت ا و ديموکراسی ساتنه	108
۴۳	تحريفونه له جدی پايلو سره	109
۴۴	د سپتمبر د ۱۱ پيښی په وړاندی د ملګروملتو د امنيت د شورا غبرګون	112
۴۵	له ترووريزم سره مبارزه	113
۴۶	د وګړو د شخصی معلوماتو څخه د کار اخيستلو د ساتنی لپاره منشور	120-121
۴۷	د سولی لپاره مينځګړيتوب، له سولی څخه ساتنه، د سولی ټينګول او د سولی رامينځ ته کول: د ملګرو ملتونوځو ګټور تعريفونه	122-123
۴۸	د ملګرو ملتونو د سوله ساتو ځواکونو ورو ورو خوندی کول	126
۴۹	د سولی په ماموريتونو کی د برخی اخيستلو مقررات	126-127
۵۰	د ملګرو ملتونو له خوا د سوله ساتو ځواکونو روزنه	128
۵۱	بودجه: د ديموکراتيکی واکمنی لپاره يوه مهمه وسيله	133
۵۲	ولی بايد پارلمان د هيواد د بودجی په ټاکلو کی فعال نقش ولری؟	134
۵۳	په فيصدی توګه له ملی ناخالص عايد څخه د ځينو هيوادونو دفاعی لګښت	135
۵۴	د پلان، پروګرام جوړونی او د بودجوی نظام	137
۵۵	د دفاعی بودجی بنسټيزی اجزاوی: د هسپانيی د ۲۰۰۲ کال دفاعی بودجه	139
۵۶	د امنيتی بودجی په شفافيت کی مهم خنډونه	140
۵۷	په امنيتی بودجه کی د پټ ساتنی يا محرميت دری سطحی	141
۵۸	د امنيتی ادارو د بودجی د اغيزمن کنترول په وړاندی اصلی ستونزی	142-143
۵۹	د جنوب ختيځی اروپا په ځينو هيوادونو کی بودجوی چالچلند (له ۲۰۰۱ کال څخه را په د خوا)	143-144
۶۰	د محاسباتو د ديوان عمومی پلټونکی	145-146
۶۱	په پارلمانی څارنه کی پر امنيتی ادارو باندی د انګلستان د ملی محاسباتو د ديوان نقش	147-148
۶۲	د ګرجستان پارلمان او د بودجی کنترول	148-149
۶۳	د وسلوالو ځواکونو د مسلکی کارکونکو لپاره د ټولنو او انجمنونو د درلودلو د حق په هکله د اروپا د شورا سپارښتنی	155
۶۴	د آلمان په وسلوالو ځواکونو کی د مشری او مدنی روزنی مسأله	158
۶۵	د پوليسی چارواکو لپاره د مسلکی اخلاقی چلند مقررات	159
۶۶	د امنيت د سياسی – پوځی اړخونو لپاره د اروپا د امنيت او د همکاری د سازمان د مسلکی چلند مقررات (۱۹۹۴)	160
۶۷	د پرسونل يا تشکيلاتو منجمنټ: هغه څه چی پارلمان بايد ورته پاملرنه ولری	163-164
۶۸	عسکری خدمت په ټوله نړی کی	166-167
۶۹	د عسکری د مکلفيت په دوره کی ځورول	168
۷۰	د بشری حقوقو د ۱۹۹۸/۷۷ پريکړی په هکله د ملګرو ملتونو کميسيون: د عسکری د خدمت پر خلاف وجدانی اعتراض	170
۷۱	بديل خدمت: د بيلګی په توګه په سويس کی	171
۷۲	د پارلمان استازی ولی بايد د وسلو د تدارکاتو باندی څارنه ولری؟	176

د چوکاټونو فهرست

د چوکاټ شمیره	موضوع	پاڼه
۷۳	د وسلو د تدارکاتو ګنګ او کمزوی پالیسی یا د وسلو د تدارکاتو ډیره محرمانه پروسه ښایی دغه لاندی پایلی ولری....:	177
۷۴	د دفاعی تجهیزاتو د تدارکاتو لپاره د هالند پالیسی: د پارلمانی څارنی اړخ	178
۷۵	د وسلو د لیږدولو تعریف	181
۷۶	د وسلو د لیږدولو په برخه کی سیمه ایزی موافقی	182-183
۷۷	د وسلو په بندیز کی له نور زیات دقت او پاملرنی څخه کار اخیستل: هغه څه چی پارلمانونه کولای شی په دی اړه یی سرته ورسوی	184
۷۸	د اضافی وسلو سوداګری: د بی وسلی کولو منفی نتایج	185
۷۹	د کوچنیو او سپکو وسلو د تجارت ارقام	186
۸۰	د کوچنیو او سپکو وسلو د غیر قانونی تجارت پرضد د ملګرو ملتونو د عمل پروګرام: د پارلمانی استازو لپاره د پام وړ موضوع	186-187
۸۱	د وسلود صادراتو په کنترول کی د پارلمان نقش: د اروپا د اتحادیی په غړو هیوادونو کی شفافیت او ځواب ورکونه	188-189

لومړی برخه

د امنیتی طرحو وده او لوبغاړی: هغه یوه ننګونه چی پارلمانونه ورسره مخامخ دی

لومړی فصل

د بدلون په حال کې امنیت
د بدلون په حال کې نړۍ کې

په وروستي لسیزه کې د نړۍ امنیتي شرایط سخت بدل شوي دي. په داسي حال کې چي پخوانیو ګواښونو خپل اهمیت له لاسه ورکړی دی، په دې برخه کې نویو او ویرونکو ننګونو سر راپورته کړی دی چي سړی دې ته اړوي تر څو د امنیت، کړکیچ او سولې د مفاهیمو په هکله نوی فکر وکړي.

په دیموکراسیو کې سوله او امنیت

هر ښتنه سولي او امنیت ته ګواښ نه پیدا کوي. په هره ټولنه کې د یو لړ موضوعاتو په هکله یو تربله متضاد او اکثرا مخالف فکرونه او نظریات موجود دي. په یوه دیموکراتیک نظام کې د بیان آزادی په توګه خلکو ته دا حق ورکړی شوی چي هغوی خپل مختلف نظریات خپلو منتخبو استازو ته ورسوي. استازي هم په خپل وار سره دنده لري چي د پارلمان په غونډو کې په دې هکله بحث او خبري ورکړي. دغه ډول یوه پروسه د دیموکراسیو لپاره لاره اواروي ترڅو د ښتنو او کړکیچونو لپاره د حل لاره ومومي او د داسي روغو جوړو په لټه کې شي چي د عامو خلکو له ملاتړ څخه برخه من شي. البته باید د حیرانیتا خبره نه وي چي د اغیزمنو دیموکراتیکو جوړښتونو د نشتوالي په صورت کې ښتني او کش کړپونه نور هم پراخیږي او له کنترول او اداري څخه وځي چي پایله یي ډیری خطرناکي دي. د ښتنو او کش کړپونو د کنترول لپاره د دیموکراسي نظام، د هغه د داخلي جوړښت په پام کې نیوني سره، ذاتا له سولې او امن سره تړلی دی.

دغه اړیکه په بل ډول هم د ثبوت وړ ده. نن دغه فکر په عمومي توګه منل شوی چي امنیت په خپل ذات کې هدف نه دی، بلکه هغه باید بالاخره د خلکو د عامه ګټو او سوکالي په خدمت کې وي. هغه دیموکراسي چي په یو اغیزمن پارلمان کې ریښه لري، کولای شي چي دغه فکر ته عملي جامه واغوندي:

«د ټولني، اولس او دولت خپلواکمني هغه وخت معني لري چي د یوي ربښتیني خپلواکمني څخه سرچینه واخلي او هغه انساني خپلواکمني ده». واسلاف هاول Vaclav Havel

ملي امنیت چي له دولت څخه چیرته چي د وګړي او ټولني ساتنه د هغه په ړومبنیو دندو کې ځای لري، په انساني امنیت بدلیږي. په عمل کې دولتونه د دغو لاندو اقداماتو په نیولو سره امنیتي ګواښونوته ځواب ورکونکي دي:

- **ځان ساتونکی اقدام:** د ښتنو د مخنیوی لپاره نوښتونه، څرنګه چي د خلکو په خوښه د ښتنو د حل لارو چارو میندل او سوله رغونکي اقدامات یي مقصد وي؛
- **لاس وهنه:** په سختو حالاتو کې، کله چي نوري لاري چاري ناکامي شي، په کورنیو ښتنو کې لاس وهنه په دې مقصد چي له خطر سره مخامخ خلک وساتل شي؛
- **غبرګون ښودونکی اقدام:** مرسته کونکي اقدام چي د کورني جګړي په وخت کې یا له هغي وروسته ضروری ګڼل کیږي په دې مقصد چي جګړه ځپلي خلک وژغورل شي، لکه د اولسي

خلکو او بې ځایه شوو خلکو لپاره د هستوګنې کمپونو جوړول، مهاجرو ته پناه ورکول او هغوی ته د مرستو برابرول.

له پوځي امنيت څخه تر پوره امنيت پورې

په رښتني توګه «انساني امنيت» ته پاملرنه د امنيت د طرحو له ودې سره نژدې تړاو لري پرته له دې چې تنګ پوځي ملاحظات په پام کې ونيول شي. په دې برخه کې اوس مخ پر زياتيدو توافق موجود دی چې په امنيتي موضوع کې بايد په پراخه لمنه غير پوځي لاملونه په پام کې ونيول شي (لومړی چوکاټ دې وکتل شي).

۱ـ چوکاټ

په اوسني وخت کې نور امنيتي ګواښونه، په يواځيتوب يا يو ځايي، عبارت دي له:

- **سياسي ګواښونه:** لکه کورني سياسي بې ثباتي، ناکام حکومتونه، تروريزم او د بشري حقوقو تر پښو لاندې کول؛
- **اقتصادي ګواښونه:** لکه بې وزلي، د شتمنو او بې وزلو هيوادنو تر مينځ د واټن زياتيدل، نړيوال اقتصادي رکود، د ګاونډيو هيوادونو اغيزې چې له اقتصادي لحاظه شتمن اړ يا کمزوي دي او سمندري لوټ ماری؛
- **چاپيريالي يا د انساني لاس وهنو له امله ګواښونه:** لکه هسته يي ناورينونه، نړيوال چاپيريالي بدلونونه، د وچې يا اوبو کميدل، د خوراکي موادو او نور سر چينو کميدل؛
- **ټولنيز ګواښونه:** لکه د لږکيو او ډيرکيو تر مينځ کش کړپ، د نفوس زياتوالی، سازمان شوي جنايتونه، د نشه يي توکو نړيوال قاچاق، غير قانوني سوداګرې، د خلکو د نه کنترول شويو مهاجرتونه او ناروغۍ.

د يوې ستري امنيتي اجندا د جوړولو ګټه په دې کې ده چې امنيت ته د ګواښونو په هکله هراړخيز معلومات او هغو ته د لازم ځواب ورکوو لپاره لاره برابروي. د دې طرحې کمزورتيا په دې کې ده چې امنيتي اداري کيدای شي تر دې نامه لاندې چې ګواکې له دولت او وګړو څخه ساتنه کوي، له قانوني قدرت اوزور څخه او يا ګواښ ورکولو سره، ترهغه څه زيات کار واخلي چې قانون ورته اجازه کړې ده. دا کيدای شي چې دغه اداري ډيرې زياتې غښتلې کړي، په خاصه توکه کله چې هغوی د ټولنې په غير پوځي برخې کې فعال شي. سر بيره پر دې امنيتي برخه کيدای شي چې له يو تخصص څخه برخه من نه وي چې نويو ننګونو ته ځواب ورکړي.

ديوه دولت له امنيت څخه تر د دولتونو تر مينځ امنيتي همکارۍ پورې

له ډير پخوا څخه دا مفکوره منل شوې ده چې وايي ملي امنيت يواځې د اولس په همکارۍ نه ډاډمن کيږي، بلکه هغه د دولتونو تر مينځ د همکاريو غوښتنه کوي. په نولسمه پيړۍ کې د «قدرت انډول» د امنيت د ساتنې لپاره د لارو چارو په لومړۍ درجه کې ځای درلود. په شلمه پيړۍ کې دله ايز امنيتي سازمانونو لکه د اولسونو ټولنه چې وروسته د ملګرو ملتونو سازمان د هغې ځای ونيو او ډله ايز دفاعي سازمانونو لکه ناټو رامينځ ته شول.

د سړې جګړې له پای څخه وروسته کورنیو نښتو په ډیرې چټکتیا سره زیاتوالی وموند. په اوسنی وخت کې تروریزم د نړۍ د خبرونو سرټکی ګرځیدلی دی. Globalisation یا نړیوال توب د دولتونو خپل مینځی اړیکی، په خاصه توګه په امنیتی برخو کی، پراخی کړی دی. نن هغه یو ګواښ چی یوه دولت ته ځیر شوی، کیدای شی چی ډیر ژر لمنه یی نورو ته هم پراخه شی، د سیمی او حتی نړیواله سوله بی ثباته کړی. دغه وروستی واقعیت د یوی پراخی امنیتی اجندا سره جوخت نړیوالو امنیتی همکاریو ته لا زیات خوځند قوت وربښی.

۲- چوکاټ

د امنیت د ټینګښت لپاره بیلابیلی لاری چاری

- **ډله ایزه دفاع**

دله ایزه دفاع هغه یو تړون دی چی د هغه پر بنسټ دوه یا څو هیوادونه د پردیو له خوا د حملی په صورت کی یوبل څخه د دفاع لپاره مکلف دی. د دغه ډول امنیتی ټینګښت ښه مثالونه ناتو او د امریکایی دولتونو تر مینځ د دفاع سازمان دی.

- **ډله ایز امنیت**

له دی ډول سیستم سره هر غړی له زور څخه د کار اخیستلو لاره رده کړی ده خو د ډله ایز امنیت بل غړی باندی د حملی په صورت کی هغه سره همکاری کوی. دغه نظام نړیوالی سولی ته د خطر په صورت کی په کلکه توګه د نړیوالی ټولنی له غبرګون څخه ملاتړ کوی.د ډله ایز دفاعی سیستم په خلاف، ډله ایزامنیت د ټولنی له دننی څخه د حملی په وړاندی د ځان څخه د دفاع حق خوندی ساتلی. د دغه ډول سیستم ښه بیلګه د ملګرو ملتونو سازمان دی. د ملګرو ملتو د منشور د ۴۱ او ۴۲ مادو له مخی، نړیواله ټولنه دنده لری چی د سوله ماتونکو پر خلاف د پوځی او یا غیر پوځی لارو څخه فشار راوړی.

سرچینه: Bruno،SIMMA : د ملګرو ملتونو منشور، ۱۹۹۵

- **د ګډو همکاریو له لاری د امنیت ټینګول**

د ګډو همکاریو له لاری امنیت چی څو اړخونه لری کیدای شی چی یو پراخ تعریف ولری. دغه اړخونه عبارت دی له: «دغه ډول امنیت یو بل باندی د بی باوری پر ځای یو بل باندی د اعتماد ټینګار کوی؛ هغه د شړلو پر ځای د غیر. پرانیستلو غوښتنه کوی؛ په هغه کی د غړیتوب لپاره محدودیت نه دی اینښودل شوی؛ هغه د پوځی حل پر ځای د غیر پوځی حل باندی ټینګار کوی؛ هغه په دی باور دی چی دولتونه د قانون اصلی پلی کونکی دی، خو غیر دولتی لوبغاړی هم کولای شی چی په دی برخه کی نقش ولوبوی؛ هغه که څه هم د غیر رسمی امنیتی جوړښتونو غوښتونکی نه دی، خو هغه ردوی هم نه؛ له ټولو څخه مهمه دا ده چی هغه د خبرو اترو د ځواړخیز دود پر ارزښت ټینګار کوی».

سرچینه: EVANS Gareth: Cooperating Peace, 1993

«ډله ایز دفاعی امنیتی جوړښت» د امنیتی همکاریو یو ډیر پراخ شکل دی. سر بیره پر دی، له لږ انسجام سره د امنیتی همکاریو شبکی د دو یا څو اړخیزو موافقو په چوکاټ کی پرته له دی چی یو رسمی یا پوځی سازمان ولری، هم شته دی.

د امنیتی همکاریو په یو سازمان کی شاملیدل ، بیا په خاصه توګه په یو دله ایز دفاعی سازمان کی، د یو هیواد پر امنیتی وضعیت باندی اغیزه لری. په اساسی توګه دغه ډول همکاری ښایی له ملی امنیت سره خورا مرسته وکړی او د ګواښونو په وړاندی ښایی دا یو ډیر«کلک سوک» وی. البته په داسی امنیتی

سازمانونو کی غړيتوب ځينی تاوانونه هم لری: هيواد مجبوره دی چی خپلی امنيتی موخی د خپلومتحدينو له غوښتنو سره جوړی کړی چی دا د ملی امنيت په پاليسی کی د اختياراتو د محدوديدو لامل گرځی. سر بيره پر دی پارلمان تر يوی کچی مجبوره کيږی چی د ملی امنيت د څارنی پر ځای د نړيوال امنيت په صحنه کی څارنه ولری.

دوهم فصل

پر امنیتی ادارو باندی
د پارلمانی څارنی اهمیت

ټول په دی نظر دی چی امنیتی پالیسی د اجراییه قوی «طبیعی دنده» ده ځکه چی له ښیی پوهی څخه برخه منه ده او هم کولای شی چی ډیر ژر په عمل لاس پوری کړی. پارلمان هغسی یو مناسب جوړښت نه دی چی وکړای شی، څرنګه چی لازمه ده، امنیتی مسایل تر غور لاندی ونیسی، په خاصه توګه چی د هغه کار زیات وخت غواړی او بل داچی له لازمو معلوماتی تخصصونو څخه بی برخی دی. خو پارلمان دنده لری چی اجراییه قوه تر کنترول لاندی ونیسی او د هغی پر چالچلند باندی غور وکړی. خو بیاهم څلور مهم ټکی شته دی چی پر امنیتی ادارو باندی د پارلمان څارنه ضروری ګڼی:

دیموکراسی د یو استبدادی حکومت د مخنیوی لپاره د بنسټ د ډبری په توګه

د فرانسی یو پخوانی لومړی وزیر،George Clemenceau، یو وخت ویلی ؤ چی « جګړه یوه ډیره جدی موضوع ده نسبت و دی ته چی هغه پوځ ته وسپارله شی». که سړی د دی خبری د ټوکی برخی څخه تیر شی او د هغی اصلی موخی ته پام واړوی نو دا معنی ورکوی چی په دیموکراتیک حکومتی نظامونو کی د خلکو استازی له ډیر زیات واک او اختیار څخه برخه من دی او د دولت هیڅ برخه باید د هغو له څارنی څخه لیری پاتی نه شی. هغه یو دولت چی د هغه پر امنیتی اداری، بیا په خاصه توګه وسلوالو ځواکونو باندی څارنه ونه لری، حتی په ښوو شرایطو کی هم هغه یوه نه بشپړ شوی دیموکراسی او یا د جوړیدو په حال کی دیموکراسی ګڼل کیږی.

د یو وتلی امریکایی پوه او څیړونکی،Robert A Dahl، په نظر «په سیاست کی یوه ډیره بنستیزه او پایښت لرونکی خبره دا ده چی د استبدادی واکمنی مخ نیوی وشی». له کومه ځایه چی امنیتی اداره د دولت له مهمو ارګانونو څخه شمیرل کیږی، د اجراییه قوی د اختیاراتو په وړاندی د یو انډول رامینځ ته کولو لپاره یو ډول کنترول او انډول نظام درلودلو ته اړتیا ده. په دی وجه امنیتی اداره باندی پارلمانی څارنه د دولت په سطح د قدرت شریکوالی لپاره یو مهم عنصر ګڼل کیږی او د اغیزمنتوب په صورت کی پارلمان کولای شی چی د اجراییه قوی یا جمهور رییس قدرت محدود کړی.

بودجه د پارلمانی څارنی د وسیلی په توګه

تر نن ورځی پوری د اجراییه قوی د کنترول لپاره بودجه د پارلمان له مهمو میکانیزمونو څخه شمیرله کیږی. په لویدیځه اروپا کی د خپلو غونډو له پیل سره پارلمانونو په سیاسی مسألو کی د خپل نظر د څرګندولو غوښتونکی ؤ او ادعا کړی ده چی «مالیات به وضع نه شی مګر داچی د نظر څرګندولو حق خوندی وساتل شی». له کومه ځایه چی امنیت پوری اړوند سازمانونه د هیواد د بودجی یوه مهمه برخه خپل ځان ته ځانکړی کوی، لازمه ده چی پارلمان د دولت د منابعو د استفادو په څرنګوالی باندی د اغیزمنتوب او ګټورتوب له لحاظه څارنه ولری.

د امنيتي مسألو د قانوني حدودو تدوين

د هيواد د امنيتي قوانينو د مسودې چمتو کول په عمل کې د اجراييه قوې په غاړه ده. سره له دې هم، پارلماني استازي د دغې مسودې په کتنې کې مهم نقش لري. هغوی کولای شي چې د دغې مسودې د هر يوې لپاره د لازمو اصلاحاتو وړانديز وکړي او يا په هغو کې د بدلون غوښتنه وکړي ترڅو ډاډ لاس ته راوړي چې وړاندې شوې مسوده د امنيت په برخه کې په کافي اندازه د نوې فکر سره سمون لري. پارلمان بايد دا هم يقيني کړي چې دغه قوانين يوازې د کاغذ پر مخ نه پاتې کيږي بلکه په عمل کې هم پلې کيږي.

عامو خلکو ته يو پل

اجراييه قوه ښايي له هغو امنيتي مسألو څخه چې د اولس لپاره خورا اهميت لري، سمه خبرتيا ونه لري. پارلماني استازي تل له خلکو سره په تماس کې دي او کولای شي چې د هغوی نظريات واوري. په دې وجه خلک له پارلمان څخه ډير زيات انتظار لري، استازي هم بايد د هغوی نظريات په پارلمان کې مطرح کړي او په قوانينو او پاليسيو کې د هغو له منعکس کيدو څخه ډاډمن شي.

پر امنيتي ادارو باندې د پارلماني څارنې په وړاندې ننګوني

لږترلږه په يوه امنيتي اداره کې درې برخې د پارلماني څارنې په وړاندې رښتيني ننګوني پيدا کوي:

- د پټو يا محرمو موضوعاتو قوانين په امنيتي برخې کې د شفافيت لپاره هڅې له ناکامۍ سره مخامخوي. دغه قوانين پر امنيتي ادارو پارلماني څارنه ـ په خاصه توګه په نويو ديموکراسيو او يا جګړه ځپلو هيوادونو کې ـ محدودوي او يا يې له ستونزو سره مخامخوي. د دغې پديدې لامل کيدای شي چې د هغه قانون نشتوالی وي چې دهغه پر اساس خلک دولتي معلوماتو ته د لاس اوږدولو حق لري.
- امنيتي اداره يوه پيچلې برخه ده چې په هغې باندې پارلمان بايد په ځينو مسألو څارنه ولري لکه د وسلو خريد، د وسلوالو ځواکونو کنترول، د پوځي جزوتامونو چمتو کول يا د هغو بندو بست کول. دا په داسې حال کې ده چې د يوې اغيزمنې څارنې لپاره ټول پارلماني استازي نه يوازې له کافي تخصص او مسلکي پوهې څخه بې برخې دي، بلکه د هغوی د استازيتوب دوره ښايي لنډه وي چې د هيواد په دننه او بهر کې لازمو منابعو ته د لاس اوږدولو امکانات ونه لري.
- د امنيت د ټينګولو لپاره پر نړيوالو همکاريو ټينګار ښايي د يو هيواد د امنيتي سياست د شفافيت او ديموکراتيک توب کچه راټيټه کړي. دا مسأله په خپله کيدای شي چې پارلمان د څارنې له پروسې څخه وباسي. په دې وجه پارلمان بايد خپل نظر ته عملي بڼه ورکړي، په نړيوالو بحثونو او تصميمونو کې برخه واخلي او په دې اړه لاس لاندې نيول شوی اقدامات وڅاري.

دریم فصل

د پارلمان او د نورو دولتی تأسیساتو نقش او مسؤلیتونه

ګډ مسؤلیتونه

که څه هم دولت او پارلمان په امنیتی مسألو کی یو تر بله بیل نقشونه لوبوی، خو د یوی فعالی امنیتی اداری ساتل د هغوی ګډ مسؤلیت دی. دغه ګډ مسؤلیت د سیاسی او پوځی مشرانو په اړیکو کی هم لیدل کیږی. دغه دوه برخی د یو بل سیال چی متضاد اهداف ولری نه شی ګڼل کیدای. خو دغه دوه ډلی د یو اغیزمن، بشپړ او د خلکو پر خوښی ولاړ امنیتی سیاست ته د رسیدو لپاره یو بل ته اړتیا لری. نو په دی وجه، د دیموکراتیکی څارنی لپاره باید د هیواد د سیاسی مشرانو او لوړ پوړو پوځی چارواکو ترمینځ د آزادو اړیکو او د هغوی د شخصی ګډون سره د باور پر بنسټ ولاړی خبری اتری، ډاډمنی کړای شی.د دا ډول پایښت لرونکو خبرو اترو او د نظریاتو د تبادلی ګټه دا ده چی د هیواد د سیاسی او پوځی مشرانو تر مینځ د پردیتوب مخه نیوله کیږی او دا په خپله د امنیتی ثبات د ټینګیدو سبب ګرځی.

د دندو ویشل

د دولت دری واړه قواوی، اجراییه، مقننه او قضاییه، د ملی امنیت په پالیسی کی بنسټیز نقش لری. په دریم چوکاټ کی دغه دری واړه قوی تشریح شوی او سر بیره پر دی د اجراییه قوی د دری ارګانونو، د دولت رییس، حکومت او لوی درستیز ځانګړی دندو باندی رڼا اچول شوی ده. دا چی د هر هیواد سیاسی نظام له بل سره بنایی توپیر ولری، په دغه چوکاټ کی هڅه شوی چی د هغوی دندی په عمومی توګه روښانه کړای شی.

پر پارلمان سربیره، قضاییه او اجراییه قواوی ، مدنی ټولنه هم د هیواد د ملی امنیت د پالیسی په طرح او پلی کولو کی غیر رسمی خو مهمه ونډه لری. دا په داسی حال کی ده چی رسنی عام خلک د دولتی چارواکو له چلند څخه خبروی (شپږم فصل د ی وکتل شی).

په پای کی دوه نور ارګانونه ـ د خلکو شکایتونو ته د ځواب ورکونی لپاره ګمارل شوی چارواکی (شپاړسم فصل دی وکتل شی) او د محاسباتو د دیوان پلټونکی (څلورویشتم فصل دی وکتل شی) ـ د ملی امنیت د سیاست د پلی کولو او د بودجو په څارنو کی ډیر مهم نقش لری.

سیاسی حساب ورکونه

امنیتی اداری باید د دولت د دری واړو قواوو په وړاندی ځواب ورکونکی او حساب ورکونکی اوسی:

- اجراییه قوه د خپلو مرکزی، سیمه ایز او محله یی ادارو له لاری څارنه کوی. د دولت د بودجی ټاکل، عمومی کړنلاره او د امنیتی ادارو د فعالیتونو د ړومبیتوب ټاکل د اجراییه قوی پر غاړه دی.

- مقننه قوه د قوانینو د تصویب له لاری د امنیتی ادارو د اختیاراتو حد او حدود ټاکی او د بودجی دتخصیص له لاری پر امنیتی ادارو پارلمانی څارنه کوی. په دغه څارنه کی کیدای شی چی د خلکو شکایتونو ته د ځواب ورکونی لپاره پارلمانی کمیسیون هم برخه ولری.
- قضاییه قوه پر امنیتی ادارو د څارنی تر څنګ، د ضرورت په وخت کی د مدنی یا جزایی دعواوو د اقامی له له لاری د امنیتی مامورینو سرغړونی څاری.

۳- چوکاټ

د امنیتی برخی په اړه د دولت د مهمو ارګانونو احتمالی دندی

	پارلمان	**قضاییه**		**اجراییه**	
			د دولت رییس	**کابینه**	**لوی درستیز**
اعلی قوماندان	په ځینو هیوادونو کی پارلمان وروسته له بحثونو څخه اعلی قوماندان انتخابوی او یا یی ټاکی	د اساسی قانون محکمه د اعلی قوماندان په توګه د جمهوررییس یا د هغه د کابینی پر مشروعیت باندی غور کوی	په ځینو هیوادونو کی د دولت رییس تشریفاتی بنه لری، په ځینو نورو کی د تصمیم نیونی له قدرت څخه برخه من دی؛ د بیلګی په توګه د جګړی په وخت کی د اعلی قوماندان دنده لری	د جګړی په وخت کی دولت د ټولو ځواکونو د قوماندانی دنده په غاړه لری	په ځینو هیوادونو کی یواځی د جګړی په وخت کی لوی درستیز ټاکل کیږی او په ځینو نورو کی دغه مقام تل موجود وی
امنیتی پالیسی	بحثونه او د امنیتی طرحی تصویب کوی، قوانین ټاکی		د امنیتی پالیسی په اړه د قوانیو لاس لیک کول	د امنیتی پالیسی لپاره وړاندیز او د هغی پلی کول	حکومت ته سلا مشوری، د امنیتی پالیسی لپاره طرحی جوړول او د هغی پلی کول
بودجه	د بودجی تصویب			د بودجی وړاندیز	حکومت ته مشوره
دفاعی قوانین	د قوانینو تصویب	د اساسی قانون محکمه د قوانینو مشروعیت باندی غور کوی او هغه تفسیروی	د قوانینو د انفاذ لپاره لاس لیک	د قوانینو وړاندیز او د فرعی قوانینو تصویب	حکومت ته مشوره؛ د قوانینو پلی کول
تشکیلات	په ځینو هیوادونو کی پارلمان د یو شمیر منصبونو د تصویب لپاره اختیار لری	د هغوی د چالچلندونو د مشروعیت په هکله قضاوت	د لوړ پوړو قوماندانانو ټاکل او د تشکلیلاتو د طرحی تصویب	د لوړ پوړی قوماندان ټاکل	د تشکیلاتو په برخه کی مشوره، د تشکیلاتو پلی کول، د لاس لاندی قوماندانانو ټاکل

تدراکات	د وسلو د تدارکاتو د مهمو پروژو غور او تصویب	د قاضیانو محاکمه، د فساد او دوکه کاریو له قوانینونو څخه سرغړونی		د وسلو د تدارکاتو لپاره وړاندیز	د وسلو د تدارکاتو لپاره نوښت او پلی کول
بهرته د پوځی ځواکونو استول/ د بهرنیو عسکرو لپاره کوربه توب	مخکی له مخکی یا وروسته تصویب یا په مجموعی توګه د هغو ردول	د هغوی د چالچلند او قانونیت په کله قضاوت		په نړیوالو ماموریتونو کی د برخی اخیستلو لپاره خبری اتری او د جنګی شرایطو د مقرراتو په هکله پریکړی	د عملیاتو قوماندانی
نړیوال تړونونه، متحدینو سره یوځای کیدل	تصویب		د نړیوالو تړونو عقد	د ملی او نړیوالو خبرو اترو مسؤلیت	حکومت ته سلا مشوره

څرنګه چی پاس یادونه وشوه، کیدای شی چی دغه دری قواووی په مختلفو هیوادونو کی مختلفی دندی ولری. سره له دی، له امنیتی ادارو څخه د هر ډول ناوړو استفادو د مخنیونی لپاره د قدرت د ویشی په موخه یو واحد نظام ته اړتیا لیدله کیږی. د دی خبری په پام کی نیونی سره چی په ډیرو هیوادونو کی په امنیتی مسألو کی دولت مهم نقش لری، لازمه ده چی پارلمان اغیزمنه څارنه او لازم امکانات په اختیار کی ولری. د دی خبری اهمیت په دی کی نغښتی دی چی نوی امنیتی ننګونی (لومړی فصل ته کتنه وشی) ملی جوړښتونه د خپلو دندو د یو نوی تعریف لپاره هڅوی.

د دیموکراتیکی او پارلمانی څارنی اصول

له کومه ځایه چی امنیت او دفاع د هر هیواد د ملی واکمنی په حدودو کی تعریفیږی، د دیموکراتیکی او پارلمانی څارنی لپاره کوم نړیوال منل شوی معیار وجود نه لری. خو کیدای شی چی دغه ضوابط په یوه سیمه کی سره یو شان وی. د بیلګی په توګه کیدای شی چی دلته په اروپا کی د امنیت او د همکاری د سازمان OSCE له قوانینونو او مقرراتو څخه یادونه وشی (د زیات معلومات لپاره ۶۶ چوکاټ دی وکتل شی). سره له دی هم د مدنی ـ پوځی دیموکراتیکو اړیکو د تنظیم لپاره ټاکلی اصول شته دی:

- په یوه ټولنه کی دولت یواځنی مرجع ده چی د قدرت مشروع او قانونی انحصار په اختیار کی لری؛ امنیتی اداری باید د دیموکراتیکو قانونی مراجعو په وړاندی ځواب ورکونکی اوسی.
- پارلمان له اقتدار څخه برخه من دی او په هغه باندی تکیه کولو سره اجراییه قوه د امنیت او دفاع د پالیسی د ودی، پلی کولو او بیا کتنی لپاره مسؤله ګڼله کیږی.
- پارلمان په قانونی توګه د امنیتی او دفاعی بودجی د ټاکنی او بیا کتنی مسؤلیت په غاړه لری.
- پارلمان د اضطراری حالت د اعلان، لیری کولو او یا د جنګ حالت د اعلان مسؤلیت په غاړه لری (اتلسم فصل ته دی مراجعه وشی).
- د غوره واکمنی اصول (څلورم چوکاټ ته دی کتنه وشی) او د قانون د حکومت ټینګول د دولت په ټولو څانګو کی د تطبیق وړ دی او د هغو لمن امنیتی ادارو ته هم پراخیږی.

- د امنیتی اداری هر کار کونکی د ملی یا نړیوالو قوانینونو د ماتولو په صورت کی د هیواد د قضایی محکمو په وړاندی به ځواب ورکوی.

- امنیتی ادارو پوری تړلی سازمانونه ناپلوی سیاسی دریځ لری.

۴- چوکاټ

غوره واکمنی یا ښه حکومتوالی پر امنیتی ادارو باندی د دیموکراتیکی څارنی لپاره یو مهم ارزښت ګڼل کیږی

«غوره واکمنی یا ښه حکومتوالی د وړاندوینی وړ، شفافیت او د روښان فکری پالنی د پالیسی جوړونی سره عملی جامه اغوندی. دا هغه یوه بیروکراسی یا دفتر داری ده چی د یو هیواد د افرادو د وظیفوی تخصص څخه ریښه اخلی او دعامه هوسایی، د قانون د حکومت د تینګولو په چارو کی د شفافو پروسو او د هیواد په چارو کی د مدنی ټولنی د ونډی اخیستلو په لاره کی ګام اخلی. بالمقابل،د استبدادی پالیسی جوړونه، بی کفایته اداری نظام، له عدل او انصاف څخه بی برخی قانونی نظام، د اجراییی له قدرت څخه ناوړه استفاده، په ټولنیزو چارو کی د مدنی ټولنی نشتوالی او پراخ اداری فساد، دا ټولی د یوی نا روغی واکمنی او حکومتوالی نښی نښانی دی».

سرچینه: نړیوال بانک، ۱۹۹۴، د واکمنی یا حکومتوالی په هکله د نړیوال بانک تجربه

دوهمه برخه

د ملی امنیت د پالیسی څارنه

څلورم فصل

د ملی امنیت د پالیسی طرحه

د ملی امنیت د پالیسی جوړښتونه

د ملی امنیت پالیسی د امنیت په وړاندی د حکومت پالیسی او همدا راز دا چی دا امنیت څه ډول لاسه ته راشی، تعریفوی. په امنیتی ادارو کی د مهمو تصمیمونونیول چی د دولت او ټولنی کورنی او بهرنی امنیت تر اغیزی لاندی نیسی، هغه مسایل دی چی د ملی امنیت په پالیسی کی پری بحث کیږی. دغه پالیسی د امنیت د راوستلو پر بنسټ د پوځی پالیسی لپاره لاری چاری وړاندی کوی او د ملی او نړیوالو مقرراتو په چوکاټ کی عمل کوی. نو په دی وجه د ملی امنیت پالیسی د ملی امنیت د اړتیاوو او د ملی امنیت د ړومبیتوبونو پر بنسټ جوړیږی او یو شمیر بهرنی لاملونه، فشارونه او ژمنی پر هغی اغیزه کوی. په ټولو حالاتو کی دغه پالیسی باید په قانون کی د منل شویو ارزښتونو او اصولو سره سمون ولری.

۵ ـ چوکاټ

تر پوښتنی لاندی د ملی امنیت د پالیسی نیول

د ملی امنیت پالیسی پوری د اړوندو اسنادو تصویب او یاپه ځینی خاصو شرایطو کی د هغو د پلی کیدو په هکله بحثونو کی د خلکو استازی ځینی پوښتنی وړاندی کوی. د بیلګی په توګه:

- ټولنه باید د څه ډول ګواښونو او خطرونو په وړاندی وساتله شی؟ کوم ډول ارزښتونه او یا د کومی پرګنی پوری اړوند ارزښتونه خوندی وساتل شی؟ او په پای کی څه ډول یو امنیت ته اړتیا ده؟
- آیا د ملی امنیت پالیسیو کی دغه نوی خطرونه لکه سازمان شوی جنایات یا تروریزم په پام کی نیول شوی دی؟
- څرنګه کیدای شی چی ډاډ لاس ته راشی چی د ملی امنیت پالیسی له بشری نړیوالو اصولو او قوانینو او بشری حقوقو سره سمون لری؟
- په کومه کچه امنیت ته اړتیا ده؟
- د ملی امنیت د ټینګښت لپاره غوره لاره کومه ده؟ له نورو هیوادونو سره یو ځای کیدل که د ناپلویتوب ساتل؟
- امنیتی ځواکونه څه ډول عملیات سرته رسوی: آیا هغوی یواځی دفاعی دریځ به ونیسی او که آیا په سوله ساتو پوځی عملیاتو کی به ګډون هم وکړی؟
- د یو مطلوب امنیت د ټینګښت لپاره باید کومی سرچینی او اداری لاس په کار شی؟ د څه مودی لپاره اوتر کومو شرایطو لاندی؟
- د ملی امنیت پالیسی باید په کوم زمانی واټن کی باید تر کتنی لاندی ونیوله شی؟
- کومو مالی او اقتصادی سرچینو ته اړتیا ده؟ او مالیه ورکونکی تر کومی کچی د امینت د ټیګښت لپاره په لګښت کی ونډه اخلی؟
- د ډله ایزو وژونکو وسلو په وړاندی راتلونکی ملی ریښتینی دریځ او ستراتیژی څه دی؟

د یو عمومی اصل له مخی د ملی امنیت د پالیسی د پلی کولو لپاره د سازمانونو او دولتی بیلابیلو برخو ګډون او همداراز سیاسی اسنادو ته اړتیا ده. په همدی وجه دولت باید یو پراخه ملی امنیتی پالیسی چی ټول شاوخوا امینتی فکتورونه په کی په پام کی ونیول شی طرحه کړی او هغی ته پراختیا ورکړی. دغه ډول چالچلند د حکومت لپاره د ملی امنیتی پالیسی د ټولو اړخونو د بررسی امکانات برابروی. د نوو ګواښونوو لکه تروریزم او نړیوالو جنایتونو سره د مقابلی لپاره ځانګړو او همغږو هلوځلو ته اړتیا ده، ځکه له دا ډول ګواښونو سره مقابله د مختلفو دولتی ارګانونو لکه د مالیی وزارت، پولیس، سرحدی ځواکونو او استخباراتی ادارو د ونډو غوښتنه کوی.

د پارلمان د ونډی اهمیت

د نوموړی یادونو په پام کی نیولو سره، داچی د پارلمان اصلی ماموریت د خلکو د نظریانو لیږدول دی، د ملی امنیت د پالیسی په تصویب او ودی کی د پارلمان د ونډی لپاره ډیر زیات دلیلونه موجود دی:

- له کومه ځایه چی د ملی امنیت پالیسی د خلکو ژوند، ارزښتونه او ګټی تر اغیزی لاندی نیسی، هغه باید اجراییه قوی او پوځ ته یواځی پری نه ښودل شی؛
- د ملی امنیت پالیسی د پوځ او د هغو دغړو په راتلونکی باندی مهمی اغیزی لری؛
- د ملی امنیت پالیسی ډیر مالی نتایج ځان سره لری او د خلکو له خوا د مالیی ورکړه د هغو یوه برخه جوړوی؛
- د مالی لګښتونو سر بیره امنیتی اقدامات د وګړو آزادی محدودوی او دیموکراسی تر اغیزی لاندی نیسی.

نو په دی وجه دا د پارلمان دنده ده چی ډاډ لاس ته راوړی چی دغه اقدامات په ټولو حالاتو کی د بشر د حقوقو له نړیوال قانون سره سمون لری، په ځاًصه توګه د جینوا له څلورو منشورونو او دوو پروتوکولونو سره. همدا راز دغه اقدامات باید د بشر د حقوقو له قانونو د بشر د حقوقو له نړیوالی اعلامیی او د مدنی او سیاسی حقوقو له نړیوال منشور سره سمون ولری. وروستی منشور یادونه کوی چی ځینی حقوق په هیڅ صورت کی د سرغړونی وړ نه دی. له ۱۸ تر ۲۰ فصلونه دی وکتل شی.

د ملی امنیت د پالیسی د تدوین په پړاونو کی د پارلمان نقش

تر کومه ځایه چی د پارلمان اختیاراتو پوری اړه لری، د ملی امنیت د پالیسی بحث یوه مجرده موضوع نه ده، بلکه دا هغه یو بهیر دی چی په څلورو مرحلو کی شکل نیسی: تدوین، تصمیم نیونه، اجراآت او ارزونه. که څه هم د ملی امنیت د پالیسی په جوړولو او اجراآتو کی د اجراییه قوی په دندو کی لاس وهنه باید ونه شی، خو دا بهیر باید روښانه وی او پارلمان ته تر کومه ځایه چی امکان لری د برخی اخیستلو اجازه ورکړی ترڅو له دی لاری د ټولو شاملو اړخونو تر مینځ (امنیتی اداری، پوځی او صنعتی بنسټونه) د یوی سمی څارنی انډول تینګ کړای شی.

د دی بهیر په موده کی د پارلمان استازی باید له ټولو موجودو منابعو لکه ژبنی او لیکی پوښتنو، وړاندیزونو، غوښتنلیکونو، د ځانګړو کمیسیونونو څیړونو، رپوټونو، رسمی ویناوو او د خلکو د امنیتی غوښتنو او انتظارونو لپاره د اجراییه قوی د خبرتیا په موخه وزارتونو او نورو دولتی ادارو ته د استازو د استولو څخه استفاده وکړی (څلورلسم فصل، د امنیتی سکتور لپاره د پارلمان میکانیزم ته دی مراجعه وشی).

تدوین

په ټولو پارلمانی نظامونو کی پارلمان د ملی امنیت د پالیسی په تدوین کی محدود نقش ترسره کوی. د دغی پالیسی جوړونی دنده د دولت د صلاحیت لرونکو سازمانونو او ارګانونو په غاړه ده. سره له دی هم پارلمان او د هغه غړی پر امنیتی پالیسی باندی د څارنی دنده لری ترڅو د خلکو د امنیتی غوښتنو سره سم د لاس لاندی نیول شویواقداماتو له امله ډاډمن شی او د اړتیا په صورت کی په هغو کی د سمونوالی غوښتنه وکړی.

هیله کیږی چی د پارلمان نظریات په دی برخه کی د یو رسمی سند په توګه چی د هغه د منل کیدو یا ردیدو احتمال شته دی وړاندی نه شی، بلکه د کارپوهانو له کمیسیونونو سره دی مشوره وشی ترڅو په سیاسی سندونو او د پارلمان له خوا د تصویب په حال قوانینونو کی د ټولو سیاسی ګوندونو نظریات په پام کی ونیول شی. په دی ترتیب نه یواځی د امنیتی پالیسی جوړونی په لومړیو پړاونو کی د خلکو غوښتنو ته پاملرنه کیږی، بلکه د سیاسی اسنادو د تصویب لپاره د پارلمانی خبرو اترو په وخت کی په پارلمان کی د همکاری فضا ټینګه پاتی کیږی. د پارلمان د ډیرکیو او لږکیو د قدرت په سر شخړو په پرتله د اولس ګټی خورا مهمی دی او د دغو دوو اړخونو تر منیځ د نظریاتود اختلاف په وجه باید د ملی امنیت د اسنادو په هکله د دیموکراتیکو خبرو اترو لپاره خنډ پیدا نه شی. په دی ډول پارلمان باید د اسنادو د بدلون لپاره د وړاندیزونو د وړاندی کولو توان ولری.

تصمیم نیونی

پارلمان د تصمیم نیونی په پړاو کی ډیر مهم نقش لوبوی. کله چی د ملی امنیت د پالیسی مسوده د بحث لپاره پارلمان ته وړاندی کیږی، هغه د «پارلمان دملکیت» څخه شمیرل کیږی او په دی ډول د هغه د مستقیمو مسؤلیتنو څخه. ښکاره ده چی په هغی باندی دغور لپاره کافی وخت پکار دی تر څو د ملی امنیت د پالیسی په تصویب کی د هرډول بیړی مخه ونیوله شی.

پارلمان اختیار لری چی د دولت له خوا د ملی امنیت د پالیسی په هکله وړاندی شوی نوی مقررات منی او که هغه ردوی او یا په هغو کی د لازمو اصلاحاتو غوښتنه کوی. په دی پړاو کی پارلمان باید د اړتیا په صورت کی له خپل مشروع حق څخه کار واخلی او که چیری له وړاندی شوو اسنادو سره موافق نه وی، نوی وړاندیزونه دی وړاندی کړی. هغه رښتینی پوښتنی چی ښایی د پارلمانی استازو له خوا د بحثونو او یا د تصمیم نیونی په وخت کی عنوان شی ، په تیرو برخو کی بیان شوی دی.

په دی پړاو کی د پارلمان د نفوذ ډیره مهمه وسیله د دولت د بودجی د تخصیص پوری اړه نیسی (دزیات معلوماتو لپاره ۶ برخی ته چی د ملی منابع په هکله ده مراجعه وشی). پارلمان د امنیت د هری برخی او د امنیتی عمومی بودجی د تصویب لپاره د خبرو اترو او رای اخیستو په موخه د صلاحیت لرونکو کمیسیونو د جوړولو په وخت کی کولای شی چی له ډیر نفوذ څخه کار واخلی. دفاعی پلانونه باید په یو مناسب وخت کی تر غور لاندی ونیول شی او د بودجی له غوښتنی سره سم شفافیت ولری.
پارلمان کولای شی چی دعامه خلکو د ملاتړ د هڅولو یا ذیاتولو کی مهم نقش ولری او د هغی پالیسی د تصویب سره د هغی مشروعت یقینی کړی. د امنیتی مسألو په سر په پارلمانی بحثونو کی د شفافیت شتوالی یو خورا مهم امر دی او دا ټکی دیر زیات د پام وړ دی چی خبری رسنی باید د پارلمان د غونډو او خبرو اترو څخه خبرتیا ولری او هغه وڅاری.

د اجراآتو پړاو

د ملي امنيت په وړاندې د پارلمان دنده د اړوندو قوانينونوله تصويب او حتی د بودجې له تخصيص سره پای ته نه رسيږي، بلکه په دې برخه کې د څارنې او مالي پلټنې دنده هم بايد سرته ورسوی. د دغه قانون د پلې کيدو په وخت کې پارلمان بايد له ټولو موجودو امکاناتو(څلورلسم فصل دی وکتل شی) او د څارنې د نورو ارګانونو په مرسته (د بيلګې په توګه د ملي محاسباتو د ديوان، څلورويشتم فصل ته دی مراجعه وشی) د دولت په ټولو فعاليتونو باندې څارنه ولري. سربيره پر دې پارلمان کولای شی د بودجې دتاکنی په برخه کې د مناسبو پريکړو سره خپل نظر ته عملي بڼه ورکړی او د حساب ورکونې د سمو اجراآتو لپاره د محاسباتو د ديوان د ادارو فني او مسلکی صلاحيتونه بيان او تر غور لاندې ونيسی.

د کړکيچ په وخت او يا په حکومتي نظام کی د بنسټيزو بدلونونو سره پارلمان کولای شی چی د دولت په چارو کی لاس وهنه وکړی. په دې اړه، د بيلګې په توګه، له هيواد څخه بهر د پوځی ځواکونو استولو (دوويشتم فصل دی وکتل شی) يا د اضطراری حالت اعلان (اتلسم فصل دی وکتل شی) څخه دی نوم واخيستل شی. همداراز، که چيری دولت د سترو او جدی خطاګانو مرتکب شی، پارلمان د لاس وهنی حق لری. په داسی حالاتو کی دولت بايد د پارلمان پوښتنو ته ځواب ورکړای شی او يا حتی په سختو حالاتو کی پارلمان کولای شی چی دولت تر خاصو پلټنو لاندی ونيسی.

ارزونی او زده کړی درسونه

په يو ديموکراتيک چاپيريال کی حکومت مؤظف دی چی د هيواد د امنيتي پاليسی اهميت تر ارزونی لاندی ونيسی او د هغی کيفی او کمی پايلی پارلمان ته وړاندی کړی. تر کومه ځايه چی د پارلمان د دندو پوری اړه نيسی، دغه ارزونی د ملي امنيت د پاليسی لپاره د دولت د غوښتل شوی او تخصيص شوی بودجی له ارقامو او اجراآتو څخه عبارت ده. دغه ارزونه حتی د ځنډونی په صورت کی هم د په پام کی نيول شوی امنيتي پاليسی د تأئيد يا رد او يا د يوی نوی طرحی لپاره حتمي ګڼله کيږی. سربيره پر پارلمان، په فعالو ټولنو کی غير حکومتي سازمانونه هم د ملي امنيت فعاليتونه تر ارزونی لاندی نيسی. د بيلګی په توګه د سولی د ماموريت ارزونی او د دفاع وزارت ګران تسليحاتي سيستمونو او د هغه د تشکيلاتو ارزونه (عسکری نظام ته د جلب چالچلند). سر بيره پر دی پارلمان کولای شی چی د خاصو مالي پلټنو لپاره ځينی کارپوه مشاورين وګماری.

هغه څه چې تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

امنيتی پاليسی

- ځان ډاډه کړی چې د ملی امنيت د پاليسی، عملياتی نظريو، دفاعی طرحو او د دغو برخو لپاره د غوښتل شوی بودجی تر مينځ يوه منطقی اړيکه موجوده ده.
- که چيری مناسبه وی، په خاصه توګه د نورو هيوادونو چې ستاسو د هيواد په څير ورته شرايط لری د ملی امنيت د پاليسی له پرتله کولو څخه وروسته په پارلمان کی د خپل هيواد امنيتی پاليسی په هکله د وروستيو تحولاتو په رڼا کی پوښتنی مطرح کړی او د اړتيا په صورت کی نوی وړانديزونه وړاندی کړی (د امنيتی طرحو تدوين او لوبغاړی تر عنوان لاندی لومړی برخه دی وکتله شی).
- د ملی امنيت د پاليسی د تدوين، تصميم نيونو، اجراآتو او ارزونو د پړاوونو د ټولو څلورو پړاوونو په موده کی لازم مقررات تصويب کړی.

اړوندی پوښتنی

- ډاډ لاس ته راوړی چې د ملی امنيت د پاليسی د تعريف او يا د بيا تعريف په پروسه کی په پنځم چوکاټ کی ټولی عنوان شوی پوښتنو ته پاملرنه شوی ده.

پنځم فصل

د ملي امنيت پاليسي
او نړيوال مقررات

نړيوال اصول

نړيوال تړونونه په ځينو وختونوکي د ملي امنيت د پاليسي لپاره تعريف ته محدوديتونه پيدا کوي او په ځينو حالاتو کي يو بشپړ تعريف له ستونزو سره مخامخوي. له کومه ځايه چي د نړی اکثره هيوادونه د ملګرو ملتونو د سازمان غړی دی، هغوی مکلف دی چي د هغه سازمان د منشور له ۲.۳ او۲.۴ مادو څخه اطاعت وکړی چي وايي:

> **«ټول غړی هيوادونه مؤظف دی چي خپلي نړيوالي شخړی له سوله ايزو لارو چارو په داسي توګه حل کړی چي نړيواله سوله، نړيوال امنيت اوعدالت له خطر سره مخامخ نه شی.»**
>
> **«ټول غړی هيوادونه بايد په خپلو نړيوالو اړيکو کي د بل دولت د خاوری بشپړتيا يا سياسي خپلواکی پرضد له ګواښ ورکوني او يا له قوی څخه د کار اخيستني او يا بلي هر ډول وسيلي څخه چي د ملګرو ملتو له هدفونو سره سمون نه لری، ډډه وکړی.»**

سر بيره پر دوو نوموړو مادو، ځيني نور نړيوال اصول هم شته دی چي د ملي امنيت د پالسي د تدوين لپاره د کار يو مناسب چوکاټ وړاندی کوي. د ملګرو ملتونو د سازمان د عمومي اسامبلې (XXV) 2625 اعلاميه د هيوادونو تر مينځ د همکاريو د اړيکو او شرايطو په اړوند (۱۹۷۰) د نړيوالو قوانينو د اصولو د يو معتبر منشور په توګه پيژندل کيږی چي د هغه سازمان د ټولو غړو هيوادونو په برخه کي د پلي کيدو وړ دی. په دی اعلاميه کي ۸ نه بيليدونکی اصلونه چي ټول له يو شان اهميت څخه برخه من دی، بيان شوی دی:

لومړی اصل: له زور او ګواښ څخه ډډه کول.
دوهم اصل: د نړيوالو شخړ سوله ايز حل.
دريم اصل: د هيواد له پولو او د خاوری له بشپړتيا څخه ساتنه
څلورم اصل: دخپل برخه ليک ټاکني او د خپلي خاوری چي پولی يی په نړيواله توګه په رسميت پيژندل شوی او ضمانت شوی دی، په دننه کي د ژوند کولو د حق خوندی ساتل.
پنځم اصل: د دولتونو د خپلواکمني د مساوی حق منل او د هغو په کورنيو چارو کي نه لاس وهنه.
شپږم اصل: د بشر حقوقو ته درناوی
اووم اصل: د دولتونو تر مينځ همکاری
اتم اصل: د نړيوال قانون له مخي د منل شويو مکلفيتونو پر ځای کول.

د امنيت او دفاع په هکله څو اړخيز تړونونه

د امنيت په برخه کې ډير زيات تړونونه شته دی. د دغو تړونونو اصلی ځانګی په لاندی توګه دی (البته دغه فهرست بشپړ نه دی او يوائی په هرځانګه کی د تړنونو مثالونه دی):

د نړی د امنيت د تنظيم تړون: د ملګروملتونو منشور.
د نړيوالو بشری قوانينو نړيوال تړونونه چی د نړيوالو او غير نړيوالو وسلوالو نښتو باندی غور کوی: د جينوا د ۱۹۴۹ کال څلور معاهدی او د ۱۹۷۷ کال دوه ضميمه پروتوکولونه.

د تسليحاتی او د هغو اړوندو سيستمونو په هکله نړيوال تړونونه: د قاره يی توغنديو ضد تړون، د وسلو د کمولو تړون، د ځمکنی مينونو تړون او د Tlateloco تړون او داسی نور.

د امنيتی مسألو د څيرلو په موخه د سيمه ايزو سازمانونو د جوړولو لپاره نړيوال تړونونه: د امريکايی هيوادونو د سازمان منشور، د اروپا د اتحاديی تړون، د CSCE/OSCE-CSCE وروستی پريکړه او د افريقا د اتحاديی د جوړيدو قانون.

د پوځی همکاريو او دو اړخيزو دفاعی مرستو لپاره سيمه ايز موافقه ليکونه: د ناتو تړون، د سولی په تړون کی ملګرتيا، د لويديځی اروپا د هيوادونو د اتحاديی تړون، د امريکايی هيوادونو د متقابلو همکاريو تړون.

د نړيوال او سيمه ايز امنيت د ټيګښت او همداراز د دوو اړخيزو او څو اړخيزو همکاريو د پياوړی کولو په موخه د نړی د دولتونو له خوا د نړيوالو تړونونو د تصويب لپاره د نړيوالو اړيکو د اصولو د چالچلند تعريف ميندل. په دی برخه کی معمولا د بهرنيو چارو وزارت د خبرو اترو لارښودنه کوی.

دوه اړخيز موافقت ليکونه يا د دوستی معاهدی، همکاری او متقابلی پوځی مرستی

د يو هيواد د ملی امنيت د پاليسی په تدوين کی دوه اړخيز موافقت ليکونه بنسټيز نقش لری. د دغو تړونونو ـ کله چی په هغه کی يوائی دوه هيوادونه برخه ولری ـ ګټه دا ده چی تر زياته حده د هيواد د ضوابطو، موقعيت او اړتياوو په پام کی نيونی سره تنظيم کيږی. په دی اړه کيدای شی چی د پخوانی شوروی اتحاد او متحده ايالاتو ترمينځ د وسلو د کمولو تړون څخه نوم واخيستل شی.

دغه ډول تړونونه (د بيلګی په توګه د ارمنستان او روسيی تر منيځ د ۱۹۹۷ کال د دوستی، همکاری او دوه اړخيزو همکاريو معاهده) نه يوائی د دوستی او د نه تيری کونکی سياست د ځرګندولو په توګه لاس ليک کيږی، بلکه په عمل کی هم په کار اچول کيږی. د بيلګی په توګه: په ځينو حالاتو د يوبل په هيوادونو کی د پوځی ځواکونو او تجهيزاتو کښته کول دی. د۱۹۹۰ لسيزی په موده کی روسيی د پخوانی شوروی اتحاد د نوو آزاد شويو جمهوريتونو سره د پوځی همکاريو يو شمير تړونونه لاس ليک کړی دی.
په دغو تړونونو کی کيدای شی چی، د اړتيا په صورت کی، پراخی پوځی همکاری هم شاملی کړای شی. په دی اړه د ۱۹۹۴ کال د ديموکراتيکی ملګرتيا د تړون د تصويب څخه چی د امريکی او قزاقستان د ۱۹۹۲ کال د موافقت ليک څخه وروسته رامينځ ته شوو او د دواړو هيوادونو په مخ يی د دوه اړخيزو پوځی همکاريو لاره پرانيستله، نوم واخيستل شی.

په ټولیزه توګه د دوه اړخیزو معاهدو څخه د بهرنی امنیتی پالیسی د جوړولو، له نورو هیوادونو سره د دوستی د اړیکو د پراخولو او د سختو ستونزو د حل لپاره د وسیلو په توګه کار اخیستل کیږی. پارلمانونه د څو اړخیزو امنیتی تړونونو په پرتله د دوه اړخیزو تړونونو په هکله د تصمیم نیونی له زیات قدرت څخه برخه من دی او د هغو په متن او محتوا کی د بدلون راوستلو او بحث لپاره اجراییه قوی ته د پیشنهادی طرحو په وړاندی کونه کی پوره آزادی او واک لری.

د پارلمان او عامه خلکو د ونډی اهمیت

په هغو هیوادونو کی چی د نړیوالو تړونونو د تصویب په بهیر کی د پارلمان او عامه خلکو د برخی اخیستلو دود نه شته غوره ده چی خلک وهڅول شی، ځکه دا له هغو تړونو څخه د خلکو د ملاتړ لامل ګرځی. د موجودو اصولو له مخی په دیموکراتیکو هیوادونو کی د اجراییه قوه د پارلمان له خبرتیا او تأیید څخه پرته نه شی کولای چی پټ تړونونه لاس لیک کړی. دا یو مکلفیت دی چی هغه یوه نړیوال موافقت لیک چی د یو هیواد خپلواکمنی، د خاوری بشپړتیا او د هغه نړیوال موقعیت باندی اغیزه لری، باید په پارلمان کی تر بحث لاندی ونیول شی او د هغه له خوا تصویب شی.

په ځینو هیوادونوو لکه سویس کی، باید د مهمو تړونونو په هکله ټول پوښتنی وشی. په دی ډول د هیواد د بهرنی سیاست په بنسټیز بدلون کی د مدنی ټولنی د ونډی ضمانت کیږی. په سویس کی د دا ډول تړونونو له تصویب څخه مخکی ټول پوښتنی حتمی دی (شپږم چوکاټ دی وکتل شی).

<table>
<tr><td>

۶ ـ چوکاټ

مستقیمه دیموکراسی او د نړیوالو تړونونو او نورو موافقت لیکونو تصویب: د سویس مثال

په سویس کی پارلمان، مرکزی شوری (دولت) او اولس ټول د نړیوالو موافقت لیکونو په تصویب کی ونډه لری. د هیواد په هکله مهم موافقت لیکونه یواځی د پارلمان له خوا نه تصویبیږی، بلکه د خلکو له خوا هم باید پری بحث وشی. د ټول پوښتنی له لاری ټولنه د اړوندو موافقت لیکونو په هکله خپل نظریات څرګندوی. همدارازټولنه د همدی ټول پوښتنی له لاری فدرالی شورا ته د راتلونکو تړونونو پر سره د خبرو اترو د پیل یا د پای ته رسولو اختیار ورکوی. که چیری دولت وغواړی چی ډله ایزو امنیتی سازمانونو یا د اولس څخه بهر یوی ټولنی سره یو ځای شی، ټول پوښتنه یو حتمی امر دی.
۱۴۰ ماده b د سویس له قانون څخه)

</td></tr>
</table>

هغه څه چې تاسی د پارلمان د استازی په توګه يی سرته رسولای شی

د تړون په هکله خبری اتری

- ډاډ تر لاسه کړی چې پارلمان يا د هغه اړوند کمسيونونه:

ـ د خبرو اترو په ټيمونو کی د مختلفو ګوندونو د استازو په شاملولو سره د خبرو اترو په بهير کی ګډون کوی؛

ـ د اړوندو مسألو په هکله د خلکو له نظرياتو څخه په عامه توګه او د اړوندو سازمانونو او د هغو د څيړنو څخه په خاصه توګه خبرتيا مومی او هغه په پام کی نيسی؛

ـ خپل نظريات په دی ډاډ چې د خلکو له نظريو او فکرونو څخه يی استفاده کړی ده، په رسمی توګه دولت ته وړاندی کوی.

د تحليل اغيزی

- ډاډ پيدا کړی چې يوه موافقت ليک پارلمان ته وړاندی شوی او کولای شی چې دهغه د سياسی، اقتصادی، ټولنيز او د چاپيريالی اغيزو يو بشپړ تحليل (په منځنی او اوږده موده کی) تر بحث لاندی نيول کيږی.

تصويب

- ډاډ پيدا کړی چې د يو تړون د تصويب لپاره پارلمان په خپل وخت خبر کړای شوی دی؛
- ډاډ پيدا کړی چې د تصويب په حال کی د تړون او د هيواد د کورنيو قوانينونو تر مينځ جوړښت موجود دی او دا کار کيدای شي چې د ملی قانون په احکامو کی د بدلون راوستلو سره يا ـ د اړتيا په صورت کی ـ له اړوند نړيوال موافقت ليک سره تفسيری او د مشروط قانونی بندونو په ضميمه کولو سره ترسره شی.

د قانونی مشروط او تفسيری بندونو باندی کتنه

- ډاډ پيدا کړی چې د ټاکل شويو مشروط او تفسيری قانونی بندونو دايمی اعتبار ستاسو د هيواد د ملی پاليسی د وخت په وخت د کتنی د يو برخی په توګه تر کتنی لاندی نيول کيږی.

شپږم فصل

د مدنی ټولنواو رسنیو نقش

امنیتی اداری وار په وار پراخیږی او وده کوی. دغه بهیر د پارلمان لپاره یو مخ په زیاتیدونکی ننګونه ده، دا په داسی حال کی ده چی پارلمان د ملی امنیت په برخه کی د دولت په چارو کی د څارنی لپاره له کار پوه پرسونل څخه بی برخی دی. په نتیجه کی یو شمیر نور ارګانونه را پیدا شوی چی د هغه نقش یی بشپړ کړی، خو بیاهم پارلمان دا ستر مسؤلیت په غاړه لری چی حکومت حساب او کتاب ته کش کړی. مدنی ټولنه کولای شی چی پارلمان سره د هغه په جوړ شوی چوکاټ کی د امنیتی ادارو په څارنه کی مرسته وکړی.

مدنی ټولنه

د «مدنی ټولنی» اصطلاح هغو خپلواکمنو سازمانونو ته ویل کیږی چی د دولتی او خصوصی تأسیساتو ترمینځ قرار لری او خپله په یو لړ ټولنیزو او مدنی فعالیتونو کی ونډه اخلی. د خپلی خوښی کارونو انجمنونه، ټولنیز غورځنګونه او هغه ډلی او سازمانونه چی د ټولنی د بیلابیلو پرګنو څخه استازیتوب کوی او په مختلفو ټولنیزو فعالیتونو لاس پوری کوی، په مدنی ټولنی کی شامل دی. په لاندی کرښو کی پر امنیتی ادارو باندی د مدنی ټولنی د څارنی د مهم نقش په هکله او دا چی دغه نقش په کومو برخو کی باید وی، خبری شوی دی. همداراز په دی هکه هم یادونه شوی چی مدنی ټولنه په پارلمانی څارنه کی څه ونډه اخیستلای شی.

مدنی ټولنه او دیموکراسی

رښتیا خبره دا ده چی مدنی ټولنه د یو دولت د دیموکراتیک کیدو د پروسی غبرګون دی او په جوړ شویو او مضبوطو دیموکراسیو کی پیاوړی نقش لوبوی. مدنی ټولنی عملا سیاسی مشران دی ټکی ته متوجه کوی چی په ټولنه کی مختلفی غوښتنی او یو تربله بیلابیلی ګټی موجودی دی چی د عامه لګښتونو او دولتی اقداماتو په هکله د تصمیم نیونی په وخت کی باید په پام کی ونیول شی. په همدی وجه د یوی فعالی او خوځنده مدنی ټولنی شته والی د دیموکراسی لپاره حتمی ده. د دغی ټولنی ذاتی قوت کیدای شی چی د دولت د قدرت په وړاندی یو انډول وګڼل شی تر څو د استبداد مخه ونیسی او د هغی څو اړخیز خصوصیت د دی سبب ګرځی چی دولت د یو څو محدودو کسانو یا څو ډلو د لاس آله ونه ګرځی.

مدنی ټولنه او امنیتی اداری

په مدنی ټولنه کی بیلابیلی ډلی او مؤسسی، لکه علمی او اکادمیک بنستونه، څیړنیز تأسیسات، د بشر د حقوقو غیر حکومتی مؤسسی او د سیاست په ډګر کی غیر حکومتی فعالی مؤسسی له خپلو پرله پسی هڅو سره کولای شی چی د امنیتی ادارو پر تصمیمونو او اقداماتو اغیزی وکړی.

دولت کولای شی چی د ملی امنیت، د وسلوالو ځواکونو، پالیسی جوړونی او هم د استخباراتی چارو باندی په عامو خبرو او بحثونو کی غیر حکومتی سازمانونه برخی اخیستلو ته وهڅوی. دغه ډول خبری او بحثونه په خپل وار سره د دولت د چالچلند په روښانتیا کی مرسته کوی.

د امنیتی برخی په اړه د غیر حکومتی سازمانونو او څیړنیزو مؤسسو ځانګړی نقش اواغیزی

غیر حکومتی سازمانونه معمولا غیر انتفاعی مؤسسی دی چی د ټولنی د ګټو د خوندی ساتنی او د ځینو خاصو موضوعاتو لپاره جوړیږی. څیړنیزی مؤسسی هم کیدای شی چی غیر حکومتی سازمانونه او یا هم کیدای شی چی له حکومت سره یو ډول تړاو ولری، لکه له دولت څخه د مالی بودجی لاس ته راوړل.

غیر حکومتی سازمانونه او څیړنیزی مؤسسی کولای شی چی له دغو لاندو لارو پر امنیتی برخی باندی دیموکراتیکه او پارلمانی څارنه پیاوړی کړی:

- د خپلواکو تحلیلونو خپرول او دامنیتی ادارو، پوځی اړیکو او دفاعی مسألو په هکله پارلمان، رسنیو او خلکو ته د معلوماتو ورکول؛
- په امنیتی اداره کی د قانون د واکمنی او د بشر د حقوقو د درناوی لپاره څارنه او تشویق؛
- د خپل سیاسی کار په اجندا کی د امنیتی موضوعاتو نیول چی د ټولنی لپاره خورا اهمیت لری؛
- د سیمینارونو او د زدکړو د کورسونو د دایرولو له لاری د پارلمان د توانمندی د غښتل کولو او د استعدادونو د روزلو لپاره همکاری؛
- د دولت د امنیتی پالیسی، دفاعی بودجی، د سیاسی اختیاراتو ټاکلو، په امینتی مسألو کی د خلکو د ونډ ی اخیستلو باندی د اداری او د څارنی او د احتمالی پالیسی جوړولو لپاره د بدیل تخصصی نظر وړاندی کول؛
- د ملی امنیت د پالیسی او د هغی د تطبیق د څرنګوالی په هکله د نیول شویو تصمیمونو د غبرګون وړاندی کول؛
- خلکو ته د زدکړو ورکول او د هغوی په دننه کی د بدیل بحثونو او خبرو لپاره لاره اوارول.

په لاتین امریکا کی د مدنی ټولنی ونډی او فعالیتونه ډیر ښه مثالونه دی چی څرنګه غیر حکومتی سازمانونه او څیړنیزی مؤسسی کولای شی چی د امنیتی ادارو په څارنه کی خپلی دندی سرته ورسوی(۷ چوکاټ دی وکتل شی).

۷ ـ چوکاټ

په لاتین امریکا کی مدنی ټولنه:

په مدنی ټولنه کی د موجودو سازمانونو د نقش او اهمیت په هکله عملی مثال

په دغو ټولنو کی اکثره دغه اوسنی سازمانونه او ډلی د پوځی او غیر پوځی کسانو ترمینځ د خبرو اترو د زیاتولو او پراخولو په موخه په ۱۹۸۰ او ۱۹۹۰ لسیزو کی جوړ شول. په دغی مودی کی د لاتینی امریکا غیر پوځی منتخب حکومتونه د خپلو پوځی ځواکونو د جوړښت د بدلون په لټه کی شول. دغو خبرو اترو پوځی ځواکونه له یواځیتوب څخه وایستل اود مدنی ټولنی، منتخبو دولتی واکمنانو او دپوځ د لوړپوړو مشرانو تر مینځ یی د نظریو د تبادلی لپاره یوه نوی پروسه پیل کړه. له هغه وخت څخه را په دی خوا دغه ټولنی په دی برخه کی مهم نقش لوبوی او د امنیت او دفاعی چارو په موضوعاتو کی د هغوی د مهمو غیرپوځی تخصصی سرچینو څخه شمیرل کیږی او د پوځی پالیسیو په کتنه او د بودجو په ټاکنه کی ستر مسؤلیتونه په غاړه اخلی.

مثالونه

د نمونی په توګه کیدای شی چی په ارجنتاین کی د SER en 2000 څخه نوم واخیستل شی.دغه ډله چی د ۱۹۹۰ کال له پوځی کودتا څخه وروسته جوړه شوه، په لومړی سر کی د خلکو د استازو، سیاسی ګوندونو او پوځ تر مینځ د خبرو اترو د تشویقولو لپاره په فعالیت پیل کړ. دغو خبرو اترو د SER en 2000 لپاره د بنسټ تیږه کینوده چی د هغی پر اساس غیر پوځی کسانو د هغو قوانینونو چی د راتلونکی دفاعی پالیسی کاری چوکاټ یی جوړاوه د طرحو او مسودو په هکله خپل نظریات ورکړل.

د ارجنتاین په څیر، د دومینیک په جمهوریت کی هم د امنیت او دفاع غیر پوځی کارپوهانو چی د FLASCO یوه برخه جوړوی، د پوځی برخی په مرسته د پولیسی ځواکونو د اصلاحاتو لپاره یوه لایحه جوړه کړه او بیا وروسته له هغی اجراییه قوی او پارلمان ته یی د دغی لایحی په اړه لارښوونی وکړی.

په لاتین امریکا کی د موجودو ډلو ډیری یی د خپل قانون جوړونو په ارګانونو کی دانسانی استعدادونو او کارپوه قوتونو د روزنی په موخه د پوځی ځواکونو په چالچلند باندی د څارنی لپاره له امنیتی او دفاعی کمیټو سره له نژدی همکاری لری.

د پیرو په هیواد کی د Peruvian group Instituto de Estudios Politicos y Estrategicos چی هسپانوی مخفف یی IDEPE دی، په نامه یوه ډله د پوځی بودجی د ډول او تخصیص په برخه کی د پارلمانی کمیسیونونو په چوکاټ کی د پارلمان استازی او کار کونکی روزی.

په ګواتیمالا کی د FLASCO ډله پارلمان ته د استخباراتی اصلاحاتو او پوځی خدماتو په شمول د پوځ په اړه د مختلفو قوانینو د تحلیل او څیړنی په برخه کی مرسته کوی.

د ملکی تخصص نشتوالی

د دفاع او امنیت په برخه کی په لاتین امریکا کی تراوسه پوری هم ښه ملکی تخصص نه شته دی. د ملکی تخصص د نشتوالی نیمګړتیا پر پوځی ځواکونو باندی د اجرایی او قانون جوړونو د ارګانونو څارنه له ګډودی سره مخامخ کړی ده. بیاهم، د مدنی ټولنی سازمانونه کولای شی په لنډه موده کی له دولتی مؤسسو سره د مرستو او د اړوندو کدرونو له لاری چی تر روزنی لاندی دی دغه خلاء ډکه کړی.

شبکه

دغه هدف ته د رسیدو لپاره د SER en 2000 ډلی په دی وروستیو وختونو کی له څیړنیزو مؤسسو او د امنیت او دفاع د غیر دولتی کار پوهانو څخه یوه شبکه جوړه کړی ده. دغی شبکی د RESDL په نامه(www.ser2000.org) د امنیت او دفاع په اړه د موادو او قوانینو یو اطلاعاتی بانک جوړ کړی دی چی له هغو سازمانونو څخه د ملکی افرادو لپاره څیړنیز پروګرامونه او لیدنی کتنی تنظیموی.

سرچینه:Chris Sabatini, National Endowment for Democracy, Washington DC, 2000

د ډله ايزو رسنيو وسايل

په عمومي توګه خپلواکي رسنۍ، خلکو او د هغوی سياسي استازو سره د تصميم نيونې په امر کې مرسته کوی. هغوی د دولت د دری ګونو قواوو په چالچلند باندی د څارنې په امر کې ونډه لری او د هغو مسألو چې په عامه بحثونو کې عنوان کيږی محتوا او څرنګوالی تر اغيزی لاندی راولی چی دا په خپل وار سره دولت، تجارت، اکادميک چاپيريال او مدنی ټولنه تراغيزی نيسی. په دی ډول آزادی ډله ايزی رسنی د ديموکراتيکو حکومتونو پرانيستی وسايل دی. په ۸ چوکاټ کې هغو مسألو او ستونزو ته چې د دولت انتقاد کونکی خبريالان ورسره مخامخ دی، اشاره شوی ده. د خبريالانو د امنيت خوندی ساتنه د مطبوعاتو لپاره يو حتمی امر دی.

<table>
<tr><td>

۸ چوکاټ

دجګړو نوی ډول: د مطبوعاتو لپاره سخت وخت:

«د نړی څه ناڅه دريمه برخه خلک په هغو هيوادونو کې ژوند کوی چې د مطبوعاتو آزادی نه لری. (...) بايد د هغو خبريالانو چې په جګړه ايزو سيمو کې په غير قصدی توګه وژل کيږی او د هغو تر مينځ چې د حساسو مسألو او يا د ظلمونو او تيريو، اختلاس، بيعدالتيو، جرم او جنايت، دوکه کاريو او داسی نورو په هکله د څيړنيزو مقالو او ليکنو په وجه وژل کيږی بايد توپير وشی.د جګړو نوی ډول د پوځونو تر مينځ نه، بلکه د بيلابيلو نژادونو، ايديولوژيو، مذهبونو او يا جنايی ګټو تر مينځ دی، په همدی وجه د داسی جګړو په هکله رپوټ ورکول سخت کار دی. په داسی جګړو او نښتو کې خبريالان د غيرقصدی وژلو قربانيان نه دی. ځينی وخت اوريکی او حتی د رسمی پوځونو کسان هم خپلو هدفونو ته د رسيدو لپاره مزاحمت پيدا کونکی شاهدان (خبريالان، رپوټ ورکونکی، څيړندويان او داسی نور) وژنی.»

سرچينه: د ۲۰۰۲ کلنی رپوټ، بی سرحده خبريالان

</td></tr>
</table>

په هغو هيوادونو کې چې مطبوعات له دولتی ارګانونوڅخه په خپلواکه توګه عمل نه کوی، کله هم د دولتونو د سياسی مقصدونو لپاره تری ناوړه ګټه اخيستل کيږی. په داسی حالاتو کې ډله ايزی رسنی نه شی کولای چې پر امنيتی ادارو باندی روښانه او ديموکراتيکه څارنه خوندی وساتی.

د انترنيت له پيدايښت سره رسمی معلوماتو ته د عامو خلکو د لاس رسيدو امکانات ډير زيات شوی دی. له تيری لسيزی را په دی خوا د شفافيت، دولتی ځواب ورکونی او رسمی معلوماتو ته د لاس رسيدو په لور خوځښت راپيدا شوی دی. دغه خوځښت بايد نور هم تشويق شی، ځکه د هغه په نتيجه کې د وګړو د معلوماتو کچه لوړيږی، په عامه مسألو باندی بحثونه زياتيږی او د غوری واکمنی درلودلو لپاره مرسته کوی. خو د انترنيت نيمګړتيا او تاوان دا دی چې کيدای شی له هغه څخه د نژاد پالنی او سامی ضد تند لاری ناوړه ګټه واخلی. په تيرو ځينو نښتو کی راديو او تلويزيون د تند لارو ډلو تبليغاتی وسيلی ګرځيدلی او د ټولنی د مختلفو ډلو په مينځ کې ناکراری پيدا کړی دی.

د امنیتی مسألو په اړه د معلوماتو را ټولول او لیږدول

د دیموکراتیکی اداری او د یوی ښیی واکمنی له نظره، ډله ایزی رسنی د امنیتی مسألو په هکله د معلوماتو د ټولو حق لری ـ البته که چیری د ولس په ګټه وی ـ او هم د رښتینوالی، حق او عدالت پر بنسټ، د خبرونو د چمتو کولو او خپرلو مسؤلیت په غاړه لری.

په دی ډول ډله ایزی خبری رسنی دولت او پارلمان ته چی غواړی خپل وګړی (دا د وګړو ښکاره حق دی چی د هیواد له چارو او سیاست څخه خبر ولری او د هغو د فسخه کولو حق لری) د تصمیمونو او سیاست جوړونو په هکله معلومات پیدا کړی، د هغو په خپرولو کی مرسته وکړی. د بیلګی په توګه ډله ایزی خبری رسنی کولای شی چی د امنیتی چاراوکو، د امنیتی سیاست، په بهر کی د پوځی ځواکونو د خوندی کونی، تدارکاتو، نړیوالو تړونونو، د راتلونکو امنیتی ننګونو او نورو داسی بحثونو په هکله د معلوماتو د خپرولو سره خلک پوه کړی او هغوی سره د معلوماتو د آزدی په حق کی مرسته وکړی. که چیری اړوند معلومات پټ یا محرم وی، نو د ډله ایزو خبری رسنیو د دا ډول دندی سره سره ، په خلکو باندی د نورو عقاید ښایی وتپل شی او سانسور شوی معلومات یی په اختیار کی پریښودل شی.

د ډله ایزو رسنیو او امنیت پوری د اړوند مسألو قانون

ټول هیوادونه د مطبوعاتو، راډیو او تلویزون د آزادیو په هکله قوانین لری. د دغه اصل په هکله د بشر د حقوقو د نړیوالی اعلامیی په ۱۹ ماده کی داسی راغلی دی:

> **« هر څوک د نظر او بیان د څرګندولو آزادی لری: دغه حق عبارت دی له دی چی هر څوک آزاد دی چی د یو نظر خاوند وی او پرته له کوم محدودیت څخه د هری رسنی له لاری چی وی د معلوماتو او نظریاتو په لټولو او ترلاسه کولو لاس پوری کړی.**

که څه هم د اړوندو آزادیو د کچی په هکله نړیوال منل شوی لارښود لیکونه وجود نه لری، خو دا خبره د یادونی وړ ده چی نوموړی نړیوال اصل واضح ، پرته له کوم قید او شرط او امنیتی موضوعاتو پوری د اړوندو محدودیتونو له هر ډول تړاو څخه بیان شوی دی.

۹ـ چوکاټ

د سپتمبر له یولسمی څخه وروسته د مطبوعاتو آزادی

د می دریمه هر کال په نړی کی د مطبوعاتو د آزادی د ورځی په توګه لمانځله کیږی. په ۲۰۰۲ کال کی د دغی ورځی د لمانځنی په ترڅ کی هغی یوی موضوع ته پاملرنه شوی وه چی د سپتمبر د ۱۱ تروریستی حملو څخه وروسته لاس لاندی نیول شوی امنیتی اقداماتو د مطبوعاتو په ازادی باندی څه اغیزی کړی دی.
د یونسکو عمومی مدیر، Koichiro Matsuura ، وایی: «که څه هم پرته له شک څخه د بنسټیزو آزادیو د عملی کولو او د تروریزم په وړاندی آزادی د خوندی ساتنی تر مینځ کش او کرپ موجود دی، خو د هر تروریستی ضد فعالیت اصلی موخه باید د ټولو خلکو له آزادی څخه ساتنه وی.»

سرچینه: د پارلمانونو نړی، ۶ شمیره، د ۲۰۰۲ کال د می میاشت، د بین الپارلمانی اتحادیو اتحادیه

د امنیتی مسألو په هکله له خلکو سره د پارلمان اړیکی

په یوی غوره واکمنی کی دیموکراتیکه څارنه یواځی هغه وخت د یو اغیزمن اصل په توګه مطرح ده چی عام خلک له اصلی او د پارلمان له مهمو مسألو څخه چی تر بحث لاندی نیول کیږی، خبر اوسی.

عامو خلکو ته د امنیتی مسألو د لیږدولو اغیزمنتوب د دولت او پارلمان له خوا د معلوماتو ډیروالی او رښتینوالی پوری اړه لری. پارلمان باید دی ته خاص اهمیت قایل شی چی خلک د معلوماتو د یوی لازمی سویی او کیفیت څخه برخه من وی تر څو د چارو له جاری وضعیت او په پارلمان کی د تصمیم نیونی د پروسی له نتایجو څخه پوهه ولری.

اسنادو ته د خلکو لاس رسیدنه

خلکو ته د امنیتی مسألو پوری د اړوندو معلوماتو د رسولو یوه لاره دا ده چی پارلمان د دولت په همکاری او یا په یواځیتوب سره دغه معلومات د اسنادو یا انترنتی پاڼی په قالب کی د خلکو په اختیار کی کیږدی.

> **۱۰ـ چوکاټ**
>
> **د پارلمان انترنتی پاڼه**
>
> د ۲۰۰۲ کال د می د میاشتی پوری په ۱۸۰ هیوادونو کی ۲۴۴ پارلمانی جرګی موجودی وی (۶۴ پارلمانونه دوه جرګه ایز دی). بین الپارلمانی اتحادیه په ۱۸۲ هیوادونو کی د ۱۸۰ انترنیتی پاڼو څخه خبرتیا لری (ځینی دوه جرګه ایز پارلمانونه، هر جرګه خپله ځانګړی انترنتی پاڼه لری). د بین الپارلمانی شورا له خوا د ۲۰۰۰ کال د می په میاشت کی «د مطلبونو د لارښود او د پارلمان د انترنتی پاڼو جوړښت» تر نامه لاندی د هغی شورا په انترنتی پاڼه کی میندلای شی :http://www.ipu.org

په لاندی مثالونو کی د امنیتی ادارو پوری د اړوندو مسألو معلومات بیان شوی دی:

- اسناد چی له ستراتیژیکی اهمیت څخه برخه من دی؛ لکه د ملی امنیت پاڼه؛
- دفاعی بودجه (غیر له پټو بودجو څخه)؛
- د امنیتی اداری په اړه د پارلمان د مهمو خبرواترو، تصمیمونو، وړاندیزونو، قوانینو او نورو داسی په هکله د مطبوعاتو خپاره شوی مطالب؛
- د پارلمان (او د هغه د کمیسیونو) د ټولو غونډو او د امنیتی مسألو په هکله د خبرواترو جزییات؛ دغه جزییات باید د پټو غونډو د اختیاراتو او حدودو په چوکاټ کی رپوټو څخه عبارت وی؛
- د امنیتی مسألو په هکله د پارلمان د پلټنی پوری اړوند خپاره شوی مسألی؛
- د پارلمان کلنی رپوټونه یا د امنیتی ادارو د چالچلند په هکله کتنه؛
- هغه رپوټونه چی شکایتونو ته د ځواب ورکونکی مامور یا عام پلټونکی یی د امنیتی مسألو په هکله وړاندی کوی. د شکایتونو مامور باید اجازه ونه لری چی د رپوټ د ځینو خاصو برخو په وړاندی کولو لاس پوری کړی، خو کیدای شی چی له هغه څخه غوښتنه وشی چی ځانګړو کمیسیونونو ته خپل رپوټ وړاندی کړی. دولت باید د هر اقدام رپوټ چی د شکایتونو د مامور یا عام پلټونکی د رپوټونو پربنسټ یی برابر کړی، پارلمان ته واوروی؛

- د دوو يا څو اړخيزو موافقت ليکونو په هکله معلومات؛
- د امنيتي مسألو په هکله د پارلمان د هرغړي يا سياسي اړخ د راييو په اړوند معلومات (د بيلګې په توګه د بودجې، نړيوالو اتحادونو سره يو ځای کيدو، عسکري ته د جلب او احضار او تدارکاتو په هکله د راييو د ورکړو څرنګوالي)؛
- د معلوماتو د آزادي قانون جوړول.

د پارلمان په فعاليتونو کی د خلکو د ونډی لپاره لاره اوارول

په يوه اړخيزه توګه (د پارلمان يا د دولت له خوا) د معلوماتو ليږدول بسيا نه کوی. پارلمان بايد له خلکو سره د دايمی اړيکو لپاره امکانات برابر کړی. دو اړخيزه اړيکی يا خبری اتری د څو دليلونو له لحاظه د اهميت وړ دی:

- د ټولنی د وګړو د دايمی ونډی او څارنی ژمنه کوی؛
- د پارلمان د چالچلند په نسبت د خلکو اعتماد او باور غښتلی کوی؛
- په غير مستقيمه توګه د ناوړه اداری څارنه کوی (د بيلګی په توګه د خلکو شکايتونو ته د ځواب ورکونی لپاره د پارلمان د ګمارل شوی مامور)
- د خلکو ملاتړ، د قانون مشروعيت، د دولت سياست او په نتيجه کی د ديموکراتيک ثبات ژمنه کوی.

د پارلمانی معلوماتو، غوړ نيونکو غونډو، د خبری خپرونو کنترول، تلويزونی ګردی ميز بحثونو او د کميسيون د غړو اړوند خبرونو برابرولو سره دوه اړخيزه اړيکی غښتلی کيږی.

۱۱ چوکاټ

پارلمانونه او رسنی

«۱۱- د اروپا شورا ملی پارلمانونو ته بلنه ورکوی چی ژرترژره دغو هدفونو ته د رسيدو لپاره په اقداماتو لاس پوری کړی:

الف - د پارلمان او د کميسيون د بيلابيلوغونډو د فعاليتونو شفافيت نه يوائی له خلکو سره د اړيکو د ټينګولو، بلکه د ديموکراسی په چالچلند باندی د مستقيمی اغيزی د يو مهم سياسی ړومبيتوب په توګه؛
ب - د خبر رسولو لپاره د پخوانيو چلندونو او بيا په خاصه توګه له نوی تخنيک څخه کار اخيستل:
۱- د خبری رسنيو او بيا په خاصه توګه د پارلمانی ريوټچيانو لپاره د ټولو څخه د غوره شرايطو له لاری.
۲- داړ ميندل له دی څخه چی پارلمان پوری د اړوندو بحثونو په هکله معلومات په ډيری چټکتيا سره له مختلفو لارو ټيک په ټيک خلکو ته رسول کيږی؛
۳- له خلکو او خبريالانو سره د نيغ په نيغ الکترونيکی اړيکو لپاره د آن لاين د خدمتونو بندو بست کول؛
۴- د يوی لايحی په هکله د رايی اخيستنی څخه مخکی له خلکو څخه د نظرغوښتنی په موخه د پارلمان د اسناد وړاندی کول؛
ج - په مخابراتی برخو کی د کارپوهانو له مشوری څخه کار اخيستل؛
دال - د غير کار پوهو يا عادی لوستونکو لپاره د قانونی متنونو چمتو کول؛

هـ - د هغو اقداماتو سرته رسول چې د سیاسي شخړو په هکله ذهني شرایط روښانه کړي. د بیلګې په توګه، د هغو ساحو میندل چې په هغو کې د تصمیم نیونې لپاره د کار پروسه آسانه شوې وي؛
و - د معلوماتو او مخابراتو په چوکاټ کې د هغو معلوماتي مجموعي تشویقول چې په هغو کې قوانین او د هغو ځانګړیتوبونه خبریالانو او کارپوهو ډلو ته روښانه کړای شي.
ز - د پارلمان د فعالیتونو په هکله د خبریالانو لپاره د سیمینارونو دایرول په دې موخه چې هغوی د پارلمان د قانون جوړوني او د هغه اړوندو غونډو او د کار له څرنګوالي او هم له نړیوالو مؤسسو سره د پارلمانونو د اړیکو په هکله پېژندګلوي پیدا کړي. کورني خبریالان، ورځپاڼې او سمیه ایزې خپروني باید له خاصې پاملرنې څخه برخه من وي؛
ح - د دې لپاره چې د ټولنې وګړي وکړای شي د پارلمان له غړو او د هغه له معلوماتي خدمتونو سره اړیکې ټینګې کړای شي، په انټرنټ کې د یوې معلوماتي شبکې پرانیستل؛
ط - د پارلمان د فعالیتونو په هکله د ځانګړو خپلواکو تلویزوني چینلونو د پرانیستلو لپاره تشویقول؛ لکه چې په ځینو اروپایي هیوادونو، امریکا متحده ایالاتو او کانادا کې دا کار شوی دی؛
ی - له هغو رسنیو سره مرسته (مالي یا غیرمالي) چې د ناپیلو خبرونو د خپرولو لپاره هلې ځلې کوي، خو د بازار د فشارونو له امله د له مینځه تلو له ګواښ سره مخامخې دي.
سرچینه: د اروپا د شورا د پارلماني مجمعې د ۱۹۹۷ کال ۱۱۴۷ پریکړه

د دیموکراسۍ د اوږدې مودې د ثبات په موخه په یو نظام کې د خلکو ونډه خورا اهمیت لري، البته د داسې ونډې کچه له یو هیواد څخه تر بل پورې توپیر لري. په ځینو هیوادونو کې خلک کولای شي چې د پارلمان په غونډو کې برخه واخلي. دغه کار د غیر حکومتي سازمانونو او هغو خلکو لپاره چې د تصمیم نیونې له بهیر سره علاقمند دي، خورا اهمیت لري. په غونډو کې د هغوی یواځې شته والی هم ارزښت لري او حتی که چیرې په بحثونو کې د مداخلې حق هم ونه لري.

هغه څه چې تاسې د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

دغیر رسمي چاراوکو ونډه د ملي امنیت په سیاست کې

- ډاډمن شی چې پارلمان د امنیتي او د هغو اړوندو مسألو کې دمدني ټولنې د استازو له ونډې څخه استفاده کوي.
- که چیرې اړتیا وي دغه هدف ته د رسیدو لپاره، د هغو قوانینو له تصویب څخه ملاتړ وکړئ چې د امنیتي مسألو د کتنې لپاره صلاحیت لرونکې مؤسسې، غیر حکومتي سازمانونه او ډله ایزې رسنې له پارلماني کمیسیونونو سره د همکارۍ لپاره هڅوي.

عامه خبرتیا

- ډاډ من شی چې د هغو تصمیمونو په هکله چې امنیتي مسایل تر سیورې لاندې نیسي او همدا راز په امنیتي برخو کې د تصمیم نیونو په بهیر کې پارلمان د عامه اړیکو په برخه کې له اغیزمنو چالچلندونو څخه برخه من دی.

د امنیت او د مطبوعاتو تر مینځ اړیکه

- ډاډ من شی چې په قانون او د عمل په ډګر کې د امنیتي مسألو په برخه کې د مطبوعاتو له آزادۍ څخه ملاتړ شوی دی او لګول شوی محدودیتونه د بشر د نړیوالو حقوقو له اصولو سره مخالفت نه لري.
- د معلوماتو د آزادۍ لپاره د مناسبي قانون جوړوني څخه ډاډ پیدا کړی.

اووم فصل

د جنسیت (نارینه او ښځینه) له نظره د امنیت پالیسی

د جنسیت مساویتوب له نویو موضوعاتو څخه ده چی په دی وروستیو وختونو کی عامه پام ورته اړول شوی دی. دا اوس د امنیتی مسألو د مهموځانګړتوبونو څخه شمیرل کیږی. ځکه نه یواځی په دی وجه چی ښځی او ماشومان په نښتو او وسلوالو کړکیچونو کی د اغیزمنو خلکو (لکه پناه وړونکی او جګړه ځپلی) یوه ستره برخه جوړوی، بلکه ښځی د نړی د نفوسو له نیمایی څخه زیاته برخه ده او د امنیتی مسألو په حل کی د ونډی لپاره له مساوی حق څخه برخه منی دی. د ښځو له استعداد او نظریاتو څخه کار اخیستلو سره هغو امنیتی ننګونو ته د ځواب میندلو سبب ګرځی چی د خلکو له غوښتنو او د یو انسانی امنیتی چلند سره سمون لری او نتیجه یی پایښت لرونکی ده. په امنیتی پالیسی کی د جنسیت مساویتوب ته له دوو مختلفو جهتونو څخه لیدل کیږی. لومړی دا چی امنیتی پالیسی باید د جنسیت لپاره حساسو مسألو ته ځیر کړای شی. دغه ډول پالیسی باید د حل داسی لاری چاری وړاندی کړی چی د هغو له مخی د ښځو حقوق او ګټی خوندی وساتلی شی. دوهم دا چی د تصمیم نیونی او د امنیتی پالیسی په ټولو برخو کی د ښځو ونډه تشویق او تری ملاتړ وشی.

ښځی اود نښتو د حل لاری چاری

د نښتو د حل لاری چاری، سوله ساتنه او سوله جوړونه یواځی د هغو کسانو کار نه دی چی په وسلوالو نښتو او جګړو کی نیغ په نیغ برخه لری چی ډیری یی نارینه دی. تر اوسه پوری په دی برخه کی د ښځو ونډه ډیره کمزوری او په ځنډو کی ده، که څه هم حتی د جګړو او د پوځی نښتو په وخت کی هغه دندی هغوی سرته رسوی چی معمولا د نارینه کار دی. په هر حال، نن په امنیتی چارو کی د ښځو له مهارتونو، پوهی او نظریاتو څخه کار اخیستل د بل هر وخت څخه زیات د پاملرنی وړ دی. د عمل په ډګر کی د تصمیم نیولو، د شخړو په حل او د سولی په فعالیتونو کی د ښځو مستقیمی ونډی لپاره لازمه ده چی په ټولنه او د نښتو په حالاتو کی د نارینه او ښځو د دودایز نقش په مفکوره کی یو بدلون راوستل شی.

۱۲ـ چوکاټ

د سولی په بهیر کی د جنسیت موضوع

«د سولی په هر بیهر کی چی د ښځو غوښتنی او نقش له پام څخه وغورځول شی، هغه په ذاتی او طبیعی توګه له بی ثباتی سره مخامخ دی» ...«د کړکیچونو څخه وروسته دوری په بدلونونو کی د ټولنیزو او اقتصادی پرمختګونو لپاره ښځو ته د چارو سپارل یو مهم او بنسټیز امر دی. ښځی ـ که څه هم په مختلف ډول او مختلفو حالاتو کی ـ د نارینه و په څیر د جګړو، نښتو او پوځی کش کړپونو قربانیان دی، د جګړی په وخت کی، ښځی په نویو فعالیتونو کی برخه اخیستی او له زیاتو نورو مسؤلیتونوله منلو سره نوی نقشونه سرته رسوی. خو د دغو نویو نقشونو او مسؤلیتونو سره سره، په هغو ټولنو کی چی د شخړو څخه وروسته رامینځ ته کیږی، د سولی د ټینګښت او د اړوندو فعالیتونو په پروسه کی ښځو ته هغه نقش نه ورکول کیږی چی ور سره ښایی.»

د جنسیت له لحاظه بشری امنیت: د سولی په جوړونی کی له انزوا څخه تر د ښځو برخی اخیستلو پوری، ۲۰۰۱، د نړیوالو چارو لپاره د ناروی انستیتوت

په ۱۳ چوکاټ کی د ملګرو ملتونو د امنيت د شورا د ۲۰۰۰ کال د ۱۳۲۵ پريکړی ځينی غټ ټکی راخيستل شوی چی په هغو کی د هغه يو نظر په بدلون باندی ټينګار شوی چی ښځو ته يوازځی د شخړو د قربانيانو په سترګه نه ، بلکه د نښتو د حل کونکو، سوله جوړونکو اوساتونکو په توګه له نارينه سره د مساوی مقام درلودلو په نظر ورته وکتل شی. دغسی يو فکری بدلون غوښتنه کوی چی په جګړو او د پوځی نښتو څخه مخکی يا د هغو په ترڅ او وروسته دوره کی د نارينه او ښځو مساوی دندو ته پاملرنه وشی. دا په دی معنی ده چی دپاليسی ټاکنی او قانون جوړونی په لومړی پړاو کی د جنسيت مساويتوب او له هغه سره اړوندو مسألو له ملی او نړيوال اهميت څخه برخه من دی.

۱۳- چوکاټ

د جنسيت له نظره عمليات او دسولی بهير

د امنيت شورا (...)

«**۷-** غړی هيوادونه دی ته هڅوی چی جنسيت پوری په اړوندو مسألو کی د زدکړو لپاره په هڅو کی خپلی مالی، تخصصی او لوژيستکی ملاتړ پياوړی کړی.دغه هڅی له مختلفو مالی طرحو او مرستو څخه عبارت دی چی د ملګرو ملتو د ښځو د صندوق، د ملګرو ملتونو د ماشومانو له صندوق، د کډوالو لپاره د ملګرو ملتونو د عالی کميساری او داسی نورو اړوندو مؤسسو له خوا په لاره اچول کيږی.

۸- له ټولو اړوندو اړخونو څخه غوښتنه کيږی چی د سولی د موافقه ليکونو لپاره په خبرو اترو او د هغوی د عملی کولو په وخت کی د جنسيت مسأله په پام کی ونيسی، له دی جملی څخه **(الف)** - د جګړی څخه وروسته دوره کی د کډوالو د بيرته استونی، ميشته کونی، بيا رغاونی اوټولنی کی د بيرته حل کونی په پروسو کی د ښځو او نجونوغوښتنو ته پاملرنه؛ **(ب)** - هغه اقدامات چی هغو کی د سولی په ټينګولو او د شخړو د حل لپاره له بومی فعاليتونو څخه د ښځو له مخکښيتوب او نوښت څخه ملاتړ وکړی او د سولی د ټولو موافقت ليکونو په پلی کولو کی ښځو ته ونډه ورکړای شی؛ **(ج)** - هغه اقدامات چی د هغو پر بنسټ د ښځو او نجونوحقوقو څخه ملاتړ او هغو ته درناوی وشی، په خاصه توګه هغه حقوق چی اساسی قانون، انتخاباتی نظام، پوليسی ځواک او قضاييه قوی پوری اړه نيسی (...).

۱۵- ژمنه په دی هکله چی د جنسيت پوری اړوند مسألی او د ښځو حقوق له مختلفو لارو چارو، لکه له ملی او نړيوالو سازمانونو سره د سلا مشورو له لاری د امنيت د شورا د هدفونو او دندو يوه برخه ګرځی.

د ۲۰۰۰ کال د ۱۳۲۵ پريکړی سره جوخت، د ملګرو ملتونو عمومی منشی د «ښځی، سوله او امنيت» تر نامه لاندی د ۲۰۰۰ کال د اکتوبر په ۱۶ يو ريپوټ وړاندی کړ. دغه ريپوټ پر ښځو او نجونو، نړيوالو قوانينو، د سولی په بهير کی د ښځو د ونډی، سوله ساتو عملياتو، بشری عملياتو، بيا رغاونه او بيرته اعاده کولو د پوځی نښتو د اغيزو او همدا راز د بی وسلی کولو، د پوځی تحرکاتو پای ته رسولو او په ټولنه کی د خلکو بيرته ګډونی په مسألو باندی خبری کوی. د دغه ريپوټ يوه برخه د دی فصل په پای کی د يوی سپارښتنی په توګه وړاندی شوی ده.

د پارلمان په دفاعی کميسيون کی ښځی

په تيرو ۲۵ کلونو کی په پرله پسی توګه د بين الپارلمانی اتحاديی له خوا په سياست کی د ښځو د نقش لپاره د غوښتنو دعنوانولو سره د دی واقعيت ويندويی کوی چی د پارلمان په دفاعی کميټو کی د ښځو

ونډه نشته او یا کمزوري ده. دا خو لا پرېږده چي هغوی دی د کمیټو د رییس، مرستیال یا د ځانګړو چارواکو په توګه انتخاب شي. د بین الپارلماني اتحادیې د۱۹۹۷ کال یوه څېړنه (نارینه او ښځې په سیاست کې: دیموکراسی د پېښېدو په درشل کې) ښیې چې له ۹۷ پارلمانونو له جملې څخه چې په خپل جوړښت کې د ښځو له شته والي څخه رپوټ ورکړی، یواځې په سلو کې په دری یې د ښځې د کمیټو ریاستونه په غاړه لري. په ټولیزه توګه د پارلمان په ټولو کمیسیونونو کې یواځې په سلو کې ۱۸ یې د هغوی ریاستونه په غاړه لري. د دې نیمګړتیا لپاره کېدای شي چې دوه مهم لاملونه موجود وي. لومړی دا چې په اوسني وخت کې د ښځینه پارلماني غړو شمیر ډېر کم دئ (د ۲۰۰۲ کال په می کې ٪۱۴،۳). دوهم دا چې په ټوله نړی کې دا عام ذهنیت خپور دی چې د جګړې، سولې او امنیت مسألې یواځې د نارینه و کار دی. دغه ډول فکر ستونزې پیدا کونکی دی، حال دا چې پرته له شک څخه جګړه د ټولنې ټول غړی اغیزمن کوي، په ډېرې حالاتو کې ښځې د نارینه په پرتله زیاتې اغیزمنې کېږي.

وسلوالې ښځې

له ډېرې پخوا زماني څخه په یو شمیر وسلوالو ځواکونو کې ، څه اداری، تدارکاتي یا څه مرستندیو خدماتو کې، د ښځو شته والی دود دئ. په مرستندویو برخو کې د ښځو شته والی نه یواځې د سولې په وخت کې بلکه د جګړې او وسلوالو نښتو په حالاتو کې هم خورا اهمیت لري. خو د جنګي عسکرو په توګه د ښځو ونډه بیخي یوه نوې موضوع ده. په نړیواله سطح په پوځ کې د ښځو د شته والي په هکله معلومات خورا کم دي. ۱۴ چوکاټ کې د ناتو د غړو هیوادونو د ښځینه عسکرو شمیر ښیي.

۱۴- چوکاټ

په پوځ کې د ښځو شمیر - د ناتو د غړو هیوادونو مثالونه

هیواد	شمیر	د ټول ځواک فیصدی
بلجیم	3202	%7.6
کانادا	6558	%11.4
د چک جمهوریت	1991	%3.7
دنمارک	863	%5.0
فرانسه	27516	%8.5
آلمان	5263	%2.8
یونان	6155	%3.8
هنگری	3017	%9.6
ایتالیا	438	%0.1
لوکزامبورگ	47	%0.6
هالند	4170	%8.0
ناروی	1152	%3.2
پولند	277	%0.1
پرتگال	2875	%6.6
اسپانیا	6462	%5.8
ترکیه	917	%0.1
انگلستان	16623	%8.1
ایالات متحده	198452	%14.0

سرچینه: د ناتو رپوټ - اوړی ۲۰۰۱

په عمومي توګه غوره ده چې وویل شي د پوځ په عسکري یا په مسلکي او تخصصي برخو کې د ښځو ونډه د سیاسي مشري له خوا غښتلې کړای شي او یا د امنیتي ادارو په داخلي بدلونو کې د عمل جامه واغوندي. داسي ښکاري چې دغه دواړه یو تر بله له خپلواکو مسألو پورې اړه لري:

- د ملي امنیت د پیاوړتوب او له هغه څخه د ملاتړ لپاره د ټولو خلکو د هڅولو ضرورت؛
- د وسلوالو ځواکونو عصري کول چې د دولت د نورو ځانګو په څېر له ټولنیزو بدلونو څخه او د جنسیت د مساوات له طرحې څخه اغیزمن کیږي.

۱۵- چوکاټ

په امنیتي پالیسي کې د ښځو ونډه د جنسیت د یو مهم بهیر په توګه

د دولت امنیتي پالیسي کیدای شي چې د جنسیت له نظره تر ارزوني لاندي ونیول شي. د ملګرو ملتونو د ښځو لپاره څلورم نړیوال کنفرانس«ښځې په پیکنګ کې» تر شعار لاندي د جنسیت بهیر د ښځو او نارینه د برابرې څخه د ملاتړ لپاره د یو نړیوال اقدام په توګه په رسمیت وپیژاند. د ملګروملتونو اقتصادي شورا د جنسیت بهیر داسي تعریفوي: «... دا هغه یو بهیر دی چې په هغه کې ښځې او نارینه په ټولو فعالیتونو، لکه قانون جوړوني، پالیسي جوړوني او په ټولو کچو پروګرام جوړونو کې په مساوي توګه برخه اخلي. دا هغه یوه ستراتیژي ده چې د ښځو او نارینه و نظریات او مهارتونه د اقتصاد، سیاست او ټولني په ساحو کې د پروګرامونو د جوړوني او د هغو په عملي کولو او د سیاسي موضوعاتو په ارزونه کې د یو بل تکمیلي او بشپړ ایز اړخونه ګڼل کیږي تر څو له دی لارې ښځې او نارینه یو شان ګټه واخلي او نابرابري دوام پیدا نه کړي. وروستي هدف د جنسیت مساوات دی».
سرچینه: د ملګرو ملتونو د اقتصادي او ټولنیز شورا تفاهم لیک ۱۹۹۷/۲

په وسلوالو ځواکونو کې د ښځو د ګډون په برخه کې ځینې ستونزې سره له دې چې په خپل وار سره د دود ایز دفاعي چلند څخه انساني امنیت ته په بدلون کې مرسته وکړي: په انساني امنیت کې په ځیرنیز، معلوماتي تکنالوجۍ، همدا راز استخباراتي کارونو باندې ټینګار کیږي او کله هم د هغو پر ځای د داسې میتودونو او عملیاتو لپاره غوښتنه کوي چې په هغو کې له جسمي قوت او روزنې څخه باید کار واخیستل شي. دغه ډول یو بهیر د ښځو لپاره نوي چانسونه برابروي او بیا په خاصه توګه په هغو هیوادونو کې چې نارینه او ښځې د زده کړو له یو شان حقوقو څخه برخه من دي.

۱۶- چوکاټ

په امنیتي برخو کې د ښځو له برخې اخیستلو سره نوي اړخونه او ننګوني

په امنیتي ادارو، بیا په خاصه توګه په پوځ او پولیسي ځواک کې د ښځو له برخې اخیستلو سره دا پوښتني پیدا شوي چې آیا روزني او بیا په خاصه توګه جسمي روزني د ښځو او نارینه و لپاره باید یو شي وي؟
باید د جنسیت پورې اړوند مقررات - چې تر اوسه پورې د هیوادونو په پوځي او پولیسي ځواکونو کې له پام څخه غورځول شوي ؤ- وټاکل شي. د بیلګې په توګه: په پوځ کې د میرمنې او خاوند مسألې او همداراز د پوځي میندو او پلرو مسألې باید په پام کې ونیول شي.
د جامو اغوستلو څرنګوالي، ښایسته توب او حتی د جنسي جذابیت مسألې، دا ټول هغه پوښتني دي چې باید ورته ځواب ومیندل شي. آیا د ښځو او نارینه و یونیفورم باید یو شي وي؟ آیا تل باید د نارینه و یونیفورم واغوستل شي؟
دغه ډول مسألې د نوي فکر غوښتنه کوي. اساسي قانون، پوځ او داسي نور پوځي اداري او همداراز پولیسي مقررات باید پراخ شي او وده ومومي او د نویو واقعیتونو سره سمون پیدا کړي.

د دفاع په وزارت او سوله ساتو عملیاتو کی ښځی

د ناتو د ۲۰۰۱ کال د اوړی د رپوټ له مخی، د دوهمی نړیوالی جګړی څخه وروسته په سوله ساتو عملیاتو کی د ښځو ونډه ډیره لږه ده. یواځی یو څو هیوادونو لکه، هنګری، فرانسه، هالند او پرتګال د خپلو سوله ساتو ځواکونو په سلو کی ۵ یی د ښځو لپاره ځانګړی کړی دی. د ملګرو ملتونو تجربه ښیی چی خلک په سوله ساتو پوځونو کی د ښځو له شته والی څخه هرکلی کوی او دغه شته والی په داسی عملیاتو کی مثبتی اغیزی لری. د بیلګی په توګه د ښځو له ونډی سره د زور زیاتیو د له مینځه وړلو او د ښځو مسألو ته زیاته پاملرنه کیږی.

د استخبارتی چارو لپاره تر اوسه پوری د وزارت مقام په سر کی یا د هغه د مرستیالی مقام ته ډیری لږی ښځی ټاکلی شوی دی. د بین الپارلمانی اتحادیی د ۲۰۰۰ کال د مارچ د میاشتی یو نړیواله احصاییه ښیی چی د ټولو هغو وزیرانو چی د دفاعی یا امنیتی چارو مسؤلیت په غاړه لری یواځی ۱،۳ فیصده یی ښځی دی او یا د وزیرانو د ټولو مرستیاالانو اود وزارت د نورو لوړ پوړو مقامونو او همدا راز په دغو چارو کی په پارلمان کی د ټولو منشیانو یواځی ۹،۳ فیصده یی ښځی دی. (هغی یوی نړیوالی نقشی ته چی د ملګرو ملتونو او د بین الپارلمانی اتحادیی له خوا په ګډه د «په ۲۰۰۰ کال کی ښځی په سیاست کی» تر عنوان لاندی خپره کړی کولای شی کتنه وکړی).

هغه څه چی تاسی د پارلمان داستازی په توګه سرته رسولای شی

معلومات

- د پوځ په بیلابیلو برخو، د پوځ په مختلفو ادارو، پولیسی ځواک، امنیتی ادارو او همداراز د اړوندو روزنی په مرکزونو کی د ښځو د شمیر په تناسب احصاییوی معلومات لاس ته راوړی. همداراز په لوړو او تصمیم نیونکومقامونو او همدا راز په ملګرو ملتونو، ناتو او داسی نورو نړیوالو سازمانونو کی چی په امنیتی مسألو باندی خبری کوی، د خپل هیواد د استازو په شمیر کی د ښځو د تناسب په هکله معلومات وغواړی.

د شخړو په حل او بیا رغاونه کی د جنسیت نقش *)

- ډاډ پیدا کړی چی په مرکچی پلاوی کی تر کومه ځایه چی امکان ولری د ښځو او نارینه و اندول خوندی وساتل شی؛
- ډاډ پیدا کړی چی د سولی په موافقت لیکونو کی په سیستماتیکه او ښکاره توګه په ښځو باندی د وسلوالو نښتو اغیزو، په سوله کی د هغوی ونډی او د کړکیچ څخه وروسته دوره کی د هغوی اړتیاوو او رومبیتوبونو ته پاملرنه شوی ده؛
- ډاډ پیدا کړی چی د ښځو له پوهی، تجربو او استعدادونو څخه چی د نښتو په دوره کی لاس ته راوړی دی، د بیارغاونی په وخت کی په ښه وجه تری کار اخیستل کیږی.

جنسیت او د سولی ماموریتونه*)

- له جګړی څخه وروسته په سوله ساتو ماموریتونو او په بیا رغاونه کی د ښځو له ونډی څخه ملاتړ وکړی؛
- ډاډ پیدا کړی چی آیا دسوله ساتو ماموریتونوعسکرو او نورو نړیوالو کارکونکو لازمی فرهنګی او جنسیتی زدکړی کړی دی؛

- د هغو سوله ساتو عسکرو او نړیوالو کارکونو چې د ښځو حقوق یې تر پښو لاندی کړی دی، پر سزا ورکونی باندی څارنه ولری.

حکومت

- ډاډ پیدا کړی چی آیا د ښځو او نارینه و مسؤلیتونه ـ د بیلګی په توګه په تیرو لسو کلونو کی د دفاع په وزارت کی ـ یو شان د هغوی د دواړو په غاړه ؤ. او وګوری چی آیا د قانون له مخی او د عمل په ډګر کی د غټو څوکیو او تصمیم نیونکو مقامونو د اشغال لپاره ښځو د نارینه و په څیر مساوی امکانات په اختیار کی درلودل.

پارلمان

- د پارلمان د امنیتی او دفاعی کمیټو پخوانی او اوسنی جوړښتونه اوپه هغو کی د دندو کچه چی د ښځو په اوړو ایښودل شوی ده، ترکتنی لاندی ونیسی؛
- په دی هکله زیاته پاملرنه وکړی چی نوموړی کمیټی د جنسیت پوری اړوندو مسألو ته پاملرنه کوی او د اړتیا په صورت کی د ښځی او نارینه تر مینځ په انډول باندی ټینګار وکړی.

*) د ښځو او سولی په موضوع باندی د ملګرو ملتونو د عمومی منشی د ۲۰۰۲ کال د اکتوبر د ۱۶نیټی له رپوټ څخه ځینی سپارښتنی

دریمه برخه

په امنیتی برخه کی اصلی اوپراتیفی څانګی

1

[۱] د وسلو د تولید په صنعت کی سرړی کولای شی چی د امنیتی برخی پر اهمیت باندی لا زیات معلومات پیدا کړی، خو دا چی د دولتی ادارو خدماتو پوری اړه نه لری، په دی ځای کی تر بحث لاندی نه نیول کیږی.

اتم فصل

پوځ

پوځی تشکیلات د تاریخ په اوږدو کی تل موجود ؤ او دهیواد د ساتنی لپاره د توری او ډال(سپر) په توگه کڼل کیده. ۱۷ چوکاټ ښیی چی په ۲۰۰۲ کال کی یواځی ډیر لږ هیوادونه ؤ چی د پوځ له درلودلو څخه بی برخی ؤ.

۱۷ـ چوکاټ

له پوځ څخه بی برخی هیوادونه

ځینی هیوادونه د پوځی ځواکونو څخه بی برخی دی چی په دی جمله کی د جنوبی کوچنی اقیانوس د سیمی هیوادونه دی: نائورو، مالدیو، کِریباتی، ساموآ، دسلیمان ټاپوگان، توالو، پالائو، وانواتو او یا د کاریبیک د سیمی هیوادونه لکه سنت وینسنت او گرنادینز، سنتکیتس او نویس، سنتلوسیا، دومینیکا او گرانادا. کوستاریکا، ایسلند، ماورتیس، ختیځ تیمور، سومالیا (اوس د پوځ په جوړولو لگیا دی)، آندورا، سنمارینو او هاییتي هغه نور هیوادونه دی چی د پوځی ځواک څخه بی برخی دی. ډیری دغه هیوادونه ملیشه یی ځواکونه لری (د بیلگی په توگه ملی گارد او سرحدی ساتونکی).

د پوځ دندی

د سړی جگړی له پای څخه وروسته امنیتی بدلونونو په ټوله نړی کی پوځونو باندی اغیزی وکړی. په داسی حال کی چی پوځ خپلی پخوانی بنسټیزی دندی په غاړه لری، ځینی نوی یی هم ورپه غاړه شوی. نن دغه لاندی فعالیتونه په نړی کی د هیوادونو له عادی دندو څخه شمیرل کیږی:

- د هیواد له خپلواکی، حکومت، د خاوری له بشپړتیا او په ټولیزه توگه د هیواد له وگړو څخه ساتنه؛
- د سولی ساتنی او سولی ټینگولو لپاره نړیوال ماموریتونه
- د پیښو په وخت کی د مرستو رسول؛
- کورنی امنیتی دندی (په استثنایی حالاتو کی کله چی عامه نظم گډوډ شوی وی له امنیتی ځواکونو سره د امن او نظم په خوندی ساتنه کی مرسته)؛
- ملت ـ جوړونی کی ونډه (ټولنیزه دنده)

د دغو دندو د سرته رسولو کچه د هر هیواد قانونی جوړښت او امنیتی شرایطو پوری اړه لری.

له واکمنی او ټولنی څخه ساتنه

د نویو امنیتی بدلونونو او گواښونو سره سره د پردیو هیوادنو د تیریو په وړاندی له خپل هیواد څخه دفاع او ساتنه تر اوسه پوری د پوځونو په غاړه ده. دغه دنده نه یواځی د خاوری له بشپړتیا او سیاسی خپلواکمنی څخه ساتنی پوری تړلی ده، بلکه له ټولی ټولنی څخه ساتنه هم ده.

د سړې جګړې له پای څخه وروسته سياسي مشران او پوځونه دې ټکي ته متوجه شوي دي چې ملي حاکميت ته يواځې پردي پوځونه ګواښ نه پيدا کوي بلکه ځيني غير پوځي ګواښونه لکه تروريزم، کورنۍ جګړې، سازمان شوي جنايتونه، انټرنيټ او فساد هم هغه له خطر سره مخامخ کوي (لومړی چوکاټ ته دې کتنه وشي). څه ناڅه ټول وسلوال ځواکونه اوس د دفاعي نظام په سمون کې ونډه لري. په ۱۸ چوکاټ کې د دا ډول سمون دري پروسې بيان شوې دي.

۱۸ـ چوکاټ

د دفاعي نظام سمون: هدف څه دی

له ۱۹۹۰ کال څخه را پديخوا د ډيرو وسلوالو ځواکونو جوړښت له بدلون سره مخامخ شوی او په مختلفو هيوادونو کې د بيلابيلو موخو لپاره اصلاحات په لاره اچول شوي دي. که چيرې په ساده ژبه وويل شي، په دې اړه درې مختلف هدفونه د تشخيص وړ دي:

◄ د ديموکراسۍ ټينګول

په ډيرې هيوادونو کې چې د يو کمونستي نظام، ديکتاتوری يا جګړې څخه وروسته دوره تيروي، د دفاعي نظام د سمون موخه د ديموکراسۍ ټينګول دي:

- په ديموکراتيکه توګه د يوې منتخبې سياسي مشرۍ په وړاندې د پوځ مسؤل او ځواب ورکونکې ګڼل؛ پرته له دې ښايي پوځ د ديموکراسۍ لپاره خطر وګرځي
- د پوځ لپاره د اړتيا وړ منابعو او د ټولنې د نورو برخو د اړتياوو تر مينځ انډول رامينځ ته کول

◄له نوې امنيتي فضا سره جوړښت

- له نويو امنيتي ګواښونو سره د پوځ د پراخولو او د بودجې سمون
- د نويو ماموريتونو لپاره د پوځ چمتو کول، د بيلګې په توګه: له سولې څخه ساتنه

◄ نړيوال کيدل

نور زياتې پوځ يواځې په ملي ساحه کې فعاليت نه لري، بلکه د نورو هيوادونو له پوځي ټولګيو سره په ګډه عمل کوي. دغه فعاليتونه کيدای شي چې د يوې لنډې مودې په مخه وي لکه د ملګرو ملتونو د سولې ماموريتونه، يا د اوږدې مودې سازماني همکاری لکه ناټو او يا د دو اړخيزو يا څو اړخيزو همکاری وی.

- په دغو ډول همکاريو کې پوځ تر يوې کچې ترنړيوالی قوماندې او سازماني جوړښت لاندې راوستل کيږي.
- د نورو هيوادونو له پوځ سره د تجهيزاتو، روزنې، معلوماتو، قوماندې او د سيستمونو د کنترول په برخو کې همکاری کول د پوځ توانمندي زياتوي.

د نړيوالو پوځي دايمي ټولګيو بيلګې:

- د آلمان ـ هالند لومړی قطعه
- د بالتيک د هيوادونو قطعه (ليتوانيا، استونيا، لاتويا)
- آلماني ـ دنمارکي ـ پولندي قطعه
- د څو هيوادنو، سلواک، هنګری، رومانيا او اوکراين ګډ انجينری کنډکونه، "TISA„ نومی کنډک.

له نړیوالی سولی سره همکاری

پوځونه لږترلږه په دوو دلیلونو د سولی په ماموریتونو کی ګډون کوی. لومړی، د نښتو او د هغو د احتمالی اغیزو د پراختیا مخ نیوی، لکه د مختلفو سیمو د ثبات ګډوډیدل، د اقتصادی نظام مختل کیدل او د کډوالو د نه کنترول وړ بهیر پیل کیدل. دوهم داچی پوځونه کولای شی د خلکو په امنیت کی مهم نقش ولری او د جګړی په سیمو کی له ولسی خلکو څخه ساتنه وکړی. وروسته له هغی چی په وروستیو نښتو کی زورزیاتیو قوت وموند او اولسی ژوند یی سخت اغیزمن کړ، د خلکو امنیت، په خاصه توګه د بشری حقوقو خوندی ساتنه د نړیوالی ټولنی د مهمو سیاسی هدفونو څخه شمیرل کیږی. د سولی په ماموریتونو کی د برخی اخیستلو له ضمنی اغیزو څخه یوه دا ده چی د پوځی ټولګیو د روزنی لپاره موقع برابروی او په واقعی صحنو کی د تجربی لاس ته راوړنی لپاره لاره اواروی.

د مصیبتونو په وخت کی د مرستو رسول

طبیعی پیښی لکه زلزلی، سیلاوونه او یا د بشر په لاس رامینځ ته شوی مصیبتونه، لکه اورلګیدنه او یا د الوتکو نسکوریدل په هر هیواد کی ښایی رامینځ ته شی. په داسی حالاتو کی دولتی چاروکی مصیبت ځپلو ته د مرستو د رسولو لپاره پوځ ته بلنه ورکوی. په داسی شرایطو کی پوځ مختلفی دندی ترسره کوی، لکه د نظم او قانون بیرته ټینګول، د خوراکی او روغتیایی موادو رسول، د تګ او راتګ د کرښو خوندی ساتل. د مصیبت ځپلو لپاره د مرستو د رسولو په موخه له پوځ څخه کار اخیستل د دی سبب ګرځی چی په ټولنه کی ښه نوم وګټی او د ملاتړ کچه یی لوړه شی.

د ملکی قوانینو د پلی کولو ارګانونو سره مرسته

د ملکی قوانینو د پلی کولو له ارګانونو سره مرسته کول د پوځ یوه بله دنده ده. خو د پوځ دغه دنده یو شخړه ایز بحث دی. کله چی له ځینو ګواښونو سره د ملکی قوانینو د اجراء کونکو او پولیسو لپاره مقابله سخته شی، د پوځ مرسته ضروری ګڼل کیږی. تروریستی حملی، سازمان شوی جنایتونه د نشه یی توکو قاچاق د داسی ګواښونو څخه شمیرل کیږی. د ملکی قوانینو له اجراء کونکو سره د پوځ مرسته دغه لاندی اندیښنی او خطرونه ځان سره لری:

- کیدای شی چی پر پوځ باندی د ملکی څارنی او کنټرول ګواښ رامینځ ته کړی؛
- هرومرو د پوځ د سیاسی کیدو لامل ګرځی؛
- پوځ کولای شی چی په مؤقتی توګه نظم او قانون ټینګ کړی، خو نه شی کولای چی د نښتو او ګډوډیو سیاسی، ټولنیز او اقتصادی لاملونه له مینځه یوسی؛
- د پوځ وسلوال ځواکونه د جګړی لپاره روزل شوی دی، نه د پولیسی دندو او یا په خپل هیواد کی له خپلو وګړو سره د مقابلی لپاره؛
- په عمل کی د پولیسو او د وسلوالو ځواکونو تر منځ د سیالی خطر موجود دی.

۱۹ـ چوکاټ

په جنوبی افریقا کی د پوځ له قوتونو څخه په پولیسی دندو کی کار اخیستل

(...) په خاصو شرایطو کی، لکه د نظم د بشپړ ګډوډیدو سره، چی پولیسی ارګان ونه شی کړای چی هغه بیرته اعاده کړی او یا د ملی دفاع په شرایطو کی د ملی دفاع له ځواکونو(SANDF) څخه کار اخیستل کیږی (...). په کورنیو چارو کی له پوځ څخه کار اخیستل د پارلمان د څارنی او د بشتیزو حقوقو لپاره د اساسی قانون د حکمونو غوښتنه کوی.
سرچینه: « په دیموکراسی حکومتونو کی دفاع»
د جنوبی افریقا د جمهوری د ملی دفاع سپین کتاب، می ۱۹۹۶

ټولنیزی دندی

پوځ او بیا په خاصه توګه هغه پوځ چی عسکری خدمت یی د مکلفیت پر اساس جوړ شوی وی، د ملت ـ جوړونی په پروسه کی نقش لری، ځکه د اولس د مختلفو پرګنو څخه ځوانان (ډیری نارینه) چی یو تر بله مختلف نژادی او ټولنیز پس منظر لری، یو ځای خدمت کوی. دغه حقیقت په مهاجر منونکو او څو کلتوری ټولنو کی چیرته چی پوځ له مختلطو خلکو څخه جوړ شوی، ربښتینوالی پیدا کوی. د پوځ د ټولنیزو فعالیتونو له جملی څخه د خلکو لپاره د زدکړو امکانات برابرول دی. هغه کسان چی د کسب او کمال په زدکړو کی له ستونزو سره مخامخ شوی وی، پوځ کی له شاملیدو سره خپلی دغه ستونزی حل کولای شی. د پوځ د نورو ټولنیزو فعالیتو څخه، بیا په خاصه توګه د پرمختیا په حال کی هیوادونو کی، په لیری پرتو سیمو کی له ملکی ادارو سره مرسته ده، چی هلته له سابقه لرونکو پوځیانو څخه د ښوونی روزنی، لومړنیو روغتیایی مرستو او چاپیریالی ورانیو په مخنیوی کی تری کار اخیستل کیږی.

پورتنی ټولنیز فعالیتونه په ټولنه کی د پوځ د رغونکی ونډی یو څو مثالونه ؤ. خو له بده مرغه په ځینو هیوادونو کی په ټولنه، اقتصاد او سیاست کی د پوځ د ناوړه لاس وهنی شاهدان یو. د بیلګی په توګه، په ځینو هیوادونو کی پوځ په سیاسی چارو کی مداخله کوی او دولت له خطر سره مخامخوی.
له بده مرغه په ځینو نورو کی پوځ په تجارتی معاملو کی برخه اخلی چی د دولتی بودجی سر بیره یو نوی عاید د هغه لپاره دی. دغه عاید په دیموکراتیکه توګه نه کنترولیږی.

هغه څه چی تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

د پوځ چالچلند

- داډ پیدا کړی چی د پوځ فعالیتونه:

ـ د پوځ په قانون او مقرراتو کی سم تعریف شوی وی؛
ـ د ملی امنیت له پالیسی سره سمون لری؛
ـ د ټولنی له ربښتینو امنیتی غوښتنو سره سمون لری؛
ـ غیر پوځی دندی د هغه د لومړنیو دندو په ترسره کولو کی چی هغه د ملی حاکمیت څخه ساتنه، له نړیوالی واکمنی سره مرسته او نړیوالو قوانینو په اجراء کولو کی کموالی نه راوړی.

د دفاعی نظام اصلاح

داډ پیدا کړی چی د پارلمان صلاحیت لرونکی کمیسیونونه د وړاندوینو وړ هراړخیزو اصلاحاتو رپوټونه د هغو د اغیزمنو تحلیلونو سره یو ځای ترلاسه کوی او له دی لاری دځینو موضوعاتو له مطرح کولو سره د غونډو د دایریدو غوښتنه کوی.

په پولیسی دندو کی د پوځی ځواکونو ونډه

- په اصل کی په پولیسی دندو کی له پوځی قوتونو څخه کار اخیستل، یو ناوړه کار دی، خو په ځینو حالاتو کی چی د حل بله لاره چاره نه وی، پارلمان باید:
- په پولیسی چارو کی د پوځ ونډه باید په بشپړه توگه تعریف، محدود او د قانون له لاری کنترول شی، خصوصا کله چی:

ـ پوځ خپل پخوانی دریځ ته د بیرته ستنیدو وړ وی؛
ـ د پوځ د ونډی خصوصیتونه او محدودیتونه معلوم وی؛
ـ د هغه د ونډی موده ټاکله شوی وی؛
ـ د پوځ د هغو ټولگیو ډول معلومول چی په پولیسی دندو کی ونډه اخلی؛
ـ د هغو ارگانونو شته والی چی د پوځ د مداخلی او یا د هغی د پای لپاره تصمیم نیولی شی.
ـ د یو غور قضاوت حق کله چی قانون یا د بشر حقوق تر پښو لاندی شی.

- داسی قانون تصویب کړی چی د هغه له مخی د کورونو هر ډول پلټنه، نیول او له قوی څخه کار اخیستل د یو صلاحیت لرونکی ارگان له خوا تأیید او اجازه وشی.
- ډاډ پیدا کړی چی داسی میکانیزمونه ـ پارلمانی یا داسی نور ـ شته دی چی د ملکی قوانینو په اجراء کونکو ارگانونو کی د پوځ ونډه له نړیوالو بشری او بشری حقوقو قوانینو او اوصولو سره سمون ولری.

نهم فصل

په دولت کی نور پوځی سازمانونه

د «دولت د نورو پوځی سازمانونو» اصطلاح د موجودو شرایطو او په هغه هیواد کی چی له هغی څخه کار اخیستل کیږی، یو تر بله سره مختلفه معنی لری. په هر صورت دغه سازمانونه له خصوصی پوځی سازمانونو سره توپیر لری. په لندن کی د ستراتیژیکی مطالعاتو د موسسی په نظر د «نورو دولتی سازمانونو» څخه مقصد چی کله هم د نیمه پوځیانو په نامه یادیږی، ژاندارمری، گمرکی محافظین او سرحدی ځواکونه دی. که چیری هغوی مسلکی پوځی زدکړی کړی وی، نو دجگړی په وخت کی هغوی د پوځ تر قوماندی لاندی وی.

د نړی تقریبا ټول هیوادونه د ملی پوځ تر څنگ دغه ډول پوځی سازمانونه لری چی له پوځ سره له نژدی اړیکی لری. په ځینو حالاتو کی پوځ د اړتیاوړ تجهیزات، پوځی قرارگاوی او پوځی روزنی هغوی ته برابروی.

دغه ډول سازمانونه په ډیرو حالاتو کی په پولیسی عملیاتو کی له ناوړو پوځی چلندونو څخه کار اخیستی دی او پر بشری حقوقو د تیریو په وجه گرم گڼل شوی دی. له کومه ځایه چی دغه سازمانونه د پولیسو او پوځ تر مینځ د بیلتون پوله کمزوری کوی، لازمه ده چی د هغوی نقش او دریځ په سمه توگه تعریف شی. غوره دا ده چی نور پوځی سازمانونه د کورنی امنیت په خوندی ساتنه کی ونډه ونه لری. پارلمان باید په دی برخه کی مناسب قوانین وټاکی او د حکومت په کړووړو څارنه ولری. جمهور رییس یا لومړی وزیر باید د پارلمانی څارنی لپاره امکانات برابر کړی، نه یواځی په دی وجه چی د قانون سره سم له قوی څخه هر ډول کار اخیستل باید د پارلمان تر څارنی لاندی وی، بلکه په دی وجه چی دا خطر موجو دی چی دغه سازمانونه پرته له څارنی څخه په پراخ لاس بنایی له قوی څخه کار واخلی.

۲۰ـ چوکاټ

په ځینو نورو هیوادنو کی د دولتی پوځی ټولگیو مثالونه

هیواد	په وسلوالو پوځونو کی د پرسونل مجموعه	په نورو دولتی پوځی سازمانونو کی د پرسونل شمیر	د دولتی پوځی سازمانونو نور ډولونه
فنلند	۳۱۷۰۰	۳۴۰۰	سرحدی گارد
متحده ایالات	۱۳۶۵۸۰۰	۵۳۰۰۰	هوایی گزمه یی ځواک
د روسیی فیدراسیون	۱۰۰۴۱۰۰	۴۲۳۰۰۰	سرحدی گارد، د کورنیو چارو د وزارت سرتیری، د د روسیی د فیدراسیون د ساتنی ځواکونه، د فدرال امنیتی خدمات، مرکزی اداره، مخابرات او اطلاعات، د اورگاډو د شرکت ساتونکی

مراکش	۱۹۸۵۰۰	۴۲۰۰۰	ژاندارمری او مرستندوی ځواکونه
فرانسه	۲۹۴۴۳۰	۹۴۹۵۰	ژاندارمری
ایتالیه	۲۵۰۶۰۰	۲۵۲۵۰۰	د کارابینیر خاص ځواک او د کورنیو چارو د وزارت ګارد
ترکیه	۶۰۹۷۰۰	۲۲۰۲۰۰	ژاندارمری، ملی ګارد او ساحلی ګارد
بورکینافاسو	۱۰۰۰۰	۴۴۵۰	ژاندارمری، امنیتی هوایی شرکت
چیلی	۸۷۰۰۰	۲۹۵۰۰	د کارابینیر خاص ځواک
د کوریا جمهوریت	۶۸۳۰۰۰	۳۵۰۰۰۰	د ملکی دفاع ځواک او دسمندری پولو ساتونکی
اندونیزیا	۲۹۷۰۰۰	۱۹۵۰۰۰	د پولیسو ځواک، سمندری پولیس او د پوځ مرستندوی محلی ځواک
سرچینه: IISS، پوځی انډول، ۲۰۰۰ تر ۲۰۰۱، لندن			

په دولت کی د نورو پوځی سازمانونو فعالیتونه

دغه سازمانونه پراخ فعالیتونه سرته رسوی چی مشهوریی په لاندی ډول دی:

- پر پولو څارنه لکه د مالونو او د انسانانو د قاچاق څارنه؛
- د شورشونو کنټرول؛
- په اضطراری حالاتو کی د قانون او نظم ساتنه او د دولت د مشری او د مهمو تأسیساتو لکه د اتمی دستګاوو څخه ساتنه.

هغه څه چی تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

اړوندو برخو ته په تیرو یا راتلونکو فصلونو کی چی په دی اړه معلومات وړاندی کوی، مراجعه وکړی.

لسم فصل

د پوليسى ځواکونو جوړښت

په ديموکراسى کى پوليسى ځواک

د پوليسو چالچلند بايد په ټولو حالاتو کى د قانون په چوکاټ کى وى. دغه ځواک مکلفيت لرى چى له قانون څخه اطاعت وکړى چى د هغه د پلى کولو او له هغه څخه دملاتړ دنده لرى. سربيره پر دى د پوليسو نقش بايد په جزايى نظام کى د نورو مهمو ارگانونو څخه لکه څارنوالى، قضايى نظام يا جزايى سيستم توپير ولرى. د غوره حکومتى واکمنى له نظره ټول دولتونه بايد د فرد د حقوقو او آزاديو په خوندى ساتنى سره عامه امنيت ټينگ کړى. په يوى ديموکراسى کى وگړى حق لرى چى د پوليسو له خوا ورسره د قانون له مخى د عدل او ناپيلتوب پر بنسټ چلند وشى. د پوليسو چالچلند په حقيقت کى په يو هيواد کى د ديموکراسى د څرنگوالى نښانه گڼل کيږى.

۲۱ ـ چوکاټ

د پوليسو د ديموکراتيک چالچلند مهم ځانگړيتوبونه

- د پوليسو ځواکونه بايد د قانون واکمنى ته درناوى ولرى او د اخلاقى اصولو پر بنسټ بايد عمل وکړى؛
- د عامه امنيت د اغيزمنى خوندى ساتنى لپاره د پوليسو ديموکراتيک چلند يواځى د بشر حقوقو ته د درناوى سره عملى بڼه غوره کوى؛
- د دى لپاره چى پوليس د خپل چلند په خاطر ځواب ورکونکى وگڼل شى لازمه ده چى په چارو کى يى شفافيت، د څارنى ميکانيزمونه او داخلى او بهرنى کنترول موجوې وى؛
- د پوليسو ديموکراتيک چلند يو ډول له قاعدى څخه سرته پروسه ده چى په ټولنه کى د وگړو او ډلو غوښتنو او اړتياوو ته ځواب ورکوى او د خلکو د اعتماد، خوښى او ملاتړ په لټه کى دى او په نتيجه کى شفافيت او خبرو کولو پورى اړه لرى. په همدى وجه په ډيرو هيوادونو کى د خلکو د اړتياوو د پوره کولو او په گړندى توگه د سيمى خلکو ته د رسيدو لپاره د پوليسو تشکيلات مرکزى بڼه نه لرى.

دځانگړو ساتونکو اقداماتو لپاره اړتيا

د اجراييه قوى لپاره پوليس د هغى يوى وسيلى په توگه گڼل کيږى چى په ټولنه کى د خپلو دندو د ترسره کولو لپاره له قوى څخه د کار اخيستلو له انحصار څخه برخه من دى. سره له دى هم، د همدى انحصارى دريځ په وجه، له دغه ځواک څخه د دولتى ناوړه استفادو، د خلکو په خلاف له خشونت څخه د کار اخيستلو او په بشرى حقوقو کى د تيريو امکان موجود دى. په يوه ديموکراتيکه ټولنه کى پوليسى خدمات د يولړ خاصو تدبيرونو غوښتنه کوى ترڅو ډاډ ومينځل شى چى هغوى د ټولنى د گټو په خدمت

کې دي او له هغو څخه ساتنه کوي، نه دا چې د سیاست والو، دولتي لوړپوړو چارواکو او یا د پولیسي بنسټونو په خدمت کې وي. که څه هم پولیس باید په خپل چلند کې له آزادي او خپلواکي څخه برخه من وي، خو د قانون په ټینګولو کې باید ناپیلي دریځ ولري او په خپل کار کې مسلکي عمل وکړي. د پولیسو افراد باید د خپل مسلک له اخلاقي اصولو څخه خبر ولري او دی اصولو ته باید دزړه له کومې وفاداري ولري. د دغو اصولو یوه برخه د وګړو ژوند ته درناوی، یوازې د مشروع هدفونو څخه د ملاتړ لپاره د اړتیا په صورت کې له قوي څخه کار اخیستل او د ټاکلي اندازې څخه زیات او غیر قانوني فشار څخه نه کار اخیستل دي. پولیسي ځواکونه باید له قوي څخه په کار اخیستلو کې د قانون د اعتدال له حدودو څخه اطاعت وکړي. د بهرنیو حساب یاځواب ورکونو- سیاسي او قضایي (دریم فصل ته دی کتنه وشی) جوړښتونو سربیره، د پولیسي تأسیساتو په دننه کې هم باید حساب ورکونکي اداري موجوي وي. د پولیسي تأسیساتو په دننه کې د ادعا شویو پولیسي سرغړونو یا د خلکو شکایتونو ته باید هغو تأسیساتو په دننه کې ځواب ورکړ شي.

۲۲- چوکاټ

خطرلرونکي تحریفات او شرایط

«په امنیتي ځواکونو باندي غیر دیموکراتیکه واکمني امنیتي ړومبیتوبونه له خط سره مخامخ کوي. د پوځي امنیت خواته لیږدونه په ډیري هیوادونو کې د دولت له خوا د پولیسو پوځي کولو (چې دا د پولیسو او پوځ تر مینځ توپیر کمزوري کوي) او یا د هغو د بودجې د کمولو لامل ګرځي او همداراز دا د خلکو د امنیت او ساتني لپاره د پولیسو توانمندي کمزوري کوي. په خاصه توګه په لږعاید لرونکو هیوادونو کې د پولیس معاش د هغوی د ژوندانه اړتیاوې په سختي سره پوره کوي. د هغوی تعلیمي سویه ډیره ټیټه او اداره یې فاسده ده . په هغوی کې د بیسوادي کچه هم لوړه ده.» .....
«په نویو دیموکراسیو کې منتخب سیاسي رهبران په قدرت کې د پاتې کیدو لپاره ډیري وخت امنیتي ځواکونو بیا په خاصه توګه پوځي ټولګیو باندي تکیه کوي. په همدي وجه دغه رهبران ښایي په پوځ کې له شفافیت او حساب ورکوني سره مخالفت وکړي، ځکه هغوی خپلو هدفونو ته د رسیدو لپاره د وسلوالو ځواکونو قدرت ته اړتیا لري.»
د انساني ودي رپوټ ۲۰۰۲

د عاموخلکو تدبیرونه او نوښتونه

د پولیسو پر ځواکونو باندي څارنه کیدای شي د غیر رسمي میکانیزمونو له لاري یا په اصطلاح له قاعدي څخه د سر خواته، د بیلګې په توګه د محلي خلکو په سطحه د بشري حقوقو د سازمانونو له لاري، پیاوړي شي. دا په خپل ذات کې د پولیسو په نسبت د خلکو اعتماد زیاتوي. د ولسي خلکو د پلاوو (لکه له پولیسو څخه د خلکو د شکایت لپاره ګمارل شوي چارواکي) څارنه د پولیسي تأسیساتو څخه بهر د هغو ارګانونو چې پولیس ورته دندي اجراء کوي، د حساب ورکوني شرایط غښتلي کوي. په ځینو حالاتو کې د ولایتي امنیتي شوراګانو جوړول چې د مدني ټولني او محلي مشران د هغو غړي وي، دسیمې په کچه په پولیسي خدماتو ګټوري اغیزي کوي. همداراز د پولیسي، استخباراتي او د پوځ د احتمالي مزاحمتونو په وړاندي د ولسي پلټونکو او د مدني ټولني د څارونکو د ساتني لپاره باید قوانین موجود وي.

۲۳- چوکاټ

د بیلګی په توګه په اریتریا کی د پولیسو ځواک د ودی په حال کی دی

له خپل چاپیریال سره د پولیسو اړیکه تل تر زیاتی کچی ځو مخ ایزه ده. له قوی څخه کاراخیستل د قانون د ټینګولو او ټولو خلکو ته د خدمت سرته رسولو په موخه د پولیسو د فعالیتونو دوه اړخونه دی چی د هغو ځواکونو ځو مخ ایز چلند روښانه کوی. د ودی په حال هیوادونو، لکه اریتریا کی دغه سرخوړ ډیر ښه احساس کیږی. اریتریا د خپلی آزادی لپاره د حبشی پرضد دیرش کاله مبارزه وکړه.
هغه یوه مبارزه چی لا تراوسه هم پای ته نه ده رسیدلی، ځکه د ۱۹۹۸ او ۱۹۹۹ کلونو په مینځ کی بیا نښتی پیل شوی.
د ۱۹۹۰ لسیزی په پیل کی د پولیسو ځواک له پنځه زرو کسانو څخه جوړ شوو چی ډیری یی د اریتریا د آزادی بښونکی پوځ سرتیری ؤ. د دی امر دلیل روښانه دی؛ دولت باید له پخوانیو مجربو پوځیانو څخه ساتنه وکړی او د هغوی چاری سمبالی کړی. ځینی پخوانی لوړپوړی پوځی صاحبمنصبان په پولیسی ځواک کی د خدمت سابقه لری او د اریتریا - حبشی په ایتلافی اردو کی یی د صاحبمنصبانو په توګه کار کړی دی.
د هالند هیواد د اریتریا لکه په نورو تخصصی برخو کی د جنایی تحقیقاتو په متودونو، د پولیس د عالی اکادمی په جوړولو او زدکړو د پروګرامونو په تنظیم کی هم مرسته کوی. سربیره پر دی البته د یو لړ فرهنګی بدلونونو لپاره اړتیا لیدله کیږی، په دغی اړتیا باندی لړترلړه یو شمیر مرسته کونکی هیوادونه او د اریتریا خپله اکادمیکه پرګنه پوهیږی. هغو کسانو چی په پوځ کی خدمت کړی دی له قوی څخه د کار اخیستلو په برخه کی هغسی فکر نه کوی لکه د مثال په توګه د انګلستان پولیس چی کوی. د اریتریا د پولیسو په ځواک کی فرهنګی بدلون چی د هالند په مرسته وشوو، په دی موخه په لارواچول شو چی پولیس دیموکراتیک چالچلند ولری، له دیموکراتیک چالچلند څخه مقصد په ډیره لږه کچه د نظم او قانون ساتل دی.

سرچینه: Casper W.Vroom, University of Mastricht، د اریتریا د پولیسی ځواک په فرهنګی بدلون کی د هالند ونډه.

هغه څه چی تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

دیموکراتیک نظم

- ډاډ پیدا کړی چی پولیس د قانون په چوکاټ کی عمل کوی.
- ډاډ پیدا کړی چی پولیس د هغو اخلاقی اصولو پربنسټ عمل کوی چی خلک تری انتظار لری: عدل، ناپیلتوب او د پیژندل شویو مقرراتو له مخی عمل. په دی اړه ډاډ لاس ته راوړی چی ستاسو اړوند حکومت د پولیسی صاحبمنصبانو په هکله د ملګرو ملتونو د سازمان د ۱۹۷۹ کال قوانینو تابع وی (۶۵ چوکاټ ته کتنه وکړی).

زده کړی

- ډاډ پیدا کړی چی پولیسی زدکړی په دی موخه سرته رسولی کیږی چی د قانون او نظم د ډیری لږی قوی څخه د کار اخیستلو سره خوندی ساتل کیږی او دی هدف ته د رسیدو لپاره په خاصه توګه دیموکراتیک اخلاقی معیارونه په پام کی نیول کیږی. (اووم فصل ته دی کتنه وشی).

په ۶ ، ۷ او ۸ برخو کی د مالی، بشری او تخنیکی منابعو په اړوند سپارښتنو ته دی کتنه وشی.

يولسم فصل

پټې او استخباراتي اداري

استخباراتي اداري (کله هم د امنيتي ادارو په نامه يادېږي) چي د هيواد او ټولني د امنيت او د هغو د بنسټيزو ګټو په هکله د معلوماتو خپلواک تحليلونه وړاندي کوي، د هر دولت د مهمو ارګانونو څخه شمېرل کيږي. که څه هم دغه اداري اجراييه قوې پوري اړه لري، خو پارلمان د هغو پر فعاليتونو باندي په څارني کي ستر نقش لري.

د تروريزم، نشه يي توکو د قاچاق، د مالونو د قاچاق، سازمان شويو جنايتونو او د غيرقانوني کډوالو په نتيجه کي نويو را پيدا شويو خطرونه او ګواښونه چي کورني امنيت په خطر کي اچوي، غوښتنه کوي چي اطلاعاتي توانمندي غښتلي کړاى شي. په خاصه توګه د سپتمبر د ۱۱ پيښي څخه وروسته د سترو استخباراتي ادارو شته والي يو ضرورت دى. دهغو حملو څخه وروسته ځينودولتونو خپلو استخباراتي ادارو ته ډير زيات اختيارات ورکړل؛ د بيلګې په توګه د انترنتي پاڼو، تيلفوني کرښو او د فکس له لاري د اړيکو د کنترول اختيارات (د تروريزم تر عنوان لاندي شلم فصل دي وکتل شي).

نويو تکنالوجيو د مشکوکو افرادو د کنترول، توقيف او بندي کولو امکانات پراخ کړي دي او په دي ډول د کورنيو او بهرنيو استخباراتي ادارو تر منيځ د همکاريو اړيکي د ټينګيدو په حال کي دي. اوس د پارلمان دنده ده چي پري نه ږدي چي د استخباراتي ادارو د زياتيدو په حال کي قدرت د قانون او د بشر د حقوقو له نړيوالو اصولو خلاف عمل وکړي.

د استخباراتي ادارو څانګړيتوب

د استخباراتي ادارو له ځانګړيتوبونو څخه يو هم د معلوماتو راټول او ارزونه ده چي بايد په پوره امانتداري ورسره معامله وشي. له بلي خوا دا انديښنه موجوده ده چي د کورني سياست په اړه معلوماتو څخه ناوړه استفاده وشي. امنيتي اداري کيداى شي چي د ټولني او سياسي نظام لپاره چي بايد تري ملاتړ وشي، خطر وګرځي. په همدي وجه د اجراييه قوې د څارني سر بيره پر استخباراتي ادارو باندي د پارلماني روښانو او ديموکراتيکو څارنو لپاره سخته اړتيا ليدل کيږي. د يو پلټونکي نظام او د يو انډول د راميټځ ته کولو سره کيداى شي چي له استخباراتي ادارو څخه د پارلمان او اجراييه قوې د ناوړه سياسي هدفونو مخه ونيوله شي.
د ديموکراسي په يو نظام کي استخباراتي اداري بايد د اغيزمنتوب، سياسي ناپليتوب، د مسلک اخلاق اصولوته وفا درلودلو، د قانوني اختياراتو په حدودو اود هردولت د ديموکراتيکو اصولو د قانوني مشروعو ضوابطو سره سم عمل کولو لپاره هڅه وکړي.

ديموکراتيکه څارنه بايد په يو روښان او څرګند قانوني چوکات کي سرته ورسول شي او استخباراتي اداري د پارلمان د تصويب شويو قوانيونو پر اصولو جوړ کړي. پارلماني پريکړي بايد د دغو ادارو اختيارات، اپراتيفي چالچلندونه او هغه ميکانيزم چي د هغه پر بنسټ دغه اداري حساب ورکوني او ځواب ورکوني ته کښينول شي، وټاکي.

۲۴- چوکاټ

پارلمان او د استخباراتي ادارو لپاره د مخصوصي بودجي ټاکنه: مثال ارجنتاین

«د ملي امنیت د ۲۰۰۱ کال د نومبر د ۲۷ نیټي د ۲۵/۵۲۰ قانون ۳۷ ماده: د ملي کنګري دوه جرګه ایز کمیسیون د استخباراتي ملي ادارو لپاره د بودجي د ټاکني لپاره د څارني او کنترول صلاحیت لري. په دي موخه د ملي کنګري دوه جرګه ایز کمیسیون د خپلو صلاحیتونو په چوکاټ کي د هر اقدام لپاره اختیار لري، بیا په خاصه توګه:

۱- د ملي بودجي د قانون په خبرواترو کي چي د هغه لایحه د اجراییه قوي له خوا کنګري ته استول کيږي، برخه اخیستل. په همدي وجه، اجراییه قوه ټول لازم اسناد د پارلمان په اختیار کي پريږدي، په خاصه توګه: **الف -** د سیما، محرم او پټو بودجو لپاره ضمیمه او یا هغو ته په محدوده توګه لاس اوږدونه، البته د پارلمان له خوا د داسي اسنادو څخه استفاده د قانون په چوکاټ کي باید وي؛ **ب -** هغه یوه ضمیمه چي په هغي کي د بودجو اړتیاوي، پروګرامونه او هدفونه روښانه کړای شوي وي.

۲- د استخباراتي اداري له ټولو ارګانونو څخه چي په دي قانون کي ورته ځای ورکړ شوی دی او د موجود وضعیت او همدا راز د خپل چالچلند په هکله د معلومات او رپوټ ورکولو مسؤلیت لري، د همکاریو غوښتنه. د اړتیا په صورت کي د هغو معلوماتو او اسنادو لپاره هم غوښتنه وشي چي په ۳۹ ماده کي یي یادون شوی دی.

۳- په دي برخه کي څارنه چي د بودجي تخصیص له هغو هدفونو سره سمون لري چي د بودجي په قانون کي ټاکل شول دي.

۴- د ملي کنګري او جمهور رییس لپاره د کلني رپوټ چمتو کول چي په هغه کي د دغو موضوعاتو یادون شوی وي: **الف -** د استخباراتي ادارو د تخصیص شوي بودجي د لګښت ارزونه او تحلیل. **ب -** د دوه جرګه ایز کمیسیون له خوا د سرته رسول شویو څارنو په هکله دڅرګندونو او د لازمو وړاندیزونو وړاندي کول.

سرچینه: د ارجنتاین د ملي امنیت د ۲۰۰۱ کال د نومبر د۲۷ نیټي د ۲۵/۵۲۰ قانون

ډيري دولتونه د پارلماني څارني د کمیټو په چوکاټ کي په مختلفو کچو رسمي څارني سرته رسوي. کله کله د پارلمان د موجودو کمیټو، لکه د دفاع او د وسلوالو ځواکونو د کمیټو فعالیتونه په استخباراتي مسألو باندي د غور په موخه پراخيږي. په ځینو نورو هیوادونو کي د پارلمان اصلي او فرعي کمیټي، په خاصه توګه د استخباراتي ادارو د څارني لپاره، پخپله د پارلمان له خوا جوړيږي.

د پارلمان د څارني کمیته باید لازمو معلوماتو ته لاس اوږد کړای شي او د امنیتي ادارو د رییسانو او د څارني د بودجي په ټاکلو کي ګډون ولري (د مخصوصو بودجو په هکله ۲۴ چوکاټ ته دي کتنه وشي).

د پارلمان د صلاحیت لرونکو کمیټو ترڅنګ او یا د هغو د نشتوالي په صورت کي ځینو دولتونو پر استخباراتي ادارو د څارني کمیټي له اجراییه قوي او د دولت د هیأت څخه یي جلا جوړي کړي دي. د دولت د کابیني او اجراییه قوي په سطح د څارونکو هیأتونو پلټني یوآځي انتظامي اواداري حیثیت لري. د پارلماني کمیټو په پرتله چي د ټولو سیاسي ډلو له استازو څخه جوړي شوي دي، غیر پارلماني کمیټي ډير زیاته علاقه نه لري چي تر خپلو څارنو لاندي سازمانونو باندي په خپلواکه توګه عمل وکړي.

۲۵ـ چوکاټ

د محرمو یا پټو اسنادو د کتنې لپاره د پارلماني کمیټو ځینې چلندونه

- کمیټه صلاحیت لري چې د اړتیا په صورت کې پټې غونډې دایرې کړي؛
- کمیټه په ښکاره غونډو کې پارلمان ته د خپل کار په هکله رپوټ ورکوي چې د (غیر محرم مسألو) په هکله ښکاره خبرو اترو سره دوام پیدا کوي؛
- کمیټه حق لري چې د هر ډول معلوماتو لپاره ـ په دې شرط چې د جاري عملیاتو په هکله یا د استخباراتي اداري د کار کونکو د نومونو په هکله معلومات بربنډ نه شي ـ غوښتنه وکړي؛
- کمیټه کولای شي چې هر هغه معلومات چې د ولس په ګټه وي بربنډ کړي (البته د مستحق اکثریت رایيو سره)؛
- کمیټه باید خپل کار یواځې په غوښتل شویو معلوماتو پورې محدود نه کړي. وزیر یا د استخباراتي ادارو مسؤل وزیر په خپل نوښت هغه معلومات چې د استخباراتي مسألو څخه د بشپړ خبرتیا سبب ګرځي، د کمیټې په اختیار کې کیږدي.

په دیموکراسیو کې د استخباراتي ادارو حد او حدود

پر استخباراتي او پټو ادارو باندې د څارنې څرنګوالې تر زیاته کچې د یو دولت په قانوني پس منظر، سیاسي نظام او تاریخي عواملو پورې تړلې دی. د بیلګې په توګه، ځینې هیوادونه د بریتانیې د مروج قانون د دود تر اغیزې لاندې دي چې ډیر زیات پر قضایي څارنې ټینګار کوي. خو ځینې اروپایي هیوادونه او هغه هیوادونه چې د اوسني تاریخ په یوه برخه کې د ټکونکې پولیسي ځواک تجربه کړې ده، د قانون څارنه غوره ګڼي. د امریکا متحده ایالات د مرکزي حکومت د اجراییه، قضاییه او مقننه قواوو له لارې د څارنې پر میکانیزمونو باندې ټینګار کوي. ځینو دیموکراتیکو دولتونو د څارنې خاص ارګانونه جوړ کړي دي چې صلاحیت لري ترڅو د استخباراتي سازمانونو له خوا د بشري حقوقو سرغړونو په هکله رپوټونه تر پلټونو او څیړنو لاندې ونیسي او کولای شي چې عام خلک د خپلو پلټنو له نتایجو څخه خبر کړي. (د زیاتو معلوماتو لپاره شپاړسم فصل کې شکایتونو ته د ځواب ورکونې د ګمارل شوي مامور عنوان ته مراجعه وکړي).

د فعالیت حدود

د استخباراتي ادارو د څارنې ساحه محدوده ده. دغه محدودیت د فعالیتونو په ډول (کورنې، جاسوسي ضد یا بهرنې اطلاعاتو) او یا د فعالیت اړوندو ساحو (اوپراتیفي لارې چارې، محرم اقدامات) پورې اړه لري.

په پارلمان کې ښکاره یا محرم بحث

په عمومي توګه په دیموکراتیکو ټولنو کې د دولت په نورو ارګانونو کې د فعالیتونو په پرتله استخباراتي څارنه له لږ شفافیت څخه برخمنه ده. د بیلګې په توګه، د پارلمان د استخباراتي کمیټو غونډې معمولاً په ښکاره نه دایریږي. همداراز په دغو غونډو کې برخه اخیستونکې پارلماني استازي مکلف دي چې د محرم معلومات د نه بربنډولو لپاره لوړه وکړي. سر بیره پر دغو چلندونو، دیموکراتیکې ټولنې د مناسب قانوني چالچلند او د دغو ادارو د ځواب ورکونې د مسؤلیت تر مینځ د انډول برابرولو په لټه کې دي، څرنګه چې وکړای شي له یو خوا د پرله پسې او پاینت لرونکو پلټنونو له لارې او له بلې خوا د ملي امنیت څخه په ساتنه کې محرمیت او اغیزمنتوب خوندي وساتل شي.

د دندو ويشه

پر استخباراتي ادارو د څارنې يوه بنسټيزه لاره دا ده چې په استخباراتي عملياتو کې د يوه سازمان يا اداري د انحصار مخه ونيوله شي. که څه هم د استخباراتي مختلفو ادارو (احتمالا د وسلوالو ځواکونو، پوليسو يا کورني او بهرني استخباراتو پوري اړوند سازمانونو) زياتول دومره اغيزمن نه دي، ځکه دا کار د سياليو سبب ګرځي، خو کيداى شي چې په تړليزه توګه د داسې سازمانونو زياتوالى د ديموکراتيکې څارنې سبب وګرځي. همدا وجه ده چې ډيرې دولتونه بيل کورني او پوځي استخباراتي اداري لري. د ديموکراتيکې څارنې له نظره دغه ډول بيلوالى غوره دى، خو دا د پټو اطلاعاتو او د هغو د اړوندو تحليل پروسه کې ګډوډي پيدا کوي. دغه مسأله د امريکا پر متحده ايالاتو باندې د تروريستي حملو څخه وروسته له ډيرو ستونزو سره جوخت وه.

د استخباراتي پرسونل ښوونه او روزنه

د استخباراتي کارپوهانو ښوونه او روزنه د څارنې له ډيرو مهمو اړخونو څخه شميرل کيږي. د مسلکي پوهي زده کول، د ديموکراتيکو معيارونو او د بشر د حقوقو په نسبت ژمنه او د خپل هيواد په وړاندې د مسؤليت احساس د استخباراتي ادارو د کارکونکو د ښووني او روزني مهم اړخونه دي. په ديموکراتيکو نظامونو کې هڅه کيږي چې ملکي افراد په دې برخه کې وروزل شي او بيا استخدام شي او اجازه نه ورکول کيږي چې دغه دنده پوځي برخې ته پريښودله شي.

د محرمو معلوماتو بربنډول

هغه يو بل بنسټيز لامل چې د څارني او ځواب ورکوني لپاره آسانتياوې برابروي دا دي چې د استخباراتي فعاليتونو په اړه معلومات وروسته له يوې خاصې مودې د عامو خلکو په اختيار کې پريښودل کيږي. د معلومات ورکوني د قوانينو شته والي او د يوې ټاکلې مودې څخه وروسته دمحرمو اسنادو خپرول د څارنې او ځواب ورکوني لپاره ډيرې آسانتياوې برابروي. دغه ځنډول شوې شفافيت او د عامه خلکو مراقبت له ديموکراتيکې څارنې سره مرسته کوي. (يوويشتم فصل دې وکتل شي).

هغه څه چې تاسې د پارلمان د استازي په توګه سرته رسولاى شي

د پارلماني څارنې ميکانيزمونه

- ډاډ لاس ته راوړئ چې پارلمان پر استخباراتي ادارو باندې د څارنې لپاره له خاص صلاحيت سره يوه اصلي او يوه فرعي کميټه لري. (د پارلمان د بيلابيلو کميټو د پرتله کولو لپاره دى، پنځلسم فصل وکتل شي).
- ډاډ پيدا کړئ چې د دغې کميټې حدود او اختيارات په روښانه توګه څرګند شوي وي او تر کومه ځايه چې امکان ولري محدود شوي نه وي او د هغې غړي ټولو معلوماتو او تخصصي چارو ته لاس اوږد کړاى شي.
- ډاډ لاس ته راوړئ چې د پارلمان کميټه په اړوند اقدام لاس پورې کوي او په منظمه توګه د خپلو پلټنو، ميندنو او وړانديزونو په هکله رپوټ وړاندې کوي.

دیموکراتیک او قانونی بنسټ

- ډاډ لاس ته راوړی چی د استخباراتی ادارو اړوند قوانین دغه لاندی مسألی کنترولوی: شرایط، د فعالیت ساحه، چالچلند، همکاری، د دندو ټاکل، د ماموریتونو او پر استخباراتی ادارو د څارنی په هکله رپوټ ورکول؛ سربیره پر دی د شخصی معلوماتو او د استخباراتی ادارو د کارکونکو د وضعیت په هکله د خاصو معلوماتو راټولول اود اسنادو ثبت باید د قانون پر بنسټ سرته ورسول شی.
- ډاډمن شی چی استخباراتی اداری له سیاسی لحاظه ناپیلتوب ولری او د خپلو مسلکی اصولو پر بنسټ چی د دیموکراتیکو معیارونو له منلو او د هیواد په وړاندی د مسؤلیت احساس څخه عبارت دی، عمل کوی.
- ډاډ لاس ته راوړی چی پر استخباراتی چارو باندی د پارلمان د څارنی کمیټه داستخباراتی ادارو کار کونکو ته د دیموکراتیکو اصولو او د بشر د حقوقو د قوانیونو د زدکړو لپاره په لازمو اقداماتو لاس پوری کوی.
- هغه قوانین تصویب کړی چی د دولت دری واړو قواوو ته نوری دندی ورسپاری. یا په بل عبارت:

- اجراییه قوی ته دی دنده ورکړای شی چی د استخباراتی ادارو دندی روښانه کړی او دا وټاکی چی کوم فعالیت رومبیتوب لری؛
- مقننه قوه د قوانینو د ټاکلو، د بودجی او د دولت و استخباراتی ادارو پر چلند د څارنی دنده په غاړه لری او هیڅکله باید د استخباراتی ادارو په جاری چارو کی لاس وهنه ونه کړی.
- قضاییه قوه د اړتیا په صورت کی په شخصی شتمنیو او په ډله ایزو رسنیو کی استخباراتی ادارو ته د مداخلی لپاره اجازه ورکوی او په دی برخه کی د هغوی پر چلند څارنه کوی چی د قانون له مخی یی کړی دی که نه.

شفافیت او ځواب ورکونه

- ډاډ لاس ته راوړی چی په پارلمان کی د څارنی استخباراتی کمیټه د اجراییه قوی له خوا د استخباراتی پالیسیو له طرحی څخه خبرتیا مومی او په دی برخه کی ورسره سلا او مشوره کیږی.
- ډاډ لاس ته راوړی چی د پارلمان د استخباراتی څارنی کمیټه د محرمو معلوماتو له ساتنی سره د استخباراتی ادارو پر قانونی، غوره او اغیزمن چلند باندی څارنه لری. په دی اړه کیدای شی چی د ټیلفونی خبرو د اوریدو او د ثبت لپاره د قانونی شرایطو برابرولو څخه نوم واخیستل شی.
- ډاد لاس ته راوړی چی دغه کمیټه د استخباراتی ادارو له فعالیتونو څخه پوره خبرتیا پیدا کوی او د هغو ادارو د رییسانو په ټاکلو کی برخه لری.

د اسرارو د ساتلو اړوند مسألی

- د حساب ورکونی او پر استخباراتی ادارو باندی د مستقیمی او غیر مستقیمی څارنی لپاره د معلوماتو د آزادی قوانین خورا اهمیت لری.
- د اسرارو د ساتنی او د مسؤلو چارواکو د حساب ورکونی تر منیځ د انډول د خوندی ساتنی په موخه د پټی بودجی د لګښت لپاره د ځانګړی حساب ورکونی سرته رسول

حتمي امر دى.

- داړ لاس ته راوړى چې د هغو اسنادو د خپرولو مقررات چې يو وخت محرم ؤ، د قانون په چوکاټ کې سرته رسول کيږى ترڅو ځنډول شوى شفافيت خوندى پاتې شي. د هغو رپوټونو چې د معلوماتو د آزادى د قانون له مخې د خلکو د خبرتيا لپاره خپريږى، سرليکونه بايد وخت په وخت خپاره شي. (شلم فصل کې د تروريزم تر سر ليک لاندى او شپږمى برخې کې د مالي سرچينو موضوع ته دى کتنه وشي).

دولسم فصل

پوځي او امنيتي خصوصي شرکتونه

هغه دولت چې له پوځي ځواکونو څخه د قانوني استفادې انحصار په خپل اختيار کې لري، په هيواد کې د امنيت د خوندي ساتنې لپاره يواځنۍ ارګان دی او د کورني امنيت د ساتنې او د بهرنيو ګواښونو په وړاندې د دفاع مسؤليت په غاړه لري. خو سره له دې په وروستيو کلنو کې د کورنيو نښتو د زياتيدو سره «د امنيتي چارو د خصوصي کونې» فکر راپيدا شوی دی. ځينې غير دولتي امنيتي لوبغاړو سر راپورته کړي او پر امنيتي ادارو د دودايزې ديموکراتيکې څارنې پر خلاف راپورته شوي دي.

له ۱۹۹۰ لسيزې را په دې خوا د خصوصي پوځي او امنيتي شرکتونو شمير په ډيرې چټکتيا سره لوړ شوی دی. د دغو شرکتونو ډيرې کيدای شي چې په درې ډلو وويشل شي: اجير مليشه يې ځواک، خصوصي پوځي شرکتونه او خصوصي امنيتي شرکتونه. مهمه خبره دا ده چې د دغو ډلو ټول فعاليتونه بايد د دولت د ميکانيزمونو له لارې کنترول شي.

د خصوصي امنيتي او پوځي شرکتونو چلندونه او هغو سره تړلي خطرونه

جګړه ځپلي هيوادونه يا هغه چې د يو واکمن دولت له شتوالي څخه بې برخې دي، تل د خصوصي پوځي او امنيتي شرکتونو په لټه کې وي. دغه ډول هيوادونه د لازمو پوځي توانمندۍ او تعلمياتو د نيمګړتياوو د پوره کولو لپاره دغه ډول شرکتونو ته لاس اوږدوي ځکه د خپلو خلکو او د نورو ډلو لپاره امنيت خوندي ساتلي نه شي. پر امنيتي برخې باندې د رښتيني ديموکراتيکې څارنې په موخه د قوې څخه په کار اخيستلو کې د دولت د انحصار محدودول او يا له کورنيو نښتو سره مخامخ کيدل هغه نور لاملونه دي چې ولې ځينې هيوادونه داسې شرکتونو ته مخ اړوي.

په داسې شرايطو کې له خصوصي امنيتي او پوځي شرکتونو څخه کار اخيستل ښايي په لنډه موده کې د ملي تخصصي مهارتونو د زياتولو، د هيواد د توانمندۍ د پياوړې کولو او حتی په ځينو حالاتو کې په خپل ځان باندې د باورتيا د ميندلو له لحاظه مثبتې اغيزې ولري. خو څرنګه چې په ۲۶ چوکاټ کې ليدل کيږي، د ديموکراسۍ د ټينګولو په پروسه کې د داسې شرکتونو شته والی منفي اغيزې زياتې او څو مخه ايزه وي.

عام او د خلکو منتخب تأسيسات او بيا له ټولو څخه مهم د هر هيواد پارلمان د څارنې او ديموکراتيک کنترول لپاره يو سم او اغيزمن جوړښت ته اړتيا لري ترڅو نه يواځې د دولت پر امينتي جوړښتونو بلکه پر استخدام شويو امنيتي ـ پوځي کارپوهانو هم څارنه او کنترول ولري.

۲۶ ـ چوکاټ

پوځی او امنيتی خصوصی شرکتونه او د ديموکراسی لپاره د هغوی ځينی احتمالی خطرونه

- د خصوصی امنيت لوبغاړی ښايی تر يوی کچی په پوځی او امنيتی برخو کی د ټينګښت سبب وی، خو په اوږده موده کی ځينی دولتونه د خپلو کورنی ستونزو په حل کی پر خپل پوځی ځواک تکيه کوی.

- د بهرنيو کارپوهانو استخدام، د بيلګی په توګه د پوځي ـ امينتی مشخصو ماموريتونو او د هغو د بودجی په اړوند، ځينی پوښتنی پيدا کوی، د يوی غوره او ديموکراتيکی واکمنی له نظره بايد دغه ډول پوښتنو باندی په عامه توګه بحث اوخبری وشی او مناسب ځوابونه ورته ورکړای شی.
- په ځينو نورو حالاتو کی، دغه خصوصی لوبغاړی د نورو ماموريتونو(ډيری قانونی او مشروع ماموريتونه) تر پوښښ لاندی د وسلو د دلالانو په توګه عمل کوی.

اجير پوځيان

اجير پوځيان د يوی ډيری پخوانی پديدی برخه ده او وروستيو نښتو وښودله چی لا تراوسه د نړی په ځينو برخو کی له هغو څخه کار اخيستل کيږی.

د «پوځی اجيرانو» اصطلاح د ملګرو ملتونو د ۱۹۸۹ کال د نړيوال منشور په لومړی مادی کی چی د پوځی اجيرانو د استخدام، کار اخيستلو، تمويل او روزنی په خلاف د هغه سازمان د عمومی اسامبلی د ۱۹۸۹ کال د دسمبر د ۴ نيټی د ۴۴/۳۴ پريکړی په توګه په تصويب ورسيده، تعريف شوی ده. دغه پريکړه د ۲۰۰۱ کال د دسمبر په ۲۰ نافذه شوه، خو تراوسه پوری ډيرو لږو هيوادونو هغه لاس ليک کړی ده. دغه تړون د جينوا د ۱۹۴۹ کال د تړون ۴۷ ماده په تفصيل سره بيانوی (په خاصه توګه د هغو افرادو چی د زور زياتيو په مقصد استخدام شوی دی ترڅو يو دولت نسکور کړی او يا يو حکومت د خپلی خاوری د بشپړتيا په دننه کی کمزوری کړی):

«لومړی ماده ـ په اوسنی تړون کی:
۱ـ اجير هغه څوک دی چی: **الف ـ** د يو هيواد په دننه يا بهر کی په يوی وسلوالی نښتی د جګړی لپاره استخدام شوی وی؛ **ب ـ** په جنګی عملياتو کی يواځی د خپلو شخصی ګټو لپاره جګړه کوی او يا په حقيقت کی د مادی غراماتو لپاره چی په دی نښتو کی د هم ليکو يا د دغی جګړی عاملينو ته ورکول کيږی، برخه اخلی؛ **ج ـ** نه د نښتو د اړخونو ملی غړی دی او نه د هغه هيواد چی د هغوی تر واکمنی لاندی دی، اوسيدونکی دی؛ **دال ـ** د نښتو د اړخونو د وسلوالو ځواکونو غړی هم نه دی؛ **هـ ـ** د هغه يو هيواد چی په دی نښتو کی برخه نه لری، د وسلوال ځواک غړی نه وی.

۲ ـ همدا راز اجير هغه څوک دی چی په هر ډول شرايطو کی: **الف ـ** په خاصه توګه په زورپالونکو عملياتو کی د دغو لاندو هدفونو په مقصد د هيواد په دننه يا بهر کی استخدام شی: **(۱)ـ** د يو حکومت نسکورل يا د هغه کمزوری کول؛ يا **(۲)ـ** د يو هيوا د خاور بشپړتيا کمزوری کول؛ **ب ـ** په نښتو کی په دی مقصد برخه اخيستل چی شخصی ګټی تر لاسه کړی او يا له مادی غراماتو څخه برخه من شی؛ **ج ـ** د هغه يو هيواد تبعه او وګړی نه وی چی د هغه پر خلاف دغه عمليات سرته رسول کيږی؛ **دال ـ** د يو هيواد له خوا د يو رسمی استازی په توګه استول شوی نه وی؛ **هـ ـ** د هغه يو هيواد چی هلته دغه نښتی روان دی، د وسلوال ځواک غړی نه وی.

د دغه نړيوال تړون له مخی که څوک د يوداسی پوځی اجير په استخدام، کار اخيستلو، تمويل، روزنه يا داسی نورو عملونو لاس پوری کړی، له تړون څخه يی سرغړونه کړی او د جرم شريک ګڼل کيږی. خو سره له دی هم، ځينی هيوادونه بهرنی کارپوهان د ځينو خاصو دندو لکه د جنګی الوتکو پيلوتان يا تروريستی ضد عملياتو لپاره، استخداموی.

د ملګرو ملتونو د بشری حقوقو ځانګړی رپوټ ورکونکی په خپل رپوټ کی سپارښتنه کوی چی «د هغه سازمان عمومی اسامبله دی هغو هيوادونو ته چی تر اوسه پوری يی د پوځی اجيرانو ضد منشور لاسليک کړی نه دی، بلنه ورکړی چی هغه دی لاس ليک کړی. د دی لاس ليک کونی سره جوخت د خپلو اړوندو هيوادونو اساسی قانون باندی هم له سره غور وکړی او له دی تړون سره دی هغه جوړ کړی.» (۷۰ پاراګراف)

خصوصی پوځی شرکتونه

خصوصی پوځی شرکتونه د «پوځی اجيرو ځواکونو» عصری او متحد الشکل ډول دی. هغوی هم د مادی ګټو د ترلاسه کولو لپاره پوځ ته د ښوونی او روزنی او داسی نور فعاليتونه سرته رسوی او په دقيقه توګه جنګی او غير جنګی عملياتو کی برخه اخلی. خو له کومه ځايه چی د دغو شرکتونو بشری ځواک د پوځ تقاعدی کسانو څخه جوړ شوی دی او په وسلوالو ځواکونو کی خدمت نه کوی، دغه ډول شرکتونه د قانون له مخی د اجيرو پوځيانو په تعريف کی نه جوړيږی. دغه شرکتونه په جنګی عملياتو کی له کېدون څخه نيولی تر پوځی لار ښونو، د وسلود تدارکاتو، د استخباراتی غونډو دايرولو، د يرغمل نيونکو پرضد د عملياتو او داسی نورو برخو کی خدمتونه ترسره کوی. د دغو خدمتونو سر بيره، د نوموړو شرکتونو ځانګړيتوب دا دی چی د يو دولت د غوښتنی سره سم د ښتو په وخت کی او يا له هغو څخه وروسته د بيا رغاونی په موده کی به په عمل لاس پوری کوی.

د دغه خصوصی پوځی شرکت ښه مثال د امريکا د MPRI شرکت دی چی د مسلکی خدماتو په وړاندی کولو سره د د دفاعی تړونونو پر بنسټ په دفاعی چارو، د قانون په پلی کولو او د حکومتی رهبری د پراخولو په ساحو کی فعاليت کوی. دغه شرکت د امريکا د پوځ د پخوانيو لوړ پوړو پوځيانو له خوا په ۱۹۸۹ کال کی جوړ شوو او لا تراوسه د پوځ د پخوانی پرسونل له خوا اداره کيږی.

خصوصی امنيتی شرکتونه

خصوصی امنيتی شرکتونه د تجاری چارو او مالونو څخه د ساتنی په موخه خدمت کوی او په دی ډول د جنايی جرمونو په مخنيوی کی ونډه لری. دغه ډول خصوصی امنيتی شرکتونه هر چيری ميندل کيږی؛ خو وروستی پروسی ښيی چی له دغه ډول شرکتونو څخه کار اخيستل مخ په زياتيدو دی، خصوصا په جنګی سيمو کی ـ او يا په هغو سيمو کی چی تجارت د هغه څه څخه زيات ملاتړ ته اړتيا لری چی يو دولت له خوا چمتو کيږی. دغه شرکتونه نسبت و دی ته چی په پوځی ښتو کی لاس ولری، دير زيات له شخصی شتمنيو او پرسونل څخه د ساتنی په ساحو کی فعاليت لری. خو له کومه ځايه چی د جنګی سيمو لپاره امنيتی او پوځی مهارتونه يو شان د اهميت وړ او ضروری دی، دغه شرکتونه په عمل کی له دواړو مهارتونو څخه برخه من دی. همدا وجه ده چی د خصوصی پوځی او امنيتی شرکتونو تر مينځ د توپير پوله ډيره نری ده . له کومه ځايه چی د دغو شرکتونو اهميت او شمير وار په وار زياتيږی، ديموکراتيک ارګانونه، په خاصه توګه پارلمان، بايد پر دغو نويو امنيتی لوبغاړو باندی د څارنی او کنترول معيارونه وړاندی کړی، پرته له دی د ديموکراسی لومړنی اصول له ګواښ سره مخامخ کيږی.

هغه څه چې تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

قانون جوړونه

- ډاډ لاس ته راوړی چې ستاسو هیواد د ملګرو ملتونو د ۱۹۸۹ کال د هغه یو تړون چې د پوځی اجیرانو د استخدام، کار اخیستلو، تمویل او ښوونی او روزنی سره مخالفت کوی، غړی دی او په دی برخه کی د منل وړ قوانین تصویب کړی دی.
- ډاډ لاس ته راوړی چې د خصوصی پوځی او امنیتی شرکتونو لپاره له قانونی چوکاټ څخه کار اخیستل کیږی.

د وسلو د مقرراتو او د تحریم لپاره درناوی

- له کومه ځایه چې خصوصی امنیتی او پوځی شرکتونه له هیواد څخه بهر په جنګی سیمو کی فعالیت لری، پارلمان دی ته وهڅوی چې د دغو نوی تاسیس شویو شرکتونو دفعالیتونو او ستاسو د هیواد د ملی امنیتی پالیسی، بهرنی پالیسی، اړوندو نړیوالو قوانینو، پریکړو او مقرراتو تر مینځ د جوړښت په برخه کی پلټنی وکړی.
- له قانونی لحاظه ډاډ لاس ته راوړی چې د هغو هیوادونو په دننه کی چې د وسلو بندیزونه پری لګول شوی دی، خصوصی امنیتی او پوځی شرکتونه فعالیت نه کوی.

شفافیت

- ډاډ لاس ته راوړی چې هیڅ بهرنی خصوصی پوځی او امنیتی شرکت د پارلمان له اجازی څخه پرته د یو هیواد په ملی ساحه کی فعالیت نه شی کولای. حتی که چیری دغه فعالیت د دولت په غوښتنه هم وی.
- ډاډ لاس ته راوړی چې د خصوصی پوځی او امنیتی شرکتونو لپاره د دولت اختصاصی بودجه د پارلمان په څارنی او خوښه برابریږی.

ځواب ورکونه

- ډاډ لاس ته راوړی چې پارلمان د خصوصی پوځی او امنیتی شرکتونو د ټولو سندونو په وړاندی، څه د قانون له نظره او څه د عمل په ډګر کی، د ځواب ورکونی مسؤلیت د هیواد په دننه او بهر کی د دولت په غاړه اینی دی.

څلورمه برخه

ملی امنیت تر پارلمانی څارنی:
شرایط او میکانیزمونه

دیارلسم فصل

د یوی اغیزمنی پارلمانی څارنی شرایط

پر امنیتی ادارو باندی پارلمانی څارنه د پارلمان په قدرت او له حکومت او امنیتی ادارو سره د دغه بنسټ اړیکو پوری تړلی ده. په داسی شرایطو کی، قدرت په پارلمان کی د خلکودعنوان شویو ګډو غوښتنو سره سم د حکومت پر اختیاراتو او چالچلندونو باندی د اغیزمنتوب د توانمندی معنی لری. همداراز دغه قدرت د پالیسیو پر پلی کولو، قوانینو، تصمیمونو او د پارلمان له خوا پر تصویب شوی بودجی باندی د څارنی توانمندی څخه هم عبارت دی. دغه قدرت نه یوائځی د هیواد له اساسی قانون او کورنیو قوانینو څخه سرچینه اخلی بلکه د پارلمانی مقرراتو له لارو چارو او د دودایزو چالچلندونو څخه هم لاس ته راځی.

پر امنیتی برخی د اغیزمنی پارلمانی څارنی شرایط په لاندی ډول دی:

- څرګند قانونی او مشروع اختیارات
- دودایز چالچلندونه
- سرچینی اوکارپوه توب
- سیاسی غوښتنی

قانونی او مشروع اختیارات

د هر هیواد اساسی قانون (یا ورته قوانین) پر امنیتی برخی د پارلمانی څارنی مهم بنسټ ګڼل کیږی. په داسی حال کی چی د هر هیواد اساسی قانون له بل هیواد سره د سیاسی، فرهنګی، اقتصادی او ټولنیز پس منظر په پام کی نیونی سره توپیر لری، ډیری اساسی قوانین د لاندی اصولو پر بنسټ تدوین شوی دی:

- اجراییه قوه (د بیلګی په توګه جمهور رییس، لومړی وزیر یا د دفاع وزیر) د هیواد د امنیتی خدماتو مسؤلیت په غاړه لری.
- اجراییه قوه پارلمان ته د ځواب ورکونی مسؤلیت لری.

له کومه ځایه چی د اساسی قانون احکام ډیر مهم قضائی سرچینه ګڼل کیږی، غوره ده چی د امنیت په برخه کی د پارلمان اختیارات هم په اساسی قانون کی ټاکل شوی وی. اساسی قانونونه په آسانی سره د بدلون وړ نه دی، په هغو کی سمون راوستل په پارلمان کی د غړو د اکثریت شته والی ته اړتیا ده. نو په دی وجه قانونونه د امنیت په برخه کی د پارلمان له اختیاراتو څخه د ملاتړ له پاره اغیزمنی لاری چاری پرانیځی. دغه ډول اختیارات کیدای شی چی د ځینو ځانګړو قانون جوړونو او د پارلمان د کار دقوانینو له لاری ټینګ کړای شی. سربیره پر دی د وخت په تیریدو سره د پارلمان د څارنی لپاره د آسانتیاوو د برابرولو په موخه ټولنیزو معیارونو او د ځواب ورکونی چالچلندونو پراخوالی موندلی دی.

۲۷ چوکاټ پر امنیتی ادارو د پارلمان د څارنی د اختیاراتو یوه پراخه ساحه ښکاره کوی.
د دغو اختیاراتو زیاته برخه په راتلونکو فصلونو کی تر څیړنو لاندی نیول شوی دی.

۲۷ چوکاټ

پر امنیتی برخی د پارلمان د دیموکراتیکی څارنی لپاره وسایل او امکانات

۱- عام اختیارات

الف - د قوانینو تدیون
ب - د قوانینو تعدیل یا له سره لیکل
ج - تر پوښتنی لاندی د اجراییه قوی د غړو نیول
دال - د پارلمان غونډو ته د اجراییه غړو غوښتل (احضار)
هـ - د پارلمان غونډو ته د شهادت ورکونی لپاره د پوځی پرسونل او د دولت د کار کونکو غوښتل
و - د پا رلمان غونډو ته د شهادت ورکونی لپاره د ملکی کارپوهانو غوښتل
ز - له اجراییه قوی څخه د اسنادو غوښتنه
ح - د پارلمانی تحقیقاتو او پوښتنو سرته رسول
ط - د غوړ نیونو غونډو جوړول

۲ - پر بودجی څارنه

الف - په بودجی پوری تړلو اړوندو اسنادو ته لاس اوږدول
ب - د امنیتی او دفاعی بودجی ارزونه او په هغی کی د سمون راوستلو حق
ج - د پروګرامونو، ځیرنو او پالیسو له لاری پر بودجی څارنه
دال - د امنیتی یا دفاعی فوق العاده بودجی د غوښتنی د منلو یا ردلو حق

۳ - سوله ایز ماموریتونه او د هیواد په بهر کی د ځواکونو خوندی کول: د پارلمان د منلو یا ردولو حق

الف - له هیواد څخه بهرته د ځواکونو له استولو څخه مخکی په تصمیم نیولو کی ونډه درلودل
ب - د ماموریت اختیار؛ د ملګرو ملتو د پریکړو منل
ج - د ماموریت بودجه
دال - د سولی په ماموریت کی د برخی اخیستلو مقررات
هـ - په عملیاتو کی برخه اخیستل
و - د قوماندی لړی/ کنترول
ز - د ماموریت موده
ح - د ماموریت د سرته رسولو په وخت کی له ځواکونو څخه لیدنه کتنه

۴- تدارکات

الف - د تدارکاتی تصمیمونو په هکله د اجراییه قوی له خوا د پارلمان بشپړ خبرول
ب - د تړونونو منلو یا ردولو حق
ج - د تدارکاتو لپاره د لاندو پړاونو ځیړل
- د نوو تجهیزاتو د برابرولو د اړتیا تشخیص
- د تولیدونکو پرتله کول او د هغو ټاکل
- د ورکړی او معاوضی لپاره د فرمایشونو ارزونه

۵- د دفاع او عمومي امنيت پاليسي: د منلو يا ردولو حق

الف - د امنيتي پاليسي معنی
ب - د کړکيچ د منجمنټ طرح
ج - د پوځي ځواک جوړښت
دال - پوځي ستراتيژی/ پوځي دکترين

۶- دفاعي/امنيتي تشکيلات

الف - د تشکيلاتو د منلو يا ردولو حق
ب - د بشري قواوو د کچې ټاکل
ج - د پوځي لوړ مقام (لکه لوی درستيز) په ټاکلو کې د منلو يا ردولو يا د نظر غوښتنې حق

دوداېز چالچلندونه

ټول چالندونه او متقابلي اړيکي يوازې د قانون له لارې تنظيم کېدای نه شي. نو په دې وجه مهمه خبره دا ده چې د پارلمان د سرپرستي او څارنې عادتونه او لارې چارې د ټولنيزو دودونو لکه درناوی او يو بل باندې د اعتماد درلودنې له لارې بندو بست شي. د بېلګې په توګه د امنيتي مسألو دنويو پرمختګونو په هکله په مناسبو وختونو کې د پارلماني استازو خبرول او د هغو ونډه نه يوازې د شفافيت او ځواب ورکونې لپاره خورا اهميت لري، بلکه په دې برخه کې د خلکو تر مينځ ديالوګ هم د پاملرنې وړ دی.

سرچينې او کارپوه توب

په عمومي توګه پر امنيتي ادارو باندې د پارلماني څارنې توانمندی او وړتيا په خپل وخت او زمان، کارپوه توب يا تخصص او تر لاسه کړای شويو معلوماتو پورې اړه لري.

وخت او زمان

په خپل وخت او زمان کې د امنيتي مسألو په هکله د دولت د هدفونو او تصميمونو پورې اړوند معلوماتو لاس ته راوړل د پارلمان لپاره خورا اهميت لري. که چيرې دولت له تصميم نيونې څخه وروسته پارلمان خبروی، نور د څارنې او لاس وهنې مسأله بې معنی امر دی. په داسې يو حالت کې پارلمان له يو «سرته رسول شوی عمل» سره مخامخ دی چې يا به هغه ردوی او يا به يې منی.

البته د ملي کړکيچ يا په اضطراري حالت کې دولت مجبور دی چې سمدلاسه په عمل لاس پورې کړی او بيا کولای شي چې پارلمان له خپل تصميم څخه خبر کړی. خو حتی دا شرايط هم د دې دليل نه شي کېدای چې دولت دی د پارلمان د قانون له چوکاټ څخه سرغړونه وکړی.

ترکومه ځايه چې پيژندل شويو او اوږدې مودې مسألو پاليسيو پورې اړه نيسی، پارلمان بايد په بنسټيزو مسألو باندې، لکه دفاعي بودجه، د وسلو د چمتو کولو اوتدارکاتو او د دفاعي چارو کتنه، د بحث او غور لپاره کافي وخت ولری.

د ورځني فشار سره د مقابلې يوه لاره چې پارلماني استازي د خپلو دندو په ترسره کولو کې ورسره مخامخ دي، د يوې ابتکاري ستراتيژۍ جوړول دي. ۲۸ چوکاټ کې پر امنيتي برخې د څارنې لپاره د ابتکاري ستراتيژۍ ځينې عناصر ښودل شوي دي.

۲۸- چوکاټ

پر امنيتي ادارو د پارلمان د څارنې لپاره ابتکاري ستراتيژۍ

ډېرې وخت د پارلماني استازو دنده د ورځني خبرونو تر نفوذ لاندې ده. سر بېره پر دې د هغوی د سياسي کار لارښونه تر زياتې کچې د دولت له خوا ټاکله شوې ده. د وخت او زمان پر تنګوالي باندې د لاس برتوب اغېزمنه لاره هماغه د پارلماني څارنې لپاره ابتکاري ستراتيژۍ ده. امنيتي اداري ته په پام کې نيونې سره دغه ستراتيژۍ کېدای شي چې دغو لاندو مسألو څخه عبارت وي:

د کار اجنداء جوړول: استازي بايد تل او په دوامداره توګه د ولس هدفونه او غوښتنې د خپل ورځني سياسي کار په اجنداء کې شامل کړي.

وروستي تحولات: د ملي او نړيوالو امنيتي او پوځي پرمختګونو په هکله د پارلمان معلومات بايد تازه او نوي وي. د دغو معلوماتو لاس ته راوړل نه يوازې د دولتي چينلونو له لارې ممکن دي بلکه نورو غيرحکومتي سازمانونو، لکه پوهنتونونو، څېړنيزو مؤسسې او يا داسې ورته سازمانونو څخه هم کېدای شي چې لاس ته راشي.

زده کړای شوي تجربې: پارلمان بايد د امنيتي ادارو د لوبغاړو له پخوانيو چالچلندونو څخه وخت په وخت زدکړې وکړي.

پايښت لرونکې کتنې: پارلمان بايد له دولت څخه وغواړي کله چې د امنيتي پاليسي په نوي کولو لاس پورې کوي وروستي تصميمونه، بدلونونه او لاس ته راغلي تجربې په پام کې ونيسي.

معلومات، کارپوه توب او د پارلمان کارکونکې

پر امنيتي ادارو د اغېزمنې پارلماني څارنې غوښتنه دا ده چې پارلمان په چارو کې له ښه کارپوه توب او سرچينو څخه برخمن وي او يا د هغه په اختيار کې کېښودل شي. خو په چارو کې د پارلمان تخصص په سختۍ سره د دولت او د امنيتي ځواکونو له تخصص سره پرتله کېدای شي. په ډېرې حالاتو کې پارلمان ډېر زيات کارپوه او څېړندوی کسان نه لري. دا په داسې حال کې ده چې دولت کولای شي چې د دفاع وزارت او دامنيتي چارو پورې د اړوندو نورو وزارتونو له کارکونکو څخه کار واخلي. ځينې پارلمانونه – لکه د ارجنتاين ملي کنګره - يو پوځي اړيک نيونکې دفتر لري چې له پارلمان سره د دايمي اړيکو له لارې پارلماني استازو او بيا په خاصه توګه د دفاع او امنيت کميټو ته لازمي مشوري ورکوي. سر بېره پر دې د پارلمان استازي د يوې لږې مودې لپاره د استازيتوب دنده په غاړه لري؛ حال دا چې د دولت کارکونکې او پوځي پرسونل د خپل کار په ټوله موده کې د دفاع په وزارت کې تيروي.اصلي ستونزه دا ده چې دولت او اردو پارلماني د امنيتي معلوماتو سرچينې دي، حال داچې دا دواړه ارګانونه بايد تر څارنې لاندې ونيول شي. دغه ډول يو حالت په خپل ذات کې د دولت او اردو په وړاندې د پارلمان لپاره نا مناسب شرايط برابروي. د پوځي کار، پوځي فرهنګ او پوځي ښوونې او روزنې او د پټو قوانينونو له کبله د امنيتي اداري د سرپټي جوړښت دغه حالت نور هم بدورګی کوي.

په ۲۹ چوکاټ کی په امنيتي چارو کی د پارلمان د کارپوه توب د کچې د لوړوالی لپاره ځينی وړانديزونه شوی دی.

۲۹ـ چوکاټ

په امنيتي چارو کی د پارلمان د کارپوه توب د کچې د لوړولو لپاره ميکانيزمونه او لاری چاری: يو څو وړانديزونه

- د دفاع او امنيت د کميتي جوړول ـ که چيری تر اوسه پوری وجود ونه ولری ـ دغه کميټه بايد په امنيتي مسألو کی د استازو د تخصص او پوهی باندی د تمرکز بر بنسټ جوړه شی. پارلمان کولای شی چی د دفاع کميټه په فرعی کميټو لکه د تدارکاتو، تشکيلاتو او د بودجی د پلاويو په کميټو، وويشی؛
- په ملی او نړيوالو سيمينارونو کی ګډون، د ځيرنيزو سفرونو سرته رسول، د امنيتي ادارو له ودانيو څخه ليدنه کتنه (د پټو او استخباراتي ادارو په هکله يولسم فصل دی وکتل شی) او د پارلماني استازو لپاره د تخصصی زدکړو د کورسونو دايرول او هغو استازو ته معلومات ورکول چی په بهرنی سوليز ماموريتونو کی له ونډه اخيستونکو پوځيانو څخه ليدنه کتنه کوی؛
- د مختلفو هيوادونو د پارلماني غړو ترمنځ د تجربو او زدکړو تبادله؛ د بيلګی په توګه د نړيوالی پارلماني غونډی؛
- په پارلمان کی د پوه او متخصصو کارکونکو درلودل؛
- نويو او وروستی معلومات لرونکو تخصصی کتابتونونو، د اسنادو او څيړن ايز مرکزونو او د معلوماتو الکترونيکی زيرمو ته د لاس اوږدولو امکاناتو درلودل؛
- په غير حکومتی سازمانونو کی د بهرنيو کارپوهانو د باور وړ لاربښوونو څخه کار اخيستل (لکه پوهنتونونو يا سياسي مشاورين)، يا د پوځی متقاعدينو (د مدنی ټولنی تر عنوان لاندی شپږم فصل ته دی مراجعه وشی)؛
- د استازو د استفادی لپاره د هيواد په ژبو په امنيتي ساحو کی د سيمه ايزو او نړيوالو تړونونو ترجمه او چمتو کول، البته که چيری موجود وی، د دغو تړونو د تصويب پوری اړوند او هم د هغو تړونونو د څارنی د ارګانونو معلوماتو سره؛
- د کلنی بشپړی او هراړخيزی کتنی لپاره د امنيتي چارو پوری د يو څو اړوندو موضوعاتو ټاکل (د بيلګی په توګه د فرعی کميتي له خوا)؛
- د امنيتي او دفاعی مسألو د څيړنی لپاره د پارلمان د ټولو ډلو څخه د يو منتخب کميسيون جوړول (په دوه جرګه ايز پارلمانونو کی له دواړو جرګو څخه)؛ دغه ډول يو څارونکی کميسيون کولای شی چی په مسألو باندی د يو څيړن ايز مرکز په توګه خدمت وکړی.

سياسی غوښتنی

که چيری حتی د پارلماني څارنی قانونی مقررات له نقص او نيمګړتيا څخه پاک وی او له کافی تخصصی سر چينو څخه برخه من هم وی، بياهم پر امنيتي ادارو د يوی اغيزمنی څارنی لپاره ضمانت نه شی کيدای. دغه وروستی لامل يعنی له موجودو ميکانيزمونو څخه د کار اخيستلو لپاره د پارلماني استازو سياسی غوښتنه پر امنيتي ادارو باندی د اغيزمنی پارلماني څارنی د خوندی ساتنی بنسټيز شرط دی. دا چی پر امنيتي ادارو باندی په څارنه کی سياسی غوښتنی له نيمګړتياوو سره مخامخ وی ښايی دغه لاندی لاملونو ته ګوته ونيوله شی:

- **ګوندی انضباط:** له کومه ځایه چی د پارلمان د واکمن ګوند په ګټه ده چی اجراییه قوه پر قدرت پاتی شی، نو په ښکاره توګه پر هغی باندی له ګوت نیونی څخه ډډه کوی.
- **د انتخاباتی ګټو شته والی او یا نه شته والی:** له کومه ځایه چی په ډیری هیوادونو کی عام خلک له امنیتی مسألو سره علاقه نه لری، نو استازی په دی باور دی چی د هغوی د بیا انتخاب لپاره په دا ډول مسألو وخت تیرول چندان ګټه نه کوی.
- **د استازو امنیتی ملاحظات:** دغه ډول ملاحظات ،د بیلګی په توګه، د اطلاعاتو د کمیټی غړی له دی څخه منع کوی چی خپل میندل شوی مسألی بربنډ کړی.

په نتیجه کی د داسی شرایطو له شته والی سره، د اجراییه قوی د څارنی لپاره د پارلمان له امکاناتو څخه په غیر فعاله توکه کار اخیستل کیږی (البته بیړنی حالات لکه، رسوا کونکی پیښی یا اضطراری حالت له دی امر څخه استثنایی دی). خو بیاهم دا د هر استازی دنده ده چی د اجرائیه قوی هدفونه او چالچلندونه ترغور او څیړنی لاندی ونیسی او پر هغو انتقاد وکړی.

څلورلسم فصل

په امنیتی برخو کی په کار لویدلی میکانیزمونه

ټول قانونی نظامونه پر سیاسی پالیسی باندی د څارنی، د هیواد د اداری په شکل، له وګړو څخه د ساتنی او د زورزیاتیو او بی عدالتیو د کشف او شنډولو په موخه د پارلمانونو لپاره د معلوماتو د راټولو امکانات برابروی. همداراز پارلمانی استازی کولای شی چی له مناسبو او غیر رسمی لارو چارو څخه چی د قوانینو، قانونی وسیلو او ډول ډول میکانیزمونو بشپړونکی دی، کار واخلی.
پارلمانونه له حکومت څخه د معلوماتو د راټولولو لپاره له دری قانونی لارو کیدای شی چی استفاده وکړی:

- **پارلمانی بحثونه**
- **پارلمانی پوښتنی او استیضاح**
- **پارلمانی تحقیقات**

د امنیت پر سر پارلمانی بحثونه

د امنیتی مسألو په هکله پارلمانی بحثونه د حقایقو او د حکومت د هدفونو په اړوند د معلوماتو د راټولو او د نظریاتو د تبادلی لپاره مناسبه موقع برابروی. په عمومی توګه، د امنیتی مسألو او تدبیرونو په اړه د پارلمان بحثونه په پنځو مختلفو حالتونو کی سرته رسول کیږی:

- د اجراییه قوی له خوا د دفاعی کلنی بودجی له وړاندی شوی طرحی څخه وروسته؛
- د اړوندو وزیرانو، په خاصه توګه د دفاع او بهرنیو چارو د وزیرانو، د رسمی او غیر رسمی څرګندونو په اړه؛
- د ملی دفاع د کتنی په اړه، د دفاعی رسمی رپوټ د وړاندی کونی او یا د هر ډول ملی دفاع د اصلی سند په اړه؛
- د حکومت د پروګرامونو په اړه چی اکثرا له انتخاباتو څخه وروسته اعلامیږی؛
- هر ډول خاصه مسأله چی د پارلمان د بحثونو غوښتنه وکړی، د بیلګی په توګه، د یوی سیاسی رسوا کونکی قضیی د رامینځ ته کیدو په وخت کی، د امنیتی اندیښنو او یا د مصیبتونو په وخت کی.

۳۰. چوکاټ

د پارلمانی میکانیزم ګډ ځانګړیتوبونه او پر اجراییه قوی دڅارنی لاری چاری

عمومی بحثونه

«په ځینو هیوادونو کی د اساسی قانون احکام اجراییه قوی ته دنده ورکوی چی په منظمه توګه د هیواد د اداری په هکله پارلمان ته رپوټ وړاندی کړی. (...) په ډیری هیوادونو کی د عامی پالیسی اړوند مسألی وخت په وخت تر غور لاندی نه نیول کیږی. ډیری وخت یواځی دپارلمان د یو غړی په غوښتنه دغسی یو کار کیږی (...).»

- **استيضاح**

«(...) استيضاح د معلوماتو د لاس ته راوړلو او د پارلمان په لرغوني نظام کی د څارنی د عملی کولو لپاره يوه لاره چاره ده. له وزيرانو د هغوی د وزارتونو د کار په هکله او له جمهور رييس څخه د هيواد د عمومی پاليسی او وضعيت په هکله د پارلمان يواستازئ يا استازي استيضاح اخلی. هر استيضاح دوه اصلی ځانګړيتوبونه لری: لومړی داچی هغه د عامو خبرو اترو لامل ګرځی او دوهم دا چی له استيضاح سره سياسی تحريم جوخت دی، ځکه هغه د حکومت له خوا د ځرګندونو په هکله چی د پارلمان د رضايت يا نارضايت لامل ګرځيدلی د رايیو اخيستنی سبب کيږی. استيضاح يوه اغيزمنه لاره چاره ده، ځکه وزيران د ريوټ ورکونی لپاره مستقيما غوښتل کيږی. دغه طريقه يواځی د معلوماتو د لاس ته راوړلو لپاره نه ده، بلکه د مستقيمی څارنی لاره ده (...).»

- **د ځنډونی وړانديز**

«که څه هم د بريتانيا په نظام کی د استيضاح تر نامه لاندی کومه پروسه نه شته، خو هغی ته ورته د «د ځنډونی وړانديز» شته دی. ځنډونه (مؤقتی تعطيل) تيک له وقفی څخه مخکی پيل کيږی او له حکومت سره د ځينومسألی پر سر د غږيدو ـ له رايیو اخيستلو څخه مخکی ـ لاره اواروی (...).»

- **پوښتنی او ګرويځنی**

« د پوښتنی يا د تحقيق(...) له پروسی څخه مقصد د هيواد له مشرانو څخه د ټاکلو معلوماتو لاس ته راوړل، د هغوی د مداخلی لپاره غوښتل او د اړتيا په صورت کی د ناوړه استفادو بربنډول او له دی کبله د اړول شوی تاوان معلومول دی. همداراز تحقيق د هغو حقايقو جزيياتو ته د لاس رسيدو لپاره لاره اواروی چی پارلمانی غړی په پارلمان کی د مطرح شويو قانونی اسنادو د پوهيدو لپاره ورته اړتيا لری (...). دا پروسه د مخالفانو لپاره هغه يو سند دی چی غواړی د حکومت کمزورتيا پری بربنډ کړی. له کومه ځايه چی دغه کمزورتيا لانجی راپاروی، د حکومت د سمون لپاره ګټه کوی (...). د دغی پروسی غوره والی په دی کی دی چی د پارلمان غړی د پوښتنی او ګرويځنی لپاره له خپل قانونی حق څخه په آزاده توګه استفاده کوی.

- د تحقيق کميټی: ۳۲ چوګاټ ته دی کتنه وشی.

سرچينه: پارلمانونه، د Michel Ameller ليکنه، بين الپارلمانی اتحاديه، ۱۹۹۶

تحقيق او پارلمانی امنيتی استيضاح

پوښتنی ـ څه ليکل شوی يا څه شفاهی ـ د پارلمان د پلټونکی ورته چالچلند څخه شميرل کيږی چی د حکومت په کړو وړو باندی د پراخی څارنی په موخه تری استفاده کيږی.
د تحقيق د پروسی بنسټيز نقش ته پاملرنی سره، پوښتنی کولای شی چی پر امنيتی ادارو باندی د اغيزمنی څارنی لپاره ښه مرسته وکړی. په عمومی توګه د امنيت په هکله د پارلمان پوښتنی..:

- پارلمانی غړو ته موقع ورکوی ترڅو د حکومت دفاعی او امنيتی پاليسيو په هکله په خپل وخت، دقيق او نوی معلومات لاس ته راوړی؛
- د پارلمان له خوا تصويب شوی امنيتی احکامو د پلی کولو په څارنه کی مرسته کوی؛
- امنيتی او دفاعی موضوعاتو د عامو خلکو پام اړوی، په خاصه توګه کله چی پوښتنه شفاهی وی او د هغی ځواب د تلويزيون له لاری خپور شی او يا په پارلمان کی تر بحث لاندی ونيول شی او يا د حکومت د خپرونو له لاری خپور شی (ځرګنده ده چی د پارلمانی پوښتنو معلوماتی اړخ يواځی د پارلمان ساحی پوری تړلی نه دی؛ د پوښتنو موخه د خبری رسنيو، غير حکومتی سازمانونو او مدنی ټولنی په ګډون د يو ستر مخاطب خبرول دی).

- کیدای شي چي په امنیتي موضوعاتو کې د حکومت پر سیاسي اجندا باندي اغیزه وکړي او هغې ته مهم بدلون ورکړي؛
- په پارلمان کې د حکومت مخالف اړخ ته اجازه ورکوي ترڅو اړوندو امنیتي مسألو یا د هغو مسألو په هکله چي تر اوسه پوري قانع کونکي معلومات لاس ته نه دي ورغلي، پوښتني مطرح کړي؛
- د امنیتي برخې په اړوند پارلماني پوښتني، تر زیاتي کچې، ډیري حساسي دي. هغه وزیر چي پارلماني پوښتنو ته د ځواب ورکولو مسؤلیت لري، ډیري وخت علاقه نه لري چي هغو ته ځواب ورکړي. دغه نه علاقه ډیري وخت د امنیتي برخې د فعالیتونو د محرمیت خصوصیت پوري اړه نیسي. اکثرا ملي امنیت پوري تړلي اسناد محرم دي نو په دي وجه نه د پارلماني او نه د عامو خلکو په اختیار کې کېښودل کیږي.

۳۱- چوکاټ
د اغیزمنو پوښتنو لپاره وړاندیزونه

- **بشپړ چمتوالی:** د امنیتي مسألو په هکله د تخنیکي پوښتنو مطرح کول نا ممکن دي. له پوځي پرسونل سره اړیکي (یا هغو کسانو سره چي پوځي او پارلماني سابقه لري) کیدای شي چي په دي برخه کې ډیره زیاته مرسته وکړي.
- **څرګند او ښکاره بیان:** په پوښتنه کې نه څرګندوالي ښایي د غلط پوهي سبب وګرځي او کیدای شي چي د وزیرانو له خوا نیمګړي او ناسم ځواب ورکړ شي.
- **مناسب وخت:** د یوې پوښتني وخت او زمان ډیر مهم دي او هغه کیدای شي چي د تبلیغاتي لحاظه اغیزمن وي.

خو د معلوماتو د محرمیت لپاره د اجراییه قوې قانوني اختیارات محدود دي. سر بیره پر دي د اسنادو د محرمیت پروسه باید په بشپړه توګه روښانه وي؛ تر څو د تصمیم نیوني مسؤل شخص په دي هکله پریکړه وکړي چي کوم سند محرم وګڼل شي، او تر کومي مودې او د محرمیت او غیرمحرمیت شرایط څه دي.
ترکومه ځایه چي د پارلمان سازماني جوړښت پوري اړه نیسي، دغه لاندي لاملونه کیدای شي چي په پارلماني پوښتنو کې اغیزمن شي:

- استازو ته دا امکانات برابرول چي بشپړونکي پوښتني مطرح کړي، که چیري مخکې له هغې قانع کونکې ځواب نه وي ترلاسه کړي او یا زیاتو څرګندونو ته اړتیا ولري؛
- استازو ته دا امکانات برابرول چي له وزیرانو څخه د پوښتنو په غونډو کې عنوان شویو مسألو باندي بحث وکړي؛
- له هغه یو لاربښود لیک څخه برخمن کیدل چي له حکومت څخه د پوښتنو لاره آسانه کوي؛
- له حکومت څخه د پوښتنو او ځوابونو په غونډو کې د عامو خلکو د ګډون امکاناتو برابرول او یا د راډیو او تلویزیون له لاري د بحثونو خپرول؛
- د بحثي مسألو په هکله د تبلیغاتي فعالیتونو امکانات برابرول او د پوښتنو او ځوابونو د متن خپرول ترڅو د ټولو خلکو په اختیار کې کېښودل شي.

د امنیتي مسألو په برخه کې د پا رلمان ځانګړې تحقیقات

د پارلمان کمیټې د قانون جوړونې د دندو تر څنګ د دولت پر پالیسیو باندې په اغیزمنې څارنې کې هم برخه لري. د دولت فعالیتونه کیدای شي چې د معلوماتو د راټولولو د بیړنیو ماموریتونو له لارې چې ډیرې وخت له یوې کمیټې څخه زیات په کې لګیا وي او بیا معلوماتي رپوټ خپروي، تر نظر لاندې ونیول شي. د پارلمان ځانګړې پوښتنې او پلټنې باید د احضارولو لپاره د قضاییه قوې له اختیاراتو څخه هم برخه من وي.

د تحقیق د کمیټو امتیازات او مهم ځانګړیتوبونه

- دفاعي/امنیتي مسألو ته په پاملرنې سره د تحقیق بیړنی کمیټې چې له خاص اهمیت څخه برخه منې دي، بې شمیره ګټې ورسره جوخت دي، په خاصه توګه:
- د داسې کمیټو جوړول له سیاسي نظره، بیا په خاصه توګه د خلکو له خوا، مثبت کار ګڼل کیږي؛
- دغه کمیټې ښایي د امنیتي ادارو په اړه د سیاسي مسألو د جزییاتو د ژورې څیړنې لپاره ډیرې مناسبې لارې چارې وي؛
- دغه کمیټې کولای شي چې د امنیتي خاصو مسألو په اړه د حکومت د پالیسیو یو ځانګړې ارزونه وکړي او د اړتیا په صورت کې د حکومت د پالیسیو د آزموینو لپاره ځینې وړاندیزونه وړاندې کړي چې ښایي د پارلمان او حکومت له خوا ومنل شي.

۳۲- چوکاټ

د پارلمان د تحقیق د کمیټو مهم ځانګړیتوبونه

«(...) د تحقیق له کمیټو څخه د ځینو خاصو مسألو د څیړلو لپاره کا راخیستل کیږي. په همدې موخې، پارلمان خپل ځینې غړي د څارنې لپاره د معلوماتو راټولولو په مقصد ګمارلې دي چې دغه افراد هغسې رپوټونه برابروي چې د هغو له مخې ـ د پارلمان په خوښه ـ د بحث او تصمیم نیونې لپاره غونډې دایریږي. هر ډول تحقیق او پلټنه د پارلماني ضوابطو طبیعي اصل دي چې د هغه پر اساس پارلمان باید له هغو چارو څخه پوره خبرتیا ولري چې اجراییه په کې لاس لري (...).

په ځینو هیوادونو کې د تحقیق د کمیټو لپاره ګرانه ده چې په اغیزمنو پلټنو لاس پورې کړي. معمولا دغه کمیټې د افرادو د احضار له صلاحیت څخه برخه منې نه دي، هغوی یوازې په محکمو کې د احضار له چلند څخه کار اخلي. دغه مسأله د دې لامل ګرځي چې حکومتي چارواکي د هغو په کار کې لاس وهنه وکړي او یا د کمیټو د کار بهیر له خنډ سره مخامخ کړي او نتیجه دا کیږي چې د داسې کمیټو د تحقیقاتو اغیزې کمیږي (...). د داسې حالت درلودلو سره غوره ده چې پارلماني تحقیقات د قسم په یادولو سره سرته ورسول شي ، ترڅو د هغو اغیزمنتوب خوندي وساتل شي (...).

د تحقیق کمیټو ته د حکومت د چا رواکو له خوا وړاندې شوې اسناد کیدای شي چې ځینې ستونزې پیدا کړي، ځکه هغوی د اړوندې وزارتخانې د وزیر تر لاس لاندې عمل کوي. پوښتنه دا ده چې حکومت تر کومه ځایه کولای شي چې خپل کارکونکي پارلمان ته د ځواب ورکولو څخه منع کړي؟ (...) که څه هم په ځینو هیوادونو کې له اړوند وزارت څخه اجازه اخیستل الزامي دي، خو هغه وزارت خپله باید د اسنادو له وړاندې کونې څخه ډډه ونه کړي، مګر داچې د اسنادو وړاندې کول عامه امنیت ته تاوان ورسوي او عامه چارې له خطر یا ستونزو سره مخامخې کړي (...).
د یادونې وړ ده چې د تحقیقاتو د ترسره کولو لپاره هرډول کمیټې چې جوړیږي، پرته له یو تحقیقاتي

ارګان څخه بل څه نه دی، هغوی یوازې پارلمان ته د رپوټ ورکونی دندی په غاړه لری. دا یوازې پارلمان دی چی له دغو تحقیقاتو او معلوماتو څخه تل نتیجه واخلی او د هغو پر بنسټ پریکړه وکړی.»

سرچینه: پارلمانونه، Michel Ameller، بین الپارلمانی اتحادیه، ۱۹۹۶

د دغو کمیټو بل مهم ځانګړیتوب د هغو جوړښت دی. د استازو د اقلیت او اکثریت تناسب چی د دغی کمیټو غړی دی، د هغو کمیټو د تحقیقاتو په نتایجو کی غوښ اهمیت لری. د تحقیقاتو د ترسره کولولپاره د یو پارلمان قدرت او اختیار تر بل پوری او یا د یوی کمیټی تر بلی پوری ډیر زیات توپیر لری. اصلی قدرت هغه یو قدرت دی چی وکړای شی:

- د پارلمان د تحقیقاتو موضوع او پرخوالی خپله وټاکی؛
- له پوځی هډو او امنیتی ادارو له قرارګاوو څخه لیدنه کتنه وکړی (اوولسم فصل دی وکتل شی)؛
- اړوند معلومات او اسناد تر لاسه کړای شی، چی په هغو کی له جمهور رییس، اجراییه قوی او د هیأت له مشری څخه فوق العاده پټ او محرم اسناد هم شامل دی؛
- د جمهوری ریاست له کا رکونکو، د حکومت له اجراییی ارګان، پوځ، حکومتی چارواکو او د مدنی ټولنی له غړوڅخه تر لوړی لاند ی شهادت اخیستل؛
- د ښکاره او غیر ښکاره غونډو دایرول.

په سومالیا کی د کانادایی سرتیرو په هکله د هغه هیواد تحقیقات د دی واقعیت ډیره ښه بیلګه ده (۳۳ چوکاټ دی وکتل شی).

۳۳- چوکاټ

په سومالیا کی د کانادایی ځواکونو د استقرار په هکله د تحقیق کمیسیون: د امنیتی موضوعاتو پر سر د پارلمان د عامه رپوټونو د اغیزو بیلګه

په سومالیا کی د کانادایی ځواکونو د خوندی کیدو په موده کی په کال ۱۹۹۳ کی ځینی پیښی بربنډی شوی چی ډیری کانادییانو ته یی سخت ټکان ورکړ: په یو شمیر سومالییانو باندی چی د Belet Huen نومی قرارګاه ته ننوتلی ؤ، ډزی کول، د کانادا د هوایی غنډ د دوو کوماندویانو له خوا د یو نیول شوی سومالیایی ځوان د مرګ تر سرحده پوری وهل او ټکول، د احتمالی ځان وژنی لپاره د دغو سرتیرو د یوه تصمیم او د معلوماتو له ورکړی څخه د سرغړونو یا د مهمو معلوماتو د تحریف ادعاوی.
هغه ویدیویی کسټونه هم کشف شول چی د سر تیرو د کرکجنو او جنایی عملونو څخه ویندویی کوی. د دغو پیښو په هکه کوم پوځی پلټونکی پلاوی چی ګمارل شوی ؤ، په کانادا کی د عامه ځواب ورکونی د معیارونو د ساتنی او پام کی نیونی سره د حکومت له خوا بی کفایت وګنل شو. په همدی وجه د کانادا پارلمان دغی موضوع باندی د غورلپاره ښکاره پلټنی په لاره واچولی.

حدود او اختیارات - د پلټنی او تحقیق قانون د شاهدانو احضار، د هغوی شهادتونو ته غوږ نیول، د مشاورینو او وکیلانو استخدام او د اسنادو راټولو ته اجازه ورکوی. دا صلاحیت چی خلک شهادت ورکونی ته احضار کړای شی په سومالیا کی د پیښو او د کانادا د دفاع وزارت په سویه د چارو د روښانه کولو لپاره خورا مهم میکانیزم ؤ. د دغو تحقیقاتو حدود یوازی د سومالیا په پیښو پوری تړلی پاتی نه شوو، بلکه د هغه هیواد د قوماندی نظام، د کانادایی ځواکونو انضباط او چالچلند او د دفاع وزارت له خوا نیول شوی تصمیمونه هم تر پوښتنو او ګرویژنو لاندی ونیول شول. د دغو تحقیقاتو دوهمی برخی د کمیسیون غړی دی ته واړول چی په سومالیا کی د کانادایی عسکرو له خوندی کیدو څخه مخکی پیښی او همدا راز د جګړی په ترڅ کی پیښی تر پلټنی لاندی ونیسی.

نه محاکمه - که څه هم دغو پاسنی تحقيقاتو د هغو اساسی لاملونو، ځوابونو او پيښنو چی د افرادو له محاکمی څخه مخکی رامينځ ته شوی ؤ، پلټنی کولی، خو د افرادو د محاکمه کولو په مقصد سرته نه رسول کيدل. د دغو تحقيقاتو مهمه پاملرنه ډيره زياته بنسټيزو مسألو او د کانادا د پوځ او د دفاع وزارت جوړښت ته شوی وه ،نسبت ودی ته چی په دغو ارگانونو کی استخدام شويو کسانو ته وشی. خو بياهم، دغه ډول پاملرنی هم دی ته اړتيا درلوده چی د قوماندی په نظام کی د افرادو چلند او د هغوی رياست څرنگوالی پلټنی لاندی ونيسی.

نتيجی - د دوو کلونو د تحقيق نتيجه هغه يو اوږد ريپوټ ؤ چی په هغه کی د سوماليا د ماموريت په موده کی د کانادايی پوځ د جوړښت په هکله مسألی روښانه کړای شوی ؤ؛ هغه نور مسألی چی هغه کی تری يادونه شوی وه عبارت ؤ له پوځی اخلاقی فرهنگ او اصول، په کانادا کی پوځی - ملکی اړيکی او داسی نور مسألی. دغه تحقيقات د حکومت او پوځ په پاليسو او چالچلندونو کی د بنسټيز بدلون په موخه له يو لړ وړانديزونو سره پای ته ورسول شول. ددغو وړانديزونو ځينی همدا اوس د چمتوالی او پلی کولو په پړاو کی دی.

سرچينه: پروفيسور Donna Winslow، د کانادا د پارلمانی تحقيقاتو حقوقی مشاور، ۱۹۹۶

پنځلسم فصل

د دفاع اوامنیت پارلمانی کمیسیونونه

د امنیتی ادارو د پیچلی جوړښت په پام کی نیونی سره د پارلمان لپاره دهغه یو کمیسیون شته والی خورا ژوند ښونکی اهمیت لری چی وکړای شی پر اجراییه قوی باندی اغیزمن وی. پر امنیتی اداره باندی پارلمانی څارنه نه یواځی د یوه بلکه تر مختلفو نومونو لاندی د ځو کمیسیونو- چی په ځینو حالاتو کی د هغوی دندی سره ګډېږی ـ د شته والی ضمانت کوی.
دغه لاندی کمیسیونونه ډیر زیات مروج دی چی کله کله هم ګډی غونډی جوړوی:

- د دفاع کمیسیون (کله هم د وسلوالو ځواکونو د کمیسیون، د دفاع او ملی امنیت کمیسیون او کله هم د بهرنیو چارو کمیسیون) په امنیتی برخی کی د اړوندو مسألو، لکه هدفونه، جوړښتونه د پرسونلو فعالیتونه او د پوځ د بودجی طرحه، جلب او احضار او تدارکاتی موضوعاتو په څېړلو لاس پوری کوی؛
- د بهرنیو چارو کمیسیون د سولی په ماموریتونو کی د ونډی لپاره د نیول شویو تصمیمونو، په خپله خاوره کی د سوله ساتو ځواکونو د تأیید یا نه تأیید، ملی امنیت، نړیوال یا سیمه ایز سازمانونه، تړونونه، ژمنی او داسی نور ملی او بین المللی مسألو باندی غور کوی؛
- د بودجی یا مالی کمیسیون د ټولو امنیتی ادارو د بودجو په هکله د ورستی تصمیمونو دنده په غاړه لری ؛ احتمالا هم د عامه حسابونو کمیسیون چی د دفاعی بودجی په شمول د ټولی ملی بودجی لپاره د ملی پلټنی رپوټونو باندی غور کوی؛
- د استخباراتو اصلی کمیسیون (یا فرعی کمیسیون) چی ډیری وخت د تړل شویو دروازو تر شا غونډی کوی؛
- د سوداګری او صنعت کمیسیون چی په خاصه توګه پوځی او تجاری تدارکاتی چاری په غاړه اخلی (تاوانونه او غرامات)؛
- د علومو او تکنالوجی کمیسیون چی په پوځی تحقیقاتو او اړوندو پرمختګونو باندی غور کوی؛
- د کورنیو چارو کمیسیون چی دپولیسی ځواک، سرحدی ځواک او د نیمه پوځی سازمانونو د ځواکونو د چارو د څیړلو دندی په غاړه لری.

اختیارات او وسیلی

د بهرنیو سرچینو له لاری د اسنادو او معلوماتو د راټولوو لپاره د پارلمانی کمیسیونو صلاحیتونه له یو بل سره توپیر لری. ځینی پارلمانی کمیسیونونه لکه د بریتانیا د عوامو د مجلس خاص او بیرنی کمیسیون نه شی کولای چی په خپل سر د معلومات په راټولولو لاس پوری کړی، حال دا چی ځینی نور، لکه هغه چی د امریکا په کانګرس کی دی، د بهرنیو منابعو له لاری د معلوماتو د راټولولو لپاره څه ناڅه له نامحدودو اختیاراتوڅخه ـ البته د لوړی د یادونی په شرط ـ برخه من دی. د پارلمان ځینی کمیسیونونه د قانون ټاکنی، تصویب او حتی د قانون د مسودی جوړونی او هم په موجوده قوانینو کی د سمون راوستلو اختیارات لری، خو ځینی نور یواځی د اجراییه قوی پرچالچلندونو او د بودجی د ټاکنی باندی غور کوی، پرته له دی چی د قانون جوړونی صلاحیت ولری.

هغه امکانات، وسایل او تخصص چی د کمیسیونونو په اختیار کی ایښودل کیږی د هغوی د دندو په ترسره کولو کی خورا اهمیت لری. د دغو تخصصونو په جمله کی کیدای شی چی د کمیسیون د غړو د تواتمندی او ثبات څخه نوم واخیستل شی. همدا راز دغه نور تخصصونه هم د یادونی وړ دی: د څیړنی

خصوصیت او وړتیا (د عامو مسألو په وړاندی تخصص، خپلواک یا د پارلمان د تحقیقاتی ستر بنسټ د یو برخې په توګه تخصص)؛ معلوماتو او بشپړونکو اسنادو ته لاس اوږدول (د هغو اسناد بیا چمتو کونه او د هغو د لاس ته راوړنی امکانات)؛ د کارپوهانو د مرستو لپاره د غوښتنی امکان؛ او د لازمو تحقیقاتو د سرته رسولو د امر ورکولو امکان. (د زیاتو معلوماتو لپاره څلورلسم فصل کی د میکانیزمونو او پارلمانی وسیلو موضوع ته مراجعه وکړی).

۳۴- چوکاټ
په دفاعی او امنیتی مسایلو کی د یوی پارلمانی کمیټی احتمالی مهمی دندی

امنیتی پالیسی
- د دفاع وزارت په نوښت د هر ډول اعلان شوی پالیسی په هکله پلټنه او رپوت ورکول؛
- په دی هکله وخت په وخت پلټنه چی آیا د دفاع وزارت خپلی دندی په سمه توګه سرته رسولی دی که نه؛
- په دی هکله دقیقه پلټنه چی آیا د دفاع وزارت د معلوماتو د آزادی له قانون سره سم عمل کړی او هم په دی هکله پلټنه چی پارلمان ته د هغه وزارت د معلومات ورکونی کیفیت څرنګه دی؛
- په امنیتی برخو کی د پوځی او ملکی پرسونل د عرایضو او شکایتونو پلټنه.

قانون جوړونه
- د حکومت له خوا په پیشنهادی مسوده شوی قانون چی پارلمان پری غور کوی کتنه او په دی هکله رپوت ورکول؛
- د دفاع وزارت د مسؤلیتونو په چوکاټ کی د نړیوال یا سیمه ایزو تړونونو او موافقو باندی کتنه؛
- د اړتیا په صورت کی له وزیر څخه دی وغوښتل شی چی د یو نوی قانون وړاندیز وکړی او یا خپله دی د یو قانون مسوده وړاندی کړی؛

لګښتونه
- د دفاع وزارت د عمومی اټکل شوی او کلنی لګښتونو په هکله کتنه او رپوټ ورکول؛
- د دفاع وزارت له خوا د وړاندی شوی هر تخمینی اضافی لګښت باندی کتنه او په دی هکله د غوښتنی په صورت کی د لا زیاتی کتنی لپاره پارلمان ته رپوټ ورکول؛
- د اړتیا په صورت کی مستعدو چارواکو ته امر کول تر څو په دی اړه په یوی مالی پلټنی لاس پوری کړی.

منجمنت او اداره
- د اجراییه قوی د اړوند چارواکی له خوا د لوړ پوړو چارواکو د هری ټاکنی په هکله غور او د اړتیا په صورت کی د معلوماتو لاس ته راوړل او په دی هکله رپوت ورکول (د بیلګی په توګه لوړ پوړو پوځی قوماندانانو، لوړ پوړو ملکی چارواکو)؛
- د دفاعی برخی پر داخلی تشکیلاتو کتنه، کیدای شی چی دا کار په پارلمان پوری د اړوندو ارګانونو له خوا سرته ورسول شی (پارلمانی پلټونکی)؛ همدا راز د احتمالی ناوړه چلند په هکله د پارلمان پام اړول.

سرچینه: د پارلمانی ژوری کتنی په هکله د Hansard Society Commission درپوټ پر بنسټ، بریتانیا، ۲۰۰۱

په لاندې ۳۵ چوکاټ کې د ناروې د پارلمان د کار څرنګوالی د یو مثال په توګه وړاندې شوی دی.

۳۵ ـ چوکاټ

د ناروې د پارلمان (Storting) د بهرنیو چارو او دفاعي کمیټو ګډې غونډې

«د بهرنیو چارو د سترې کړای شوې کمیټې دنده دا ده چې له حکومت سره د مهمو بهرنیو، تجارتي او د ملي امنیت د پالیسیو پر موضوعاتو باندې بحث وکړي. دغه بحثونه باید د مهمو تصمیمونو له نیولو څخه مخکې سرته ورسیږي. په خاصو حالاتو کې ستره کړای شوې کمیټه کولای شي چې پارلمان ته خپل سپارښتونه وړاندې کړي.

ستره کړای شوې کمیټه د پارلمان د بهرنیو چارو د کمیټې له عادي غړو، د پارلمان د رییس او مرستیال (البته که چیرې مخکې له دې د هغې کمیټې غړیتوب ونه لري)، د پارلمان د دفاعي چارو د کمیټې د رییس او یولس نورو غړو څخه چې د انتخاباتي کمیټې له خوا ټاکل کیږي، جوړه شوې ده. کله چې دغې سترې کړای شوې کمیټې ته ټاکنې کیږي، باید په پارلمان کې د موجودو ډلو د استازیتوب تناسب دې هم په پام کې ونیول شي.

د همدې اصل له مخې د انتخاباتو کمیټه مرستیالان هم ټاکي چې هغوی به د کمیټې د اړوند غړو د هر ډول غیابت په صورت کې (د رخصتۍ په شمول) په کمیټه کې ګډون کوي.

دغه کمیټه هغه وخت خپل غونډه دایروي چې د هغې رییس د هغې د دایریدو ضرورت ووینې یا د دهغې د دایریدو لپاره لومړی وزیر، د بهرنیو چارو وزیر یا د کمیټې یو پر دریمه غړي غوښتنه وکړي.

په سترې کړای شوې کمیټې کې خبرې او بحثونه باید پټ وساتل شي، مګر داچې مخکې له مخکې په څرګنده توګه د هغو د ښکاره کولو لپاره موافقه شوې وي. دغه اصل د د دغې کمیټې او نورو کمیټو تر مینځ د ګډو غونډو په برخه کې هم د تطبیق وړ دی.

رییس کولای شي چې تصمیم ونیسي چې حتی د کمیټې غونډو ته احضاریدل هم پټ وساتل شي.

د بهرنیو چارو د سترې کړای شوې کمیټې د یوې غونډې په اجندا کې یوه موضوع هغه وخت کیدای شي چې د پارلمان یوې غونډې کې تر بحث لاندې ونیوله شي چې د هغې کمیټې لږترلږه ۶ غړي په یوه غونډه کې د هغې لپاره غوښتنه وکړي. کمیټه باید په دې هکله غور وکړي چې آیا په پارلمان کې د کتنې لپاره شرایط چمتو دي که نه او د داسې شرایطو د شته والي په صورت کې د پارلمان ریاست ته باید خبرتیا ورکړای شي. پارلمان په پټه توګه تصمیم نیسي چې دغسې یوه غونډه په پټه توګه دایره شي او که هغه د عامو خلکو په مخ پرانیستې پاتې وي. د پارلمان ملاحظه باید د حکومت له خوا په یوې وینا کې د حکومت د یو غړي له خوا وړاندې شي. د هغې موضوع په هکله بحث کیدای شي چې د دغې وینا سره سمدلاسه پیل شي او یا وروسته په یوې بلې غونډې کې چې تصمیم یې د پارلمان په لاس کې دی. کمیټه نه شي کولای چې په دې غونډه کې وړاندیزونه وړاندې کړي چې هغه دې هرمرو په پام کې ونیول شي».

سرچینه: د ناروې د پارلمان د کار د څرنګوالي د مقرراتو ۱۳ برخه.
(Storting: http://www.stortinget.no/g)

هغه څه چې تاسې د پارلمان د استازي په توګه سرته رسولای شي

هغه ساحې چې ستاسو په پارلمان يا شورا کې د دفاعي چارو د يوې کميټې له خوا تر کتنې لاندې نيول کيدای شي

- د هغې کميټې او د هغې د احتمالي فرعي کميټې يا کميټو صلاحيت تر کتنې لاندې ونيسې ترڅو ډاډه شي چې؛
  - هغه ښه تعريف شوې دې؛
  - هغه کميټه اجازه ورکوي چې ټولو برخو باندې ژوره کتنه اوغور وکړي؛
  - هغه له امنيتي پاليسي او د وزارت د مقام په سويه د پاليسيو له دندو سره سمون لري، هغه دندې چې ښايي امنيتي اغيزو سره تړاو ولري، لکه د بهرنيو چارو، هوايي/ سمندري امنيت صنايع، د انرژي توليدي دستګاوې او داسې نور؛

د پارلمان يو اغيزمنه کميټه

- ډاډ لاس ته راوړې چې ستاسو په پارلمان يا شورا کې اړونده مستعده کميټه او فرعي کميټه له هغو ميکانيزمونو څخه برخه منې دې چې په ۳۴ چوکاټ کې تشريح شوې دې ـ هم په قانون او د عمل په ساحه.
- د دفاعي چارو د ځينو خاصو ساحو لکه بودجې، تدارکاتو، پرسنول اود سولې ماموريتونو لپاره د فرعي کميټې ګمارل په پام کې ونيسې.
- د امنيتي برخې د معلوماتو د پاليسي او د دفاعي لګښتونوپه اړوند د غور او کتنې د يوې ځانګړې پروسې لپاره قانون جوړونه په لاره واچوې.
- ډاډ پيدا کړې چې دغه کميټه د کارپوهانو له مشورو څخه د کار اخيستلو په شمول له کافي امکاناتو څخه برخه منه ده.
- د امنيتي برخې پر سر د پارلماني څارنې لپاره نړيوال چمتو کړای شي غوره چالچلندونه تر غور او کتنې لاندې ونيسې.

شپاړسم فصل

شکایتونو ته د ځواب ورکوني لپاره خپلواک چارواکي

د امنیتي برخې د څارنې لپاره د خپلواکو تأسیساتو د چارواکو په ډله کې شکایتونو ته د ځواب ورکوخپلواک چارواکي خپل ځانګړی ځای لري. په ځینو هیوادونو کې دغه چارواکي عمومي دنده لري او ټول هغو ستونزو باندې کتنه کوي چې د حکومتي اداري د ناوړه چالچلندونو څخه راپیدا کیږي. ځیني نور هیوادونه د دې کار لپاره بیا یو بل ارګان لري، لکه په نایجیریا کې د کمیسار یا د عامه شکایتونو د کمیټې په نامه یادیږي. خو ځینو نور هیوادونو مخصوص شکایتي چارواکي ګمارلي چې یوازې د وسلوالو ځواکونو سره سراو کار لري.

۳۶- چوکاټ

شکایتونو ته د ځواب ورکوني لپاره خپلواک چارواکي

«(...) د شکایتونو چارواکي دنده لري چې د تصمیمونو، چالچلندونو او یا د عامه چارو نیمګتیاوو په هکله د خلکو شکایتونو ته غوږ ونیسي او هغو ته ځواب ورکړي. د دغې دندې لپاره چارواکي د پارلمان یا د حکومت د مشر له خوا، البته له پارلمان سره له مشورې څخه ورسته، ټاکل کیږي. دشکایتونو د چارواکي نقش دا دی چې د حقوقو د سرغړونو، له قدرت څخه د ناوړه استفادې، اشتباهاتو، نیمګړتیاوو، غیر عادلانه تصمیمونو او ناوړه اداري پرخلاف له خلکو څخه ساتنه وکړي ، دا ټول په دې موخه سرته رسول کیږي چې عامه اداره اصلاح شي، د حکومت چارې شفافیت ولري او حکومت او د هغه مامورین د خلکو د استازو په وړاندې د حساب او ځواب ورکوني د مسؤلیت احساس وکړي.د شکایتونو د چارواکي ماموریت کیدای شي چې د اساسي قانون په دننه کې تعریف شي او د قانون جوړوني د مرجعې له خوایې ملاتړ وشي او یا په یوې قانوني دوره کې د دغه ماموریت جوړ شي (...).

د خلکو د حقوقو د ساتنې لپاره د شکایتونو چارواکي مختلف صلاحیتونه لري:

۱- د دې مسألې پلټنه چې آیا د حکومت اداره د قانون خلاف یا غیر عادلانه عمل کوي که نه؛
۲- که چیرې یوې ناپلوې پلټنې سره د حکومت په اداره کې یوه ناوړه چلند کشف کړای شي، د هغه د اصلاح لپاره سمدلاسه سپارښتنه؛
۳- په خاصو حالاتو کې د خپل فعالیتونو په هکله حکومت او شکایت کونکي ته خبر ورکول که چیرې په دې خاص حالت کې د هغه سپارښتونو ته حکومت غوږ ونه نیسي، پارلمان ته خبر ورکول. د شکایتونو لپاره ډیر ګمارل شوي چارواکي د خپلو فعالیتونو په هکله پارلمان او عام خلکو ته یو کلنی رپوټ برابروي.

د شکایتونو چارواکي معمولا دا صلاحیت نه لري چې نیول شوي تصمیمونه یې حتما د حکومت له خوا ومنل شي. بلکه هغه یوازې د کارونو د سمون لپاره سپارښتنې کولای شي (...). په عمومي توګه، د عامه چارو د برخې د شکایتونو چارواکي د حکومت د ارګانونو په یوې پراخې برخې باندې قانوني صلاحیتونه لري. په ځینو هیوادونو کې د صلاحیتونو دغه لمن قضاییي، پولیس او پوځ ته پراخیږي، خو بنایي په ځینو نورو هیوادونو کې د دغو ارګانونو یوه یا څو یې دشکایتونو د چارواکي د څارنې له صلاحیت څخه لیرې وساتل شي.

سرچینه: د شکایتونو د چارواکی د نړیوال انستیتوت د معلوماتو رساله په دغه انترنتی پانه کی هم لیدلی شی:
http://www.lawa.ualberta.ca/centers/ioi
همداراز دغی سرچینی ته هم مراجعه وکړی: د بشری حقوقو لپاره د ملګرو ملتونو د عالی کمیساری،
Fact Sheet No 19, national Institutions fort he Promotion and Protection

د دفاعی چارو لپاره د شکایتونو چاروکی

د یو جلا ارګان په توګه، د دفاعی چارو لپاره د شکایتونو چاروکی د مختلف هیوادونو په قوانینوکی تر مختلفو نومونو لاندی راغلی دی، لکه چی په فنلند، ناروی، پرتګال او آلمان کی د دفاع لپاره د شکایتونو چاروکی په نامه یادیږی، په اسراییلو کی دغه چاروکی د پوځی عسکرو د شکایتونو کمیسار په نامه، په کاناډا کی د کاناډا د ځواکونو او د ملی دفاع د وزارت د شکایتونو چاروکی او په آستراليا کی د آستراليا د د دفاعی ځواک د شکایتونو چاروکی په نامه یادیږی.

۳۷- چوکاټ
په ځینو هیوادنو کی د دفاعی چارو د شکایتونو د چاروکی دندو ته کتنه

هیواد	نوم او مناسبت	دنده	سیاسی چاروکو ته رپوټونه او د هغوی دریځ
آسترالیا	**- د دفاع د ځواک دشکایتونو مامور-** د وزیر د مقام په تصمیم تاکل کیږی	دآسترالیا د دفاع د ځواک د غړو له خوا د هر ډول ناوړه اداری چلند	-وزیر ته هر کال د رپوتونو سپارل تر څو هغه یی پارلمان ته وړاندی کړی
کاناډا	**- د دفاعی چارو د شکایتونو چاروکی -** وزیر د مقام په تصمیم تاکل کیږی	د ملی دفاع د وزارت د کارکونکو(DND) او د کانادایی ځواکونو(CF) د بشری حقوقو خوندی ساتنه	- DND یا CF ته په خاصو حالاتو کی رپوټ ورکول. د فعالیتونو په هکله وزیر ته کلنی رپوټونه. - ناپلوی او بیطرف بورډ - د دفاع وزیر له اداری او منجمت څخه خپلواک.
ناروی	**- د دفاعی چارو د شکایتونو چاروکی -** د ناروی د پارلمان کاری چوکاټ لاندی	د هر عسکر د سوکالی تأمینول؛ دنښتو په حل کی مرکزی نقش لرل او د دفاعی تأسیساتو مختلفو برخو په مینځ کی د اعتماد او پرانیستی فضا خوندی ساتل.	د سپارښتونو، ارزونو او انتقادونو کول چی اړوند عامه ارګانونه په خپله خوښه هغو سره سم عمل وکړی.

د شکایتونو چاروکی د خلکو او یا د پارلمان په استازیتوب پر پوځ د څارنی لپاره د یو اضافی جوړښت څخه نمایندګی کوی. د پوځی شکایتونو د چاروکی مهمه دنده دا ده چی د امینتی خدماتو، په خاصه توګه په پوځی چاروکی، د اړوند مسؤل وزیر په استازیتوب د ادعا شوو خپل سرو تصمیمونو او یا ناوړه چلندنو په هکله پلټنه وکړی.

د پوځی شکایتونو د چارواکی اداری مقام له یو سیاسی سیستم څخه تر بل پوری توپیر لری. د دفاعی چارو د شکایتونو چارواکی کیدای شی چی د پارلمان له خوا وټاکل شی او پارلمان ته رپوټ ورکړی (آلمان، سویډن)، یا کیدای شی چی د دفاع وزیر له خوا وټاکل شی (اسرائیل، کانادا). د شکایتونو چارړکی ځینی په پارلمان کی خپل دفتر لری (لکه په آلمان کی، د آلمان د وسلوالو ځواکونو لپاره دآلمان پارلمانی کمیسار، ۳۸ چوکاټ دی وکتل شی) یا کیدای شی چی د هغه دفتر له پارلمان څخه بهر وی، لکه په سویډن کی.

هغه وګړی یا پوځیان چی د پوځیانو له خوا ورسره ناوړه چلند شوی دی، کولای شی د شکایتونو له چارواکی څخه وغواړی چی په موضوع کی پلټنه وکړی. سر بیره پر دی، پارلمان استازی کولای شی چی د شکایتونو له چارواکی څخه وغواړی چی د ادعا شویو سرغړونو یا شکایتونو په هکله پلټنه وکړی. هغه دوسیی چی د شکایتونو د چارواکو له خوا په دی اړه تر پلټنی لاندی نیولی کیږی، د عسکری څخه د معافیت، د عسکری د اجباری خدمت تعجیل، د عسکری د خدمت په موده کی تبدیلی، ماکولات، له عسکری څخه ترخیص، د غیابت اجازه، انضباطی او د سزاوړ سرغړونی او داسی نورو دوسیو څخه عبارت دی. که چیری د شکایتونو چارواکو ومیندله چی شکایتونه د اوریدو وړ دی، هغه کولای شی چی په دی هکله سپارښتنی وکړی، د بیلګی په توګه له اړوند ارګانونو څخه غوښتنه کولای شی چی خپل نیول شوی تصمیم کی بدلون راولی او یا په هغه باندی له سره غور وکړی.

د شکایتونو چارواکی او محرمیت

د امنیتی برخی د خصوصیت په پام کی نیونی سره، د ملی امنیتی ګټو په وجه ځینی معلومات د بربنډیدیو وړ نه دی. ډیری هیوادنه په قانون کی ځینی احکام وضع کړی دی چی د شکایتونو چارواکی د ملی امنیت په موضوعاتو کی څه ډول عمل وکړی. په عمومی توګه، حتی په هغو ساحوکی چی د لومړی درجی محرمیت او پټوالی مقررات هم حاکم دی، د شکایتونو چارواکی اجازه لری چی هر ډول د اړتیا وړ پلټنه په لاره واچوی او پوځی هډو او اړوندو اسنادو ته لاره ولری. خو د شکایتونو چارواکی اجازه نه لری چی عامو خلکو ته د خپلی پلټنی نتایج بربنډ کړی.

۳۸ ـ چوکاټ

د آلمان د وسلوالو ځواکونو لپاره د هغه هیواد پارلمانی کمیسار

په ۱۹۵۰ لسیزه کی د خپلو وسلوالو ځواکونو بیرته جوړولو سره، آلمان په دی اړه پارلمانی څارنی ته خاص اهمیت ورکړی دی. د دی لپاره چی په اساسی قانون کی منل شوی ارزښتونه چی د انسانی فرد د حقوقو د خوندی ساتنی پر محور څرخیږی، د وسلوالو ځواکونو په برخه کی هم د تصدیق وړ وګرځی آلمان 45b ماده هم په اساسی قانون کی زیاته کړی ده. په دی مادی کی راغلی دی چی:

«... یو پارلمانی کمیسار باید وټاکل شی ترڅو د وسلوال ځواکونو اساسی حقوق خوندی وساتی او له پارلمان سره په پارلمانی څارنی کی مرسته وکړی.» د دی مادی د پلی کیدو لپاره ټول اړوند تفصیلات د « د وسلوالو ځواکونو لپاره د پارلمانی کمیسار په قانون» کی بیان شوی دی.

پارلمانی کمیسار د پارلمان یو مرستندوی ارګان دی او په همدی وجه هغه د مقننی یو غړی حسابیږی. هغه کولای شی چی د پارلمان یا دفاعی کمیټی په هدایت په پلټنه لاس پوری کړی او یا که داسی شرایط رامینځ ته شی چی د هغه پام ورته واړول شی او په خپل صلاحیت کولای شی چی په اقدام لاس پوری کړی.

د قدرت د بیلوالي له اصل سره، پارلماني کمیسار د دفاع پر وزیر څارنه کولای شي. هغه کولای شي چې د وزیر او د هغه لاس لاندې ټولو کارکوونکو په هکله د معلوماتو او د هغوی د سوابقو غوښتنه وکړي. هغه کولای شي چې هر وخت او هر چیرې د وسلوالو ځواکونو له جزو تامونو، قرارګاوو او تأسیساتو څخه لیدنه کتنه وکړي، پرته له کومې مخکې له مخکې خبرداري څخه. هغه کولای شي چې په پلټنه او بیا په خاصه توګه چې د عسکرې د لوړ پوړو او یا ټیټ پوړو افرادو شکایتونه ترلاسه کړي، د پوځ هر غړی کولای شي چې هغه ته پرته له کوم ځنډ څخه یا پرته د رسمي چینلونو له لارې، په مستقیمه توګه شکایت وکړي. شکایت کونکی دی له دې څخه ویره نه لري چې د خپل شکایت په وجه له انضباطي سزا سره مخامخ کیږي او یا هغه سره تبعیض کیږي.
سرچینه:http://www.bundestag.de

د شکایتونو چاراوکي:
پر پوځ باندې د اعتماد د غښتل کیدو یوه سرچینه

د پوځ لپاره د شکایتونو د چاراوکي سابقه، د بیلګې په توګه د سویدن د پوځ د شکایتونو چاراوکي چې په ۱۹۱۵ کال کې وګمارل شوو، ښیي چې د دغه ارګان په مرسته پر دفاعي سکتور باندې دخلکو اعتماد ډیر زیات غښتلی شوی دی. سر بیره پر دې، د شکایتونو چاراوکي د پوځ په دننه کې د نارینه او ښځینه غړو لپاره د ناوړه چالچلندونو په وړاندې د ساتنې امکانات برابروي. کیدای شي چې داسې سړی ووایي چې د امنیتي برخي په اړه د شکایتونو د چاراوکي ستره لاس ته راوړنه دا ده چې د پوځي سلسله مراتب ته له تاوان رسولو او د پوځ د حیثیت له ټیټولي څخه پرته په دې ټوله اداري پروسه کې د شفافیت د رامینځ ته کولو سره پوځ باندې اعتماد او باور پیاوړی کوي.

هغه څه چې تاسې د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شي

د شکایتونو د چاراوکي ارګان

- که چیرې ستاسې په هیواد کې داسې یو ارګان موجود نه وي، نو د هغه د جوړلوولپاره ځینې اقدامات په پام کې ونیسی.
- په دې اړه هغو لارښونو، اسنادو او تجربو څخه کولای شي چې استفاده وکړي چې د شکایتونو د چاراوکي نړیوال ارګان تر نامه لاندې په دغه انټرنیټیټ پاڼه کې لیکل شوي دي http://www.ombudsmaninternational.com

د دفاعي یا امنیتي برخي د شکایتونو چاراوکي

- که چیرې ستاسې په هیواد کې داسې یو ارګان موجود نه وي، نو د هغه د جوړولولپاره ځینې اقدامات په پام کې ونیسی.
- د هغو هیوادونو چې په دفاعي برخه کې د شکایتونو چاراوکي لري له تجربو، معلوماتو او نورو امکاناتو څخه استفاده وکړي.
- که چیرې ستاسې هیواد په دفاعي برخي کې د شکایتونو چاراوکي له څه مودې را په دې خوا لري، نو د هغه د اختیاراتو د حدود، چالچلندونو، عمومي اقداماتو لکه پارلمان د رپوټ ورکوني، اغیزو، بودجې او داسې نورو مسألو په هکله په لنډه توګه د معلوماتو غوښتنه وکړي او هم د هغه دغه ډول شرایط د نورو هیوادونو چې ستاسو هیواد ته ورته امنیتي وضعیت لري، پرتله کړي.

اولسم فصل

د امنیتی ادارو له تأسیساتو څخه لیدنه کتنه

وړتیا

له امنیتی برخی سره پیژندګلوی د ټولو پارلمانی غړو لپاره اهمیت لری. دامنیتی ادارو په اړتیاو باندی په سمه توګه د پوهیدو لپاره نظری پوهه باید له عملی تجربو سره جوخت کړای شی. له دی نظره، د امنیتی ادارو له تأسیساتو څخه د پارلمانی استازو لیدنه کتنه کیدای شی چی د یو دیالوګ د ودی لپاره یوه لاره وګڼله شی او په دی ډول د سیاسی او پوځی مشرانو تر منیځ د اعتماد او تفاهم فضا رامینځ ته شی. دغه لیدنی کتنی د عسکرو له ورځنیو ستونزو څخه د پارلمانی غړو خبرتیا زیاتوی او پوځ ته څرګندوی چی سیاسی مشری د پوځیانو له ماموریت سره مینه او په دی برخه کی ژمنه لری.

۳۹. چوکاټ
د ارجنتاین مثال

سیاستوال له پوځی قرارګاوو او اډو څخه په دی موخه لیدنه کتنه کوی چی له پوځی پرسونل سره تبادل نظر وکړی. دغه لیدنی کتنی د وسوالو ځواکونو له خبرتیا سره سرته رسول کیږی او د دغو دوو تأسیساتو ترمینځ بی اعتمادی او مخکی قضاوتی کموی. د پوځ له ستونزو څخه د خبرتیا غوره لاره همدا د پارلمانی غړو او د وسلوالو ځواکونو تر منیځ لیدل کتل دی. د امنیتی مسألو په برخه کی مقررات او زمان سره توپیر لری، دغه ډول لیدنی کتنی سیاستوالو سره مرسته کوی چی په دی مسألی باندی پوه شی.
سرچینه:Pablo Carlos Martinez، «د وسلوال ځواکونو بیا جوړول او د پارلمان مقررات: د ارجنتاین تجربه»، httpÖ//www.pdgs.org

په توقیفونو، جیلونو او زندانونو کی بندیان په بشپړه توګه د امنیتی پرسونل ترکنترول او لاس لاندی دی. دغه خاص حالت په ځانګړی توګه هغوی د بشری حقوقو د سرغړونو وړ ګرځوی. له بده مرغه، په زندانونو او توقیفونو کی ربړونی او په بشری حقوقو تیری ډیر پراخ او زیات دی. په همدی وجه دغه تأسیسات په ځانګړی توګه باید تر څارنی او د کنترول میکانیزم لاندی وی. د دی ستونزی غوره لاره چاره دا ده چی پارلمانی استازی او کار پوهان له دغو تأسیساتو څخه په دی موخه لیدنه کتنه وکړی چی د ناوړه چالچلندونو برېنډول کوی او په راتلونکی کی د هغو مخه نیسی.

په ۴۰ چوکاټ کی هغه میکانیزم تشریح شوی چی د ربړونی پر خلاف د ملګرو ملتونو د منشور په ضمیمه یی پروتوکول کی له زندانونو څخه د لیدنی کتنی لپاره لاره اواروی.

۴۰- چوکاټ

د ربړوني ضد منشور اختیاري پروتوکول د امنیتي ادارو له تأسیساتو څخه د لیدنې کتنې لپاره امکانات برابروي

د ۲۰۰۲ کال د دسمبر په میاشت کې د ملګرو ملتونو عمومي اسامبلې د ربړونې او نورو بیرحمیو ضد لکه غیر انساني یا سپکاوي یا سزا ورکوني له منشور سره د یو ضمیمه یې پروتوکول پریکړه وکړه. دغه پروتوکول دولتونه دې ته مکلفوي چې خپل زندانونه اوتوقیفونه د هغو ملي خپلواک او نړیوالو کارپوهانو پرمخ پرانیځي چې د ناوړه چالچلندونو د مخنیوي او کمولو په موخه د سپارښتونو د ورکولو لپاره ګمارل شوي دي.

د بریالیو لیدنو کتنو لپاره شرایط

ښکاره ده چې د امنیتي ادارو له تأسیساتو لکه د عسکرو یا پوځې هډو، څخه لیدنې کتنې باید له اړوند وزارت (د مثال په توګه د دفاع وزارت) سره همغږي کړاي شي. ناڅاپي یا نه همغږي شوي لیدنې کتنې کیداي شي چې نا خوالې پایلې ولري، ځرنګه چې ښایي پر پوځ باید د بې اعتمادي په توګه تفسیر شي او یا ښایي داسې وګڼل شي چې ګواکې د پوځ سلسله مراتب ته پاملرنه نه ده شوې او دا کیداي شي چې د پوځ عادي کار ته خنډ پیدا کړي. په لیدنه کتنه کې باید د مختلفو سیاسي ګوندونو استازي ګډون ولري او د ماهیت له لحاظه ښه تیاري ورته نیول شوي وي.

د دغو لیدنو کتنو محدودیت دا دی چې پارلماني کمیټه یوازې هغه څه ویني چې د امنیتي ادارو قوماندانان یې غواړي چې ولیدل شي. دغه ډول لیدنې کتنې البته د ستونزو رښتیني واقعیتونه نه بربنډوي، بلکه ماهیتا پوځ ته موقع ورکوي ترڅو وضعیت په خپله ګټه وڅرخوي، په خاصه توګه د بودجې په غوښتنه کې. تر یوې کچې د دغه کار د تلافي لپاره درې ډوله لیندنې کتنې کیداي شي چې سرته ورسیږي: لیدنې کتنې چې د پوځ له خوا یې سپارښتنه کیږي، لیدنې کتنې چې د پارلمان له خوا یې سپارښتنه کیږي او مخکې له مخکې اعلانیږي، لیدنې کتنې په لنډه زماني موده کې د پارلمان له خوا یې سپارښتنه کیږي (مثلا یوه ورځ مخکې).

هغه څه چې تاسې د پارلمان د استازي په توګه سرته رسولاي شي

د امنیتي ادارو له تأسیساتو څخه د لیدنې کتنې لپاره قانون

- د امنیتي ادارو له تأئیساتو (په بهر کې د خوندي شویو عسکرو په شمول) څخه د پارلماني لیدنې کتنې لپاره قانوني بنسټ جوړ کړي.
- که چیرې داسې یو قانون موجود نه وي چې له امنیتي تأسیساتو څخه د پارلماني پلاوو د لیدنې کتنې لپاره لاره اواره کړي، وګورې چې آیا سره له دې هم پارلماني استازي کولاي شي چې د امنیتي ادارو له تأسیساتو څخه لیدنه کتنه وکړي، دغه کار پر څه بنسټ او تر کومو شرایطو لاندې سرته رسول کیږي، او په دې برخه کې د پارلماني استازو د انتخاب لپاره څه معیارونه په پام کې نیول شوي او له څه اغیزو سره.
- ډاډ لاس ته راوړې چې وضع شوي مقررات دغه لاندې مسألې په پام کې ونیسي:

- د امنیتي ادارو له کومو تأسیساتو څخه لیدنه کتنه کیږي؛
- تر څه شرایطو لاندې دغه لیدنې کتنې سرته رسول کیږي، مثلا، آیا دغه ډول لیدنې کتنې هروخت او په هر زمان کې ممکن دي؛

- له ملي پوځي ټولګيو او هډو څخه د پارلماني ليدنو کتنو ربښتيني لاره چاره او شمير؛
- داډ لاس ته راوړی چې د داسې ليدنو کتنو په هکله پارلمان او يا اړوندو کميټو ته چې په دې هکله بحث کوي، تفصيلي رپوټ ورکول کيږي ؛
- د هغو ليدنو کتنو چې مخکې له دې سرته رسيدلي، د اغيزو ارزونه وکړی.
- پوښتنه وکړی چې آيا ستاسو دولت د ملګرو ملتونو د ربړوني ضد منشور او د هغه ضميمه يي پروتوکل تصويب کړی دی که نه.

د پارلماني پلاوو چې دغه ډول ليدني کتني کوي، غړيتوب

- داډ لاس ته راوړی چې پارلماني پلاوی په يوی خاصې ډلې پوری تړلی نه وی، هغوی بايد په پارلمان کی د اکثريت او اقليت د اړخونو د تناسب په پام کی نيونی سره جوړ شوی وی.
- دا هم وګوری چې په کتونکو پلاوو کی د جنسيت انډول تر کومه ځايه چې امکان ولری، په پام کی ونيول شي.

د ليدنی کتنی لپاره تياری

- د ناخوالو او غير سازنده عواقبو د مخنيوی لپاره ډاډ لاس ته راوړی چې ليدنی کتنی د دفاع وزارت سره په همغږيو کی بندوبست شوی دی.

پارلمان ته رپوټ ورکول

- ډاډ من شی چې پارلمان او د هغه اړوندو کميټو ته تفصيلي رپوټ ورکول کيږي هغوی پری بحث کوی.
- ډاډمن شي چې د امنيتي ادارو اړوند چارواکی دغه رپوټ ته مخکی له مخکی لاس ولری ترڅو خپل ملاحظات څرګند کړای شی.

اغيزی او تبليغات

- ډاډ لاس ته راوړی چې د پلاوو ميندل شوی حقايق او سپارښتنی او د پارلمان اړوند تصميمونه عملي بڼه غوره کوی او دعامو خلکو په اختيار کی هغه ايښودل کيږي او لازم تصميم پری نيول کيږي.

پنځمه برخه

د امنيتی ادارو څارنه په عمل کی:
ځانګړی شرايط او عمليات

اتلسم فصل

استثنایي حالتونه

کله هم استثنایي حالتونه رامینځ ته کیږي، لکه جګړه، کور نی شخړه یا نور داسې بیړني حالات، چې دولت مجبور دی چې د کړکیچ د حل لپاره له ځینو خاصو صلاحیتونو او چالچلندونو څخه استفاده وکړي. دغه ډول صلاحیتونو څخه کیدای شي چې کار واخیستل شي پرته له دې چې د حکومت دیموکراتیک سیستم ته تاوان ورسیږي.

جګړه یا نور دا ډول بیړني حالتونه د پوځي ځواب یا حتی د پوځي واکمنی غوښتنه کوي. په داسې حالتونو کې امنیتي او پوځي اداری په عمومي توګه باید له یو لړ نړیوالو اصولو او ژمنو، لکه د بشر د حقوقو قانون او داسې نور قوانینو څخه پیروي وکړي او تر دیموکراتیکي څارنې باید پاتې شي. بشري حقوق هم تر کومه ځایه چې امکان لري باید خوندي وساتل شي. څرنګه چې د ملګرو ملتونو د بشر د حقوقو کمیسیون د ۲۰۰۱ کال د اګست د میاشتې په ۲۹ پریکړه لیک کې د اولسي او سیاسي حقوقو په هکله د نړیوال منشور په ۴ ماده کې ټینګار کړی چې د فرد حقوق په هیڅ وجه د غوځیدو وړ نه دي.

د جګړې حالت

د ملګرو ملتونو د منشور ۴.۲. ماده وایي:
«د دې سازمان غړي په خپلو نړیوالو اړیکو کې باید له قوې څخه د کار اخیستلو او ګواښ ورکونې څخه ډډه وکړي (...).

د بل دولت پر خلاف له زور څخه کار اخیستل په کلکه توګه بند شوي دي. د پارلمان یو نقش دا دی چې په دې هکله څارنه وکړي چې آیا اجراییه څانګه د جګړې او ګواښ په هکله او بل دا چې د شخړې په وخت کې د خپل قدرت له حدودو څخه د نه تیری کولو سره نړیوال محدودیتونو ته درناوی لري که نه. ناپیلو هیوادونو لکه سویس په خپلو بهرنیو اړیکو کې د شخړو د جګړې له لارې هر ډول حل ظاهرا ردوي. لږترلږه یو هیواد، لکه جاپان شته دی چې د هغه د ۱۹۴۶ کال اساسي قانون په څرګنده توګه د یو پوځي ځواک درلودل منع کړي دي. ډیرو نورو داسې هیوادونو لکه هنګري، د اولسونو تر مینځ د جګړې له لارې د شخړو حل ردوي.

د جګړې په وختونو کې پارلمانونه، د اساسي قانون له احکامو سره سم، کولای شي چې لږترلږه له درې لارو د تصمیم نیونې په پروسه کې ونډه واخلي:

(۱) اساسي قانون کولای شي چې پارلمان ته د جګړې یا سولې اعلان صلاحیت ورکړي.
البته نن ورځ دغه امر په عمل کې تر زیاتي کچې فرضي بڼه لري نو ځکه جګړه ډیری وخت پرته له یو مخکې له مخکې خبرداری څخه په لاره اچول کیږي او پیښې ښایي د پارلمان له خوا په تصمیم نیونو کې ړومبیتوب وکړي.

(۲) اساسي قانون کیدای شي چې له اجراییه څانګې څخه وغواړي د جګړې یا سولې اقدام باندې لاس پورې کولو څخه مخکې له پارلمان څخه په څرګنده توګه اجازه واخلي.
دغه احکام پارلمان ته اجازه ورکوي چې په جګړې کې له اخته کیدو یا په بهر کې په یوې پوځي لاس وهنې لاس پورې کیدو څخه مخکې په موضوع باندې بحث وکړي.

(۳) اساسی قانون امکان لری چی پارلمان ته همدومره صلاحیت ورکړی وی چی د جګړی لپاره د اجراییه څانګی له تصمیم څخه یواځی خبرتیا پیدا کړی، پرته له دی چی له هغه سره په دی موضوع باندی بحث وکړی یا تری اجازه وغواړی. ډیری اساسی قوانین په حقیقت کی یواړخیز همدومره غوښتنه کوی چی پارلمان خبرتیا پیدا کړی.

بیړنی یا اضطراری حالت

بیړنی حالت یا د ملی کړکیچ یو حالت کیدای شی چی په ډیرو حالتونو کی رامینځ ته شی. ملی اساسی قوانین او مقررات د یو شمیر حالاتو پیش بینی کوی چی په هغو کی کیدای شی بیړنی حالت اعلان شی، لکه د اساسی قانون او عامه نظم ته له ګواښ څخه نیولی تر طبیعی مصیبتونو، ساری ناروغیو یا ملی مالی یا اقتصادی کړکیچونو پوری .

د بیړنی حالت اعلان یواځی هغه په استثنایی شرایطو کی کیدای شی او باید ځینو اصولو ته تابع وی ترڅو دیموکراتیک اصول تر پښو لاندی نه شی. په دی اړه ۴۱ چوکاټ ته دی کتنه وشی. د دغه استثنایی شرایطو تعریف د هر هیواد د ملی اساسی قانون او نظام پوری اړه لری. اساسی قانون او قوانین باید اجراییه له دی څخه منع کړی چی بیړنی حالت د ګوندی سیاسی ګټو په خاطر اعلان نه کړی. سربیره پر دی، اساسی قانون او اړوند قوانین باید په څرګند توګه دا بیان کړی چی پوځی کودتا ګانی د قانون له مخی بی اعتباره دی.

۴۱- چوکاټ

بیړنی یا اضطراری حالتونه: موخه او اصول

«ټول قانونی نظامونه دبیړنیو حالاتو سره د مقابلی لپاره ځینی خاص اقدامات په پام کی نیولی دی. خو د اساسی حقوقو کمزوری کول یا ځنډول، باید یواځی موقتی وی او البته هغه هم په دی موخه چی عادی شرایط بیرته اعاده کیږی او بنسټیز حقوق خوندی ساتل کیږی. (...)

نړیوال اصول:

«نړیوال اصول چی د بیړنی حالت په اړه رابرسیره کیږی، کیدای شی چی په لاندی ډول خلاصه شی:
د مشروعیت اصل، له هغه یوی موافقی سره اړه لری چی له یوی خوا د بیړنی حالت د اعلان او پریکړه شویو بیړنی اقداماتو تر مینځ او له بلی خوا د بیړنی حالت د اعلان او د هیواد د کورنی قانون تر منځ موجوده وی. دغه اصل سر بیره پر دی په دی لټه کی دی چی کورنی قوانین له نړیوال قانون سره سمون ولری.

د بیړنی شرایطو د اعلان اصل، هغه یوی اړتیا ته اشاره کوی چی د هغی پر بنسټ د بیړنی حالت اعلان باید وشی.

د اړیک نیولو اصل، هغه یوه مکلفیت پوری اړه نیسی چی د هغه له مخی په خپل وخت سره د دولت نورو ډلو ته په کتبی توګه او همدا د بشری حقوقو لپاره د ملګرو ملتو د څانګړی رپوټ جوړونکی ته د بیړنی حالت په هکله خبرتیا ورکوله کیږی.

د موقتی شرایطو اصل، هغه د بیړنی حالت د اعلان یو استثنایی ماهیت پوری اړه نیسی او هرومرو په یوی لنډی زمانی مودی پوری محدود دی.

د استثنایی ګواښ اصل، هغو شرایطو ته ویل کیږی چی کړکیچ ټولنی ته په جاری حالت کی یا په راتلونکی کی ګواښ پیدا کوی.

د نسبیت اصل، هغی یوی اړتیا ته اشاره کوی چی نیول شوی تصمیمونه د کړکیچ له ژوروالی سره تناسب ولری.

د نه بدلیدو وړ اصل، دغه اصل هغو بنسټیزو حقوقو پوری اړه نیسی چی د نه بدلیدو یا نه تضعیف وړ دی. «دغه مسأله خورا اهمیت لری چی پارلمان د بشر د حقوقو د ساتنی د یو ارګان په توګه د قانون انحلال یا ځنډولو په وجه یا د قانون جوړونی په صلاحیت او پر اجراییه باندی د څارنی د کموالی په وجه خپله د اضطراری حالت قربانی نه شی.» د اضطراری حالت په اعلان او یا د هغه د پای ته رسولو لپاره هم د پارلمان نقش خورا اهمیت لری. (...)

د قانون ماهیت او بیړنی حالت

«(...) د اضطراری حالت قانونی ماهیت داسی دی چی د هغه چالچلندونه (علان، تصویب او داسی نور) او اقدامات چی په هغو شرایطو کی سرته رسول کیږی (د ځینو حقوقو لغو کول او یا محدودول او داسی نور) باید د قانون د اصولو پربنسټ جوړ او کنترول شی.

د پارلمان چالچلند

«باید اعتراف وشی چی په یو حکومت (...) کی د خپلواکی اصلی او د قدرت توازن د قانون د واکمنی یوه برخه ده. په همدی وجه، په نړی کی ډیر قانونی سیستمونه پارلمان ته د دی اختیاراتو د درلودلو امکان ورکوی چی، کله چی د اجراییه قوه بیړنی حالت اعلانوی، پارلمان په خپل وار سره د هغه په اعلان اویا د هغه په لیری کولو کی فعال نقش ولری. اصلی موخه دا ده چی د هغه یو وضعیت څخه مخنیوی وشی چی اجراییه قوه د مطلق قدرت په توګه په ځینو حساسو اقداماتو لاس پوری کړی (...).

د بیړنیو حالاتو په اړه د قانونی اقداماتو د ړومبیتوبونو درجه بندی

«تجربی ښودلی ده چی په بیړنیو حالاتو کی غوره ده چی اقدامات د اساسی قانون له مخی درجه بندی شی. په داسی حال کی چی ډیرو قوانینونو دغه امر څرګند کړی دی، ځینو نور د همدی ټکی په یادولو سره چی هیڅ قانونی مرجع باید په بیړنی حالاتو کی قانون ونه ټاکی، اشارتا له دی څخه یادون کړی دی. (...)

اقتباس: د بشری حقوقو او استثنایی حالاتو په هکله د ملګرو ملتونو د ځانګړی ریوټ ورکونکی، ښاغلیL.Despouy بین الپارلمانی اتحادیی سمپوزیم، بوداپست ۱۹۹۳

پایښت لرونکی او ربښتنی استثنایی حالتونه

د اوږدی مودی استثنایی حالتونه چی وخت په وخت د پارلمان له خوا نوی کیږی او یا په لسیزو هغه دوام کوی، هم د هغه یو وضعیت لامل ګرځی چی پر امنیتی برخی ملکی څارنی ته تاوان رسوی او حتی کیدای شی چی په نتیجه کی امنیتی اداری یو ډول مصؤنیت پیدا کړی او دیموکراسی ته تاوان ورسوی. دا پارلمان یو ډیر کمزوری او د ژوبلیدو وړ وضعیت کی راولی. ربښتینی او له کنترول څخه وتلی استثنایی حالتونه، څرنګه چی په یو شمیر هیوادونو کی موجود دی په ښکاره توګه پر امنیتی برخو د پارلمانی څارنی لپاره یو مستقیم ګواښ دی، په داسی حالاتو کی امنیتی ارګانونه عملا په خپلو فعالیتونو کی هر هغه څه چی وغواړی په پرانیستی لاس یی سرته رسوی.

هغه څه چی تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

قانون جوړونه په استثنایی حالتونو کی

- ډاډ لاس ته راوړی چی د استثنایی حالتونو مختلف ډولونه په اساسی یا نورو قوانینو کی ډیر ښه تعریف شوی وی.
- استثنایی حالت باید په خپله د دری یا شپږو میاشتو په موده کی پای ته ورسیږی، مګر دا چی د پارلمانی استازو د بحثونو او رایبو سره د هغه د دوام لپاره پریکړه وشی.
- هڅه وکړی چی د قانون، د استثنایی حالت د اعلان، د اړیکو نیول، موقتی شرایط، استثنایی ګواښونه، نسبیت او د بدلون راوستل د استثنایی حالاتو په هکله نړیوال اصول په ملی قانون کی په ښه وجه مراعات شی.
- ډاډ لاس ته راوړی چی بشری قانون، د اساسی قانون ضمانتونه او د بشر د حقوقو اړوند قوانین د استثنایی حالت په موده کی مراعات کیږی.
- همداراز ډاډ لاس ته راوړی چی د استثنایی حالت د اعلام او یا د هغه د پای ته رسولو په اړه د اجراییه قوی او د پارلمان د صلاحیت حدود په اساسی قانون کی په ښکاره توګه بیان شوی وی.

د یو استثنایی حالت په وخت کی پارلمان

- ډاډ لاس ته راوړی چی د استثنایی حالاتو شته والی د امنیت په اړه پر اجراییه قوی باندی د پارلمان څارنه او بشری حقوقو ته درناوری محدود نه کړی.

نولسم فصل

د کورنی امنیت خوندی ساتنه

کورنی (یا عامه) امنیت او عامه نظم د عامه ښیګڼو څخه شمیرل کیږی. هغه په دی معنی چی امنیت د ټولو لپاره، پرته له کوم توپیر څخه، امنیت د هغو کډوالو او بهرنیانو لپاره چی اړونده خاوره کی ژوند کوی. له هغه څخه د یو خاص رهبر یا سیاسی ځواک او یا د امنیتی اداری له خوا د یوی وسیلی په توګه باید کار وانه اخیستل شی.

عمومی استدلال او د داسی قانونمندی خصوصیت

ټول قانونی سیستمونه یو ډول قانونمندی لری چی هغو شرایطو ته ګوته نیسی چی د استثنایی حالت د اعلان غوښتنه ونه کړی، خو هغوی د رښتینی ګواښ څخه ویندویی کوی یا کیدای شی چی کورنی امنیت او عامه نظم له خطر سره مخامخ کړی.

دغه قانونمندی په مختلفو کچو اجراییه قوی ته یی ځانګړی اختیارات ورکړی او د ځینو قوانینو د ځنډلو او یا تعلیق وړاندوینه کوی. دغه امر په دی موخه چی هغه قوانین چی بنسټیز اهمیت لری او یا په خاص شرایطو کی کیدای شی چی له خطر سره مخامخ شی، پلی کیږی. خو دغه شرایط خپله د قانون له مخی تعریف او روښانتیا ته اړتیا لری.

هغه حقوق چی ډیر زیات د محدودیت او یا ځنډولو له خطر سره دیری وخت مخامخ کیږی، هغه د معلوماتو د آزادی حق، د عامو مظاهرو حق او د پناه غوښتنی حق څخه عبارت دی. البته نړیوال قوانین د بنسټیزو حقوقو، لکه د ژوند کولو حق یا له ربړونی یا جسمی سزا ورکونی یا د غیر انسانی چلند څخه د خوندی ساتنی دحقوقو د تعلیق مخنیوی کوی. مهاجرین، خبریالان، سیاسی فعالین، د بشر د حقوقو مدافعین، پناه غوښتونکی او همدا ډول مذهبی او نژادی لږکی هغه کسان دی چی ډیر زیات تر څارنی لاندی پریوزی.

بالقوه خطرونه

د کورنی امنیت او د عامه نظم قانونمندی ته بالقوه خطرونه په لاندی ډول دی:

- د ګواښونو د ماهیت څخه عام تعریف چی کیدای شی اجراییه قوی ته لاره اواره کړی هغو سره سم د حالاتو هغسی یو تفسیر وکړی چی خپله یی غواړی؛
- اجراییه قوی او د امنیتی اداری یو شمیر ارګانونو ته د اوږدی مودی او له حدودو څخه وتلی اختیارات ورکړی، پرته له دی چی د هغو په وړاندی یو انډول او یا قضایی سزا په پام کی ونیوله شی؛
- په ځینی حالاتو کی له کورنی امنیت او عامه نظم څخه ناوړه استفاده کیږی ترڅو د ټولنی د دځینو برګنو، لکه سیاسی رهبری او یا خپله د امنیتی اداری ګټی خوندی وساتلی شی او له هغو څخه د خلکو د حقوقو او فعالیتونو د محدودولو لپاره د وسیلی په توګه کار اخیستل کیږی.
- د پولیسی ځواک پوځی کول چی د کورنی قانون او نظم د ساتلو ځواک دی، له پوځ سره چی د هیواد د ساتنی دنده په غاړه لری، توپیر له مینځه وړی. دغه کار کله چی دغه ځواکونه کافی

مالي بودجي نه لري، خطرناک بریښي. څکه کیدای شي چي هغوی هر یو په خپل وار سره له امنیتي کمزورتیا څخه ناوړه استفاده وکړي او په دي ډول مصؤنیت له مینځه ولاړ شي. هغه بل خطر چي د پولیسو پوځي کولو ته ګواښ ورکوي دا دي چي هغه کسان چي د دقدرت په سر کي دي له پولیسو څخه (او کله هم له استخباراتي خدماتو او نیمه پوځیانو) د ملي امنیت او د عامه نظم د ساتني پر ځای د سیاسي مخالفینو د کنترول او د هغوی د ټکولو لپاره کار اخلي. سر بیره پر دي د ټولني د نظم د ساتني لپاره په مکرره توګه له پوځي ځواکونو څخه کار اخیستل د پوځ د سیاسي کیدو خطر ځان سره لري.

- د پارلمان او د قضاییه قوي د چالچلند محدودول، خصوصا کله چي هغوی له داسي یو دریځ څخه برخه من نه وي چي له اجراییه قوي سره مقابله وکړي.

هغه اقدامات چي د امنیت او د عمومي نظم د ساتني تر نامه لاندي لاس لاندي ونیول شي، کیدای شي چي د امنیتي ځواک د غړو له خوا د بشري حقوقو د ترپښو لاندي کیدو سبب وګرځي او دغه کسان کیدای شي چي د دغه عمل لپاره حتی د مصؤنیت د درلودلو له موقف څخه استفاده وکړي. په داسي حالاتو کي معمولا دغه لاندي حقوق تر پښو لاندي کیږي: د ژوند کولو حق، له ربړوني څخه ساتنه، غیر انساني او سپکاوي کونکي چلندونه، غیر قانوني بندیانول، د یوي قانوني او خپلواکي محکمي له خوا د عادلانه محکمي حق، د بیان ، عقیدي او د ټولنو جوړولو حق.

۴۲. چوکاټ

د امنیت او د دیموکراسي د دواړو ساتنه

د تاریخ په اوږدو کي او نن په ډیرو د پراختیا په حال کي هیوادونو کي مطلق العنان حکومت د دیموکراسي په وړاندي مخالفت کړي او هغه د هغي په لور د پرمختګ مخه یي نیولي ده، هغوی استدلال کوي چي دیموکراسي له عامه نظم او شخصي امنیت سره نه جوړیږي. خو تجربو ښودلي ده چي د دي خبري عکس رښتیا ده: پردولتي امنیتي قواوو باندي ملکي څارنه نه یواځي چي د شخصي امنیت مخالفت نه کوي، حتی د هغه لپاره یو لازمي امر دی. پرته له داسي یوي څارني څخه د شخصي امنیت تضمین کونکي له ستر ګواښ سره مخامخ دی.

سرچینه: د ملګرو ملتو د بشري پراختیا رپوټ، ۲۰۰۲ پاڼه ۸۷

په ځینو هیوادونو کي، ځیني خاص قوانین جوړي شوي چي له دیموکراسي څخه دفاع وکړي. په ارجنتاین کي، دبیلګي په توګه، د دیموکراسي د دفاع په هکله د ۱۹۸۴ کال ۲۳.۰۷۷ شمیره قانون دسزا ورکوني قوانینو ته یي بدلون ورکړ او د دیموکراسي ضد ځیني مشخص جرمونه یي وښودل، د بیلګي په توګه د ځینو غیر قانوني ټولنو چي دیموکراسي ضد هدفونه لري یا اساسي قانون ته درناوی نه کوي، د جوړول لپاره یي سزاوي وټاکلي.

کورني امنیت ته د ګواښ په پلمه د اشخاصو نیول

د کورني امنیت او د عامه نظم د ساتني په هکله ټول قوانین د هغو کسانو د نیول حکم کوي چي دغو دواړو ته د ګواښ ورکوني شک پري کیږي. په دي اړه دوه ډول قانوني جوړښتونه وجود لري:

- هغه قوانین چي د هر هغه چا د نیولو حکم کوي چي یقینا امنیت ته ګواښ پیدا کوي: د داسي نیوني لپاره حکم معمولا قضا یا په ځینو حالاتو کي یواځي اجراییه قوه ورکوي؛

- هغه قوانین چې د هر هغه چا د نیولو حکم کوي چې اجراییه قوه پرې قانع شوي چې ملي امنیت ته ګواښ پیدا کوي، یا په بل عبارت قانون د هغو شرایطو د کنترول یا مخ نیونې لپاره چې کیدای شي ملي امنیت ته په کې خطر پیدا شي، اجراییه قوې ته ځینې خاص صلاحیتونه ورکړي دي.

ډیرې هغه هیوادونه چې د بریتانیا د کامنولت غړي دي، د دوهم ډول قوانین لري. د داسې قوانینو سره اجراییه قوه اجازه پیدا کوي چې له یو لړ پراخو صلاحیتونو څخه استفاده وکړي پرته له دې چې له پارلمان او یا قضاییه قوې څخه پوښتنه وکړي. یوه مهمه مسأله په دې برخه کې د اجراییه قوې د صلاحیت حدود او ظرفیت دی چې کولای شي د حکومتي اداري یا وزیر د مقام په سویه د هغه یو چا د نیولو امر ورکړي چې ملي امنیت ته د ګواښ ورکونې ګمان پرې کیږي. دغه نیول شوي کسان د یوې اوږدې مودې پر مخ د اجراییه قوې په اختیار کې دي او هم کولای شي چې په وار وار د هغوی د توقیف موده اوږده کړي او یا یې د یو نا معلوم وخت لپاره بندیان وساتي. ځینې دغه قوانین، البته ټول نه، د غور کونې لپاره د ځینو ارګانونو د شته والي امر کوي، چې کولای شي اجراییه قوې ته په دغې موضوع کې مشوره ورکړي او یا کیدای شي چې د دې صلاحیت هم ولري چې اجراییې ته ووایي چې نیول شوي کسان خوشې کړي. د دغه ارګان جوړښت کیدای شي چې تر مختلفو کچو اجراییه پورې اړه ولري.

په ډیرو هیوادونو کې دغه ډول قوانین چې په عمومي توګه له استعماري دورې څخه پاتې دي، تر بحث لاندې نیول شوي، او حتی اجراییه قوې او امنیتي ادارو، بیا په خاصه توګه پولیسو ته د ډیر زیات صلاحیتونو ورکولو او پر مدني او سیاسي حقوقو باندې د هغو د ناوړه اغیزو په خاطر شخړه ایز ګڼل شوي دي.

۴۳ـ چوکاټ **تحریفونه له جدي پایلو سره** کله چې حکومتونه د خپل قدرت د ساتلو لپاره پر امنیتي ځواکونو تکیه ولري، دغه ځواکونه خپله د خلکو او ګاونډیو دولتونو لپاره خپله د نا امنی لامل ګرځي. (...) کله چي د کورنیو چارو د وزارت ځواکونه، پولیس، نیمه پوځیان یا اورپکي او استخباراتي اداری کورنی سیاسي کش کړپونو ته ورداخل شي، د ملکي دیموکراتیکې څارنې هڅې ډیری وخت له ګواښ سره مخامخ کیږي. د ملګرو ملتونو د بشري څانګې رپوټ، ۲۰۰۲ ، ۸۷ او ۹۲ پاڼې

هغه څه چې تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

د کورنی امنیت او د عامه نظم د ساتنی لپاره قانونمندی

- په یاد ولری چی عمومی امنیت او نظم د خلکو لپاره دی او باید له هغو څخه د خلکو د ټکولو یا سیاسی څارلو لپاره د وسیلی په توګه کار وا نه اخیستل شی. پاملرنه وکړی چی له پولیسی ځواک څخه د ټکولو او له حد څخه زیات د هغه له پوځی کولو څخه ډډه وشی؛
- هڅه وکړی چی اجراییه قوه د پارلمان په وړاندی ځواب ورکونکی وی. د هغی د قدرت په مخکی روښانه قانونی محدودیتونه کیږدی؛
- دا امکان برابر کړی چی که چیری امنیت له خپل قدرت څخه له حد او حدودو څخه زیاته استفاده کوی، د قضاییه او اجراییه قواو له خوا ورته سزا وټاکله شی؛
- د دیموکراسی څخه د دفاع د قانون تطبیق او آسانتیا تر تحلیل او ارزونی لاندی ونیسی

پارلمانی څارنه

- ډاډ لاس ته راوړی چی پارلمان وخت په وخت کورنی امنیت او عامه نظم پوری اړوند مسایل تر بحث لاندی نیسی او په دی برخه کی د قانونمندی موجودی اړیکی تر څیړنی لاندی نیسی.
- ډاډ لاس ته راوړی چی صلاحیت لرونکی کمیسیونونه له خپلو ټولو وسیلو او سرچینو څخه کار اخلی، معلوماتو ته یی لاس رسیږی او تر کومه ځایه چی امکان لری د کورنی امنیت او عامه نظم په پام کی نیونی سره اغیزمنه څارنه سرته رسوی. د اړتیا په صورت کی د نورو وسیلو او امکاناتو، لکه هغه تخصص چی د کمیسیونونو په اختیار کی دی، د لاس ته راوړو لپاره لازم ګامونه واخلی.
- هرچیری چی امکان ولری او هر وخت چی اړتیا ورته ولیدله شی، د بحث وړ مسألو ته د خلکو پام راواړوی.
- د کورنی امنیت او عامه نظم او په همدی ډول له بشری حقوقو څخه د خلکو د برخه من کیدو او د بنسټیزو آزادیو په اړه په سازمانی او یا شخصی توګه له غیر حکومتی سازمانونو سره خبری او اتری وکړی.

شلم فصل

تروريزم

تروريزم هغه يوه پديده ده چی حکومتونه بايد خپل خلک تری وساتی. هغوی نه يواځی د داسی حق خاوندان دی، بلکه د داسی ساتنی دنده د حکومتونو په غاړه ده؛ سره له دی هم، تر کومه ځايه چی امکان لری بايد هڅی وشی چی تروريستی ضد اقدامات بايد پر بشری حقوقو باندی د تيريو لپاره توجيه نه شی.

«د هيواد په دننه کی دا خطر موجود دی چی د امنيت په لټه کی سياسی آزادی ګانی قربانی شی او په نتيجه کی نه يواځی دا چی عامه امنيت مو پياوړی کړای نه دی، بلکه د هغه د کمزوری کيدو لامل هم شوی يو او په دی ډول د حکومت د ديموکراسی بيړی مو له دننی څخه تاوانی کړی ده.»
کوفی عنان، د ملګروملتونو عمومی منشی، د ۲۰۰۱ کال د نومبر ۲۱

تروريزم د کورنی، سيمه ايز او نړيوال امنيت لپاره د ډيرو سترو ګواښونو څخه شميرل کيږی. د تروريزم په وړاندی غبرګونونه البته دير کړکيچن دی، په خاصه توګه داچی تروريزم له سازمان شويو جنايی جرمونو سره تړلی دی. د دغو غبرګونونو لمن له پوليسی عملياتو او سرحدی کنترول څخه نيولی تر د جاسوسی عملياتو پوری او همدارز له مالی اقدماتو نيولی تر د جزايی قوانينو او د معلوماتو د تکنالوجی ساحی پوری پراخه شوی ده.

د سپتمبر له ۱۱ څخه را په دی خوا ډيری دولتونو په دغو ساحو کی د خپلو قوانينو د پياوړی کولو د ضرورت احساس کړی دی. سربيره پری دی د دولتونو ترمينځ، په خاصه توګه د استخباراتی عملياتو او د تکنالوجيو د معلوماتو په برخه کی همکاری پراخه شوی ده چی البته دا ښايی د دی لامل وګرځی چی بشری حقوقو او فردی آزاديو ته تاوان واوړی.

د تروريزم د کنترول لپاره د نړيوالو همکاريو په پام کی نيونی سره د ملګرو ملتونو د امنيت د شورا ۱۳۷۳ پريکړه (د۲۰۰۱ کال د سپتمبر ۲۸؛ ۴۴ چوکاټ ته دی کتنه وشی) د شتمنيو پر زيرمو باندی په ځانګړی توګه ټينګار کوی. ۱۳۷۳ پريکړه همداراز د سرحدونو، د تذکرو او مسافرتی اسنادو د کنترول پر اهميت باندی هم ټينګار کوی. دا په دی وجه تر څو د هيواد په دننه او سرحد کی د تروريستانو يا تروريستی ډلو د کښته پورته کيدو مخه ونيوله شی. سربيره پر دی په دغی پريکړی کی د تروريستی ډلو د غړو د ټکولو، د وسلو او تروريستی تجهيزاتو د چمتو کولو او د تروريستی ضد اقداماتو د لاس لاندی نيولو او د دولتونو تر مينځ د همکاريو لپاره سپارښتنی شوی دی. دغه پريکړه د هغو کسانو چی په تروريستی فعاليتونو کی مالی مرستی کوی، پلان جوړوی او يا د هغو لپاره شرايط او امکانات برابروی د محاکمی غوښتنه شوی ده. د هغو پر خلاف د هر بل ډول اقدام سر بيره، دغه ډول تروريستی اعمال په کورنی قوانينو کی د جنايی جرمونو په توګه پيژندل شوی او په مناسب چالچلند سره به هغو ته سزا ورکول کيږی. د تروريستی عملونو د مخنيوی لپاره دی ته اړتيا ده چی د کورنيو او نړيوالو قوانينو سره سم معلومات تبادله شی او په اجرايی او قضائی برخو کی سره همکاری وشی. له هغی څخه وروسته د همدی پريکړی له مخی، د ملګرو ملتونو د امنيت د شورا د ټولو غړو څخه يو کميسيون جوړ شوو چی د اړتيا وړ تخصصونو په مرسته، د دغی پريکړی پر تطبيق باندی څارنه وشی.

۴۴- چوکاټ

د سپتمبر د ۱۱ پیښې په وړاندې د ملګروملتونو د امنیت د شورا غبرګون

د امنیت شورا (...)
۳- له ټولو دولتونو څخه غواړي چې:
الف - د عملیاتي معلوماتو د تبادلې د پرخوالو او ګړندي کولو لپاره لارې چارې ولټوي، په خاصه توګه د افرادو یا تروریستي شبکو د کړووړو، د مسافرت د جعلي اسنادو، د وسلو د قاچاق، چاودونکي موادو، د تروریستي ډلو له خوا د مخابراتي تکنالوجیو څخه د کار اخیستلو او د هغه خطرونو په هکله چې د تروریستي ډلو له خوا د ډله ایزو وژنو وسلو له امله موجود دي.
ب - د کورني او نړیوالو قوانینوله مخې یو بل سره د معلوماتو تبادله ولري او د تروریستي عملونو د مخنیوي لپاره د اجرایي او قضایي موضوعاتو کې یوبل سره همکاري ولري؛
ج - د تروریستي حملو د مخنیوي لپاره د دو یا څو اړخیزو معاهدو او جوړښتونو د عملي کولو په برخه کې یو بل سره همکاري ولري او د تروریستي اعمالو کونکو سره دې مقابله وکړي؛
د - څومره چې ژر امکان ولري، د تروریزم ضد نړیوالو معاهدو او تړونونو غړیتوب دې لاس ته راوړي چې په دې جمله کې د ۱۹۹۹ کال د دسمبر د ۹ نیټې له تروریزم سره د مالي ملاتړ د ټکولو نړیوال تړون شامل دی؛
هـ - همکاري دې پراخې کړي، د تروریزم پرضد نړیوالې معاهدې او تړونونه او همدا راز د ملګرو ملتونو د امنیت د شورا د ۱۹۹۹ کال ۱۲۶۹ او د ۲۰۰۱ کال ۱۳۶۸ پریکړې دې په بشپړه توګه پلې کړي؛
و - د پناه وړونکو د پناه د غوښتن لیکونو له منلو څخه مخکې دې د بشر د حقوقو له پریکړو سره سم د ملي او بین المللي قوانینو پر بنسټ په اقداماتو لاس پورې شي ترڅو ډاډ لاس ته راشي چې پناه غوښتونکي په تروریستي اعمالو کې لاس نه لري او نه د هغو لپاره یې امکانات برابر کړي دي؛
ز- ډاډ لاس ته راوړي چې د نړیوالو قوانیونو سره سم د پناه غوښتنې له موقف څخه د تروریستي اعمالو کونکي او سازمان ورکونکي ناوړه استفاده نه کوي او سیاسي ادعاوې په تروریستي اعمالو باندې د تورنو کسانو د بیرته تسلیمولو مخه نه نیسي (...).

سرچینه: د ملګرو ملتونو د امنیت شورا، د ۲۰۰۱ سپتمبر د ۲۸ نیټې پریکړه
http://www.un.org/Docs/scres/2001/sc2001.htm

د ملګرو ملتونو د عمومي اسامبلې د ۱۹۹۹ کال د دسمبر د ۹ نیټې پریکړه له ژمنه کونکو هیوادونو څخه غواړي چې هغه کسان چې تروریستي فعالیتونه تمویلي، له خپلو هیوادونو څخه وباسي او د شکمنو مالي انتقالاتو په هکله دې په پلټنه لاس پورې کړي. د ۲۰۰۲ کال د اپریل له دوهمې څخه را په دې خوا د نړۍ ۱۳۲ هیوادونو دغه تړون لاس لیک کړی دی او ۲۶ نورو د هغه د تصویب پروسه بشپړه کړې ده چې د هغه غړي دولتونه شمیرل کیږي. دغه تړون په ۲۰۰۲ کال کې نافذ شو.

د سپتمبر د یولسمې پیښې اغیزې

د پارلماني استازو لپاره دا خورا اهمیت لري چې د تروریزم سره د یوې اندول مقابلې لپاره د خپلو حکومتونو پر طرحو باندې څارنه ولري، هغه یو مقابله چې بشري حقوق په کې خوندي پاتې شي. د پارلماني استازو له نظره د تروریزم اړوند مسألې باید د قانوني موادو په توګه په تصویب ورسیږي. دا د امنیت د راوستلو او تروریستي ضد اقداماتو د سرته رسولو لپاره نوی لاره چاره ده چې د امنیت او د آزادي ترمینځ اندول رامینځ ته کوي او بشري قوانینو او د بشر نړیوالو حقوقو ته د هر اړخیز درناوی ضمانت کوي.

د قانون له نظره د تروریزم تعریف

تر نن ورځې پورې د تروریزم په هکله داسې یو تعریف نه شته چې نړیوال توافق پرې شوی وی. تر هغه پورې چې نړیواله ټولنه د تروریزم په هکله په یو ګډ تعریف باندې موافقې ته رسیږی، تروریزم د یوی نه تعریف شوی پدیدی په توګه به پاتې وی. د نړیوال حقوقو د علم پر بنسټ د ملی آزادی لپاره هڅې او له پردی اشغال څخه خلاصون یو مشروع حق دی او دا ډول مبارزه تروریستی عمل ګڼل کیدای نه شی. سر بیره پر دی نړیوالی ټولنی، په دی جمله کی بین الپارلمانی اتحادیی، په تکرار سره دا حقیقت بیان کړی چی تروریزم په یو خاص مذهب، ملیت یا تمدن پوری تړل کیدای نه
شی او یا د هغو په نامه توجیه کیدای نه شی. د تروریزم بل ډول تعریف د هغو حملو تشریح ده چی په تروریستی اقداماتو کی تری کار اخیستل کیږی او نړیوالی ټولنی په وار وار سره هغه غندلی دی: هغه حملی چی په خاصه توګه د هغو په نتیجه کی بی ګناه وګړی خپل ژوند له لاسه ورکوی او یا هغه ډول زور زیاتی چی د ملی فرعی ډلو یا د پټو اجنټانو له خوا سرته رسول کیږی.

د وګړو پرضد له زورزیاتیو څخه کار اخیستل، انسانی ارزښتونو ته نه پاملرنه او له دی لاری تبلیغاتو سره ډیره مینه د تروریستی حملو خصوصیتونه دی. په تروریستی حملو کی له مروجو لارو چارو، لکه الوتکی تښتونی، په ګاډو کی بمب ایښودنی، ځانمرګی بریدونه، ترور او ډله ایزی وژنی څخه کار اخیستل کیږی. د تروریزم پر ضد پایښت لرونکی مبارزه د مالی ملاتړ، د وسلو جنګی مهماتو او ډیری وخت د نړیوالو سازمانونو د ملاتړ غوښتنه کوی، خو ډیری وخت لیدل شوی چی دریم هیواد تروریستاتو ته د مرستو رسولو او پناه ورکولو سره ملاتړ کوی. ۴۵ چوکاټ د تروریزم پرضد د یو انډول اقدام مهم ټکی بیانوی او د ناراضیتوب له مشروع حق او د تروریستی ضد اقداماتو څخه ملاتړ کوی. په دغه چوکاټ کی ۳۷ ماده نه یواځې د تروریستی ضد اقداماتو د ترسره کولو لپاره بلکه د هغو هیوادونو چیرته چی د تروریستانو په زانګو او د دی په بدل شوی دی د ټولنیز، سیاسی او اقتصادی پرمختک باندی هم ټینګار کوی.

> **۴۵ چوکاټ**
>
> ## له تروریزم سره مبارزه
>
> **۳۴ -** (...) کنفرانس یادونه کوی چی د ملی آزادی او له پردی اشغال څخه خلاصون مشروع حق دی چی په نړیواله پریکړه کی عنوان شوی دی، په خپل ذات کی تروریستی عمل نه ګڼل کیږی. سره له دی کنفرانس په دی ټینګار لری چی هیڅ ډول مبارزه چی د هغی په نیتجه کی بیګناه وګړی له مینځه ځی، د توجیه وړ نه ده .
> **۳۷ -** کنفرانس د تروریزم ضد د امنیتی اقداماتو په سرته رسولو او د دی اقداماتو څخه د ملاتړ لپاره د اقتصادی او ټولنیزو انکشافی پروګرامونو او همداراز د پارلمانی دیموکراسی د غښتل کولو پر پروګرامونو ټینګار کوی.
>
> سرچینه: د مدیترانیی، ولتا او مالتا په سیمه کی د امنیت او همکاری په هکله د بین الپارلمانی اتحادیی د دریم کنفرانس وروستی سند، د ۱۹۹۵ کال د نومبر میاشت.

یو شمیر تروریستی ضد قوانین لکه د اطریش (د جزایی قانون څخه د ۲۷۸ ب د مسودی پاراګراف)، آلمان (د جزا د قانون ۱۹ الف پاراګراف) او کانادا (۳۶ ج لایحه) په دغو لاندو برخو کی د پلی کیدو وړدی:

- د تروريستي فعاليتونو يو محدود لست يعنی هغه عمل، سرغړونه يا ګواښ چې جرم ګڼل کيږي لکه قتل، يرغمل نيول، الوتکې تيښتول، تروريستي بمب چاودنه يا دغو ډول فعاليتونو سره مالي همکاري کول؛ د جرايمو دغه لست اکثرا هغو اعمالو ته اشاره کوي چې په اوسنی قانون کې هم غير قانوني ګڼل کيږي (د آلمان، اطريش او کانادا تروريستي ضد قوانين)؛
- د يو تروريستي ټولنې رهبري کول او ترې ملاتړ کول (مالي يا له نور لارو) هم يو غير قانوني عمل دی (د آلمان، اطريش او کاناد)؛
- د هغو تروريستي فعاليتونو چې کيدای شي سياسي، ايديولوژيکي يا مذهبي لاملونه ولري؛(کانادا)
- د تروريستي فعاليتونو لپاره قصد په دې موخه چې عام خلک وډار شي او يا هغوی له خطر سره مخامخ کړای شي اويا دولت مجبوره کړي چې په يو ډول نه په يو ډول عمل وکړي او يا د ځينې چارو د سرته رسولو څخه مخ واړوي (کانادا)؛
- د تروريستي فعاليتونو ښکاره هدف د خلکو وژل، هغوی ته تاوان رسول، له خطر سره د خلکو د ژوند مخامخول، عام يا خصوصي تأسيساتو ته تاوان رسول او يا د هغو ورانول دي؛ (کانادا)
- د هغو فعاليتونو له مينځه وړل چې د ديموکراسي او قانون د واکمنی د اعادی او ټينګولو او هم له بشري قوانينو څخه د ملاتړ په موخه سرته رسول کيږي (اطريش). د داسې قوانينو شته والی په جنايي اقداماتو باندې د قانوني اعتراضونو او مبارزو له بدليدو څخه مخنيوی کوي.

د تروريستي ضد قوانينو د دغو اړخونو په پام کې نيونې سره په هغو کې ګډه وجه دا ده چې تروريزم له زورزياتيو او خلکو ته د تاوان اړلو سره تړلې دی. سر بيره پر دې دغه قوانين له هغه څه څخه يو مشخص لست لري چې د تروريستي عمل په نامه ياديږي. نه يوازې د دغو عملونو د سرته رسولو بلکه له يوې تروريستي ډلې سره اړيکه درلودل (د غړي، ملاتړ کونکي يا د ډلې د مشر په توګه) هم تروريستي عمل ګڼل کيږي.

د پارلماني څارنې له نظره مهمه مسأله دا ده چې د تروريزم په نويو قوانينو کې له تروريزم څخه يو سم تعريف او تفسير وشي. دغه تعريف بايد نه دومره محدود وي چې د تروريستي ډلو فعاليتونه له پام څخه وغورځول شي او نه دومره پراخ وي چې قانوني او ديموکراتيک اعتراضونه هم تروريستي عمل وګڼل شي. دلته پوښتنه دا ده چې په يوه ديموکراتيکه ټولنه کې زور زياتي ترکومې کچې د توجيه وړ دي. د بيلابيلو هيوادونو قانون جوړونکي دغه سوال ته په مختلفو طريقو ځواب ورکوي، ځکه هرټولنه د خپل عمر په موده کې د زورزياتيو د مشروعيت څخه خپله ځانګړې پوهيدنه لري. په داسې حال کې چې څوک دغه پوښتنه په پام کې نيسي، د زورزياتيو د هدفونو قانونيت هم په پام کې ونيسي. که چيرې زورزياتې د توجيه وړ وي، هغه بايد د ګواښ او هدفونو له کچې سره تناسب ولري.

دوهمه پوښتنه دا ده چې آيا تروريستي ضد اقدام بايد له تروريستي ګواښ سره تناسب ولري. دا بايد په پام کې ونيول شي چې د تروريستي ضد قوانينو څخه مقصد له پوليسي او امنيتي خدماتو له نورو ځواکونو سره مرسته ده ترڅو په اغيزمنه توګه د تروريستي فعاليتونو پر خلاف عمل وکړای شي، نه دا چې د ډلو د بيان رښتيني آزادي محدوده کړای شي او قانوني سياسي مخالفين تر کنټرول لاندې ونيول شي او يا داسې نور بدلونونه په لاره واچول شي.

له تروريزم سره د مقابلې درې لارې

له ټولنې او دولتي مؤسسو څخه د ساتنې لپاره امنيتي خدمات کولای شي چې د تروريستي حملو پر خلاف درې ډوله غبرګونونه ښکاره کړي.

- **تروريستي ضد اقدامات**: د خلکو، عامه ژوند، ودانيو او بنسټيزو تأسيساتو د تاواني کيدو د خطر کمول
- **د تروريزم په وړاندې د مقابلې لپاره اقدمات**: د تروريستانو د پيژندنې او د هغوی د فعاليتونو د مخنيوی له لاری د تروريستي حملو مخنيوی
- **د کړکيچ منجمنت**: له يوی تروريستي حملې څخه وروسته دمسألو حل او په سيمه کې د ثبات او امنيت ټينګول (ناورين، بيړنی حالت)

څيړنې او تحليلونه ښيي چې ډيری تروريزم ضد فعاليتونه له دغو مسألو سره اړه لري: (۱) ملي قانونمندی، همغږی، د بودجې تخصيص، (۲) کورنی امنيت، (۳) پرديان، (۴) د مسافرتونو او سرحدونو کنترول، (۵) مالي چارې، (۶) نړيوالي همکاری، (۷) اتمي، بيولوژيکي او کيمياوی ګواښونه. دغه لنډ لست بايد د تروريزم ضد احتمالي اقداماتو د يو فهرست په توګه په پام کې ونيول شي.

ملي قانونمندی، همغږی او بودجه

- د تروريستي ضد خاصو قوانينو تصويب يا د موجودو قوانينو بدلول؛
- د چارو او سازمانونو لپاره د اضافي ځانګړی بودجه (د پوليسي ځواک، د سرحدونو، ملي هوايي کرښو کنترول، د عامه روغتيا مسؤلين، ملي پست او پوځي ځواکونه)؛
- د کورنی امنيتي ادارو تر مينځ د معلوماتو د شريکولو د کچې لوړول؛
- د اوږدې مودی تشکيلاتو او همغږيو د مرکزونو جوړول په دی موخه چې د مختلفو امنيتي خدماتو (لکه پوليسي ځواک، پوځي سرحدی امنيتي محافظين) د پاليسيو تر مينځ د کليو او باندو، ولاياتو يا ايالتونو په سطح کې همغږی رامينځ ته کړی؛
- په ګمرکي او مالياتي دفترونو کې د افرادو د سابقې په هکله د معلوماتو د لاس ته راوړلو لپاره استخباراتي او د قانون اجرايي مامورينو ته لاره خلاصول.

کورنی امنيت

- انترنتي معلوماتو، تيلفوني خبرو او د فکس له لاری اړيکو ته لاس درلودل (پرته له دی چې د څارنې اړوندی اداری يا محکمې ته خبر ورکړای شي)؛
- له مخابراتي شرکتونو څخه غوښتل چې د خپلو مشتريانو تر مينځ رد او بدل شوی معلومات (د بيلګې په توګه تر يو کال پوری) وساتي، او په دی ډول دا امکانات برابر کړای شي چې د قانون اجرا کونکي مامورين مخابره شويو معلوماتو ته لاس اوږد کړای شي؛
- له بانکونو، انترنتي خدماتي شرکتونو او اعتباری دفترونو څخه د افرادو په هکله د بريښنايي ثبت شويو سوابقو لاس ته راوړل پرته له دی چې مظنون سړی تری خبر وی؛
- د يو شمير کمپيوتری اطلاعاتي زيرمو په واسطه له مدني معلوماتو سره د يوی اغيزمنې کمپيوتری شوی څيړنې وړاندی کول؛
- د غير پوليسي چاراوکو سره د مشوری له لاری په پوليسي اطلاعاتي سيستم کې د شخصي دوسيو د معلوماتو څخه د کار اخيستو اجازه ورکول؛
- د اوږدې مودی لپاره په توقيف کې د افرادو ساتل په دی موخه چې له هغو څخه زيات معلومات لاس ته راوړل شي؛
- د ملي څارنې د يو سيستم رامينځ ته کول، مثلا د تذکری د پوښتې له لاری.

پردی (کډوال، پناه غوښتونکی او بهرنیان)

- د بهرنیانو او پردیو په هکله معلوماتی زیرمو ته د امنیتی ادارو پر مخ لاره پرانیستل؛
- دیو خاص قوم د خلکو تر څارنی لاندی نیول (د افرادو د نژادی سوابقو په هکله معلومات راټولول)؛
- د قضایی غور نه کول، کله چی پناه وړونکو باندی په تروریستی فعالیتونو کی د لاس درلودلو شک وشی.
- د پناه غوښتنی د ردولو امکان، کله چی اړوند چارواکی (وزیر) اعلان وکړی چی هغه پناه غوښتونکی د ملی امنیت لپاره خطر دی؛
- د کډوالو او پناه وړونکو د ګوتو د نښان ساتل تر یوی اوږدی مودی مثلا (لس کلونو لپاره)؛
- د هغو کسانو بندی کول چی له هغه ځخه د تروریستی فعالیت ګواښ موجود وی، خو له هیواد ځخه ایستلای نه شی؛
- د ویزی د اخیستلو په وخت کی د افرادو د هویت د کنترول زیاتول، د سیاسی پناه غوښتنی په وخت کی د پناه غوښتونکی د سیاسی سابقی په هکله پلټنه.

مسافرتونه او د سرحدونو کنترول

- د سرحدونو د کنترول سختول؛
- په وسله باندی د ملکی الوتکو د کارکونکو سمبالول؛
- د پیلوت کوټی ته د ګولی ضد دروازی نصبول؛
- په هوایی ډګرونو کی د ټولو بارونو او بکسونو ځخه عکس اخیستل؛
- په شناخت پاس یا تذکرو یا پاسپورټونو کی د بیومتریک خصوصیتونو ځخه کار اخیستل؛
- په حساسو او تاوان رسیدو وړ ځایونو او تأسیساتو کی له دقیقو او بشپړ پلټونو ځخه کار اخیستل (بندرونه، تونلونه، هوایی ډګرونه)؛
- د ننوتو په ځایونو کی د معلوماتو راټولول.

مالی چاری

- د مالی انتقالاتو څارنه؛
- د پیسو د سپینولو او درغلیو د مخ نیوی په موخه پر بانکونو او اعتباری مؤسسو باندی د څارنی زیاتول؛ که چیری پر چا ګمان وشی چی په تروریستی عملیاتو کی لاس لری د هغه د بانکی حسابونو تړل؛
- له بانکونو ځخه د ټولو حسابی شمیرو او مرکزی اطلاعاتی زیرمو ته (د بانکی حساب د تبادلو) امنیتی اړوندو مسألو په هکله د معلوماتو غوښتل، په دی اړه دا یو جرم دی که چیری بانک دپیسو د انتقال په هکله چی له تروریستی عملیاتو سره د تړاو شک پری کیږی، معلومات ور نه کړی.
- د اطلاعاتی مالی یونیټونو جوړول یا د هغو زیات اغیزمن کول (د مالیی په وزارت کی)

نړیوالی همکاری

- د نړیوالو همکاریو زیاتول، د بیلګی په توګه په اروپا کی د مجرمینو نیول یا ژرترژره د هغوی سپارل؛
- په کورنی قانونمندی کی د تروریستی مسألو په هکله د نړیوالو معاهدو شاملول؛

- د نړیوال امنیتی مرستندوی ځواک (آیساف) د یوی برخی په توګه په افغانستان کی د عسکری ځواک خوندی کول؛
- د تروریزم په هکله د ملګرو ملتونو د سازمان د پریکړو تصویب او لاس لیک کول؛
- په نړیواله سطح د ملګرو دولتو تر مینځ د امنیتی خدماتو د معلوماتو تبادله؛
- د تروریزم اصلی ریښو ته پاملرنه کول یعنی هغو هیوادونو ته د مرستو برابرول چیرته چی د تروریزم زانګو یا ټاټوبی ګڼل کیږی.

اتمی، بیلوژیکی او کیمیاوی ګواښونه

- د هستوی، بیلوژیکی، او کیمیاوی او جنګی وړانګو د اوسنیو مرکزونو ټینګول یا زیات اغیزمن کول؛
- په دی برخه کی د اوسنیو هڅو همغږی، د بیلګی په توګه د مختلفو واکسینونو د تولید زیرمه کول (مثلا د تباکو واکسین)؛
- د درملو د زیرمو له شته والی څخه د روغتیایی مرکزونو ډاډمن کیدل او په دی برخه کی د هغوی د چمتوالی غښتل کول؛
- له هستوی تسهیلاتو څخه د ساتنی لپاره د اصلاحاتو لاس لاندی نیول (د بیلګی په توګه د رادار د دستګاوو نصبول په دی موخه چی الوتکی په ټیټی ارتفاع کی و پیژندلی شی).

د بشر د حقوقو او امنیت تر مینځ سم انډول

دغه ډول اقدامات چی په مختلفو هیوادونو کی تر لاس لاندی نیول کیږی نه یواځی د یوی لنډی مودی لپاره نه دی، بلکه د یوی اوږدی مودی په مخ نافذ پاتی کیږی. نو په دی وجه تروریستی ضد اقدامات له دی قاعدی څخه وتلی نه شی، بلکه هغه په ټولنه کی د عادی ژوند د بهیر یو حتمی عنصر ګڼل کیږی. کله چی دغه اقدامات د خلکو مدنی حقوق، لکه د بیان آزادی، د انجمن جوړونی او شخصی حقوق او داسی نور تر اغیزی لاندی نیسی، نو دا امر له یو ځانګړی اهمیت څخه برخه من کیږی. د اوږدی مودی پر مخ د تروریستی ضد اقداماتو شته والی او داچی دغه اقدمات د یوی اوږدی مودی هدفونه تعقیبوی، نو د بیړنیو یا اضطراری حالت اعلان ته حاجت نه شته.

سر بیره پر دی تروریستی ضد اقدامات د قانون د اجراء کونکو او استخباراتی اداری ترمینځ د دندو پخوانی ویشه کوچنی کوی. د قانون اجراء کونکی، لکه پولیس، او استخباراتی خدمات یو تر بله مختلف هدفونه تعقیبوی. استخباراتی اداری د بالقوی ګواښونو په هکله معلومات راټولوی، حال دا چی د پولیسو دنده له قانون او نظم څخه ساتنه ده. استخباراتی اداری معمولا شکمن افراد نه بندی کوی. په داسی حال کی چی پولیسی ځواک د جرم په اړه د شواهدو د لاس ته راوړنی څخه مخکی په «استخباراتی ساتونکی اقدام» لاس نه پوری کوی. د دیموکراتیکی واکمنی له نظره استخباراتی خدمات باید د خپلو خلکو په هکله تجسس او پلټنه ونه کړی. د دندو دغه ډول ویشه وار په وار سختیږی او وجه یی دا ده چی په مختلفو هیوادونو کی له تروریزم سره د مبارزی مقررات د کورنیو جرایمو په هکله له تحقیقاتو څخه د ملاتړ لپاره له اطلاعاتی لارو چارو څخه کار اخیستل محدودوی.

دریمه ستونزه دا ده چی امنیتی ادارو مخ پر زیاتیدو اجازه اخیستی ده چی خپل اتباع پرته له دی چی د څارنی ارګانونه لکه، محکمه، خبر کړی تر تعقیب لاندی نیسی چی دا کیدای شی په خطرلرونکی توګه د وګړو مدنی حقوق تاوانی کړی. سر بیره پر دی د وګړو، د شکایتونو لپاره ګمارل شویو چاراوکو او غیر حکومتی سازمانونو لپاره ګرانه ده چی حکومتونه او یا د هغه نور ارګانونه د امنیتی ادارو د فعالیتونو په وجه تر پوښتنی لاندی ونیسی، ځکه هغوی په کافی اندازی د څارنی له فعالیتونو څخه خبرتیا نه لری.

څلورم دا چې د دې امکان شته دی چې مهاجرين، پناه وړونکي او بهرنيان د تروريستي ضد اقدامونو هدف ګرځي، دا ښايي د مختلفو قومونو د خلکو تر مينځ د کش کړپ سبب شي او هم هغه يو اصل تر پښو لاندې کړي چې د قانون په وړاندې ټول خلک له مساوي حقوقو څخه برخه من دي.

که څه هم ښايي دا ټول اقدامات د تروريزم پر ضد د يوې اغيزمنې مبارزې لپاره ضروري وي، خو پارلمان بايد ډاډه شي چې دغه اقدامات د نړيوالو انساني او بشري حقوقو له قانون او اصولو سره سمون ولري. په بل عبارت، د مطلق امنيت رامينځ ته کول نه يوازې ممکن نه دي، بلکه ښايي نړيوالو او ملي ژمنو ته د حکومت درناوي هم له خطر سره مخامخ کړي. ځکه مطلق امنيت ډيرې وخت له مطلق واکمنۍ سره جوخت دی او دا ډول واکمني له ډيموکراسۍ سره نه جوړيږي. همدا وجه ده چې ټولو قانوني سيستمونو پر هغو ځانګړو صلاحيتونو چې اجرائيه قوې ته سپارل شوي دي، محدوديتونه اينبي دي. د تروريزم پرضد د اوسنۍ مبارزې په پام کې نيوني سره، د آزادۍ او امنيت تر مينځ کش او کړپ ښايي د پارلمان استازي له يو جدي ننګونې سره مخامخ کړي. سره له دې هم، دا خورا مهمه مسأله ده چې د آزادۍ او امنيت تر مينځ د انډول رامينځ ته کول بايد يوازې د اجرائيه قوې ځانګړې مسؤليت نه وي او پارلمان د خلکو د حقوقو د استازي په توګه بايد په دې برخه کې ژوره څارنه ولري.

هغه څه چې تاسې د پارلمان د استازي په توګه سرته رسولای شې

له تروريزم سره مبارزه

- د تروريزم په وړاندې د مقابلې لپاره يوه پراخه لاره غوره کړي، نه يوازې ساتني او امنيت ته خپل پام واړوي، بلکه د هغه ريښه يي لاملونه، لکه کورني مخالفتونه، هم وڅيړي. په ياد ولري چې د سيمه ايزو شخړو د حل لپاره له سوليزو لارو چارو څخه کار اخيستل او همداراز د فرهنګي ډيالوګ او روغې جوړې رامينځ ته کول د تروريزم د مخنيوي اساسي لاره ده.
- د ډيرکيو او لږکيو په ځينو شخړو کې د سيمه ايزو اختلافاتو ډيرې ريښې په قومي يا مذهبي توپيرونو کې ميندلی کيږي. په داسې شرايطو کې کيدای شي چې له پوځي خدماتو څخه استفاده او يا ناوړه استفاده وشي، نو په دې وجه د پارلمان هغه استازي چې له لږکيو څخه استازيتوب کوي، بايد د پارلمان د دفاع، اطلاعاتو او قضايي چارو کميسيون کې شامل وي او پارلمانونه بايد د دغو لږکيو له ډلو څخه د ساتنې لپاره يو کميسيون او قضايي پلاوي جوړ کړي.
- ډاډ لاس ته راوړي چې ستاسو حکومت تروريزم پورې د اړوندو معاهدو او پروتوکولونو غړی دی، په خاصه توګه د ۱۹۹۹ کال د دسمبر د ۹ له تروريزم څخه د مالي ملاتړ د مخ نيوي نړيواله معاهده. د اړتيا په صورت کې د دغو ژمنو د تصويب او هغو ته د پابندۍ او هم له اړوندو پريکړو او پاليسيو څخه د استفادې لپاره په اقداماتو لاس پورې کړي.
- د هسته يي تروريستي عملياتو د ټکولو لپاره د ملګرو ملتو د امنيت د شورا د پريکړې او همدارز د تروريزم د له مينځه وړلو په موخه د هغې شورې د بشپړې پريکړې پلې کول په پوره ځيرتيا سره کنټرول کړي.
- د ملي پيوستون د ځرګندولو په موخه هغه اقدامات تصويب کړي چې د تروريستي اعمالو قربانيان تلافي کړای شي.
- ډاډ لاس ته راوړي چې د تروريزم ضد قانونمندۍ د امنيتي اړتياو او مدنې ـ سياسي حقوقو او همداراز په ټولو اړوندو مسألو کې د دغه قانون د بالقوي اغيزو او د هغه د تطبيق د لګښت تر مينځ انډول موجود دی.

همداراز په اتلسم چوکاټ کې د استثنايي حالاتو په هکله د موجودو وړانديزونو او په نولسم چوکاټ کې د کورني امنيت او عامه نظم د ساتنې موضوع ته دې کتنه وشي.

یوویشتم فصل

امنیت او معلوماتی تکنالوجی: نوی وسایل او ننګونی

له نویو تکنالوجیو سره پیژندګلویو د امنیت له ساتنی سره یی مرسته کړی ده، خو په عین وخت کی یی نوی جدی ګواښونه یی هم پیدا کړی دی. د ملګرو ملتونو د امنیت د شورا د۲۰۰۱ کال ۱۳۷۳ پریکړه (۴۴ چوکاټ دی وکتل شی) چی په تیر فصل کی ورته اشاره وشوه، د هغه څه یوه ښکاره بیلګه ده چی د نړیوال تروریزم او نړیوالی سولی او امنیت ته د هغو خطرونو په هکله د معلوماتی تکنالوجیو څخه د دوه ګونی کار اخیستو په نسبت نړیوا له ټولنه پوره خبرتیا لری.

په څو تیرو لسیزو کی مختلفو نړیوالو سازمانونو د هغو جرمونو او فعالیتونو په برخه کی چی نړیوال امنیت ته خطر پیدا کوی، د اطلاعاتی تکنالوجیو د کار اخیستو د مخی نیوی لپاره په مختلفو لارو چارو باندی کار کړی دی او په عین وخت کی یی هغه لارښوونی ترغورلاندی نیولی دی چی د هغو هیوادونو مخنیوی وکړی چی د دی تکنالوجیو سره بشری حقوق او آزادی له ګواښ سره مخامخ کوی.

دغه لاندی مطالب کیدای شی چی د پارلمانی استازو لپاره د پام وړ وی ترڅو هغسی قوانین جوړ کړی چی دغو نوو ننګونو ته ځواب ورکړی.

انترنتی جرم

د هغه یو جرم چی تعریف یی تراوسه پوری بشپړ شوی نه دی انترنتی جرم دی. په هر صورت دغه اصطلاح معمولا د جرمونوهغه پراخی ساحی او د معلوماتی تکنالوجیو څخه ناوړو استفادو ته اطلاق کیږی چی ډیر مشهور او رپوټ ورکړ شوای شکل کمپیوتری غلا او کمپیوتری ویروس دی. که څه هم وروستی څو کلونه په دی ساحه کی د یوی لوړی علاقمندی شاهدی ورکوی، خو کمپیوتری جرمونه کومه نوی پدیده نه ده، او له کامپیوتر څخه د کار اخیستلو له لومړی ورځی څخه داسی پیښی لیدلی شوی دی چی دلته ورته اشاره کیدای شی. په اوسنی وخت کی توپیر دا دی چی د کامپیوتری برید کونکو په اختیار کی امکانات ډیر زیات دی او د دی وجه هم هماغه د انترنټ خپله شهرت دی. هغه بیشمیره ګټی چی انترنټ یی عرضه کوی او هم نړیواله پراخه شبکه په خپله وار سره له هغی څخه د عامه استفادی لامل ګرځیدلی دی. په عین وخت کی دغه پراخه استفاده د هغه له اړوندو مسألو سره د علاقمندی د زیاتیدو سبب شوی. اوس داسی ښکاری چی هسی ورځ به نه وی چی له یو انترنتی جرم څخه رپوټ ور نه کړای شی.

د اروپا شورا د ۲۰۰۱ د نومبر په ۲۳ د انترنتی جرمونو په هکله یو منشور طرحه او اوس هغه د تصویب پړاو ته رسیدلی دی. کله چی د ۵ هیوادونو له خوا چی لږترلږه دری یی د اروپا د شورا غړی وی، په تصویب ورسیږی، دغه منشور د پلی کیدو وړ ګرځی. (د ۲۰۰۲ کال د می په میاشت کی دغه منشور د اروپا د شورا د ۲۹ غړو او ۴ غیر غړو له خوا لاس لیک شوو). دغه منشور د جرمونو د یوی ګډی پالیسی د اړتیا د پیژندلو پر بنست ولاړ دی او د مناسبی قانونمندی او د نړیوالی همکاری د ټینګولو سره د جرمونو په وړاندی له ټولنی څخه ساتنه کوی.

د معلوماتی سیستمونو امنیت

په هرممکنه ساحه او د هر ممکنه مقصد لپاره د معلوماتی سیستمونو د مخ پرزیاتیدو کار اخیستو سره هم نړیوال سازمانونه د اړوندو خطرونو په هکله اندیښمن شوی دی. په پایله کی دا امر د دی سبب شوو چی په اروپا کی د امنیت او همکاری کنفرانس OECD د ۱۹۹۲ کال د نومبر په میاشت کی دی ته واړاوه چی د معلوماتی سیستمونو د امنیت لپاره یو لړ لارښونی په تصویب ورسوی چی«دغه لاندی هدفونه تعقیبوی:

- د هغو خطرونو په وړاندی چی معلوماتی سیستمونه له ګواښ سره مخامخ کوی د خبرتیا زیاتول او دخطرونو په وړاندی د ساتنی د لارو چارو میندل؛
- د هغو کسانو سره د مرستی لپاره د یو کاری چوکاټ جوړول چی په عمومی او خصوصی برخو کی د معلوماتی سیستمونو د پراخولو او ساتنی مسؤلیت په غاړه لری؛
- د دغو اقداماتو څخه د کار اخیستو لپاره د عمومی او خصوصی برخو تر مینځ د همکاریو زیاتول؛
- په معلوماتی سیستمونو باندی د ډاډ من کیدو لپاره د امکاناتو برابرول او د هغو لارو چارو میندل چی له هغو څخه د کار اخیستو زمینه مساعده شی (...)؛
- د معلوماتی سیستمونو د امنیت د خوندی ساتنی لپاره د نړیوالو همکاریو پراخول»

د دغو لارښوونو په طرحه کی OECD څرګنده کړه چی «هغی د ملی امنیت او عامه نظم په اړه د حکومتونو خپلواک حقوق تر اغیزی لاندی نه دی نیولی، بلکه هغوی تل د خپل ملی قانون ترشرایطو لاندی عمل کوی »

په کمپیوتر کی ثبت کړای شوای شخصی معلومات

د ملګرو ملتونو عمومی غونډی د ۱۹۹۰ کال د دسمبر په میاشت کی په کمپیوتر کی د شخصی ثبت کړای شوو معلوماتو په هکله یوه طرحه وړاندی کړه. څوکاله مخکی له هغی د ۱۹۸۰ کال د سپتمبر په میاشت کی د پراختیا او اقتصادی همکاریو سازمان هم د شخصی مسألو او له ملی پولو څخه بهر ته د شخصی معلوماتو د لیږدلو د ساتنی په هکله ځینی سپارښتنی او لارښوونی تصویب کړی وی. همداراز د اروپا شورا په ۱۹۸۱ کال کی د هغه یو منشور پریکړه وکړه چی د هغه پر بنسټ د یو وګړی د شخصی معلوماتو څخه د کار اخیستو ساتنه کیږی. ۴۶ چوکاټ ته دی کتنه وشی.

۴۶ـ چوکاټ

د وګړو د شخصی معلوماتو څخه د کار اخیستلو د ساتنی لپاره منشور (ETS no.108)

«دغه منشور لومړنی نړیوال مرعی الاجراء وسیله ده چی د وګړو په هکله د راټول کړای شویو شخصی معلوماتو او له هغو څخه د ناوړه کار اخیستلو او په عین وخت کی له ملی سرحداتو څخه بهر د هغو معلوماتو د بهیرمخنیوی کوی. دغه منشور د شخصی معلوماتو د راټولو او له هغو څخه د کار اخیستلو د ضمانت کولو سر بیره، د ساتونکو قوانیونو د نشتوالی په صورت کی، د وګړو د نژادی، سیاسی، روغتیایی، دینی، جنسی او جنایی سابقی په هکله معلوماتو څخه د کار اخیستلو مخه نیسی. دغه منشور د دی ضمانت هم کوی چی وګړئ له دی خبر شی چی د هغه په هکله معلومات زیرمه شوی دی او د اړتیا په صورت کی د تصحیح لپاره لاس ته راوړی.
په دی منشور کی په دغو حقوقو باندی محدودیت یواځی هغه وخت ښایی ولګول شی چی ځینی ملی

ګټی لکه (دولتی امنیت، دفاع او داسی نور) له خطر سره مخامخ شی. منشور همدا راز له ملی پولو څخه بهر هغو دولتونو ته د شخصی معلوماتو په لیږدیدو باندی محدودیت لګولی چی هلته د شخصی معلوماتو د ساتنی لپاره انډول قوانین وجود ونه لری. سرچینه: د اروپا شورا Website http://conventions.coe.int

هغه څه چی تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

د معلوماتی تکنالوجیو په هکله قانونمندی

- ډاډ پیدا کړی چی د معلوماتی تکنالوجیو، انترنتی جرایمو په اړوند په کافی اندازی قانونمندی وجود لری او دا چی دغه ډول تکنالوجی په چټکتیا سره وده کوی موجود قانونمندی وخت په وخت تر غور لاندی نیول کیږی او نوی کیږی.
- ډاد پیدا کړی چی ستاسو هیواد د سیمه ایز او نړیوالو تړونونو غړی دی او خپل کورنی سیاسی قانونمندی د هغو پر بنسټ جوړوی.
- دی ته پاملرنه وکړی چی د معلوماتی تکنالوجیو څخه د کار اخیستلو او انترنتی جرایمو په هکله کورنی قانونمندی او سیاسی تدبیرونه په تفصل سره بیان شوی دی او له هغو څخه کار اخیستل کیږی او همدا راز په دی اړه د بشر د حقوقو او د بنسټیزو آزادیو د خوندی ساتنی ته ځانګړی پاملرنه کیږی.
- که چیری اړتیا وی، د هر نامطلوب حالت د تلافی کولو لپاره له حکومت څخه د پوښتنی پارلمانی غونډی، غوړنیونی غونډی او یا د یوی خصوصی لایحی د طرحی جوړولو په موخه په اقداماتو لاس پوری کړی.

پارلمانی وسیلی او سرچینی

- ډاډ لاس ته راوړی چی د پارلمان یو کمیسیون او یا یو فرعی کمیسیون تل د معلوماتی تکنالوجیو او د هغو څخه د کار اخیستلو په اړه مسآلی او پرمختګونه څاری.
- د اړتیا په صورت کی د یو داسی کمیسیون او یا فرعی کمیسیون او د اوسنی کمیسیون د کار په اجندا کی د دغی موضوع د نیولو لپاره په اقداماتو لاس پوری کړی.
- ډاډ لاس ته راوړی چی په پارلمان کی صلاحیت لرونکی کسان د خپل ماموریت د ترسره کولو لپاره له لوړ مهارت او امکاناتو څخه برخه من دی.
- که چیری مناسب وی، په پارلمان کی د یو غیر رسمی جرګه ګی جوړول په پام کی ونیسی ترڅو د معلوماتی تکنالوجیو په هکله پرمختګونه، بحثونه تر څارنی لاندی ونیسی. دغه ډول جرګه ګی باید ګوندی تعصب ونه لری او تر کومه ځایه چی امکان لری د هغه غړی دی د پارلمان له دواړو جرګو څخه وی.

دوه ویشتم فصل

د سولې نړیوال ماموریتونه

په اوسنیو نړیوالو شرایطو کې، د ملګرو ملتو د سازمان د شپږم فصل (د شخړو سوله ایز حل) یا اووم فصل (هغه اقدامات چې سولې ته ګواښ پیدا کوي یا د سولې ماتول او د تیري چلند) څخه په کار اخیستلو سره د شخړو د حل لپاره هلې ځلې روان دي. د دغو تدبیرونو پر بنسټ ملګرو ملتونو د دغو ماموریتونو د بندوبست کولو لپاره یو لړ طرحې او عملیات او همدا راز لار ښوونې جوړې کړې دي. ملګرو ملتونو د سازمان د سولې د مینځګړیتوب لپاره د عملیاتو په هکله ۴۷ او ۴۸ چوکاټونه او د سوله ساتو ځواکونو د روزنې په هکله ۵۰ چوکاټ ته دې کتنه وشي). د دغو پرمختګونو له مخې چې نړیوال امنیت اغیزمن کوي، ښایي له دولتونو څخه وغوښتل شي چې په داسې ماموریتونو کې ونډه واخلي.

په بهر کې د سولې په ماموریتونو کې ونډه

له سولې څخه ساتنه، د سولې ټینګول او یا د مینځګړیتوب عملیات د د ملګرو ملتو د امنیت د شورې د صلاحیت له مخې د غړو هیوادنو په ونډې پورې تړلې دي. د نړۍ ډیر زیات هیوادونه اوس بهرته په دې موخه خپل ځواکونه استوي چې په ناامنو سیمو کې سوله او ثبات ټینګ کړي. د یادونې وړ ده چې په بهر کې د ځواکونو هر ډول خوندي کونه باید له نړیوالو اصولو او قوانینو سره سمون ولري ، څرنګه چې په پنځم فصل کې د ملي امنیتي پالیسي او نړیوال مقرراتو تر عنوان لاندې یې یادونه شوې ده.

د غوره واکمنۍ له نظره، ښه ده چې د پارلمان او د حکومت تر مینځ د څارنې او انډول د سیستم په چوکاټ پارلمان دا امکان ولري چې په بهر کې د پوځي ځواکونو د خوندي کونې په تصمیم نیونې کې ونډه واخلي.

۴۷ ـ چوکاټ

د سولې لپاره مینځګړیتوب، له سولې څخه ساتنه، د سولې ټینګول او د سولې رامینځ ته کول: د ملګرو ملتو څو ګټور تعریفونه

د سولې لپاره مینځګړیتوب

د ښمنیو د پای ته رسولو او د اختلافاتو د حل لپاره دغلیمو ډلو د هڅونې په موخه له ډیپلوماتیکو لارو چارو څخه کار اخیستلو ته د سولې مینځګړیتوب وایي. د مخنیونکې سازمان په توګه ملګرې ملتونه یوازې هغه وخت کولای شي چې په دې برخه کې نقش ولوبوي چې د شخړې اړخونه موافقه وکړي. په دې ډول د سولې مینځګړیتوب د شخړې د پای ته رسولو لپاره د اړخونو له خوا د پوځي ځواک څخه کار اخیستل منع کوي.

له سولې څخه ساتنه

له ۱۹۴۸ کال څخه را په د ی خوا د سولې د ساتنې ۵۴ عملیاتونه سرته رسیدلې دي. له هغو څخه په تیرو ۱۲ کلونو ۴۱ یې د ملګرو ملتو د امنیت د شورې له پریکړو سره سم شوي دي. په اوسنۍ وخت کې ۱۵ سوله ساتې عملیات په لاره دي. له سولې څخه د ساتنې ماموریت په لومړۍ سر کې د دولتونو

تر منیځ د نښتو د حل لپاره د یوی وسیلی په توګه په لاره واچول شوو او په دغه ماموریت کی د ملګرو ملتونو تر قوماندی لاندی د یو شمیر هیوادونو پوځی پرسونل شامل کړای شول ترڅو پوځی نښتی کنترول او حل کړی. نن له سوله ساتی ماموریت څخه د حکومتی نښتو او کورنیو جګړو د پای ته رسولو لپاره کار اخیستل کیږی. د ملګرو ملتو د سازمان دسوله ساتو ځواکونو، پوځی پرسونل، پولیسو، ملکی کارکونکو ټولو دنده دا ده چی د شخړی اړخونه سره لیری وساتی او هغو سره مرسته کوی چی د شخړی د سوله ایز حل لپاره هڅه وکړی.
دغه دندی عبارت دی له: د سولی له تړونونو سره مرسته، د اوربند کنټرول، د یوی بیلونکی سیمی جوړول، د سیاسی تأسیساتو جوړول، د حکومت تر څنګ کارکول، دمینونو پاکول، د پخوانیو اورپکو بی وسلی کول او په ټولنه کی د هغوی جذبول، د انتخاباتو په لاره اچول، له دایمی پرمختګ سره مرسته کول. غړی دولتونه په خپله خوښه پوځ، پوځی تجهیزات او یا ملکی پولیس برابروی، څکه ملګری ملتونه خپله کوم پوځی ځواک نه لری. د انتخاباتو څارونکی، د بشری حقوقو رپوټ ورکونکی اونور ملکی کار کونکی تل د پوځی پرسونل تر څنګ فعالیت کوی. د سوله ساتو ځواکونو هغه بهیر ته تیره وسله دا ده چی د دندی د ترسره کولو په وخت کی ناپیلټوب وساتی. خو سوله ساتی ماموریت له ټولو څخه زیات له خطرونو سره جوخت دی. له ۱۹۴۸ کال څخه را پدیخوا تراوسه پوری ۱۶۵۰ پوځی او غیر پوخی کسانو خپل ژوند له لاسه ورکړی دی.

د سولی ټینګول: آیا د سولی ټینګول هماغه د سولی ساتنی معنی لری؟

د سولی د ټینګښت په برخه کی د امنیت د شورا غړو دولتونه صلاحیت ورکوی چی ټاکلی هدف ته د رسیدو لپاره له ټولو لازمو اقدماتو څخه کار واخلی. په دی برخه کی د شخړی د اړخونو خوښه حتمی او ضروری نه ده. د سولی د ټینګول اقدامات په ډیرو لږو حالتونو په کار لویدلی دی. بیلګی یی دا دی: د خلیج جګړه، سومالیا، روندا، هایتی، بوزنیا او هرزیګووینا، آلبانیا او ختیځ تیمور. دغه سوله ټینګونکی عملیات د ملګرو ملتو تر اداری لاندی نه دی. دی د پر ځای هغه د یوه هیواد او یا د څو هیوادونو له خوا په ډله ایزه توګه سرته رسول کیږی، لکه ختیځ تیمور کی چی آسترالیا دغه مشری په غاړه درلوده (۱۹۹۹)، ناتو په بوزنیا هرزیګوینا کی (له ۱۹۹۵ کال څخه را په دی خوا، په کوزوو کی له (۱۹۹۹) کال څخه را په دی خوا. په دغو ماموریتونو کی ناتو پوځی مشری او ملګری ملتونه د دغو سیمو په موقتی توګه اداری چاری په غاړه لری.

د نړیوالی سولی او امنیت د ساتنی لپاره د ملګرو ملتو د منشور ټولی مادی د سوله ساتنی او سولی ټینګونی لپاره د تطبیق وړ دی.

د سولی رامینځ ته کول
د سولی رامنیځ ته کول د هغو فعالیتونو څخه مقصد دی چی له شخړی څخه وروسته ولسونو سره دسولی د نیالګی د ایښودلو لپاره مرسته کوی. دغه ډول عملیات د هغوی د دولت جوړونی او بیا رغاونی د دندو په پام کی نیونی سره یوه ستر مسؤلیت په غاړه لری.

بشری ماموریتونه
له دغو ماموریتونو څخه مقصد د کورنی جګړو، وچکالیو او طبیعی مصیبتونو (سیلابونه، توپانونه او زلزلی) په صورت کی د بشری هوسایی رسول دی. د دغو عملیاتو ډیری برخه وال (حکومتونه، غیر حکومتی مؤسسی، د ملګرو ملتو اداری) هڅی لری چی دا ډول بیړنی حالاتو کی په یو وخت کی په عمل لاس پوری کړی، نو په دی وجه کله کله د داسی هوسایی پرګرامونو د پلی کولو یوائنی لاره له پوځ څخه د لوژستیکی مرستو غوښتنه ده.
سرچینه: د ملګرو ملتونو د ګډو برخو انترنیتی پانه: http://www.un.org

ښایی دا د حکومت او خلکو په ګټه وی چی بهرته د عسکرو د استلو په پروسه کی پارلمان ته تر کومه ځایه چی امکان ولری برخه ورکړای شی ځکه پارلمانی بحثونه او رایی ورکونی د دا ډول یو ماموریت دیموکراتیک قانونیت غښتلی کوی او د عامو خلکو د ملاتړ سبب ګرځی.

بهر ته د عسکرو د استولو په پروسه کی د پارلمان برخه اخیستنه

که څه هم بهرته د عسکرو د استول د نویو ګواښونو او د نړیوالو کړکیچونو د حل د امکاناتو په چوکاټ کی خورا اهمیت لری، نو په دی اړه کله چی د سولی د ماموریتونو د تصویب مسأله مطرح شی په ځینو دولتونو کی د پارلمان نقش محدود دی او په ځینو کی اصلا هیڅ نقش نه لری. دا کیدای شی چی بدلون ومومی، لږ ترلږه په ضمنی توګه ترڅو د امنیتی موضوعاتو د څارنی مسأله خوندی پاتی شی.

په دی اړه کیدای شی چی دری مختلف حالتونه تشخیص کړای شی او د هر یوه لپاره د غوره واکمنی په پام کی نیونی سره د پارلمان ته د نقش او مستقیمی برخی اخیستنی لاره پرانیځی.

د پارلمان ړومبنی یا ورستی پریکړه (غښتلی نقش)

که چیری د قانون له لحاظه د پارلمان ړومبنی تصویب غوښتنه په کار وی، نو بهر ته یوائی د پارلمان له یوی پریکړی سره سم عسکر استول کیدای شی. په دی برخه کی باید د هغه حالت چی پارلمان به دی موضوع کی د بحث او بیا وروسته د راییو ورکولو صلاحیت لری (لکه په امریکا متحده ایالاتو کی) او هغه حالت چی پارلمان یو قانون تصویبوی چی د داسی ماموریت لپاره حکم صادروی (لکه په سویدن کی) باید توپیر وشی. په دواړو حالتونو کی د بشری مداخلو د دیموکراتیک قانونیت او د سولی ماموریتونو د عمل په ډګر کی پلی کیری.

په دفاعی موضوعاتو کی د وخت او زمان ټاکل خورا مهم امر دی او دا چی پارلمان معمولا په دی لاره کی دیر زیات ګړندی نه دی، نو له پارلمانی ړومبنی تصویب هغه لاره نه ده چی په آسانی سره د عمل جامه واغوندی. همدا وجه ده چی په ډیری حالاتو کی بهرته د ځواکونو د استولو په مسأله کی پارلمان وروسته له هغی مداخله کوی چی د ځواکونو د استولو تصمیم نیول شوی وی. د بیلګی په توګه د امریکا په متحده ایالاتو کی د «جګړی د ځواکونو د پریکړی» له مخی کانګرس تر ۹۲ ورځو پوری د ځواکونو له استولو څخه وروسته کولای شی چی خپل موافقت له هغی څخه اعلان کړی. دا هغه حالت دی چی د پارلمان له پریکړی څخه مخکی ځواکونه استول شوی وی. د دی حالت پر خلاف، په هالند کی د هغه هیواد اساسی قانون په خپل سلمه ماده کی بهر ته د پوځی ځواکونو د استولو په وخت کی د پارلمان او دولت ترمینځ د همکاری غوښتنه کوی، څرنګه چی له استولو څخه مخکی ټول هغه لازم معلومات د پارلمان په اختیار کی باید کیښودل شی چی بهر ته د نړیوال قانون او نظم د اعادی په موخه د عسکرو استولو پوری اړه لری. په دا ډول استولو کی د وسلوالو نښتو حالتونو کی بشری مرستو رسول هم شامل دی.

بهرته د پوځی عسکرو په استولو کی د پارلمان محدود بحث او نقش (محدود نقش)

په داسی حالت کی اساسی قانون د پارلمان نقش محدودوی او هغه یوائی په یو ټاکلی حالت کی د پوځی ځواکونو د استولو په هکله بحث کولای شی. خو نه شی کولای چی د اجراییه قوی پریکړی ته بدلون ورکړی او همداراز په دی هکله د راییو ورکولو حق هم نه لری. که څه هم پارلمان د نیول شوی تصمیم په هکله رایی ورکولای نه شی، خو د یو بحث په لاره اچولو سره بهر ته د پوځی ځواک د استولو دیموکراتیک مشروعیت غښتلی کوی. په هغه یو حالت کی چی د پارلمان قدرت محدود وی،

ښایی هغه بهرته د پوځی ځواک استولو سره کومه اړه ونه لری. خو معمول چالچلند دا دی چی بهرته د پوځی ځواک د استولو په هکله حکومت او پارلمان پری بحث وکړی او په ځینو هیوادونو کی آن دا چی پری راییی اخیستنی هم سرته رسولی کیږی.

هغه یو حالت چی پارلمان په هیڅ صورت کی د تصمیم نیونی حق نه لری (نقش نه لرونکی)

دا هغه یو حالت ته وایی چی پارلمان حتی نه شی کولای چی بهر ته د پوځی ځواکونو د استولو په هکله بحث او خبری وکړی او له هغی وروسته د پریکړی صلاحیت هم نه لری. په داسی دولتونو کی بهرته د پوځی ځواکونو استول اساسا د بهرنی سیاست د تصمیم نیونی له جملی څخه شمیرل کیږی او دا تصمیم په بشپړه توگه اجراییه قوی پوری اړه لری. دا چی پارلمان د تصمیم نیولو په پړاوونو کی برخه نه لری د سولی پر ماموریتونو باندی د هغه د څارنی توانمندی کمزوری ده.

هغه نوری لاری چاری چی د پارلمان په اختیار کی دی

حتی په هغو حالتونو کی چی پارلمان د تصمیم نیونی په پروسه کی له پام څخه غورځول کیږی او یا محدود نقش ورته ورکول کیږی، کولای شی چی لږترلږه په څلورو برخو کی پارلمان تر فشار لاندی ونیسی:

- پارلمان کولای شی چی له اجراییه قوی څخه وغواړی ترڅو بهر ته د پوځی ځواکونو د استولو په هکله پارلمانی استازو ته معلومات ورکړی. خو که چیری پارلمان د دولت د نړیوالو تعهداتو په هکله بشپړ معلومات ونه لری، نه شی کولای چی د دغو تصمیمونو په هکله له حکومت څخه اغیزمنی پوښتنی وکړی.
- کله چی اجراییه قوی د بودجوی تعدیلاتو په هکله معلومات وړاندی کوی، پارلمان کولای شی چی هغه تر پوښتنو لاندی ونیسی، په خاصه توگه هغه وخت چی له پارلمان څخه غوښتل کیږی چی د سولی د نه پلان شوو او ناڅاپی ماموریتونو لپاره اضافی بودجه تصویب کړی. په دی ډول پارلمان ته دا امکان په لاس کی ورځی چی د مالی خزانی د قدرت له لاری خپل نظر بیان کړی لکه چی دا ډول چلند په فرانسه کی شته دی.
- د پارلمان ونډه نه یواځی د بحث او رائ اخیستنی په بهیر کی مهمه ده بلکه د سولی د ماموریتونو په وخت کی هم کولای شی چی پارلمانی استازی پوښتنی مطرح کړی او یا د دی ماموریت په هکله د پوښتنو لپاره حکومت ته یو وخت وټاکی. سر بیره پر دی استازی کولای شی چی په بهر کی له پوځی ځواکونو څخه لیدنه کتنه وکړی (اوولسم فصل ته دی کتنه وشی).
- د وروسته حساب ورکونی له نظره کله چی د سولی عملیات بشپړ شی، پارلمان کولای شی چی ځینی پلټنی وکړی او یا له حکومت څخه وغواړی چی د هغه ماموریت یو ارزونه وکړی.

۴۸- چوکاټ

د ملګرو ملتونو د سوله ساتو ځواکونو ګام په ګام خوندی کول

د ملګرو ملتونو سازمان له پوځی ځواک څخه بی برخی دی. د سولی د هرماموریت لپاره باید د هر نوی حالت له مخی پلان جوړ کړای شی؛ د ملګرو ملتونو د امنیت شورا هر کله چی د سولی د عملیاتو لپاره بلنه ورکوی، د هغو شرایط او امکانات باید له سره جوړ کړای شی.

د امنیت شورا له خپلو ۱۵ غړو سره د سولی د عملیاتو پریکړه ورکوی او د هغو د میشته کیدو حکم صادروی. دغه دول پریکړی د امنیت د شورا د ۹ موافقو رایو ته اړتیا لری او د هغی شورا د هر یو دایمی غړی (چین، فرانسه، د روسیی فیدراسیون، انګلستان او د امریکا متحده ایالاتو) له مخالف یا ویتو رایی سره فسخه کیدای شی. عمومی منشی د هغو عملیاتو د څرنګوالی، پیل، د هغو د پلی کولو او همدا راز د هغو د پرمختګ په هکله ریوټ ورکوی. د سوله ساتو عملیاتو اداره د ملګرو ملتونو د سوله ساتو عملیاتو په هکله د لارښوونو، اداری او ملاتړ دنده په غاړه لری. د ملګرو ملتونو عمومی منشی د ځواکونو قوماندان ټاکی او له غړو هیوادونو څخه غواړی چی پوځی، پولیسی او غیر پوځی او داسی نو پرسونل چمتو کړی. غیر پوځی پرسونل له هغو افرادو څخه عبارت دی چی د ملګرو ملتونو په دننه کی کار کوی. د هغوی لګښت د غړو هیوادونو له خوا ورکول کیږی او د ځینو خاصو ماموریتونو د ترسره کولو لپاره ګمارل کیږی.

د سوله ساتی ماموریت لپاره د وخت ټاکل فرق کوی او اساسا د عملیاتو د ترسره کولو لپاره د پوځی ځواکونو د چمتو کولو په موخه د غړو هیوادونو تصمیم پوری اړه لری. په خپل وخت سره د مالی منابعو او ستراتیژیکی مرستو برابرول هم د دغو ځواکونو د میشته کیدو پر وخت او زمان اغیزه لری. د بیلګی په توګه په ۱۹۷۳ کال کی د ملګرو ملتونو د بیړنی دوهم ځواک غړی(UNEF II) په ۲۴ ساعتونو کی په منځنی ختیځ کی میشته کړای شوو. خو د کړکیچنو ماموریتونو او یا کله چی سوله ساتی ځواکونه د پام وړ خطرونو سره مخامخ وی، ښایی د هغو ځواکونو برابرول میاشتی میاشتی وخت ونیسی.
سرچینه: د ملګرو ملتونو د سازمان انترنتی پاڼه http://www.un.org

۴۹- چوکاټ

د سولی په ماموریتونو کی د برخی اخیستلو مقررات

کله چی پارلمان بهر ته د پوځی ځواکونو د استولو اجازه ورکړی، کیدای شی چی د ځواکونو د شرایطو او کچی په هکله هم تصمیم ونیسی. په پل عبارت د برخی اخیستلو د شرایطو په هکله. له برخی اخیستلو څخه زمونږ مقصد د خاصو عملیاتو لپاره له پوځی قوی څخه د کار اخیستلو حد اوحدود دی چی تر کومی کچی دغو ځواکونو ته اجازه شته چی له قوی څخه کار واخلی. کوم حد او حدود چی په دی اړه ټاکل کیږی، باید د یوی ځانګړی قاعدی له مخی وی، دا په داسی حال کی ده چی سرتیری د خپل ځان څخه د دفاع لپاره د اړتیا وړ آزادی څخه برخه من دی. همداراز د شخصی دفاع بنسټیز اصول باید مراعات شی. د سوله ساتی ماموریت د ځواکونو د برخی اخیستلو مقررات له سرتیرو اوهمداراز د عملیاتی او تاکتیکی لارو چارو له ملاتړ څخه عبارت دی او باید له عملیاتی او سیاسی مسألو او له نړیوالو مقرراتو لکه د ملګرو ملتو د امنیت د شورا له پریکړو سره همغږی ولری.
د سولی په عملیاتو کی د برخی اخیستلو مقررات باید له هغو معیارونو څخه کار واخلی چی له پوځی ځواکونو څخه د شفافی استفادی او ړومبیتوبونو له مخی د شخړو د مخنیوی ، شنډولو او حل کولو امکانات مشخص کړی. د پوځی ړومبیتوبونو له مخی د برخی اخیستلو د مقرراتو ټاکل پوځی چارواکو

ته دا امکانات ورکوی چی د شخړی اړخونو ته د لړ تاوان اوښتو سره د زورزیاتیو د پای ته رسولو لپاره له پوځی قوی څخه په مختلفو کچو کار واخیستل شی.
د سولی په عملیاتو کی د برخی اخیستلو مقررات له پوځی ځواکونو څخه د کار اخیستو مختلفی کچی په لاندی ډول څرګندوی:

- **یواځی د خپلو عسکرو د خپل ځان د دفاع لپاره**
- **د عسکرو د خپل ځان او د ملکی وګړو څخه د دفاع لپاره**
- **د عسکرو د خپل ځان څخه دفاع، له ملکی او ټاکلو اهدافو څخه دفاع (لکه روغتونونه، پلونه او داسی نور)**
- **د دی مقصد د ډاډ من کیدو لپاره چی دغه عملیات په ښه توګه عملی شوی دی، له ځینو ضروری اقداماتو څخه کار اخیستل.**

د دی تر څنګ د برخی اخیستلو مقررات باید هغه وسلی او پوځی تجهیزات هم وټاکی چی په دی عملیاتو کی تری کار اخیستل کیږی، لکه الوتکی، بیړی، توغندی سیستمونه او داسی نور.

د سولی د ماموریت لپاره د سرتیرو روزنه

په سوله ساتو عملیاتو کی برخه اخیستل د هر پوځی ځواک لپاره یوه ګرانه دنده ده چی د چمتوالی د معیاری روزنو سر بیره د ځینو نورو اضافی روزونو غوښتنه کوی. دغه اضافی روزنی په مختلفو برخو کی دی، لکه د مینونو شنډول، له ولسی خلکو سره د اړیکو نیول، د عمل په ډګر کی د مینځګړیتوب توانمندی، د سیمی د خلکو د ژبی زده کړه، د هغوی له کلتور، رسم او رواج سره پیژندګلوی، له انسانی حقوقو او بشری قوانینو څخه سمه خبرتیا. د یادونی وړ ده چی د سولی په ماموریتونو کی له قوی څخه کار اخیستل ډیر محدود دی او په ځینو حالاتو کی پوځی ځواکونه اصلا وسله ځان سره نه لیږدوی.

د ځانګړو روزنو لپاره په دی وجه هم اړتیا ده چی وسلوال ځواکونه ډیری وخت د سولی په هغو ماموریتونو کی ګډون وکړی چی له خپل وطن څخه ډیر لیری دی او مخکی له دی هیڅ ګمان هم نه کیده. په داسی حالاتو کی د عسکرو لیږدول او چمتو کول په خاصه توګه یو ستره ننګونه ده او په ځینو حالاتو کی له مادی او مالی لحاظه د ځینو دولتونو له قدرت او تاوان ډیره اوچته ده.

په پای کی د قوماندی او په لوژیستکی سطحه هم روزنو ته ا ړتیا ده، ځکه د ډیرو هیوادونو ملی عسکر په دغی سیمی کی د یوی ګډی قوماندانی تر قوماندی لاندی دی، نه دا چی له خپل اړوند دفاع وزارت څخه قومانده تر لاسه کړی. د مختلفو هیوادونو د وسلوالو ځواکونو او د ځینو سازمانونو لکه سور صلیب تر مینځ همکاری یو حتمی او بنستیز امر دی.

د سولی هغه ماموریتونه چی د ملګرو ملتونو د سازمان له خوا اداره کیږی د عسکرو قوماندانی نه یواځی د امنیت شورا فیصلو پوری اړه نیسی، بلکه د برخی اخیستلو مقرراتو ، د ملګرو ملتونو د ځو اولسیز ځواک عملیاتی مقرراتو او د هغه سازمان د اداری چالچلند تګ لاری پوری هم اړه لری.

۵۰. چوکاټ

د ملګرو ملتونوله خوا د سوله ساتو ځواکونو روزنه

د سوله ساتو ځواکونو د عملیاتو د دارالانشاء په څانګې کې یوه جوړ شوی پوځی ټولګی د سوله ساتو روزنو په هکله تخصصی او معلوماتی لاربنوونی د غړو هیوادونو په اختیار کې پریږدی. دغه ټولګی هغه درسی زدکړی او مطالب چمتو کوی چې د سوله ساتو ماموریتونو له کلونو تجربو څخه لاس ته راغلی او موخه یې د زده کړو او د معیاری عملیاتی چلندونو پراخول دی. دغه ټولګی په ډیرو هیوادونو کې له پوځی پوهنتونونو، د زدکړو له ملی او سیمه ایزو مرکزونو او همداراز د سوله ساتو ماموریتونو سره همکاری کوی. د سوله ساتو پروګرامونو د جوړولو او عملی کولو لپاره د ملګرو ملتونو د زدکړو مرستندوی تیمونه او د «ښوونکو د روزنی» تر نامه لاندی د زدکړو کورسونه غړو هیوادونو ته د مرستی په موخه جوړ او دایر شوی دی. په بنسټیزو معیارونو کې د یووالی د راوستلو سره د مرستی په موخه د چالچلند لاربنونی او مختلفی رسالی او کتابونه خپاره شوی دی.
سرچینه: د ملګرو ملتونو د سازمان انترنتی پاڼه http://www.un.org

بهرته ته د بشری ماموریتونو لپاره د ځواکونو د استولو معیار

پارلمان او حکومت کولای شی چې بهرته د پوځی ځواکونو د استولو لپاره معیارونه وټاکی. له مشخصو معیارونو څخه کار اخیستل د تصمیم نیونی په چلند کې شفافیت زیاتوی او دا د دی سبب ګرځی چې د سولی عملیاتو څخه عامه ملاتړ هم پیاوړی کړی. په دی اړه دوه ډوله معیارونه د پلی کیدو وړ دی (راتلوکی چوکاټ ته دی کتنه وشی). لومړی ډول یې سیاسی شرایطو او د عملیاتو ډول پوری اړه نیسی او دوهم ډول یې خپله د ماموریت څرنګوالی، واک او اختیار، قوماندانی، مودی او د پوځی ځواک ډول پوره تړلی دی.

هغه څه چی تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

د سولی د ماموریتونو د شرایطو او ډول په هکله عمومی معیارونه

- ډاډ پیدا کړی چی پارلمان یا د هغه واکمن کمیسیونونه په لاندی برخو کی څارنه لری:
  - د دولت په نړیوالی ژمنو؛
  - د سولی د ماموریتونو په نامه د پوځی ځواکونو استول او یا په خپل هیواد کی د هغو منل؛
  - د هر مشخصی مداخلی لامل او وجوهات (د بیلګی په توګه د اړوند هیواد په ټوله سطحه د بشری حقوقوترپښولاندی کول او داسی نورو حالاتو څارنه)؛
  - په سیمه ایز یا نړیوال سوله ساتو ماموریتونو کی د واک او اختیار د حدودو لپاره د بنسټیزو شرایطو جوړول؛
  - په سیمه ایز یا نړیوال سوله ساتو ماموریتونو کی د برخی اخیستلو لپاره د پوځیانو لپاره د بنسټیزو مقرراتو ټاکل؛
  - له پوځی ځواک څخه په تناسبی توګه کار اخیستل؛
  - د اغیزمنو سیاسی تصمیمونو لپاره لازم احکام؛
  - د دولت واک ته د حدودو ټاکل؛
  - په سوله ساتو عملیاتو کی د خلکو ملاتړ یا مخالفت؛
  - د چالچلندونو او یا د پیښیدونکو مسألو په پام کی نیونی سره د هر ډول اصولو ارزونه؛
  - د ماموریت په پای کی پر هغه باندی د یوی عمومی کتنی لپاره بشپړو معلوماتو ته د پارلمان اړتیا.

د سولی د ماموریت په اړه مشخص معیارونه

- ډاډ پیدا کړی چی پارلمان یا د هغه واکمن کمسیونونه په لاندی برخو کی څارنه لری:
  - د سولی د ماموریت د واک او حدودو تعریف؛
  - د پوځی ټولګیو ډول چی په ماموریت کی ونډه اخلی؛
  - د ماموریت پوځی امکانات؛
  - د پوځی ټولګیو او د هغو د تجهیزاتو برابرول او چمتووالی؛
  - هغه احتمالی خطرونه چی پوځی پرسونل ورسره مخامخ دی؛
  - د عملیاتو په پام کی نیول شوی موده او د اړتیا په صورت کی د هغو د پای ته رسولو لپاره شرایط؛
  - مالی اغیزی؛
  - د دی امر په وړاندی د خلکو غبرګون.

د سولی د ماموریتونو په اړه له پارلمانی لارو چارو څخه کار اخیستل

- ډاډ ومومی چی د اړتیا په صورت کی پارلمان وکړای شی:
  - د سولی د ماموریتونو په هکله عامه غوړ نیونی غونډی دایری کړی؛
  - د سولی د ماموریتونو د پلی کولو لپاره پوره څیړنی وکړی؛
  - د دی صلاحیت ولری چی د سولی په ماموریت کی له بشری حقوقو څخه د سرغړونو په صورت کی هر شکمن غړی د عدالت منګولو ته وسپاری.
- د سولی د جاری ماموریتونو په اړه د پارلمانی پوښتنو او ګرویځنو او غوړنیونو لارو چارو څخه د کار اخیستلو لپاره سپما مه کوی.

شپږمه برخه

مالی سرچینی:
دامنیت په اړه یواغیزمن بودجوی کنترول ته لاره اوارول

درویشتم فصل

امنیت او د خزانی قدرت

پارلمان او د امنیت په اړه بودجوی چلند

په ټوله نړی کی د قانون له مخی پارلمانونه د امنیت په اړه د بودجی په ټاکنه او څارنه کی ستر نقش لری، که څه هم د دغه نقش سیاسی انګیزی او د هغه پر ځای کول له یو هیواد څخه تر بله پوری توپیر لری. خو په عمل کی ډیری وختونه پارلمان دومره صلاحیت او قدرت نه لری چی ډیر زیات اغیزمن تمام شی او د امنیتی لګښتونوپه اړه د هغه چلندونه ډیری وخت له خنډونو سره مخامخ کیږی. له ډیر پخوا څخه همدا دود پاتی دی چی اجراییه قوه پر امنیتی برخی واکمنی لری چی په خپله د پارلمان د چلند په وړاندی یو خنډ دی. دا مسأله د دی لامل ګرځیدلی چی په دفاعی بودجه کی د تصمیم نیونی ټول بهیر اجراییه قوی او وسلوالو ځواکونو ته خوشی پاتی شی.

خو پارلمانی استازی باید د ملی بودجی قدرت چی پر امنیتی برخی باندی د څارنی او د ټولنی له غوښتنی سره سم د اصلاحاتو راوستلو لپاره یوه اغیزمنه وسیله ده، کمزوری ونه ګڼی. دخزانی یا په عام اصطلاح د«پیسو د کڅوړی قدرت» څخه کیدای شی چی د بودجی په ټاکنه کی هغسی کار واخیستل شی، چی خلکو ته ځواب ورکونکی وی.

۵۱ـ چوکاټ

بودجه: د دیموکراتیکی واکمنی لپاره یوه مهمه وسیله

ملی بودجه یواځی د عایداتو د اندازی د جمع کولو او لګښت لپاره د وړاندیز وسیله نه ده، بلکه هغه د پالیسی یوه مهمه تګ لاره ده چی د اجراییه قوی له خوا د یو کال په موده کی په لاره لوییږی. ملی بودجه د بنسټیزو ارزښتونو چی د ملی سیاست بنسټ جوړوی، ښکارندوی ده او د یو اولس د ټولنیز ـ اقتصادی حالت په هکله د حکومت نظر څرګندوی. بودجه د حکومت د مالی کال او د هغه د مالی او اقتصادی هدفونو اعلامیه ده او ټولنیز او اقتصادی رومبیتوبونه ښیی (....). همداراز بودجه د حکومت د راتلونکی هدفونو او تیرو اجراآتو په هکله ارزښت لرونکی تدبیرونه وړاندی کوی.
«بودجه د شفافیت، د ځواب ورکونی د وړتیا، د غوره او هراړخیزی واکمنی په هکله د داډ میندنی لپاره یو مهم سند ګڼل کیږی. د پیشنهادی لګښتونو په هکله د دقیق معلومات ورکولو سره پارلمان او عام خلک د دی اجازه پیدا کوی چی یوه شی چی پیسی په کومو لارو لګولی شوی دی» او په دی ډول شفافیت نور هم غښتلی کیږی. سربیره پردی، مخکی له دی چی حکومت پیسی ولګوی او یا کوم عاید لاس ته راوړی، بودجه باید د پارلمان له خوا تصویب شی، دا د دی سبب ګرځی چی اړوند وزیران پارلمان او یا اړوندو کمسیونونو ته ځواب ورکړی.
«شفافیت او ځواب ورکونه یا حساب ورکونه باید د اساسی قانون غوښتنه وی او بیا په خاصه توګه د ملی بودجی په اړوند. په حقیقت کی شفافیت او ځواب ورکونه د بودجی د ټاکلو په ټولو پړاونو کی د دیموکراسی زړه ده.
اقتباس : د جنسیت له نظره او د بودجی د ټاکلو په هکله د بین الپارلمانی اتحادیی د سیمینار عمومی رپوټ، نایروبی، د ۲۰۰۰ کال د می میاشت.

پارلمان کولای شی چې د امنیتی مسألو په هکله د بودجې د جوړولو په څلورو پړاونو کې غبرګون ښکاره کړي:

د بودجې چمتو کول: دا پړاو اجراييي پوړی اړه لري چې د مختلفو مقصدونو لپاره د بودجې وړانديز کوي. خو پارلمان او د هغه غړي هم کولای شی چې د مختلفو رسمي او غير رسمي ميکانيزمونو له لاري په دې لاره کې مرسته وکړي.

د بودجې تصويب: په دې پړاو کې پارلمان بايد د خلکو ګټې مشخصې کړي او د بودجې وړتيا تر غور لاندې ونيسي. همداراز کولای شي چې په ځينو ځانګړو حالاتو کې د امنيتي بودجې تخصيص له ځينو لارښونو سره تکميل او تصويب کړي.

د **اجراآتو يا د لګښت پړاو:** په دې پړاو کې پارلمان ټاکل شوی لګښتونه تر کنترول او غور لاندې نيسي او کولای شي چې د شفافيت او ځواب ورکوني لپاره امکانات غښتلي کړي (لاندې اړوندې برخې ته دې کتنه وشي). د اضافي بودجې د غوښتنې په هکله پارلمان کولای شي چې هغه تر کنترول او ژورې څېړنې لاندې ونيسي او له بې ځايه لګښتونو څخه مخنيوی وکړي.

مالي پلټنه يا کتنه: په دې پړاو کې پارلمان د حکومت له خوا له اختصاص شوی بودجې څخه د ناوړه استفادې امکانات تر پلټنې لاندې نيسي. سر بيره پر دې، پارلمان وخت په وخت ټوله بودجه تر ارزونې لاندې نيسي تر څو د ځواب ورکونې له وړتيا، اغيزمنتوب او د هغه له دقت څخه ډاډ لاس ته راوړي.

دفاعي لګښت

> **۵۲ چوکاټ**
>
> ### ولې بايد پارلمان د هيواد د بودجې په ټاکلو کې فعال نقش ولري؟
>
> په پارلمان کې د حکومت مخالف اړخ کولای شي چې د بودجې پر سر له بحث څخه استفاده وکړي او نور وړانديزونه وړاندې کړي.
> د پارلمان ډيری يعنې حاکم اړخ د بودجې د تصويب په وخت کې هڅه کوي چې د حکومت د سياست او هغو پرګرامونو تر مينځ چې حاکم ګوند د هغو له مخې پارلمان ته انتخاب شوی دی په تطابقت باندې له ټينګار سره د اجراييه قوې د چلند په نسبت خپل اعتماد څرګند کړي.
> د بودجې کنټرول د حکومت پر سياست باندې د اغيزې لپاره يوه ډيره مهمه وسيله ده.
> د بودجې پر سر د غورکولو د قانون له مخې اجراييه قوه خپل مسؤليت پر ځای کوي او په دې ډول د بودجې د تصويب پړاو پای ته رسيږي.
>
> اقتباس: د جنسيت له نظره او د بودجې د ټاکلو په هکله د بين الپارلماني اتحاديې د سيمينار عمومي رپوټ، مالي، باماکو، نومبر ۲۰۰۱

په لاندې چوکاټ کې د نړۍ په مختلفو برخو کې دفاعي لګښتونو ته يوه لنډه کتنه شوی ده. په دفاعي لګښت کې کموالي په خاصه توګه له سړې جګړې څخه وروسته زمانه کې ليدل کيږي. ډيرو هيوادونو په اصطلاح د خپلې «سولې ګټه» ترلاسه کړه. سره له دې هم په آسيا او افريقا کې د ډيرو هيوادونو دفاعي بودجې له پخوا څخه هم زياتې شوی دی.

۵۳ چوکاټ
په فیصدی توګه له ملی ناخالص عاید څخه د ځینو هیوادونو دفاعی لګښتونه

هیواد	1985	2000	2001
ناتو	4.0	2.2	2.2
متحده ایالات	6.5	3.0	3.2
انګلستان	5.2	2.4	2.5
فرانسه	4.0	2.6	2.6
آلمان	3.2	1.6	1.5
هغه اروپایی هیوادونه چی د ناتو غړی نه دی	4.3	2.8	2.3
پخوانی شوروی اتحاد / روسیه	16.1	5.0	4.3
منځنی ختیځ او شمالی آفریقا	11.9	6.7	7.2
مرکزی آسیا او جنوبی آسیا	4.3	5.2	3.8
لویدیځه آسیا او آسترالیا	6.4	3.5	3.3
جاپان	1.0	1.0	1.0
لاتین آمریکا او د کاریبیک ناحیهٔ	3.2	1.7	1.7
آفریقا ـ د صحرا منطقه	3.1	3.8	3.4
اریتریا	نه لری	30.0	20.9
نړی په ټولیزه توګه	6.7	3.6	3.5

سر چینه: پوځی توازن 2003 - 2002، IISS لندن

د امنیت په پام کی نیونی سره د اغیزمنی بودجی جوړول

ځواب ورکونه او شفافیت د بودجی د تنظیم لپاره بنسټیز شرطونه دی. د ځواب ورکونی د ارزښت د پلی کولو لپاره غوره لاره د بودجی په جوړولو کی له یوی روښانی لاری چاری څخه کار اخیستل دی. سمه ځواب ورکونه یا حساب ورکونه او شفافیت کیدای شی چی د اغیزمنی بودجی د تنظیم له اصولو څخه په کار اخیستلو سره ډاډمن شی:

مخکی له مخی واک ورکول: پارلمان باید د بودجی په لګښت کی اجراییه قوی ته لازم واک او اختیار ورکړی.

یووالی: ټول لګښتونه او عایدات باید د بودجی په ټاکل شوی لایحه کی هر کال پارلمان ته وړاندی شی.

تنظیم: له اجراییه قوی څخه انتظار کیږی چی پارلمان د کلنی بودجی د یوی لایحی وړاندی کولو لپاره یو ټاکلی زمانی چوکاټ ته پاملرنه وکړی. یو زمانی چوکاټ ټاکلو ته اړتیا ده تر څو په دی مودی کی ټاکلی پیسی چی د بودجی تنظیم پوره اړه نیسی، ولګول شی.

تشخیص: د بودجې د هرې برخې کچه او توضیحات باید د حکومت د لګښتونو یو ښکاره څرګندونه وکړي. د بودجې د هرې برخې څرګندونې باید تت او ګنګې نه وي او همداراز د هرې برخې اړونده اختصاص شوې بودجه ډیر زیاته ستره نه وي.

مشروعیت: ټول لګښتونه او فعالیتونه باید د قانون له مخې اجراء شي.

د پوهې وړ پلان: انتظار کیږي چې اجراییه قوه پارلمان ته د لګښتونو داسې یو پلان وړاندې کړي چې په پارلمان کې د ټولو برخه والو لپاره د پوهیدو وړ وي.

هراړخیز والی: د حکومت بودجه باید د امنیتي هرې برخې لپاره بشپړه او هراړخیزه وي. د امنیتي ټولو خدماتو په شمول لکه پوځ، د حکومت نور پوځي ارګانونه، پولیس، استخباراتي خدمات او پوځي خصوصي شرکتونه چې د حکومت له خوا استخدامیږي، د هیڅ برخې لګښت باید له پام څخه ونه غورځول شي.

تبلیغات: ټول اتباع (څه انفردي یا ډله ایز) باید دا موقع ولري چې د بودجې په هکله خپل شخصي قضاوت وړاندې کړي. دا امر د دې غوښتنه کوي چې د بودجې ټول اسناد د پوهیدو وړ پلان ولري او د هیواد په هره برخه کې د وګړو په اختیار کې پریښودل شي (د بیلګې په توګه سیمه ایزو کتابتونونو ته د هغې د نسخو استول).

اړیکې: د پالیسیو، نقشو، دبودجې د لاس ته راوړنې او د عملیاتو د سرته رسولو او د هغو د نتایجو تر مینځ باید څرګندې اړیکې موجودې وي.

وسایل او هدفونه: د بودجې په هکله وړاندې شوې توضیحات باید د دغو ټکو په پام کې نیونې سره د بودجې هدفونه څرګند کړي: **الف -** د بودجې د لاس ته راوړنې سرچینه، **ب -** هدفونو ته د رسیدو لپاره اجراآت او امکانات، **ج -** په طرحو کې د اندازه کیدو وړ نتایج. د بدلون وړ یوې بودجه کې باید دا امکان موجو وي چې د هر یوه یاد شوې ټکې له مخې هغې کې بدلون راوستل شي.

په حقیقت کې دغه اصول کیدای شي چې د بودجې د سم تنظیم او نوې کولو لپاره د کیفي معیارونو په توګه وکټل شي. چیرته چې پارلماني استازې د امنیتي ادارو په هکله له سمو معلوماتو څخه برخه من نه وي، نه شي کولای چې د بودجې په مختلفو پړاونو کې ټولنیز، اقتصادي او پراختیایي موضوعات مطرح کړي.

د امینتي بودجې د سم تنظیم شرایط

د بودجې په تنظیم کې مختلف عناصر شته دي چې د امنیتي اداري پر بودجې باندې پارلماني څارنه غښتلې کوي. داسې ښکارې چې په دې اړه په لومړي سرکې یو مشخص قانوني چوکاټ موجود وي. همداراز د پارلماني څارنې لپاره د پیسو ارزښت، په بودجه کې نظم، د وخت او زمان ټاکل او د مدني ټولنې اړیکې هم د اهمیت وړ مسألې دي.

د قانون مشخص چوکاټ

پرامنیتي ادارو باندې د پارلماني استازو د څارنې حق باید په اساسي قانون او د هغه په ضمایمو کې په ښکاره ډول څرګند وي. سربیره پر دې پارلمان باید له حکومت څخه د معلوماتو د لاس ته راوړلو لپاره

ځینی قوانین تصویب کړی او هغه صلاحیت او واک چی د هغه له مخی له حکومت څخه معلومات لاس ته راوړل کیږی د قانون په چوکاټ کی باید اعمال شی. پرامنیتی ادارو باندی د بودجی له لاری پارلمانی څارنه باید د استازو سیاسی عادت وګرځی، البته دا د ډیر زیات زیار او هڅو غوښتنه کوی.

د پیسو ارزښت

د بودجی د جوړولو په پروسه کی باید د پیسو د ارزښت بنستیز قوانینو څخه کار واخیستل شی:

- اغیزمنتوب: د پالیسی په هدفونو پوهیدل (د سم کار سرته رسول)؛
- توانمندی: له ډیرو لږو سرچینو څخه د کار اخیستلو سره د پالیسیو په هدفونو پوهیدل (له اقتصادی لحاظه کار په ښه توګه سرته رسول).

۵۴ ـ چوکاټ

د پلان، پروګرام جوړونی او بودجوی نظام

«(...) د پلان، پروګرام جوړونی او بودجوی نظام میکانیزم د لومړی ځل لپاره په امریکا متحده ایالاتو کی د ۱۹۶۰ لسیزی په سر کی د دفاعی بودجی د جوړونی په برخه کی په کار ولویده. (نن ورځ دغه نظام په ډیرو نورو هیوادونو کی هم په کار لویدلی دی.) د پلان، پروګرام او بودجی جوړونی د لومړی پړاو یوه نښانه دا ده چی په هغه کی امنیتی شرایط، ملی ګتی او ګواښونه تر تحلیل او تجزیی لاندی نیول کیږی تر څو د وسلوالو ځواکونو دندی، ترکیب او جوړښت وټاکل شی. د داسی مهمو مسألو له ارزونو څخه وروسته پروګرامونه طرحه کیږی. د دغو پروګرامونو له طرحی سره چی د یو سوداګری پلان په څیر دی، هغه هدفونه چی باید لاس ته راشی ټاکل کیږی. له کومه ځایه چی د ټاکل شوو هدفونو پروګرام جوړونه مالی سرچینو پوری اړه نیسی، نو په دی وجه دا یوه ډیره مهمه اړیکه شمیرل کیږی. په دی ډول پلان، پروګرام جوړونی او بودجوی نظام د دی پر ځای چی مالی منابع د اعلان شویو اړتیاو و سره سم اختصاص کړی، په پام کی نیسی چی پلان او پروګرام جوړونه په بودجه کی د وړاندویل شویو محدودیتونو په مطابق سرته ورسوی. نو له دی کبله مهمه مسأله دا ده چی پروګرامونه د ړومبیتوبونو له مخی جوړ شی، ترڅو چی د وسلوالو ځواکونو له ټولو څخه مهمی اړتیاوی پوره کړای شی. د خطرونو له ارزونو څخه چی هدف ته د نه رسیدلو له نتایجو سره اړه لری، کیدای شی د ړومبیتونو د ټاکلو لپاره کار واخیستل شی.
د دي پروسی په پای کی د سنجش او ارزونی پړاو دی چی په هغه کی وزارت په ځانګړی توګه او ټولنه په مجموعی توګه کولای شی د کال په پای کی وګوری چی ټاکل شوی هدفونه تر کومه ځایه لاس ته راغلی دی. په دی ډول د مالی سرچینو د اغیزمنو ویشلو لپاره لاره اواریږی.

مأخذ: د دفاغی بودجی شفافیت د Kate Starkey and Andri van Meny لیکنه
معلومات او امنیت، ۵ جلد، ۲۰۰۰ کال، C4 in Defence of Reengineering.

د دی خبری ارزونی لپاره چی آیا دفاعی بودجه پیسو ته ارزښت ورکړی که نه، د بودجی د پرمختللی نظریی له مخی لګښتونه باید له پروګرامونو او هدفونو سره اړه ولری (۵۴ چوکاټ دی وکتل شی) یعنی لګښتونه باید اړوندو پالیسیو او هدفونو پوری تړلی وی (د بیلګی په توګه د سولی ماموریتونه، ښوونه او روزنه). همداراز ټول لګښتونه باید د یوی ګیډی په توګه سره راټول کړای شی. سر بیره پر دی پارلمان باید وکړای شی چی د پیسو ارزښت د مالی پلټونکو په مرسته وټاکی (راتلونکی فصل ته دی کتنه وشی). دا په دی معنی چی حکومت پارلمان ته د لګښتی بودجی پر ځای د هدفونو بودجه وړاندی کوی. د پلان، پروګرام جوړونی او بودجوی نظام میکانیزم هغه وخت عملی کیدای شی چی امنیتی خدمات د محرمیت له غوښتنو سره خپل پلانونه روښانه کړی.

د بودجی انضباط

د دی لپاره چی سړی ډاډه شی چی حکومت له مقرراتو او د قانون او همدا راز د پارلمان له خوا د تصویب شوی بودجی له چوکاټ سره سم عمل کوی، په بودجه کی د انضباط خوندی ساتل یو حتمی امر دی:

- د دفاعی بودجی (د لګښت اټکل) او د بیو د سطحی د ودی تر مینځ اړیکه؛
- په لګښت کی د کموالی او زیاتوالی د حد او حدودو د ټاکلو د څارنی لپاره له نورمونو څخه کار اخیستل؛
- د بودجی د تطبیق په وخت کی د لګښت د کموالی او زیاتوالی د مخنیونی لپاره له اقداماتو څخه کار اخیستل؛
- که چیری د دفاعی بودجی په لګښت کی کموالی یا زیاتوالی راشی، باید د اقتصاد او مالیی وزیران او د کابینی نور غړی دی خبر کړای شی.
- د دفاعی بودجی د زیات لګښت د جبران لپاره مقررات: د دفاعی بودجی یا د نورو دولتی بودجو په چوکاټ کی د دفاعی بودجی د د زیاتوالی جبران.

د وخت او مودی ټاکل

د امنیتی اداری لپاره د یوی ډیری ښی اغیزمنی بودجی د ټاکلو په موخه، لازمه ده چی له رایی ورکونی څخه مخکی د دفاعی بودجی په وړاندیزونو باندی د غورلپاره کافی وخت ورکړای شی. لږ ترلږه ۴۵ ورځی یا دری میاشتی وخت پکار دی چی پارلمانی استازی وکړای شی چی په دفاعی بودجه باندی په بشپړه توګه غور وکړی.

د دفاعی بودجی د پالیسیو په هکله د دقیقو، هراړخیزو او په خپل وخت معلوماتو برابرول له څو اړخونو خورا اهمیت لری:

- دغه معلومات د عامو خلکو د خبرولو لپاره او همداراز د مخکی له مخکی بحث او مناقشی لپاره ضروری دی؛
- د کمزورو ټکو پیژندل او سمونوالی ته اړتیا د امنیت او د نورو دولتی ارګانونو د لګښت تر مینځ د انډول لپاره لاره اواروی؛
- د امنیتی برخی د بودجوی شفافیت منجمنت عامه خلکو او پارلمان ته د ځواب ورکونی او حساب ورکونی سره ښه مرسته کولای شی او په حکومت باندی د خلکو اعتماد زیاتوی.

له مدنی ټولنی سره اړیکی

پارلمان کولای شی چی د مالی غور او د بودجی د کنترول د پړاونو لپاره په مالی او بودجوی چارو کی د مدنی ټولنی له کار پوهانو له نظریو څخه کار واخلی. دا امر په خاصه توګه کولای شی چی د امنیتی مسألو د بودجی په تنظیم کی چی څارنه یی روښانه او څرګنده نه ده، مرسته وکړی. د نورو مسألو سر بیره د بودجی په تنظیم کی شفافیت باید د معلوماتو د آزادی د قانون پر بنسټ ولاړ وی.

ښوونه او تخصص

په پای کی، ډیری پارلمانونه اړتیا لری چی د خپل تخصصی هیأت لپاره د ښوونی او څیړنی له لاری د پارلمان د غړو او پارلمانی کارکونو کفایت او ظرفیت لوړ کړی. په دی موخه بین الپارلمانی اتحادیه د

ديموکراتيک حکومت او پارلماني استازو د اغيزمن فعاليت د ودې لپاره په سيمه ايزو او محلي سطحو سيمينارونه جوړوي ترڅو د هغوی پام استازو او د پارلمان نورو کارکونکو ته واړول شي او همدا راز د لارښودنې د ځينو کتابونو او رسالو لکه د دغه کتاب په خپرولو لاس پوری کوی.

۵۵- چوکاټ

د دفاعي بودجې بنسټيزي اجزاوی: د هسپانيي د ۲۰۰۲ کال دفاعي بودجه

اجناس او خدمات

- خوراکي مواد
- له تأسيساتو څخه ساتنه
- پټرول
- برېښنايي خدمات، اوبه، تيلفون او داسې نور
- پوښاک
- د نورو لګښتونو جبيره
- ترانسپورت
- ښوونه
- روغتيايي خدمات
- نورعملياتي لګښتونه

نور مالي لګښتونه

- رواني ليږدوني
- نړيوال سازمانونه
- خپلواک ارګانونه
- نوري ليږدوني

جنسي پانګه ايښودنه

- د وسلوالو ځواکونو عصري کول
- له وسلو او مهماتو څخه ساتنه
- څېړنې او پرمختګونه
- نوري پانګې اينودنې

د پانګو ليږدول
مالي شتمني

سرچينه: په ۲۰۰۲ کال کې د هسپانيي دفاعي بودجه، د هسپانيي د دفاع وزارت

د امنیتي بودجې په جوړولو کې شفافیت او حساب ورکونه

شفافیت د پېتوالي په وړاندې

په تصمیم نیولو کې شفافیت هغه یوه اساسي لاره ده چې ښیي چې د تصمیمونو پایلې د خلکو غوښتنو او سیاسي هدفونو سره یو شان دي. په دفاعي بودجه کې شفافیت پارلمان ته توان ورکوي چې د خپلې څارنې نقش په اغیزمنه وجه سرته ورسوي او د امنیتي اداري په وړاندې د خلکو اعتماد غښتلې کړي. د دفاعي بودجې په جوړولو کې د شفافیت نشتوالي ډېرې وخت د بودجې د طرحې لپاره یو خنډ دی او یا د د امنیتي هدفونو د تعریف کمزورتیا ښیي. همداراز دغه امر د مالي پلټنې په ملي سازمانونو کې د انضباطي تخصص نشتوالي، د نظر ورکولو په موخه عامو خلکو ته د معلوماتو ورکولو لپاره د اساسي قانون کمزورتیا او بیروکراتیک دریځ سره اړه لري، کوم چې د حساب ورکونې پر ځای محرمیت ته غوروالي ورکوي. د مالي حسابونو پلټونکي او قانون جوړونکي باید د کمزورتیا ټکي معلوم کړي او هغه تر پاملرنې لاندې ونیسي (راتلونکی فصل ته دې کتنه وشي).

۵۶- چوکاټ

د امنیتي بودجې په شفافیت کې مهم خنډونه

«کله چې د اجراییه قوي یو کوچنی شمیر افراد د امنیتي پالیسیو او سرچینو د تصمیم نیونې صلاحیت ولري د شفافیت رامینځ کول او ځواب ورکونه ، بیا په خاصه توګه د بودجې د تنظیم په برخه کې، یو ستونزمن کار ګرځي. د اقتصاد او مالیې په وزارتونو او د اجرائیه قوي په داسې نورو برخو کې مهم افراد په تصمیم نیونو کې له پام څخه غورځول کیږي او یا د هغوی تصمیم څخه لیریتوب کیږي. د پارلمان افراد چې حتی ښایي د اساسي قانون له مخې د څارنې قدرت هم ولري او هم ملي رسنیو او مدني ټولنو ته معلومات نه ورکول کیږي.» ...

«د امنیتي ځواکونو په مختلفو برخو کې ټول لګښتونه، د هغوی پرسونل، عملیات او تجهیزات باید په پروګرام کې ځای ورکړای شي او روښانه کړای شي چې دغه لګښتونه څرنګه تأمین کیږي. خو په ډیرو امنیتي بودجو کې دغه ډول شرایط هیڅ وخت نه مراعاتیږي. د کورنیو بودجو تخصیص تت او ګنګ دی او ټول لګښتونه چې کیدای شي د مختلفو برخو پانګه وي، په نا معلومه توګه پاټي کیږي. په هغو هیوادونوکې چې له بودجوی څخه بهر فعالیتونه وي ډیری وخت خپله حکومتونه له دقیقو معلوماتو څخه بې برخې دي، په همدې وجه د ځواب ورکونې لپاره له لومړنې کچې څخه - د طرحو د پرتله کولو اود هغو د پلې کولو په پام کې نیونې سره - د یوې وسیلې په توګه کار نه اخیستل کیږي. د دفاع وزارت چارواکي او د اجراییه قوي نوري برخې دفاعي مسألو اړوندو مسلکي پوهې ته اړتیا لري ترڅو وکړای شي چې د دفاعي، د بودجې تنظیم او تدارکاتي پالیسیو په هکله تصمیم ونیولای شي. د هغو فعالیتونو ستونزو ته چې په بودجه کې نه منظور کیږي، پاملرنه ډیری وخت یو سیاسي امر دی چې په اوږده موده کې د پوځ او مدني ټولنې ترمینځ د بدلون غوښتنه کوي.

سرچینه: د انسان د پرمختګ رپوټ، ۲۰۰۲ (پاڼې: ۸۹ او ۹۱)

د دفاعي او امنیتي کنترول وړ او کنترول نه وړ لګښتونه

که چیرې سړي غواړي چې پر امنیتي اداره باندې څارنه موجوده وي ترڅو په امنیتي او د حکومت په نورو ادارو کې د پیسو لګښت تر ارزوني لاندې ونیول شي، نو پارلماني استازي باید د بودجې په اړوند اسناد په خپل اختیار کې ولري. له دې لارې کیدای شي چې له مالي چارو څخه ډاډ لاس ته راشي. که چیرې پارلمان یوازې له موضوعاتو څخه په تولیزه توګه خبرتیا مومي، دا د دې لامل ګرځي چې د بودجې په تنظیم کې «د ټاکل کولو» له اصل څخه سرغړونه وشي. که چیرې پارلمان دقیق معلومات په اختیار کې ونه لري، نه شي کولای چې په دفاعي بودجې باندې د قانوني کنترول او څارنې دنده سرته ورسوي. پارلمان باید د دفاعي بودجې ټولو اسنادو ته لاس اوږد کړای شي. په ځینو هیوادونو (لکه دنمارک او لوکزامبورګ) کې پارلمان حتی د بودجې له ډیرو کوچنیو برخو څخه هم خبرتیا مومي، چې هغه د بودجې په تنظیم کې د ډیرو ټیټ سویه مسألو څخه شمیرل کیږي. خو په ځینو نورو هیوادونو (لکه فرانسه، یونان او پولند) کې یوازې د پارلمان کمسیون د دفاعي بودجې له اړوندو جزییاتو څخه معلومات پیدا کوي. د غوره واکمنۍ له نظره د دې ضمانت باید وشي چې کمسیون یا پارلمان (که چیرې اړتیا وي په دروازه تړلو غونډو کې) ټولو هغو اسنادو ته لاس رسیدنه ولري چې دفاعي بودجې پورې تړلي دي. دغه ډول چالچلند باید په نورو امنیتي برخو کې، په خاصه توګه استخباراتي خدماتو کې هم مراعات وشي. د امنیتي خدماتو د بودجې پټ ساتل باید د قانون او په خاصه توګه د معلوماتو د آزادۍ د قانون پر بنسټ وي (۵۷ چوکاټ ته دې کتنه وشي).

د امنیتي بودجې پرسر د بحث او رایي ورکونې په وخت کې په هغې کې د بدلون راوستلو لپاره د پارلمان آزادي د اجباري لګښت (د بیلګې په توګه: تدارکاتي قرارداد چې په تیرو کلونو کې لاس لیک شوي دي) او استحقاقي پروګرامونو (لکه: تقاعد او د پوځیانو د روغتیایي خدماتو لګښت) په واسطه محدودیږي. دغه ډول لګښتونه یوازې په اوږدې مودې کې د بدلون وړ دي.

> **۵۷- چوکاټ**
>
> ### په امنیتي بودجه کې د پټ ساتنې یا محرمیت درې سطحې
>
> پارلماني استازي باید په ځینو خاصو شرایطو کې د معلوماتو د پټ ساتنې د اړتیا، په دفاعي بودجه کې د اړوند اختصاصي پیسو او ځواب ورکونې یا حساب ورکونې تر مینځ انډول رامینځ ته کړي. یوه لاره کیدای شي دا وي چې بودجوي وړاندیزونه د محرمیت په مختلفو سطحوباندې وویشل شي: پارلمان ته د یوې عمومي دفاعي بودجې وړاندې کول؛ یوه محرمانه بودجه او عملیاتي لګښت چې د دفاعي بودجې د یو فرعي کمیټې او پوځي کارپوهانو له خوا تر کتنې لاندې وي؛ هغه یو لګښت چې د لوړې سطحې د پوځي محرمیت غوښتنه کوي چې کیدای شي د پلټنې د یوې کمیټې د منتخبو غړو د یوې ډلې له خوا تر کتنې لاندې ونیول شي. دغې ډلې ته باید د ملي اسرارو د مقرراتو له مخې محرم اسناد په اختیار کې کیښودل شي.
>
> سرچینه:Ravinder Pal Sing، د وسلو د تدارکاتو په هکله د تصمیم نیونې پروسه
> لومړی ټوک، د اکسفورد له خپرونو څخه، ۱۹۹۸

له عامه پانګو څخه د ناوړه استفادې او د فساد پر خلاف شفافیت

په دې هکله د ډاډ من کېدو لپاره چې حکومت له عامه پانګو څخه ناوړه استفاده نه کوي، پارلمان خورا مهم نقش لري. تجربو ښودلې ده چې دغسې ډول سرغړونې کېدای شي چې پېښې شي، په خاصه توګه د هغې یوې بودجې په اړوند چې امنیتي برخې پورې تعلق نیسي، ځکه دغه برخه ځانګړې خصوصیت لري لکه پیچلي تخنیکي موضوعات او امنیتي ستراتیژیکي غوښتنې.

د دفاعي بودجې په تنظیم کې شفافیت او حساب ورکونه پر امنیتي اداري باندې د پارلماني څارنې لپاره د لازمي شرطونو څخه شمېرل کېږي. په حقیقت کې شفافیت د حساب ورکونې لپاره ړومبنی شرط دی چې دا په خپل ذات کې د غوره واکمنۍ لپاره بنسټ ګڼل کېږي. نو په همدې وجه دغه دواړه د بودجې د ټولې دورې لپاره خورا اهمیت لري.

> **«څرنګه چې په یوه دفاعي بودجه کې د حساب ورکونې او شفافیت نشتوالی کېدای شي (...) د یو هیواد د وسلوالو ځواکونو د ستروالي، توانمندۍ او هدفونو په هکله اندېښنې پیدا کړي، هماغسې د پراخ شفافیت شتوالی پوځي لګښت ته پام اړوي او د ناباورۍ اوغلط پوهیدنې، هغه څه چې د شخړې لامل ګرځي، احتمال راټیټوي.»**
> Paul George، «په ۱۹۹۰ لسیزه کې دفاعي لګښت: د پراختیا په حال کې هیوادونو لپاره بودجه او د مالي پالیسي مسألې»، ۲۰۰۲

ټول په دې پوهیږي چې له حد څخه زیات پوځي لګښت، هغه ارزښت لرونکې سرچینې چې د هغو په مرسته ټولنیز فقر له مینځه وړل کېدای شي او د پرمختګ لپاره لاره اواره کېدای شي، له اصلي تګ لارې څخه کږوي. د خلکو استازې باید خبر وي چې ولې او څرنګه اجراییه قوه د ټولنې د امنیت د خوندي ساتنې بندوبست کوي. دا ځکه چې هغه د خلکو د مالیاتو له لارې خوندي کېږي. د چارواکو ناوړه استفاده، بیا په خاصه توګه د پراختیا په حال کې هیوادونو کې، دا ډول ناوړه استفادې ویجاړونکې اغیزې لري. نو په دې وجه حکومت د غوره واکمنۍ هدف ته د رسیدو لپاره مکلف دی چې پر امنیتي ادارو باندې د خبرو په وخت کې عامه نظریات هیر نه کړي او پارلمان هم باید ډاډ پیدا کړي چې دفاعي بودجه د ټولنې د پرمختګ او د هغې د امنیتي اړتیاو تر مینځ انډول رامینځ ته کوي. ډېرې ستونزې شته دي چې کېدای شي د امنیتي اداري د بودجې د اغیزمنې څارنې مخه ونیسي، لکه چې په ۵۸ چوکاټ کې لیدل کېږي.

۵۸- چوکاټ

د امنیتي ادارو د بودجې د اغیزمن کنټرول په وړاندې اصلي ستونزې

- **د قانوني چوکاټ نشتوالی -** د یو څرګند قانوني چوکاټ نشتوالی چې وکړای شي پر امنیتي ادارو باندې د څارنې لپاره پارلمان ته اختیار ورکړي، ښایي د ځینو ستونزو لامل وګرځي.
- **د معلوماتو کموالی -** د نوموړې نیمګړتیا سربیره، د معلوماتو د آزادۍ د قانون کمبود هم بله ستونزه ده، هغه قانون چې د حساسو معلوماتو بربنډول آسانه کوي. نو په دې وجه له قانون څخه سرغړونې او یا په قانون کې ابهام کېدای شي چې د څارنې لپاره د پارلماني استازو هڅې له ستونزو سره مخامخې کړي. نتیجه یې دا ده چې خلک او پارلمان له هغه یو حق څخه بې برخې کېږي چې په یوه روغه دیموکراتیکه اداره کې د حساب ورکونې په نامه یادیږي.
- **هغه فعالیتونه چې په بودجه کې منظور شوي نه دي او د امنیتي اداری عایداتي سرچینې -** د خاصو فعالیتونو لپاره د امنیتي برخې د بودجوي سرچینو د عاید دقیق خصوصیت او

ګټې (په خاصه توګه جاري فعالیتونه لکه پوځي شرکتونو او پوځي خدماتو څخه لاس ته راغلي عایدات) تل پارلمان او د وزارتونو چارواکو ته معلوم نه دي. دغه فعالیتونه باید لکه د بودجې د خوندي ساتنې لپاره د بلې هرې سر چینې په توګه پارلمان ته وښودل شي. • **د دفاعي لګښت پټ ساتل -** د تقاعدیو، بنسټیزو تأسیساتو، ترانسپورټ او داسي نورو په هکله امنیتي بودجه ډېرې وخت د نورو وزارتونو یا حکومتي برخو، لکه ټولنیز هوسایي هستوګنځیو او اورګاډي بودجو ته لیږدول کیږي. دا چلند د دفاعي بودجې په هکله یو غلط معلومات وړاندې کوي او په دفاعي لګښت کې د پارلمان او د خلکو توان ته تاوان رسوي. • **کمزوري ډله ایزې رسنۍ -** ډېرې هیوادونه د کمزورو رسنیو خاوندان دي (د تخصص او سر چینو له نظره) چې په ځیرتیا سره د امنیتي ادارو او پارلمان کړه وړه نه څاري. دا مسأله د دې لامل ګرځي چې عام خلک د پارلمان او د امنیتي ادارو د فعالیتونو په هکله له معلوماتو څخه بې برخې شي. • **د ژورې کتنې لپاره د وخت کموالي -** لکه چې مخکې وویل شول، د دفاعي بودجې د ژورې کتنې لپاره د یو محدود وخت ټاکل د پارلماني څارنې لپاره ستونزې پیدا کوي. • **د بنسټیزو تأسیساتو، متخصصینو او پرسونل کموالي -** ډېرې پارلمانونه له بنسټیز تأسیساتو، متخصصینو او پرسونل له کموالي یا نشتوالي سره مخامخ دي تر څو وکړای چې ډاډ لاس ته راوړي چې اجراییه قوه د خلکو په وړاندې حساب ورکونکې ده.

د دیموکراسۍ په حال هیوادونو کې د بودجې کنټرول

د ۱۹۹۰ لسیزې په پای کې په ټوله اروپا کې د دیموکراسۍ کیدو څپه په خوځیدو راغله. دغې څپې وښودله چې د پارلماني څارنې د مفکورې او عمل وده تر زیاتې کچې هغو هیوادونوپوره اړه نیسي چې د دیموکراسۍ د ودې په حال کې دي. په ۵۹ چوکاټ کې د جنوب ختیځې اروپا بودجوي چالچلند ته یوه روښانه کتنه شوې ده. هغوی د شفافیت او حساب ورکونې په یوه روښانه قانوني چوکاټ کې د خپلو سیاسي سیستمونو په جوړولو کې فعال نقش درلوده.

۵۹- چوکاټ **د جنوب ختیځې اروپا په ځینو هیوادونو کې بودجوي چالچلند (له ۲۰۰۱ کال څخه را په دیخوا)**
البانیا: د ۲۰۰۰ کال د اکتوبرپه میاشت کې د بودجې د تنظیم اداره جوړه شوه. دغې ادارې د دفاعي پالیسۍ اسناد چې تر ۲۰۰۸ کال پورې دفاعي غوښتنې تشریح کوي، خپاره کړل. د دفاع وزارت د بودجې د تنظیم مسؤلیت په غاړه لري.
بلغاریا: ملي اسامبلې (د بلغاریا پارلمان) د تیرو لسو کلونو لپاره دفاعي بودجه تر غورلاندې نیولې ده. انتظار کیږي چې دغه اسامبله پر امنیتي برخې باندې د یوې بشپړې پارلماني څارنې په لور ورو ورو د خپلې څارنې توانمندي ته وده ورکړي.
کرواتیا: بودجه د حکومت له خواجوړیږي او بیا پارلمان ته وړاندې کیږي او په «رسمي جریده» کې خپریږي. د بودجې تنظیم د جولای له میاشتې څخه ترنومبر پورې دوام کوي چې د دفاع او مالیې وزارتونو له نظره تیریږي. پارلمان یوازې د دفاعي بودجې په ټوله اندازې باندې پریکړه کوي او د هغې په جوړښت کې هیڅ لاس وهنه نه شي کولای.
د مقدونیې جمهوریت: د دفاع وزارت د بودجې وړاندیز برابروي او بیا د مالیې وزارت ته استول کیږي. په دغه پړاو کې له نورو وزارتونو سره خبرې اترې پیل کیږي ترڅو بودجه د هیواد له عمومي توانمندۍ سره همغږه کړي. بیا بودجه حکومت ته سپارله کیږي. له هغې وروسته چې اصلاحات په کې راوستل شول هغه پارلمان ته وړاندې کیږي. د دفاع وزیر پیشنهادي بودجه د پارلمان کورنۍ پالیسۍ او

دفاعي کمیټې ته بیانوي. له هغې وروسته پرې رایې اخیستلې کیږي او له تصویب څخه وروسته د جمهور رییس له خوا د یو فرمان سره توشیح کیږي. بودجه د ناخالص ملي تولید په سلو کې ۱۲،۲ جوړوي.
رومانیا: پلان جوړونه، پروګرام جوړونه، د بودجې جوړونې او ارزنې سیستم د ۲۰۰۰ کال څخه را په دیخوا د دفاع وزارت له خوا سرته رسول کیږي. د نورو هدفونو تر څنګ، په ټولو دفاعي فعالیتونو کې د شفافیت زیاتول اصلي هدف دی. د بودجې د تنظیم په پروسه کې څو کمسیونونه برخه لري: دفاع، عامه نظم، ملي امنیت، بودجه، مالي چارې او بانکونه. په دفاع وزارت کې اړونده برخه د پارلمان، قانون جوړونې، همغږیتوب او عامه اړیکو د څانګې په نامه یادیږي. د دفاعي د اصلي طرحو اسناد په انټرنټ کې هم خپریږي.

هغه څه چې تاسې د پارلمان د استازي په توګه سرته رسولای شی

د بودجې د تنظیم په وخت ګی امنیتي اداره

- ډاډ پیدا کړی چې پارلمان د بودجې په ټولو څلورو پړاونو(د بودجې چمتو کول، د بودجې تصویب، اجراآت، عمل کول او لګښت څارولو) کې امنیتي برخې ته پاملرنه ولري.
- د مالي پلټنې له قانوني مؤسساتو څخه په کار اخیستو سره، د پارلماني څارنې لپاره لاره اواره کړی.
- د پارلمان او د نورو څارونکو مؤسسو له خوا مالي پلټنه باید سیاسي هدفونه د بودجې له غوښتنې او هدفونو سره اړیکه ولري.

د امنیتي شفافې بودجې د تنظیم کولو لپاره د پارلمان اغیزمن چلند

- غوښتنه وکړی چې بودجه د هغې جوړولو له اغیزمنو اصولو سره سم چې په همدې فصل کې ترې یادونه شوې چمتو کړای شي.
- هڅه وکړی چې له هغو خپلواکو کارپوهانو څخه د مرستې غوښتنه وکړی چې پارلمان یا تاسې ته ویلای شي چې آیا وړاندې شوې بودجه وړتیا، مناسبت او شفافیت لري که نه.
- ډاډ لاس ته راوړی چې امنیتي خدمات د بودجې په جوړولو او تنظیم کې څه نوې لارو چارو څخه کار اخلي. دا مسأله پارلمان سره مرسته کوي چې دفاعي لګښتونه په ښه توګه تر ارزونې لاندې ونیسي او د هدفونو، مالي عایداتو او عملي چلند تر مینځ په اړیکو ښه پوه شي.
- په خپل پارلمان کې شرایط کنترول کړی او له هغو ټکو څخه چې په ۵۸ چوکاټ کې ترې یادونه شوې ده، کار واخلی او د یوې نیمګړتیا یا تاوان د مخنیونې او جبران ته په پام کې نیونې سره د خپلو سیاسیو امکانات په چوکاټ کې په لازم اقدام لاس پورې کړی.

څلورویشتم فصل

د امنیتي برخې د ملي بودجوې لګښتونو پلټنه

پارلمان او د محاسباتو دیوان

د امنیتي بودجې لپاره د پارلمان مسؤلیت، کله چې ور په غاړه وي، نه پای ته رسیدونکې دی. پارلمان باید د څارنې او مالي پلټنې دنده سرته ورسوي، البته د دې خبرې په پام کې نیونې سره چې پارلمان ته د بشپړ پلټل شویو حسابونو وړاندې کول د دیموکراسۍ د پروسې یوه برخه ده او د پلټنې پروسه باید د مالي حساب د روښانه کولو او اجراآتو یوه برخه وي. د امنیتي ادارو حسابونه او کلنې رپوټونه د پارلمان لپاره مهمې سرچینې دي تر څو له دې لارې په تیر مالي کال کې د پیسو لګښت تر ارزونې لاندې ونیسي.

د څارنې په چلند کې باید یو خپلواک مؤسسه، چې د محاسبانو د دیوان (کله هم د عام پلټونکي، د محاسباتو ملي اداره، د بودجې اداره یا د حسابونود خونې) په نامه یادیږي، پارلمان سره مرسته وکړي. دغه ارګان باید د اساسي قانون له مخې له اجراییه، مقننه او قضاییه قواوو څخه د یوې خپلواکې مؤسسې په توګه جوړه شي.

پارلمان باید په حقیقت که ډاډمن شي چې د هیواد د محاسباتو عمومي پلټونکی:

- د پارلمان د استازو له خوا ټاکل کیږي او د ماموریت دوره یې مخکې له مخکې ټاکله شوې ده؛
- د خپل ماموریت د ترسره کولو لپاره له قانوني او اجرایي امکاناتو او همداراز سرچینو څخه برخه من دی؛
- پارلمان او د هغه د بودجې کمسیون ته د لګښتونو په اړوند په هر وخت او زمان د رپوټ ورکونې خپلواک صلاخیت لري؛

پارلمان باید د دې خبرې بندو بست وکړي چې قضایي سزاوې د قانون له مخې ټاکلې شویدي او کله چې اداري او سیاسي چارواکي په فساد او په مالي سرچینو کې په ناوړه چلند لاس پورې کړي، هغه پلې کیږي او په دې هکله څارنه ولري چې د خطا عمل کولو سره تاوان باید ورکړای شي.

۶۰- چوکاټ

د محاسباتو د دیوان عمومي پلټونکی

«د دې خبرې په پام کې نیولو څخه پرته چې آیا دغه ارګان د اجراییه، مقننه او قضاییه قواوو څخه خپلواک دي که نه دي، د محاسبانو د دیوان لپاره نه اړتوب او بشپړ خپلواکتوب خورا اهمیت لري. دغه ارګان باید د خپل ماموریت د سرته رسولو لپاره له کافي امکاناتو او سرچینو څخه برخه من وي. د هغه چالچلند له درې اړخونو څخه د کتنې وړ دي:

مالي څارنه

د محاسباتو دیوان باید د ټولو اجرایي ارګانونو او عامه ځانګو د مالي سر چینو له رښتینوالي، صحت او بشپړتیا څخه ډاډمن شي. همداراز باید ډاډه شي چې ټول مالي عملیات د خزانې له مقرراتو سره سم

عملی کیږی. د څارنی د دغه چالچلند په ساحه کی د محاسباتو دیوان باید د عامه او اداری چارواکو د حساب او کتاب په برخه کی د قضاوت واک ولری. ټول باید د هغو پیسو د حساب ورکونی لپاره مسؤلیت ولری چی د هغوی په اختیار کی دی. د ناوړی استفادی یا فساد په صورت کی، د محاسباتو دیوان دنده لری چی خپل نتایج قضاییه قوی ته خبر ورکړی.

قانونی څارنه

د محاسباتو دیوان باید ډاډ پیدا کړی چی ټول عامه لګښتونه او عایدات د هغه قانون سره سم اجراء کیږی چی د بودجی پر نظام باندی واکمن دی.

له عامه شتمنیو څخه په سمه توګه کار اخیستل

د محاسبانو یو پرمختلی دیوان چی د غوره واکمنی د نظام په ګټه ګام اخلی، باید له عامه شتمنیو څخه د سمی ګټی اخیستلو لپاره دغه لاندی معیارونه په پام کی ونیسی:

۱- د پیسو ارزښت: هغه باید ډاډه شی چی له کار اخیستل شویو سرچینو څخه د کیفیت او کمیت له اړخه په دیره ښی طریقی څخه کار اخیستل شوی دی؛

۲- اغیزمنتوب: هغه باید هدفونو ته د رسیدو کچه تر ارزونی لاندی ونیسی؛

۳- توانمندی: هغه باید وګوری چی له کار اخیستل شویو سرچینو څخه تر کومی کچی په سمه توګه کار اخیستل شوی چی لاس ته راغلی نتیجی ته رسیدلی دی.

دغه څارنه د محاسباتو د دیوان په وړاندیز او یا د پارلمان په غوښتنه د پخوانیو چارو په هکله سرته رسوله کیږی.

اقتباس: د جنسیت له نظر سره جوخت د پارلمان او د بودجی د ټاکلو د پروسی په هکله د بین الپارلمانی سیمینار عمومی رپوټ (2001,November; Bamko;Mali)

په عمل کی د امنیتی بودجی د محاسبی پلټنه

د امنیتی بودجی د محاسبی پلټنه په حقیقت کی د پارلمان لپاره یوه پیچلی لاره ده چی د هغو رپوټونو له تحلیل سره اړه لری چی په مستقیمه یا غیر مستقیمه توګه امنیتی مسألو پوری تړلی دی. لکه تجارت، صنعت، اړیکی او د پیسو لیږدول او داسی نور. ستره ننګونه کیدای شی د هغو فعالیتونو تر منځ اړیکی وی چی ظاهرا یو بل سره اړیکی نه لری.

په عمل کی هغه وزارتونه چی د امنیت په اړه مهم نقش لوبوی، لکه د دفاع وزارت، د کورنیو چارو وزارت، تجارت او صنعت، مخابراتو او مالیی وزارت باید د پیسو د لګښت د څرنګوالی په هکله پارلمان ته بشپړ معلومات وړاندی کړی. هغه پارلمانی لاری چاری چی کیدای شی تری کار واخیستل شی دغه لاندی ډول دی: د مختلفو برخو په هکله کلنی رپوټونه، د پارلمان د کمسیونونو له خوا د بودجی د هر ډول اختصاص په هکله یوه کتنه، د هر وزارت د کلنی مالی کتنی په هکله رپوټ، په پارلمان کی د هری برخی په هکله ځانګړی بحثونه

له غوښتنی سره سم، د مالی پلټنی پروسه باید پارلمان ته توان ورکړی چی د بودجی د تنظیم دوره تر ارزونی لاندی ونیسی او ډاډ پیدا کړی چی په دغی بودجی کی د لګښتونو قانونیت، اغیزمنتوب او ټاکل شوو هدفونو ته د رسیدو لاره سمه ده او ورته پاملرنه شوی ده.

۶۱- چوکاټ

په پارلمانی څارنه کی پر امنیتی ادارو باندی د انګلستان د ملی محاسباتو د دیوان نقش

د انګلستان د ملی محاسباتو دیوان چی د یو خپلواک ارګان په توګه په ۱۹۸۳ کال کی جوړ شو او د هغه په سر کی عام مالی پلټونکی کار کوی، د مرکزی حکومت د لګښتونو په هکله پارلمان ته رپوټ ورکوی. دغه ارګان مالی پلټنی سرته رسوی او د لاس راغلو پیسو د ارزښت په هکله رپوټ وړاندی کوی.

- **مالی پلټونکی**

د قانون له مخی، عمومی مالی پلټونکی او د انګلستان د ملی محاسباتو دیوان د حکومت دټولو برخو او ادارو د حسابی پلټنو مسؤلیت په غاړه لری او د یو رپوټ سره د هغه نتایج پارلمان ته وړاندی کوی. لکه د نورو مالی پلټونکو په څیر، عمومی مالی پلټونکی هم مکلف دی چی د حسابونو په اړه او همداراز دا چی مالی ناوړه استفادی شوی دی که نه، خپل ځانګړی نظر وړاندی کړی. همداراز د دی خبری پخلی باید وکړی چی د پیسو انتقالات د پارلمان له خوا د ورکړل شویو صلاحیتونو له مخی سرته رسیدلی دی. که چیری هغه ارګان ومیندی چی کومه مالی ناوړه استفاده شوی ده، عمومی مالی پلټونکی خپل ځانګړی نظر وړاندی کوی. که چیری هیڅ کومه مالی اشتباه نه وی شوی او نه په حسابونو کی بی نظمی شوی وی، په هغه صورت کی مالی پلټونکی د مهمو موضوعاتو په هکله پارلمان ته یو رپوټ وړاندی کوی چی کیدای شی په پارلمان کی د ولسی جرګی د محاسبی د کمسیون له خوا تر کتنی لاندی ونیول شی.

- **د پیسو د ارزښت پلټنه**

هر کال تقریبا ۵۰ رپوټونه چی د پیسو د ارزښت په هکله د حکومتی ارګانو او یا نورو دولتی ادارو له خوا د عمومی مالی پلټونکی لاس ته ورځی او یا د خپلو سر چینو له لاری برابروی، پارلمان ته وړاندی کیږی. د ملی محاسباتو دیوان د حکومت د لګښتونو اقتصادیتوب، پیاوړتیا او اغیزمنتوب تر کتنی لاندی نیسی او له هغو څخه یو رپوټ برابروی. په داسی حال کی چی دغه رپوټونه کیدای شی د اجراآتو کمزورتیا ښکاره کړی اویا پر سمو چالچلندونو باندی ټینګار وکړی، کیدای شی چی د ګتور بدلونو په موخه ځینو سپارښتنو ته هم پام واړوی. د محاسباتو دیوان په دی باور دی چی په تیرو دری کلونو کی د ټولو سپارښتونو په عملی کولو سره حکومت توانیدلی دی چی ۱۰۴ ملیارد پونډ وسپموی. د پیسو د ارزښتونو په هکله د دفاع وزارت وروستی رپوټونه په دی وروستیو وختونو کی په بشپړه توګه د مختلفو موضوعاتو په هکله ؤ، لکه د څرخی الوتکو لوژستیک، د جنګی عملیاتو پیژندنه، د ځمکنیو وسیلو کنترول او رغول، د زیرمو کمول او د دفاع وزارت د اصلی ودانی پراختیا. د ملی محاسباتو دیوان همداراز د ۳۰ سترو نورو پروژو په هکله رپوټ وړاندی کوی.

- **له پارلمان سره اړیکی او د حساب ورکونی دوره**

له پارلمان او بیا په خاصه توګه د حسابونو له عمومی کمسیون سره اړیکی د محاسباتو د دیوان په دنده کی مرکزی نقش لری. له قانونی لحاظه مالی پلټونکی د پارلمان د ولسی جرګی کار کونکی دی او د هغه د ټولو اصلی دندو رپوټ پارلمان ته وړاندی کیږی. په دی ډول د حساب ورکونی دوره عملی کیږی. کله چی د حکومت د مرکزی ارګان له خوا له عامه پیسو څخه کار اخیستل کیږی عمومی پلټونکی کولای شی چی د دغه لګښت د نظم، مناسبتوب او ارزښت په هکله پارلمان ته رپوټ وړاندی

کړی. د عمومی حسابونو کمسیون کولای شی چی د خپل لوړ مقام له لاری د دغو رپوټونو په هکله د شواهدو غوښتونکی شی او ځینی وړاندیزونه وړاندی کړی چی حکومت هغو ته ځواب ورکړی. سربیره پر دی د ملی محاسباتو دیوان د عامه لګښتونو په اړوند د پارلمان د غړو د څه د پاسه ۴۰۰ پوښتونو ته ځواب ورکوی.
سرچینه: د دفاع وزارت د ملی چارو لوړ پوړی پلټونکی، Tom Mc Donald، د انګلستان د ملی محاسباتو دیوان، ۲۰۰۲

د محاسباتو د دیوانونو اصلی عناصر

د محاسباتو دیوان د پارلمانی څارنی د ډیرو مهمو امکاناتو څخه شمیرل کیږی او د دی لپاره چی د یو اغیزمن ارګان په توګه فعالیت ولری باید د دغو لاندو ځانګړتیوبونو څخه برخه من وی:

- د پلټنی مقام د پارلمان د محاسباتو کمسیون ته چی د بودجی له کمسیون څخه جلا دی، رپوټ ورکوی.
- هغه باید له تصمیمونو څخه د خبرتیا لپاره محرمو اسنادو ته لاس اوږد کړای شی او دا اسناد د عامو خلکو په اختیار کی باید نه وی.
- هغه باید په امنیتی ادارو، دفاعی منجمنت، تخنیکی، مالی او قانونی امکاناتو کی له تخصص درلودلو سر بیره په څو برخو کی پیاوړتیا ولری.

۶۲- چوکاټ

د ګرجستان پارلمان او د بودجی کنترول

د ۲۰۰۱ کال په پای کی د ګرجستان د پارلمان استازو تصمیم ونیو چی د ۲۰۰۲ کال د بودجی د لایحی په هکله بحث کول تر یوی میاشتی پوری ځنډنی کړ. د دی کار وجه د لومړنیو ارقامو پر سر د توافق نشتوالی او د بحث لپاره کافی وخت نه درلودل ؤ، ځکه حکومت د بودجی د پلان مسوده ډیره وروسته پارلمان ته وړاندی کړه. په عین وخت کی د دفاع وزارت د امریکایی کار پوهانو په مرسته د لومړنی دفاعی بودجی پلان جوړ کړ. پارلمانی استازو وخت پیدا کړ چی د وسلوالو ځواکونو د جوړښت لومړی عناصر تر کتنی او غور لاندی ونیسی او د دفاعی بودجی د لګښت په هکله خپل نظر څرګند کړی. سر بیره پر دی د بودجی مسوده د ناټو له معیارونو سره همغږی درلوده او ټول لګښت یی په دری برخو، پرسونل، حفظ او مراقبت، جنګی توانمندی او پانګه اینودلو وویشله.

د پارلمانی څارنی له نظره اصلی ستونزه دا وه چی د بودجی تصویب د ۲۰۰۲ کال د جنوری په پای کی سرته ورسید او دا چی **الف -** جمهور رییس، د مالیی وزیر او د دفاع وزیر د دفاعی لګښت د ډیری غوری لاری چاری باندی خپل مختلف نظریات څرګند کړل؛ **ب -** په وروستیو شیبو کی د بودجی په ارقامو کی بدلون راغی چی پارلمانی استازو ته د هغه وجه څرګنده نه شوه؛ **ج -** په دفاع وزارت کی د پرسونل د کمولو وړاندیز او همدا ډول هغه مالی اغیزی چی دی اقدام ځان سره درلودی، پارلمانی استازی ته وړاندی نه شو. په عین وخت کی د دولتی ادارو د بودجی لایحه چی د بودجی په قانون کی یی څرګنده نه شوه، د پارلمانی استازو د کنترول له واک څخه ووتله.

په پای کی دفاعی بودجه اساسا تاوانی شوه، ځکه پارلمان یواځی ۳۸ ملیون GEL د دفاعی لګښت لپاره تصویب کړ، حال دا چی ټاکل شویو پروګرامونو ۷۱ ملیونو GEL ته اړتیا درلوده. په داسی شرایطو کی جمهور رییس او د ملی امنیت شورا له مختلفو حکومتی جوړښتونو څخه د بودجو د پانګو د برابرولو د څرنګوالی په هکله تصمیم نیسی. پارلمان کولای شو چی له داسی ارزښت لرونکی وخت

ښخه په استفادی سره د ديموکراتيک کنترول په موخه د بحث او د بودجی د تصويب لپاره له پارلمانی چالچلندونو ښخه ګټه واخلی. سرچينه:David Darchiashvili، د پارلمان د تحقيقاتو د برخی رييس، ۲۰۰۲

هغه څه چې تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

خپلواک اغيزمن مالی پلټنه

- ډاډ لاس ته راوړی چی د مالی پلټنی لوړ پوړی ارګان په اساسی قانون او يا نورو قوانينو کی راوړل شوی او دغه لاندی ځانګړيتوبو نه لری:
  - د مالی پلټنی د لوړ پوړی ارګان او پارلمان تر مينځ د اړيکو ځانګړيتوب او پراخوالی؛
  - د ملی مالی پلټنی د ارګان، د هغه دچاړواکو او غړو او همداراز د مالی خپلواکيو کچه؛
  - پارلمان بايد د حکومت هغه چالچلندونه چی مالی پلټنی د اداری او د پارلمانی حسابونو د کمسيون له ريپوټونو ښخه وروسته سرته رسولی دی تر کتنی او کنترول لاندی ونيسی؛
- وګوری چی د ليما په اعلاميه کی بنودل شوی اصول ستاسو په ملی قوانينو کی په پام کی نيول شوی دی که نه. دغه اصول د لوړو مالی تأسيساتو د نړيوال سازمان په انترنتی پاڼه کی ميندلی شی: www.intodsai.org

د قانون پر بنسټ ولاړ مالی پلټنه، منظمه مالی پلټنه او اجرايیی مالی پلټنه

- څارنه ولری چی د مالی پلټنی ارګان دغه دری پورتنی ټکی په امنيتی مسألو کی هم په پام کی نيسی.
- ډاډ پيدا کړی چی حتی که چيری د امنيت برخی د مالی لګښتونو پلټنه له لګښت ښخه وروسته هم سرته رسول کيږی، پارلمان له لازمی تجربی ښخه کار واخلی او د نويو مالی غوښتنو په وخت هغه په پام کی ونيسی.
- د مالی پلټنی ډيری ريپوټونه د مالی پوښتنو په پلټنو پوری تړلی دی. د قانون له مخی د مالی پلټنی لپاره ګمارل شوی چاړواکی بايد د ځينو خاصو پروژو د پلټنی کارونه په تفصيل سره سرته ورسوی، يا که چيری هغه د تخصص له نظره له ستونزو سره مخامخ کيږی، د خپلواکو مشاورينو ښخه دی مرسته وغواړی.
- د قانون له مخی د مالی پلټنی لپاره ګمارل شوی چاروکی بايد د امنيتی ادارو د مالی چارو د اجراآتو په پلټنی هم لاس پوری کړی.

اوومه برخه

د امنيت په برخه کی بشری قواوې:
د تخصصتوب او د ديموکراتيکی څارنی خوندی ساتل

پنځه ويشتم فصل

د امنيت په برخه کی د ديموکراتيکو ارزښتونو د سطحی لوړول

ديموکراتيکی ښوونی او د وسلوالو ځواکونو فکری سطح بايد لوړ کړای شی تر څو پوځ وکړای شی چې په ټولنه کی په ښه توگه جذب شی او د ديموکراسی لپاره گواښ ونه گڼل شی. د نړی په مختلفو برخو تجربی ښودلی ده، که چيری پوځ په ښه توگه اداره نه شی او له ديموکراتيکو لارو کنترول نه شی او يا د ټولنی په جوړښت کی ورگډ نه کړای شی، کيدای شی چې د ديموکراسی لپاره بيلابيل گواښونه پيدا کړی:

- په غير قانونی چالچلندونو لاس پوری کول يا د کودتاگانو بندوبست کول؛
- د غيرقانونی فعاليتونو يا تجارتی کارونو سرته رسول؛
- له هغومنابعو څخه چې د ټولنی د نورو برخو لپاره ورته اړتيا ده، له حد او اندازی څخه زيات کار اخيستل؛
- له عامه شتمنيو څخه په غير معقوله توگه کار اخيستل؛
- بشری حقوق تر پښو لاندی کول (لکه لوټ ماری، غلا، له قوی څخه په غيرقانونی توگه کار اخيستل او پر نواميسو تيری).

د امنيتی اداری د کارکونکو په مينځ کی د ديموکراتيکو اخلاقو د روزنی لپاره لاری چاری

د وسلوالو ځواکونو د فکری سطحی لوړول په دی معنی ده چې د پوځ په دننه کی هغه ميکانيزمونه جوړ کړای شی چې د هغو له لاری د ديموکراتيکو ارزښتونو او د بشری حقوقو په نسبت د پوهی او هغو ته د درناوی کچه لوړه کړای شی. دغه ميکانيزمونه پر وسلوالو ځواکونو باندی د پارلمانی، دولتی او مدنی څارنی لپاره خورا اهميت لری. دغه لاندی ټکی د پوځی افرادو د ديموکراتيکو چلندونو او اخلاقو د پياوړتيا لپاره مرسته کولای شی.

د اساسی قانونی او د دولتی تأسيساتو په نسبت وفاداری

غوره واکمنی يا حکومت کونه عبارت ده له: د امنيتی ادارو په دننه کی خلکو ته د خدمت کولو ارزښتونو روزل او د قانون د واکمنی په نسبت د اخلاقی وفاداری او د اساسی قانون او د بشر د حقوقو په وړاندی درناوی. سرتيری او د ديموکراتيکی ټولنی نور ساتونکی بايد اساسی قانون او دولتی تأسيساتو په وړاندی لوړه وکړی او ژمنه ولری نه دا چې د يو سياسی رهبر په وړاندی. دغه ډول «غير فردی» وفاداری د دی ويندويی کوی چې امنيتی اداری د يو خاص حکومت په وړاندی نه بلکه د اساسی قانون او د هغه قوانينو په وړاندی چې د خلکو د استازو له خوا تصويب شوی دی ژمنه لری. پر امنيتی برخی باندی ملکی څارنی کی بايد د پوځی لوړی په اصلی ماهيت باندی په دقيقه توگه ځان پوهول او هغه ته عملی بڼه ورکول شامل وی.

په امنیتی اداره کی په ډیره ښه توګه د نظم ساتل

د دیموکراتیکی څارنی لپاره ضروری ده چی د امنیتی اداری په دننه کی د نظم د ساتلو قانونی چوکاټ په سمه توګه تعریف او مشخص شی. دا کار په لاندی ډول کیدای شی:

- د پوځی چارواکو د قانونی صلاحیتونو محدودول؛
- د عسکری د جلب او احضار د قانون طرحه او پر هغه باندی کتنه، د پوځی خدمت قانون، د پوځی مجازاتو قانون، د جینوا له معاهدو سره سم د یو قانونی چوکاټ جوړول.
- پوځی افرادو ته حق ورکول چی له غیرقانونی هدایاتو څخه سرغړونه وکړی.

په ډیرو هیوادونو کی، په داسی حال کی چی اساسی قانون د ټولو اتباعو د بنسټیزو حقوقو د ساتلو ژمنه کوی، ځینی فرعی قوانین کولای شی چی د پوځیانو لپاره دغه حقوق محدود کړی. نو له دی امله پوځیان چی د یوه دولت یونیفورم لرونکی اتباع دی هم باید له نوموړو حقوقو څخه یو شان برخه من وی. سره له دی هم په ځینو حقوقو لکه د بیان آزادی باندی محدودیت وضع شوی دی ځکه پوځیان له محرمو اسنادو سره سر او کار لری. همداراز تر کومه ځایه چی امنیتی او پوځی چمتوالی پوری اړه نیسی، د عمل اود یو سیاسی پست لپاره انتخابیدو باندی هم محدودیت لګول شوی دی. خو د نړی په ټولو دیموکراسیو کی د پوځیانو مدنی حقوق یو شان محدود شوی نه دی. د بیلګی په توګه په سکندناویی هیوادونو، آلمان او هالند کی پوځیان کولای شی چی صنفی اتحادیی ولری. په ځینو نورو دولتونوکی پوځیان یواځی کولای شی چی د ټولنو او انجمنونو په جوړښت کی ګډون وکړی او یا هغو کی شامل شی. خو په ټولو دی حالتونو کی په فرعی قوانینو کی دغه محدودیتونه بیان شوی دی او تل په مستقیمه توګه د پوځیانو اوملی امنیت ځانګړی مقام او موقف پوری اړه نیسی.

انجمنونه او اتحادیی له پو ځی استازیتوب سره

په ډیری دولتونو کی د خپلی خوښی عسکری خدمت یا جبری عسکری د ګټو د خوندی ساتنی لپاره اجازه نه شته چی پوځیان صنفی اتحادیی یا انجمنونه جوړ کړی او یا د هغو غړی وګرځی. د دی مخالفت دلیل دا دی چی له داسی اتحادیو سره کیدای شی چی په وسلوالو ځواکونو کی انضباط او نظم کمزوری شی. خو سره له دی هم د بشری حقوقو او بنسټیزو آزادیو په هکله د اروپا د منشور د ۱۱ مادی له مخی پوځی افرادو ته اجازه شوی چی په اتحادیو او انجمنونو کی غړیتوب ولری. دغه هیوداونه چی خپلو پوځیانو ته یی داسی یو حق ورکړی دی عبارت دی له اطریش، د چک جمهوریت، دنمارک، فنلند، آلمان، هنګری، آیرلند، لوکزامبورګ، هالند، ناروی، پرتګال، روسیه، سلوانیا، د سلواک جمهوریت، سویډن او سویس. په دغو هیوادونو کی د پوځی کارکونکو لپاره اتحادیی او ټولنی مختلف حقوق لری چی د هغو ټولنو خصوصیت پوری اړه لری. هغوی ټول د دفاع له وزیر سره د سلا مشوری حق لری او حتی په ځینو حالاتو کی د استخدام په برخه کی هم د بحث کولو حق لری. په هر صورت دغه انجمنونه او ټولنی د پوځیانو د ښه وضعیت د خوندی ساتنی لپاره مرسته کوی او د اړتیا په صورت کی هر پوځی څخه ملاتړ کوی، د بیلګی په توګه د پوځ او د هغه دکار ورکونی مرجع تر مینځ په حقوقی شخړو کی. اروپا د پوځی افرادو د حقوقو د خوندی ساتنی لپاره دوه ستر سازمانونه لری. لومړی یی په بروکسل کی د EUROMIL په نامه یادیږی چی د اروپایی پوځیانو له حقوقو څخه ساتنه کوی، دا فرق نه کوی چی هغوی کوم پوځی مقام لری. دوهم داسی یو سازمان چی د ECCO په نامه یادیږی او مقر یی په ستکهلم کی دی، خپله دنده یی ګرځولی ترڅو د اروپایی پوځیانو او د عسکری جلبیانو له حقوقو څخه ملاتړ وکړی.

۶۳- چوکاټ

د وسلوالو ځواکونو د مسلکی کارکونکو لپاره د ټولنو او انجمنو د درلودلو د حق په هکله د اروپا د شورا سپارښتنی

۱- پارلمانی اسامبله د پوځ وسلوالو غړو ته په عادی شرایطو کی پرته د اعتصاب کولو څخه د ټولنو د جوړولو د حق ضمانت کوی (...)
۴- په تیرو څو کلونو کی د ځینو هیوادونو پوځی نظام د مکلفیت له سیستم څخه په بشپړه توګه په حرفی یی سیستم باندی بدل شوی دی. په نتیجه کی پوځی پرسونلو څخه هغه کارکونکی جوړ شوی دی چی کاروركونکی یی د دفاع وزارت ګرځیدلی دی او په بشپړه توګه له هغو کارګری حقوقو څخه برخه من دی چی د اروپا د بشر د حقوقو او د اروپایی ټولنی په اعلامیی کی راغلی دی.
۵- د دولت د یونیفورم لرونکو اتباعو په توګه د وسلواو ځواکونو کارکونکی کولای شی چی د هغه یو انجمن یا ټولنی غړی وی یا د هغو په جوړولو کی برخه ولری چی د دیموکراتیکو اصولو په چوکاټ کی د هغوی له مسلکی حقوقو څخه دفاع کوی، البته په دی شرط چی پوځ په جنګی عملیاتو کی بوخت نه وی.
۶- پوځی پرسونل د دغه ډول حقوقو په اعمال کی د سیاسی ګوندونو د غړیتوب حق هم باید ولری.
۷- په همدی وجه اسامبله وړاندیز کوی چی د وزیرانو کمیسیون د غړو هیوادونو له حکومتونو څخه وغواړی:

- **الف:** د وسلوالو ځواکونو غړو او پوځی پرسونلو ته باید اجازه وشی چی د خپل استازیتوب لپاره خپلی صنفی اتحادیی جوړی کړی ترڅو وکړای شی چی په ځینو موضوعاتو لکه د معاشونو او استخدام شرایطو بندوبست وکړی.
- **ب:** د وسلوالو ځواکونو د غړو لپاره د صنفی اتحادیی د جوړولو په مخکی اوسنی پراته غیر ضروری محدودیتونه لیری کړی.
- **ج:** د وسلوالو ځواکونو غړو او پرسونل ته اجازه ورکړی چی د سیاسی ګوندونو غړی شی.
- **دال:** دغه حقوق د هیواد له پوځی او کورنی قوانینو سره ګډ کړی.
- **هـ :** د شکایتونو د چاراوکی د یوی اداری د جوړولو لپاره د امکاناتو لټول چی وکړای شی د پوځی پرسونل شکایتونو ته غوږ ونیسی.

۸- اسامبله د وزیرانو له کمیټی څخه غواړی چی داروپایی ټولنیز منشور د متن په هکله په ۵ ماده کی تعدیل باندی یوه کتنه په پام کی ونیسی. په دی هکله داسی ویل کیږی: «د محلی، ملی یا بین المللی سازمانونو د جوړولو لپاره د کارګرانو او د کار د خاوندانود آزادی د خوندی ساتنی لپاره د هغوی د اقتصادی او ټولنیزو ګټو په موخه او همداراز په هغو سازمانونو کی د ګډون لپاره شامل اړخونه دا منی چی ملی قانون باید په داسی بنه نه وی او یا په داسی بنه عمل ونه کړی چی آزادیو ته تاوان ورسوی. د ضمانت هغه حد او حدود چی په دی ماده کی منل شوی دی د پولیسو او د وسلوالو ځواکونو د غړو په برخه کی د قانون او مقرراتو له مخی ټاکل کیږی.

د ۲۰۰۲ کال ۱۵۷۲ سپارښتنه
د اروپا دپارلمانی شورا اسامبله، د ۲۰۰۲ کال سپتمبر ۳

په مهمو ارزښتونو او نورمونوکی د ښوونی او روزنی پراختیا

د پوځی پرسونل ښوونی او روزنی باید د یو سر ښندونکی حرفه یی وسلوال ځواک د جوړولو په موخه چی د خدمت کولو لپاره چمتو وی، سرته ورسیږی. دغه ښوونی باید په یوی خاصی سیاسی ډلی پوری اړه ونه لری او هیڅ ډول سیاسی ایدیولوژی په هغو کی دخالت ونه کړی. دغه ښوونی د دیموکراسی،

بشري او نړيوال قانون او بشري حقوقو په هکله له کورسونو څخه عبارت دی چی د نړيوالو بشري قوانينو او د بشر د نړيوالو حقوقو په هکله د ښووني د ديموکراتيکو ارزښتونو په لوړولو کی خورا اهميت لري. له نړيوالو بشري قوانينو سره د پيژندگلوی په موخه، د پارلمان غړي ښايي هغه يو کتاب وغواړي چی د پارلماني استازو لپاره د «نړيوال بشري قانون ته درناوی» تر نامه لاندی په ۱۹۹۹ کال کی د بين الپارلماني اتحاديي او سره صليب نړيوالی کميټي له خوا (لومړی کتاب) خپور شوی دی. د سره صليب نړيواله کميټه او په ملګرو ملتونو کی د بشر د حقوقو عالي کميساري هغو هيوادونو ته چی نړيوال بشري قانون او نړيوال بشري حقوقو ته د درناوی په برخه کی د خپلی توانمندی پياوړتيا غواړی، تخصصي مرسته کوی.

د سياسي ناپلويتوب او د غيرفعالي ونډی لپاره لاره اوارول

امنيتي خدمات بايد له سياسي لحاظه ناپلوی وی. په دی وجه سياسي گوندونه په عسکري قشلو کی د فعاليت اجازه نه لري. په داسی حال کی چی په ځينو هيوادونو کی وسلوال فعال ځواکونه کولای شی چی د سياسي گوندونو غړيتوب ولری، په نورو هيوادونو، بيا په خاصه توگه په پخوانيو کمونستي هيوادونو کی، پوځي پرسونل اجازه نه لری چی سياسي گوندونو کی گډون وکړی. د بيلگی په توگه په پولند کی د کورنيو چارو د وزارت کارکونکی، لکه پوليس يا د استخباراتي ادارو کارکونکی، اجازه نه لری چی په سياسي گوندونو کی غړيتوب واخلی. په ډيری هيوادونو کی پوځيان د پارلمان غړي هم نه شی کيدالای. سره له دی هم په ځينو هيوادونو، لکه آلمان او هالند کی، پوځيان کولای شی چی د سيمه ايزو ټولنو غړي وګرځی.

امنيتي خدمات د ټولنی د هنداری په توګه

په حقيقت کی د امنيتي خدماتو ټولی څوکی بايد د هيواد د ټولو اتباعو پرمخ، د جنسيتي، سياسي کړنلارو، قومي يا نژادی او مذهبي توپيرونو څخه پرته، خلاصي وی. له ټولو غوره ښځه يا نارينه په غوره موقف کی کيدای شی چی د ټاکلو معيار وګرځی. ډيری حکومتونو ميندلی ده چی امنيتي اداری په خاصه توګه پوليس او وسلوال ځواکونه بايد عملا د ټولنی هنداره وی. دغه حکومتونه ځينی خاصي پاليسي غوره کوی ترڅو د ټولنی هغه ډلی چی په امنيتي خدماتو کی ډير زيات نقش نه لری، په هغو کی د ونډی اخيستو لپاره يی وهڅوی.

د غير قانوني او ناجايزو فرمانونو په وړاندی د سر غړونو قانوني کول

د ټولو امنيتي ادارو دريځ، نظر، عمليات، همکاری، مسؤليتونه، دندی او پر هغو څارنی د قانون له مخی بدلون مومی. د امنيتي خدماتو ارگانونه له قدرت څخه بی برخی دی، مگر داچی د قانون له خوا ورکړ شوی وی. د پوځي مسألو په هکله ځيني خاص پريکړی لکه «د پوځي پرسونل چالچلند» او يا د «پوځي جزايي قانون» د فرمانونو حد او حدود چی سرتيری د هغو څخه په اطاعت مؤظف دی، ټاکی. په ډيری هيوادونو کی دغه قوانين هر پوځي قوماندان مکلفوی چی د امر په ورکولو کی قانون مراعات کړی او له دی لاری د قوماندان قدرت او صلاحيت محدود کيږی. د قانون په دوام کی راغلی دی چی پوځي افراد له غير قانوني فرمانونو او امرونو څخه دی سرغړونه وکړی؛ هيځ پوځي وګړی نه شی کولای چی خپل چالچلند هغه يو امر سره چی جرم ګڼل کيږی، توجيه کړی. سربيره پر دی پوځيان مجبوره نه دی چی له هغه يو امر څخه اطاعت وکړی چی د دوی دنده نه ده او بشري حقوقو ته درناوی تر پښنو لاندی کوی. په غير مستقيمه توګه دا مسأله د دی ويندويي کوی چی پوځيان خپله د خپلو چالچلندونو مسؤل ګڼل کيږی، حتی که چيری د خپل آمر له امر څخه اطاعت هم وی.

پوځی لوړ پوړی چارواکي باید د نورو د سرمشق ګرځیدو لپاره تشویق شي او ټولو ته ښکاره کړي چې د پوځیانو غیر دیموکراتیک یا د قانون او اخلاقو خلاف امرونه منع دي. دا مسأله په خاصه توګه د هغو وسلوالو ځواکونو په برخه کې د اهمیت وړ دی چې دیکتاتوري رژیمونو پورې اړه لري. د بیلګې په توګه دیموکراسۍ ته د ارجنتاین د بیرته ستنیدو څخه وروسته د پوځ لوړ پوړو جنرالانو اعلان وکړ چې «هدف هیڅکله وسیله توجیه کولای نه شي» او «هر هغه څوک چې غیر اخلاقي فرمانونه صادر کړي او یا هر هغه څوک چې له غیر قانوني امرونو څخه اطاعت وکړي، قانون تر پښو لاندي کوي».
له دغو ویناوو سره لوړ پوړو پوځی قومندانانو اعلان وکړ چې هر سرتیري د خپل جرم مسؤلیت خپله په غاړه لري او نه شي کولای چې ادعا وکړي چې ګواکي د خپل یو آمر له غیرقانوني امر څخه یې اطاعت کړی دی.

یوه اړونده موضوع په دې هکله له سزا ورکوني څخه د مصؤنیت مخنیوی دی، باید ډاډ لاس ته راشي چې د بشري نړیوالو قوانینو او بشري حقوقو څخه هر ډول سرغړونه د قضایي یا اجرائي صلاحیت لرونکو ارګانونو له خوا څارل کیږي او سزا ورکوله کیږي.

د امنیتي لوړ پوړو چارواکو د ټاکلو معیارونه

د امنیتي او پوځي چارو لوړ پوړي چارواکي، لکه د وسلوالو ځواکونو لوی درستیز یا د استخباراتي اداری رییس د حکومت د کابینې یا د دفاع وزیر له خوا ټاکل کیږي. په ځینو هیوادونو کې د دغو مقاماتو ټاکل د پارلمان له خوا تر بحث لاندي نیول کیږي او کله هم پریکړه پرې کیږي. که څه هم لوړ پوړي اداري چارواکي د هیواد د غیر پوځي سیاسي مشرۍ له خوا ټاکل کیږي یا پریکړه پرې کیږي، خو مسلکي معیارونه د هر یو په ټاکلو او انتخاب کې خورا اهمیت لري.

په لوړ پوړو امنیتي ادارو کې ملکي چارواکي

د غوره واکمنۍ له نظره دا خورا مهمه ده چې په امنیتي خدماتو کې، د بیلګې په توکه د وسلوالو ځواکونو په چوکاټ کې، له ملکي مامورینو څخه هم باید کار واخیستل شي. د دې کار مهم دلیل دا دی چې، اړوند وزیر د دې لپاره چې د اندول تصمیم نیوني پروسې ضمانت وکړي، باید نه یوازې د پوځ د جنرالانو له خوا بلکه د ملکي مامورینو له خوا ورته مشوری ورکړای شي.

مسلکي اخلاقي چلند

د مسلکي کار اخلاق په عمل، پالیسیو او مقرراتو پورې تړلي دي. پوځیان باید له دولتي ارګانونو او اساسي قانون سره د زړه له کومې همکاري ولري او خلکو ته دې خدمت وکړي. خپلې دندې په ښه او اغیزمنه توګه سرته ورسوي او له خپل قدرت څخه ناوړه ګټه وانخلي او یا د خلکو له بودجې څخه ناوړه کار وانخلي. دا مسأله خورا اهمیت لري چې اخلاقي مسلکي چلند په خپله خوښه او د زړه له کومې وي، نه داچې په زور پر چا وتپل شي. د زړه له کومې اخلاقي مسلکي چلند دی ته وایی چې پوځیان اساسي قانون او ملي بنسټونو ته وفادار وي، ځکه هغوی له دې سره داسې ښکاره کوي چې د خپلې ټولنې ملي ارزښتونه په بشپړه توګه درک کړي دي.

ډیری هیوادونو ځینې قوانین وضع کړي دي چې دپوځیانو چلند تنظیموي. د آلمان د وسلوالو ځواکونو مسلکي اخلاق په ۶۴ چوکاټ کې ښودل شوي دي.

۶۴- چوکاټ

د آلمان په وسلوالو ځواکونو کې د مشرۍ او مدني روزنې مسأله

«(...) له دوهمې نړیوالې جګړې څخه وروسته د آلمان د فدرال پوځ د جوړولو په بحث کې د داخلي مشرۍ طرحه (یعنې اخلاقي مشرۍ او مدني روزنه) د وسلوالو ځواکونو د اصلاح لپاره د پخواني پوځي دود څخه د واټن نیولو سره، یوه لاره وګڼله شوه. دغه لاره د ټولو له خوا ومنله شوه چې د داخلي مشرۍ اصول د آلمان د فدرال پوځ د داخلي جوړښت لپاره له یوې خوا او په دولت او ټولنه کې د هغه د ګډیدو لپاره له بلې خوا لومړنی لارښوونې برابروې.
(...) داخلي مشرۍ هڅه کوي چې له یوې خوا د دولت د اتباعو په توګه د پوځي پرسونل د حقوقو او آزادیو او له بلې خوا د هغوی د پوځي دندو ترمینځ کش کړېپ تر کومه ځایه چې امکان لري کم کړي.
د لوړ پوړو پوځیانو د مشرتابه چلند باید د بشري کرامت او پت ته له درناوی سره جوخت وي، هغه څه چې زمونږ د اساسي قانون بنسټ جوړوي (...).
(...) په بهر کې زمونږ هدف له دولت او د یوې مؤسسې په توګه د آلمان دفدرال پوځ او د دولت د اتباعو په توګه له ټولو پوځي وګړو سره د پیوستون ټینګول دی. (...) هدف دا هم دی چې هغه اندیښنې له مینځه یوړلې شي چې د فدرال آلمان پوځ «دولت د دولت په دننه کې» د یو ارګان په توګه سر راپورته کړي، دا هغه یو خطر دی چې ذاتا ټولو وسلوالو پوځونو سره تړلی دی.

د داخلي مشرۍ هدفونه په لاندې ډول بیان شوي دي:

- د سیاسي اصولو او د آلمان د ملي پوځ د قانون اوهمداراز د هغه پوځ د هدف او د ماموریت د معنی په هکله د پوځي پرسونل بشپړ خبرتیا؛
- له دولت او ټولنې سره د آلمان د فدرال پوځ او د پوځي پرسونل وحدت او د هغه د ماموریت په هکله عمومي پوهیدنه؛
- په پوځي پرسونل کې له دندو او مسؤلیتونو سره د مینې زیاتول او په وسلوال پوځ کې د انضباط او یووالي ساتل؛

له دې څخه ډاډ من کیدل چې د وسلوالو ځواکونو جوړښت انساني کرامت او قانوني امرونو ته د درناوی پربنسټ ولاړ دی او د وسلوالو ځواکونو ماموریت په اغیزمنه توګه سرته رسول کیږي.
په ورځنی پوځي ژوند کې د داخلي مشرتابه ځانګړتوب او ربښتیني هدفونه په یو لړ قوانیونو، فرمانونو او پوځي مقرراتو کې بیان شوي دي (...).

سرچینه: د آلمان د فدرال پارلمان انترنتي پاڼه www.bundestag.de

په نړیواله سطح کې تر اوسه پورې دوه ډوله مقررات جوړ شوي دي چې د پوځیانو مسلکي اخلاقي چلند لپاره یو قانوني چوکاټ ورکوي. د ملګرو ملتونو عمومي اسامبلې په ۱۹۷۹ کال کې د پولیسي چاراوکو لپاره د مسلکي اخلاقي چلند مقررات په تصویب ورسول: (۶۵- چوکاټ دې وکتل شي.) دغه مقررات عمومي ځانګړیتوب لري چې نه یواځې د دولت د یونیفورم لرونکو بلکه په پولیسي ارګان کې د ټولو کارکونو لپاره د تطبیق وړ دي.

۶۵ـ چوکاټ

د پولیسی چارواکو لپاره د مسلکی اخلاقی چلند مقررات

دغه مقررات د ملګرو ملتونو د ۱۹۷۹ کال د دسمبر په ۱۷ د ۱۶۹/۳۴ پریکړې سره په تصویب رسیدلی دی:

لومړی ماده ـ د پولیسی چارو کارکونکی باید هغه دنده چی د قانون له خوا ورته سپارله شوی ده په هر وخت کی تولنی ته د خدمت او د غیر قانونی عملونو په وړاندی د خلکو د ساتنی په موخه د زړه له کومی له بشپړ احساس سره سرته ورسوی.

دوهمه ماده ـ د پولیسی چارو کارکونکی د خپلو دندو په ترسره کولو کی بشری کرامت ته درناوی کوی او له هغه څخه ساتنه کوی او همداراز بشری حقوق د ټولو خلکو په اړه خوندی ساتی او هغو ته خپله هم درناوی کوی.

دریمه ماده ـ د پولیسی چارو کارکونکی کولای شی چی له قوی څخه یوائی او یوائی د سختی اړتیا په وخت کی تر کومه ځایه چی قانون ورته اجازه کړی ده، کار واخلی.

څلورمه ماده ـ هغه موضوعات چی په حقیقت کی باید پټ او محرم پاتی شی اود پولیسی چارواکو په اختیار کی کیښودل شی، باید د هغو محرم توب خوندی وساتل شی، مګر دا چی د دندی د ترسره کولو او د قضا او عدالت غوښتنه وی چی هغه بربنډ کړی.

پنځمه ماده ـ د پولیسی چارو هیڅ یو کار کونکی حق نه لری چی له زور زیاتیو، د ربړلونی لپاره له لمسونی او یا له هغی او یا نورو غیر انسانی چلندونو یا سپکاوی څخه کار واخلی. همدا راز د پولیسی چارو هیڅ یو کار کونکی حق نه لری چی له ربړونی یا غیر انسانی چلندونو لپاره د خپل لوړ پوړی آمر په امر یا د اضطراری حالتونو لکه جګړی، د جګړی ګواښ، یا ملی امنیت ته د ګواښ، یا کورنی سیاسی نا امنیو په پلمه توجیه کړی.

شپږمه ماده ـ د پولیسی چارو کار کونکی باید د بندیانو انسانی حقوق په بشپړه توګه خوندی وساتی، په خاصه توګه چی د هغوی روغتیایی وضعیت پوری اړه نیسی، په دی برخه کی دوی باید سمدلاسه په عمل لاس پوری کړی.

اوومه ماده ـ د پولیسی چارو کار کونکی باید هیڅ ډول غیر اخلاقی عمل سرته ونه رسوی. همداراز د داسی اعمالو پر ضد په پوره قوت سره مقابله وکړی.

اتمه ماده ـ د پولیسی چارو کارکونکی مکلف دی چی قانون او دهغو بیان شوی مقرراتو ته درناوی ولری. همداراز د خپل بشپړ قوت څخه په کار اخیستلو سره له قانون څخه د سرغړونو مخه ونیسی. کله چی هغوی فکر وکړی چی قانون څخه سرغړونی شوی دی او یا تری سرغړونه کیږی، باید لوړ پوړو چارواکو او د اړتیا په صورت کی، اړوندو مقاماتو او یا ارګانونو ته چی د پلټنی او غور صلاحیت لری، خبر ورکړی.

یادونه: د نومول شویو مادو هر یوه یی له یو لړ تفسیرونو او تبصرو سره جوخته ده چی دلته تشریح شوی نه دی. د زیاتی مطالعی لپاره دغه انترنتی پاڼه دی وکتله شی: www.un.org

د پوځی ـ سیاسی مسلکی اخلاقی چلند په هکله دوهم نړیوال مقررات د اروپا د امنیت او همکاری د سازمان OSCS مقررات دی (۶۶ چوکاټ دی وکتل شی). دغه مقررات د ټولو امنیتی ارګانونو د کارکونکو او غړو لپاره د پاملرنی وړ دی او د پوځی وسلوالو ځواکونو لپاره لارښوونی وړاندی کوی. دغه مقررات وایی چی پوځیان باید له قانونیت، دیموکراسی، ناپلویتوب، بشری حقوقو ته له درناوی او همداراز له ټولو نړیوالو قوانینو څخه پیروی وکړی او همداراز څرګندوی چی هر پوځی له بشری حقوقو څخه د سرغړونی په صورت کی د خپل عمل ځواب ورکونکی ګڼل کیږی. سربیره پر دی هغه مسألی چی معمولا د دولت د کورنیو چارو د قضاوت په حدودو کی راځی، هغه هم تر څارنی لاندی نیسی. په دی ډول دغه مقررات د دولتی قدرت په ساحه کی د یو مهم محدودیت ښکارندوی دی چی تر هغه وخت پوری د نه لاس وهنی وړ ګڼل کیده. له هغه وخت څخه ځینو هیوادونو د OSCS دغه مقررات په ۱۹۹۴ کال کی لاس لیک کړل، د خپلو ځواکونو د جلب او احضار، پوځی روزنی او امر ورکونی لپاره ځینی معیارونه ټاکلی دی. په دغو مقرراتو کی یو ټکی په خاصه توګه د پاملرنی وړ دی، هغه دا چی د وسلوالو ځواکونو د حرفه یی کول لړی باید د هغو ځواکونو د دیموکراتیک کنترول له اصل سره جوخت وی.

۶۶ـ چوکاټ

د امنیت د سیاسی – پوځی اړخونو لپاره د اروپا د امنیت او همکاری د سازمان د مسلکی چلند مقررات (۱۹۹۴)

- **د استخباراتی او اطلاعاتی خدماتو، نیمه پوځی جزو تامونو او پولیسی ځواک په شمول د ټولنی امنیتی برخی د ځواکونو لپاره یوه عمومی طرحه.** دغه مقررات د دولتونو په دی مکلفیت ټینګار کوی چی هغوی دغه ځواکونه د قانونی صلاحیت څخه د برخه منو دیموکراتو چارواکو له خوا په منظمه توګه تر دیموکراتیک اغیزمن کنترول لاندی ونیسی (۲۰ او ۲۱ پاراګرافونه)؛
- **د دفاعی بودجی پارلمانی تصویب او د پوځی لګښتونو د محدودولو لپاره غوښتنه.** شفافیت او د وسلوالو ځواکونو اړوند معلوماتو ته د عامو خلکو لاس رسیدنه (۲۲ پارګراف)؛
- **د وسلوالو ځواکونو ناپلویتوب** (۲۳ پاراګراف)؛
- **د وسلوالو ځواکونو غړی کیدای شی چی په انفرادی توګه د انسانی نړیوالو حقوقو د سرغړونی لپاره مسؤل وګڼل شی** (۳۱ پاراګراف)؛
- **وسلوال ځواکونه د سولی او جګړی په وخت کی له نړیوالو قوانینوسره سم تر امر لاندی دی او کولای شی، بشری قواووی استخدام کړی او هغوی ته روزنه ورکړی او یا هغوی مجهز کړی** (۳۴ پاراګراف).
- **د کورنی امنیت په برخه کی د ماموریتونو د عملی کولو لپاره له قوی څخه کار اخیستل باید له تناسب څخه برخمن وی.** وسلوال ځواکونه باید، تر کومه ځایه چی امکان ولری، د ولسی وګړو او د هغو د شتمنیو د تاوانی کیدو مخه ونیسی (۳۶ پاراګراف).
- **د وسلوالو ځواکونو عملیات باید د وګړو د سوله ایز او قانونی حقوقو پلی کیدل محدود نه کړی.** همدا راز دا عملیات باید د اتباعو ملی، دینی، کلتوری، ژبنی یا قومی هویت لوټ نه کړی (پارګراف ۳۷).

سرچینه: د OSCE د مسلکی چلند مقررات، ۷ او ۸ برخی. همدا راز د OSCE انترنتی پاڼه وګوری.
http//www.osce.org/docs/english/1990-1999/summits/buda94e.htm#Anchor_COD_65130

پوځي محاکمه

له پوځي دسپلين څخه کار اخيستل يا د پوځي دسپلين لپاره اړتيا د يو لړ شرايطو پر بنسټ ولاړ دي چې د پوځي ماموريت له يو ځانګړي ډول څخه سر چينه اخلي. د جنايي چلند په پام کې نيوني سره د ملکي خلکو په پرتله د وسلوال پوځ غړي بل ډول نظر لري. يو ملکي کارکونکي، که چيرې د يوې دندې په ترسره کولو کې ناغيرې وکړي يا په کې پاتې راشي، تر جنايي تعقيب لاندې نه شي نيول کيداى. د کار ځښتن کولاى شي يواځې هغه له کاره څخه وباسي. همدا راز کولاى شي چې هغه د يو کارکونکي لپاره د تقدير نامې يا د کارې تصديق له ليکلو څخه مخ واړوي. خو هغه په هيڅ صورت سره د کارکونکي پر خلاف په يوه جنايي محکمه کې دعوا نه شي کولاى. خو د وسلوال ځواکونو غړي که چيرې په سپارل شوي دندې کې ناغيرې وکړي يا په هغې کې پاتې راشي، مجرم ګڼل کيداى شي. د هغه دغه ډول چلند نه يواځې له امر څخه سرغړونه ده، بلکه کيداى شي چې د نورو پوځيانو ژوند هم له خطر سره مخامخ کړي. د پوځي چلندونو نورې بيلګې چې په ملکي ساحه کې تر جنايي جرم لاندې ښايي و نه څارل شي، عبارت دي له پوځي خدمت لپاره جعلي نوم ليکنه، له خدمت څخه تيښته، پرته له اجازې څخه غير حاضرې، د لوړ پوړي صاحبمنصب په وړاندې بې احترامي، بغاوت، له دښمن سره مرسته او د وظيفې په وخت کې بيديدل.

دا ډول جرمونه دا پوښتنه رامينځ ته کوي چې کومې يو د هغو څخه ملکي او کوم يو يې پوځي محکمې پورې اړه نيسي. په عمومي توګه پوځي محکمې ته په ډيرو کمو حالاتو کې اړتيا پيدا کيږي. خو ملکي محکمو ته ډيرې نوموړې جرمونه راجع کيږي. پوځي محکمه د هغو مسألو لپاره دايريږي چې په هغو کې يو پوځي خطا شوې وي. سر بيره پر دې پوځي محکمه هغه وخت هم د يو جرم د فيصلې لپاره دايريږي چې پوځي جزايي قوانين ډير لږ ملکي جزايي قوانينو سره تداخل ولري.

د يادونې وړ ده چې په ډيرې هيوادونو کې پوځي محکمې د قضايي ارګان يو برخه نه ده، بلکه د وسلوال پوځ اداري محکمې د اجراييه قوې يوه برخه ده. دا په دې معنى چې پوځي قاضي ډيرې وخت د اساسي قانوني له پريکړې او غوښتنې سره سم د قاضي په توګه نه نومول کيږي. سره له دې هم بايد دا خبره په پام کې ونيسو چې په ټولو دې حالاتو کې پوځي محکمې د قضاييه قوې تر څارنې لاندې وي. په ډيرو هيوادونو کې دا کار د مدني استيناف محکمو د جوړولو له لارې د پوځي قضا لپاره د استيناف د پړاو په توګه سرته رسول کيږي.

هغه څه چې تاسې د پارلمان د استازې په توګه سرته رسولاى شې

ډاډ پيدا کړې چې:
۱- پوځي پرسونل د اساسي قانون، مقرراتو او د دولتي مؤسساتو په وړاندې لوړه کوي نه د افرادو په وړاندې.
۲- د مدني او بشري قوانينو لپاره په مهمو ارزښتونو او د ديموکراسي په معيارونو کې روزنه د هر پوځي روزنې بنسټيز حيثيت لري.
۳- د پوځ غړې د پارلمان استازې نه شي کيداى.
۴- د نويو پوځي عسکرو او صاحبمنصبانو ټاکل د هغوى د حرفه يي معيارونو له مخې سرته رسول کيږي.
۵- له ناوړه او غير قانوني امرونو څخه د پوځيانو د سرغړونې عمل قانوني ګڼل شوى دى.
۶- په خپله خوښه له پوځي مسلکي اخلاقو څخه اطاعت کول د مناسب چلند له مقرراتو څخه يې ملاتړ کيږي.
۷- د پوځي محاکمو له لارې د قضاياو د فيصلې امکان محدود کړې او سر بيره پر دې د پوځي

محکمی د فیصلی په خلاف په مدنی محکمو کی د استیناف لپاره لاره پرانیستی وساتی.
۸ـ امنیتی اداری په قانون او په عمل کی د دولت د هری واکمنی برخی په وړاندی مسؤل ګڼل کیږی (د دی برخی لمړیو عناوینو ته کتنه وکړی: د پوځی غړو انفرادی مسؤلیت). داډ لاس ته راوړی چی په امنیتی ادارو کی د ځواب ورکونی لپاره ځینی میکانیزمونه په پام کی نیول شوی، په قانون کی وړاندوینی شوی او د خلکو د شکایتونو لپاره لار پرانیستی پاتی وی؛ همداراز د هغو کسانو لپاره چی مجرم ګڼل شوی، سزا ورکونه باید تر کنترول لاندی ونیوله شی چی ایا هغه اغیزمنه ده او که نه. سر بیره پر دی داډ لاس ته راوړی چی پارلمان په مسألو کی د خپلواکی پلټنی په لټه کی دی او مشکوک او مظنون افراد محکمی ته کش کوی.

د پوځیانو مدنی حقوق

- د قانون له لاری د پوځیانو مدنی حقوق محدود کړی ترڅو داډ پیدا کړی چی هغوی د خدمت لپاره چمتو دی او له سیاسی لحاظه ناپلوی دی.
- په پام کی ولری چی په مدنی حقوقو کی هر ډول کموالی باید په مستقیمه توګه د امنیتی ادارو له چلند او دندو سره تړاو ولری، د بیلګی په توګه: په ټولنه کی د قدرت انحصار.
- د مدنی حقوقو په برخه کی د محدودیتونو منل باید له مناسبو لارو چارو د نارضایتی جبران وکړی.

اطاعت

- د قانون له لاری دا مسأله یقینی کړی چی د عسکرو په شمول پوځی افراد حق لری تر څو له هغو غیر قانونی او یا اخلاقی ضد امرونو څخه سرغړونه وکړی چی نړیوال بشری حقوق او قوانین تر پښو لاندی کوی.
- داډ لاس ته راوړی چی دغه دنده د امنیتی ادارو د انضباطی میکانیزم له لاری پلی کیږی.

ناوړه استفاده او اختلاس

- که چیری زورزیاتی او افتضاحی قضیی، لکه په امنیتی ادارو کی اداری فساد، اختلاس او داسی نورپیښ شی، سمدلاسه په عمل لاس پوری کړی.
- داډ لاس ته راوړی چی پلټنی په بنسټیزه توګه سرته رسول کیږی او که چیری لازم وی د صلایحت لرونکو مقاماتو له خوا دی سزاوی وټاکلی شی او پرته له ځنډ څخه دی عملی شی.
- هغه پریکړی چی پوځی ارګانونه او د امنیتی ادارو پرسونل له یوی دوهمی حرفی یا دوهم کار له مشغولتیا څخه منع کوی، د عمل په ډګر کی پلی کړی.

شپږویشتم فصل

د امنیت په برخه کی د پرسونل منجمنت

د پوځ په خدمت کی پاتی کیدل هغه یوه دنده ده چی خپل ځانګړی خصوصیتونه لری، لکه ځانی خطرونه، په پر له پسی توګه د وظیفی د ځای بدلیدل، ډیری وخت لیری له کورنی څخه او داسی نور. پارلمانونه باید پوه شی چی پوځ ته کار کول یوه ساده مشغولیتا نه ده. د استعداد لرونکو قوتونو جذبول، د کارکونکو انتخاب، د معاشونو ورکول او د کار څخه د تقدیر په توکه بخشش ورکول د غوره تشکیلاتی منجمنت مهم ټکی دی چی د مسلکی امنیتی ادارو په جوړولو کی چی له دیموکراتیکو اصولو څخه اطاعت وکړی او قانون او د خلکو د واکمنی اصل ته درناوی ولری، مهم نقش لری.

همدارازپارلمانونه باید د مسلکی امنیتی خدماتو په جوړولو او ساتنی باندی څارنه ولری. هغوی باید ډاډمن شی چی د تشکیلاتی منجمنت طرحی د عمل په ډګر کی پیاده کیږی چی دا امر د مسلکی او دیموکراتیک پرسونل د رامنیځ ته کیدو سبب ګرځی. هغوی باید ډاډ لاس ته راوړی چی حکومت د کار د څښتن په توګه د پوځیانو په وړاندی د معاش ورکولو، د کار د شرایطو، استخدام، د تقاعد د حقوقو او داسی نورو مسألو کی له انصاف څخه کار اخلی.

۶۷- چوکاټ

د پرسونل یا تشکیلاتو منجمنت: هغه څه چی پارلمان باید ورته پاملرنه ولری

پارلمانونه باید له دغو لاندو ټکو چی د امنیتی ادارو د تشکیلاتی منجمنت په هکله د حکومت وړاندیزونو پوری اړه لری، خبرتیا پیدا کړی:

عمومی سیاست پوری تړلی مسألی

- آیا له پارلمان څخه غوښتل کیږی چی د امنیتی ادارو د تشکیلاتی منجمنت د پالیسیو، لکه د کلنی بودجی وړاندیز یا ځانګړی سند پریکړه وکړی؟
- آیا د تشکیلاتی منجمت پالیسی اود پوځی ځواک جوړښت د بودجی او د عامه اقتصاد له نظره د ځغملو او پلی کیدو وړ دی؟

توانمندی او عمومی شرایط

- آیا پارلمان د وسلوالو ځواکونو، پولیسیو یا استخباراتی ادارو لپاره د پوځی افرادو شمیر ټاکی؟
- آیا پارلمان د پوځی افرادو د معاشونو په هکله د رتبی او درجی پر بنسټ تصمیم نیسی؟
- آیا د تشکیلاتی مشرتابه پالیسی د عامو خلکو په نظر له شفافیت څخه برخه منه ده؟
- آیا د امنیتی ادارو په اصلاحی پالیسیو کی له کار څخه د کارکونکو د رخصتولو ټولنیزو پایلو ته پاملرنه لری که نه؟

استخدام او انتخاب

- آیا ټول پوستونه د ښځو په شمول د هر تبعه لپاره پرانیستی دی؟ که چیری وی، آیا دا په قانون

کې ذکر شوی دی؟

- آيا په امنيتي ادارو کې استخدام د پرانيستی سيستم او که د تړلی سيستم پر بنسټ ولاړ دی؟ څرنګه چې په يو تړلی سيستم کې د ټولنې يوازې خاص افراد کولای شي چې د کار کولو غوښتنه وکړي.
- آيا مسلکی معيارونه د افرادو په ټاکلو کې په پام کې نيول کيږي؟
- آيا په امنيتي خدماتو کې خالی بستونه زيات دی؟
- آيا وروسته له لومړنی ټاکنو څخه د هغو کسانو شمير چې له کار کولو څخه ډډه کړې ده، زيات دی؟

د بستونو ډکول

- آيا هغه يو مهم اصل چې پوځی افراد د خپل لياقت او استعداد له مخې بايد استخدام شي او ترفيع وکړي، په عمل کې پلي کيږي؟
- آيا په منظمه توګه مسلکی ارزونی سرته رسول کيږي؟
- ايا د ارزونی او قضاوت سيستم شفاف، ناپلوی او منصفانه دی؟
- آيا په امنيتي اداره کې خدمت کول د مسلکی پرمختګ لپاره په زړه پوری او تشويق کونکی امکانات برابروی؟
- آيا پوځی افراد له نورو عايد لرونکو کارونو څخه منع کيږي؟
- آيا د امر خاوندان د عمل په ساحه کې له کافی تجربی څخه برخه من دی او دهيواد څخه بهر د سولې په ماموريتونو کې يې خدمت کړی دی؟
- آيا د لوړ پوړو افرادو په ټاکلو کی، لکه لوی درستيز، د دفاع وزير يا اړوند نور وزيران له پارلمان او يا اړوند کمسيونونو سره سلا مشوره کوی؟

د معاش ورکړه

- آيا په امنيتي برخو کې معاشونه د نورو کارونو له معاشونو سره د پرتله کيدو وړ دی تر څو امنيتي اداری وکړای شي د کار په بازار کې له نورو خصوصی شرکتونو سره سيالی وکړي؟
- آيا د افرادو معاشونه په خپل وخت کې ورته ورکول کيږي؟
- آيا پوځی افرادو ته د خپل استعداد او لياقت په خاطر انعام ورکول کيږي؟
- آيا د پوځی افرادو رښتينی چالچلند د هغوی پر معاشونو اغيزه لری؟
- آيا د معاش د ورکړی سيستم هغو کسانو ته چې معاش ورکول کيږی او نورو عامو خلکو ته شفافيت لری؟
- د تقاعدی معاش د سيستم په هکله څه اندينښنی موجودی دی؟
- آيا د خدمت په حال کې د پوځی افرادو معاش او نورو حقوقو په پرتله د تقاعدی معاش د رضايت وړ دی که نه، کله چې دغه افراد تقاعد شي څه ډول حقوق لری او يا کوم حقوق له لاسه ورکوی؟

هغه څه چې تاسې د پارلمان د استازي په توګه سرته رسولای شي

د امنيتي برخې د کار کونکو دندې او د هغوی شمير

- ډاډ لاس ته راوړی چې د امنيتي ځواکونو تشکيلات او د هغوی دندې د دولت له ملي اقتصادي سرچينو سره همغږې ولرې.

د امنيتي اداری د کار کونکو معاش

- ډاډ لاس ته راوړی چې د وسلوالو ځواکونو د غړو معاشونه کافي وي، او په عين وخت کې د کار په بازار کې سيالي وکړي او د ژوند اړتياوي پوره کړای شي.
- ډاډ لاس ته راوړی چې معاشونه په منظم ډول او په خپل وخت ورکول کيږي.
- پام وکړی چې که چيری معاشونه کافي نه وي، په امنيتي ادارو کې کار کول په زړه پوری نه ګرځي او ځوان استعدادونه زړه نه ښه کوي چې په هغو ادارو کې کار وکړي.
- په پام کې ولری چې د معاش نه بسيا او په غير منظمه توګه د معاشونو ورکړه ښايي اداري فساد او بډو اخيستلو او زور زياتيو ته لاره اواره کړي.
- د وسلوالو ځواکونو د غړو او د هغو د لوړ پوړو آمرينو مالي ګټې او امتيازات بايد د زياتو شخصي علاقمنديو لامل ونه ګرځي او نه امنيتي اداري دې ته وهڅوي چې خپل سياسي نفوذ پراخ کړي. هغوی بايد له عامو معلوماتو څخه برخه منه وي د هغو مالي امتيازات او معاشونه د دولت له نورو کارکونکو سره انډول ولري. هغوی ته ورکړ شوی امتيازات بايد له ځانګړو شرايطو او د عملياتو په ساحو کې له احتمالي خطرونو سره جوړښت ولري.
- ډاډ من شي چې د تقاعد نظام د رضايت وړ دی.

اوويشتم فصل

د عسکرۍ مکلفيت او د هغه په وړاندې وجداني اعتراض

تقريبا د ټولو هيوادونو اساسي قانون يوه ماده په دې مضمون لري چې له دولت څخه دفاع د هر تبعه دنده او اخلاقي مسؤليت دی. په ځينو هيوادونو کې دغه دنده د قانون له مخې د عسکرۍ جبري خدمت په کولو سره سرته رسول کيږي، څرنګه چې د يو هيواد هر تبعه بايد په هر وخت او زمان کې چې حکومت لازم وګڼي په وسلوالو ځواکونو کې د خدمت لپاره چمتو وي. د عسکرۍ خدمت په موخه د اتباعو (ډيرې وخت نارينه) دنده په اساسي قانون کې څرګنده شوې ده او تل د قانون له مخې په لاندې ډول تنظيم کيږي:

- هغه څوک چې د عسکرۍ د خدمت کولو د شرايطو وړ پيژندل کيږي
- د عسکرۍ د خدمت موده
- د عسکرۍ د خدمت شاته اچول/ له خدمت څخه معافيت
- د جلب او احضار لارې چارې
- هغو کسانو ته سزا ورکول چې د عسکرۍ له خدمت کولو څخه ډډه کوي
- د عسکرۍ د خدمت له ټولو څخه ټيټ او لوړ عمر

سر بيره پر دې، په ډيرو قوانينو کې د وسلې د ليرډولو څخه د ډډه کولو حق منل شوی دی؛ يعنې سړی حق لري چې د عسکرۍ له خدمت څخه هم ډډه وکړي او يا يې پر ځای يو بل عامه خدمت سرته ورسوي.

د عسکرۍ د مکلفيت ګټه او هدف

په ډيرو هيوادونو کې تراوسه پورې د عسکرۍ خدمت جبري دی. يو مهم دليل دا دی چې دغه هيوادونه د عسکرۍ خدمت ته د ديموکراسۍ او د ملي فرهنګ د يو ارزښت لرونکي فکتور په توګه نظر کوي. سره له دې هم په ټوله نړۍ کې د عسکرۍ خدمت له يو شخړايز بحث سره مخامخ دی. په دغه بحث کې د وسلوالو نښتو د بدل شوې خصوصيت ته په پام کې نيونې سره، د عسکرۍ د خدمت هدف او ګټه تر پوښتنې لاندې نيوله شوې ده. څو هيوادونو د عسکرۍ د جبري خدمت نظام ته شا اړولې او يا په دې نژدې وخت کې له هغه څخه لاس اخلي. حتی فرانسې چې په نوې عصر کې د عسکرۍ د مکلفيت نوښت يې کړی ؤ، په ۲۰۰۱ کال يې جبري خدمت لغوه کړ.

<table><tr><td>

۶۸- چوکاټ

عسکري خدمت په ټوله نړۍ کې

د عسکرۍ د خدمت شرايط: په ډيرو هيوادونو کې د عسکرۍ د خدمت د پيل سن ۱۸ کلنې دی، په ځينو نورو کې په ۱۶، ۱۷، ۱۹ او يا په ۲۰ کلنۍ عسکري خدمت ته غوښتل کيږي. نن يو شمير هيوادونو د خپل پوځي نظام دروازه د ښځو په مخ هم پرانيستې ده.
د خدمت موده: دغه خدمت د ۶ مياشتو څخه تر ۳ کلونو پورې اوږديږي.

</td></tr></table>

وجدانی اعتراض او د عسکری بدیل خدمت: د نړی تقریبا نیمایی هیوادونه د عسکری د خدمت په وړاندی اعتراض منی او د بدیل خدمت غوښتنه کوی.
په ډیرو هیوادونو کی د عسکری له خدمت څخه د سرغړونی سزا حبس دی.

سرچینه: د کمیسیون د پریکړی څخه وروسته د ملګرو ملتونو د عمومی منشی رپوټ
UNCHR, 1997.E/CN.4/1997/99,83/1995

د عسکری د مکلفیت مثبت او منفی اړخونه

کله چی پارلمانی استازی د عسکری د مکلفیت مثبت او منفی اړخونه تر ارزونی او تحلیل لاندی نیسی، ښایی وغواړی چی دغه لاندی حالتونه په پام کی ونیسی:

ولی د عسکری مکلفیت باید وساتل شی؟

د عسکری له مکلفیت سره موافق نظرونه په لاندی ډول دی:

- د عسکری مکلفیت ډیری وخت د دیموکراسی له فکر سره جوخت دی، ځکه دغه مکلفیت قانونی دی او د هر وګړی (ډیری نارینه) اخلاقی مسؤلیت دی. دا چی د یو دولت ټول اتباع په یوډول شرایطو کی قرار لری، د نژادی، دینی او طبقاتی توپیرونو ته نه پاملرنی سره د عسکری خدمت باندی مکلف دی. په ځینو هیوادونو کی د جنسیت توپیر هم په پام کی نه نیول کیږی، یعنی ښځی هم دغه خدمت ته مکلف ګڼل کیږی.
- جلبی عسکر په حقیقت کی د دولت یونیفورم لرونکی اتباع دی، دغه شته والی سره له دی څخه مخنیوی کیږی چی وسلوال ځواکونه دولت د دولت دننی په توګه رامینځ ته شی. په دی ډول د عسکری مکلفیت کیدای شی چی د ټولنی او د وسلوالو ځواکونو تر مینځ دیموکراتیکه اړیکه وګڼله شی.
- په ټولیزه توګه د عسکری مکلفیت نظام د خپل خوښی پوځی نظام په پرته ارزانه دی. ځکه د جبری خدمت د نظام معاش د خپل خوښی د خدمت په پرتله ټیټ دی.

د عسکری مکلفیت د ټولنی د مختلفو پرګنو خلک سره نژدی کوی. هغوی وسلوال پوځ ته ځان سره مختلفی حرفی او کسبونه په اقتصادی، تخنیکی او د کرهنی په برخو کی راوړی. وسلوال پوځ کولای شی چی له دا ډول کسبونو او حرفو څخه په ښه توګه کارواخلی. د بیلګی په توکه، کله چی وسلوال پوځ په بهر کی د سولی ماموریت لپاره ګمارل کیږی، کولای شی چی د هغه حرفوی او کسبی عسکر له جګړی څخه وروسته په دوره کی د بیارغاونی په پروګرامونو کی ونډه واخلی.

ولی د عسکری مکلفیت یا اجباری خدمت لغوه شی؟

په نړی کی د عسکری د مکلفیت په هکله زمونږ څیړنی ښیی چی دغه لاندی دلایل د جبری عسکری د خدمت د پای ته رسیدو لپاره مهم ګڼل شوی دی:

- په تیرو ۲۵ کلونوکی په خاصه توګه د سړی جګړی له پای څخه وروسته د دیرو هیوادوونو پوځ کوچنی کړای شوی دی او دا د دی لامل شوی چی پوځ ته لږ شمیرل کسان جلب او احضار شی (دا په خپل ذات کی کله کله د عسکری د مکلفیت په پیټی کی د نابرابری له امله د خلکو د ناخوښیی سبب ګرځی). اروپایی او د اقیانوس هغه خوا هیوادونو په خاصه توګه د خپلو پوځیانو شمیر لږ کړی دی. داسی ښکاری چی د سړی جګړی له پای ته رسیدو څخه وروسته

افریقایي او آسیایي هیوادنو د خپلو پوځونو د کوچنی کولو لپاره د سولې له چانسونو څخه ډیره زیاته استفاده نه کوي.

- داسي ښکاري چي وسلوال پوځ ورځ په ورځ مسلکی کیږي او له مختلفو تکنولوژیو سره پیژندګلوي پیدا کوي او هغوی پوري تړل کیږي. ډیري وخت مخکی له دې چي سرتیري وکړای شي چي د وسلو له پرمختللو او پیچلوسیستمونو څخه استفاده وکړی، هغوی د یوی اوږدې مودې تعلیم ته اړتیا لري. دا چي جلبي یا مکلفیتي عسکر په عادي توګه په وسلوال پوځ کي ډیر نه پاتي کیږي چي له دا ډول سیستمونو سره پیژندګلوي پیدا کړي، نو ډیر پوځونه غواړي چي په حرفوی یا د خپلي خوښي اردو باندي تکیه وکړي.
- د سولي ماموریتونه نه یواځې د پوځي لومړنیو مهارتنو د درلودلو، بلکه د ځینو نورو، لکه د خبرو اترو سرته رسولو لپاره هم غوښتنه کوي. د ډیري سرتیرو د عسکري مکلفیت د خدمت دوره ډیره لنډه ده. هغوی نه شي کولای هغه لازم مهارتونه او تعلیم زده کړي چي جګړه ځپلو ټولنو کي د سولي د ماموریتونو لپاره پکار دي.
- په ځینو هیوادونو کي اساسي قانون د جلبي عسکرو څخه کار اخیستل یواځې د خپلي خاوري د دفاع پوري محدودوي او اجازه نه ورکوي چي په بهر کي عسکري خدمت سرته ورسول شي.

۶۹. چوکاټ
د عسکری د مکلفیت په دوره کی ځورول

د عسکری د خدمت په دوره کی د زړو او نویو عسکرو ترمینځ یو ډول غیر رسمی مشرتوب او کشرتوب مسأله مطرح ده. دغه ډول غیر رسمی سلسله مراتب خورا اهمیت لری، څرنګه چي پخوانی عسکر نویو ته لارښونه کوی او هغو ته پوځی مقررات او دود ورښکاره کوی. دا په حقیقت کی د پوځ له ټولنیز جوړښت سره یو ډول مرسته ده. خو په ډیرو حالتونو کی پخوانی عسکر له غیر رسمی مشرتوب څخه د خپلی شخصی ګټی لپاره ناوړه استفاده کوی او هغوی دندو ته مجبوروی او یایی ځوروی. که چیری دا د پوځی صاحبمنصبانو له خوا کنترول نه شی، دا به ډیری نا خوالی ځان سره ولری، څرنګه چي زاړه عسکر به نوی زوروی، د هغوی په خلاف به له جسمی زورزیاتیو څخه کار اخلی او یا به یی ویروی. د اروپایی شورا د جلبی عسکرو د سازمان له نظره د ځوانو عسکرو ځورول له ډیرو مهمو ستونزو څخه شمیرل کیږی. دغه ډول ځورول کله کله د روحی او جسمی ژوبل کیدو او حتی د مرګ او یا ځان وژنی سبب ګرځی. د جلبی عسکرو او د پوځی خدمت د شهرت د خوندی ساتنی په موخه د صاحبمنصبانو له خوا باید وخت په وخت ټینګه ځارنه موجوده وی. سره بیره پر دی د ځارنی داخلی او بهرنی تأسیسات باید د ناوړو پیښو په حالاتو کی په پلټنی لاس پوری کړی اود پوځ په دننه کی دی د قانون واکمنی بیرته اعاده کړی.

سرچینه: Ilona Kiss، د سولی په وخت کی د سرتیرو حقوق، ۲۰۰۱
په دغه لاندی وب سایټ کی: www.dcaf.ch (په مرکزی او شرقی اروپا کی د جلبی عسکرو د حقوقو په هکله دی تور نومئ کتاب کی وکتل شی، ۱۹۹۶ په دغه انترنتی پاڼه کی:
/http: //www xs4all.nl/~ecco)

وجدانی اعتراض او بدیل خدمت

ځینی خلک د اخلاقی لارښوونو پراساس لکه مذهبی عقایدو (چی څوک باید ونه وژل شی) یا خپلو شخصی عقایدو له مخی (لکه له زورزیاتی څخه نه کار اخیستل) له پلارنی وطن څخه د دفاع دنده تر پوښتنی لاندی نیسی. په نتیجه کی ډیر امکان لری چی دغه ډول خلک له دولتی فرمانونو څخه د سرغړونو په تور په سختو سزاو حتی اعدام محکوم شی.

د تیری پیړی په وروستی نیمایی کی د عسکری خدمت او د وسلی په لاس کی اخیستلو څخه د سرغړونی د حق درلودلو مفکوره پیدا شوه او په پراخه کچه ومنله شوه. په ځینو دولتونو کی هغه حتی په قانون کی هم ومنل شوو. دغه بدلون په ځینو دولتونو (لکه بریتانیا، آیرلند، بلجیم، لوکزامبورګ، فرانسه، هسپانیه، ایتالیا او پرتګال) کی د جبری خدمت د پای ته رسیدو سره جوخت ؤ.

وجدانی اعتراض کونکی کیدای شی د هغو خلکو په توګه تعریف شی چی د وسلی لیږدولو مخالف دی او یا پوځی روزنی یا خدمت سره مخالفت لری. که څه هم ټول اعتراض کونکی د وجدان پر بنسټ دریځ نیسی، خو ښایی هغوی د خپل وجدانی اعتراض لپاره مختلف دینی، فلسفی یا سیاسی دلایل ولری.

پارلمانی تصمیم

د وجدانی اعتراض کونکو د شمیر د زیاتیدو سره د ځینی دولتونو پارلمانونو تصمیم ونیو چی د قانون له مخی څه وخت او د کومو شرایطو لاندی کولای شی چی اتباع د عسکری له خدمت څخه سرغړونه وکړی. دغه ډول قوانین په امریکا متحده ایالاتو او د لویدیځی اروپا په ټولو هیوادونو کی نافذ شوی دی. یونان د لویدیځی نړی وروستی هیواد ؤ چی په ۱۹۹۷ کی یی د وجدانی اعتراض کونکو حق ومانه.

په هغو هیوادونو کی چی د وجدانی اعتراض کونکو حق منل شوی نه دی، هغوی د عسکری خدمت څخه د تیښتی یا خیانت په تورونو تر تعقیب لاندی نیول کیږی، دا هغه دوه جرمونه دی چی کیدای شی د سختو سزا وړ وګرځی. په ځینو هیوادونو کی د جنایی جرمونو یوه خاصه درجه بندی وجود لری «دایمی سرغړونی» او معمولا په پوځی قوانینو کی ورته ځای ورکړ شوی دی.

څوک تصمیم نیسی او پر کوم بنسټ چی یو سړی وجدانی اعتراض کونکی په توګه وپیژندل شی

د دی لپاره چی څوک د وجدانی اعتراض کونکی په توګه وپیژندل شی، معمولا دا پوښتنی باید روښانه شی چی دغه نارینه یا ښځه څرنګه دغه عقیده پیدا کړی او څرنګه دغی عقیدی د ده پر ژوند اغیزه کړی ده او دا عقاید څرنګه له پوځی خدمت سره ټکر کوی. دا چی څوک د وجدانی اعتراض کونکی د حق پیژندلو تصمیم نیسی، په مختلفو هیوادونو کی مختلف ارګانونه ګمارل شوی دی، مثلا په سویس او بلغاریا کی د کار وزارت، په سلوونیا کی د کورنیو چارو وزارت او په کرواتیا کی د عدلیی وزارت.

وجدانی اعتراض د یو انسانی حق په توګه

د ۲۰۰۰ کال د اپریل په میاشت کی د ۱۹۹۸ د ۷۷ پریکړی د اصولو له منلو څخه وروسته، د بشر د حقوقو په هکله د ملګرو ملتونو کمیسیون پرته له رایو څخه د ۲۰۰۰/۳۴ پریکړه تصویب کړه چی د هغی له مخی هر وګړی ته حق ورکړ شوی چی د عسکری خدمت په وړاندی اعتراض وکړی او د هغسی یو حق په توګه په رسمیت وپیژندل شوو لکه د فکر، وجدان او دین حق چی د بشر د حقوقو په

نړيوالی اعلاميی كی پيژندل شوی دی. په ۱۹۹۳ كال كی د ملګرو ملتونو د بشر د حقوقو كمسيون اعلان وكړ چی وجدانی اعتراض د هغه منشور له ۱۸ مادی څخه سرچينه اخلی ځكه «مرګ پيښونكی كار ته د وګړو مجبورول كيدای شی چی د وجدان له آزادی او دينی حق له عملی كولو سره په تناقض كی وی». هغه كميسيون زياته كړه چی «كله چی دغه دولت يو حق په قانون كی وپيژندل شی او يا نافذ شی د وجدانی اعتراض كونكو تر مينځ به د هغوی د عقايدو له مخی كوم توپير وجو ونه لری. په دی دولت وجدانی اعتراض كونكی د دی لپاره چی د عسكری له خدمت څخه سرغړونه كوی، بايد له تبعيض سره مخامخ نه شی».

۷۰- چوكاټ

د بشری حقوقو د ۱۹۹۸/۷۷ پريكړی په هكله د ملګرو ملتونو كمسيون: د عسكری د خدمت پر خلاف وجدانی اعتراض

كميسيون (...)
د دی خبری په پام كی نيولو سره چی دغه كمسيون د بشر د حقوقو په هكله نړيواله اعلاميه او د مدنی او سياسی حقوقو په هكله نړيوال منشور په دی محتوا په رسميت پيژنی چی هر انسان د ژوند كولو، آزادی او شخصی امنيت حق او همدا راز د فكر، وجدان او دين د آزادی حق لری او دا حق لری چی هغه سره تبعيض ونه شی، او د دی خبری په رسميت پيژندلو سره چی د عسكری خدمت په وړاندی وجدانی اعتراض د وجدان له اصولو او د دين، اخلاقو او بشر دوستی او يا داسی ورته ارزښتونو پر بنسټ ولاړ ژور اعتقاد په شمول له وجدانی دلايلو څخه سر چينه اخلی، (...)
كمسيون....

۱- دی خبری ته پام اړوی چی هر وګړی حق لری چی د عسكری د خدمت په وړاندی وجدانی اعتراض وكړی او همداراز د فكر، وجدان او دين د آزادی حق لری، څرنګه چی د بشر د حقوقو د اعلاميی په ۱۸ ماده او مدنی او سياسی حقوقو د نړيوال منشور په ۱۸ ماده كی راغلی دی؛

۲- له دی څخه هركلی كوی چی ځينی هيوادونه د وجدانی اعتراض غوښتنی پرته له پوښتنی او ګرويځنی څخه منی؛

۳- په هغو هيوادونو كی چی دغه دولت سيستم نه لری غږ كوی ترڅو هغه خپلواک او ناپلوی تصميم نيونكی ارګانونه جوړ كړی چی د دی خبری سپيناوی وكړی چی آيا د عسكری د خدمت په وړاندی اعتراض د بورتينو معيارونو په پام كی نيونی سره مدلل دی كه نه، او هم دا بايد پام كی ونيول شی چی د وجدانی اعتراض كونكو تر مينځ د هغوی د عقايدو د خصوصيت پر بنسټ توپير ونه شی؛
۴- هغو هيوادونو ته چی د عسكری د مكلفيت نظام لری او هلته د وجدانی اعتراض كونكو د معافيدو نظام نه شته، لار ښونه كوی چی د وجدانی اعتراض كونكو لپاره د هغوی د دلايلو سره سم د عسكری بديل خدمت كولو امكانات برابر كړی، څرنګه چی دغه بديل خدمت غير محارب خصوصيت ولری او د عامو خلكو په ګټه كوی، نه دا چی سزا وركونكی خدمت وی.

۴- پر دولتونو ټينګار كوی چی د وجدانی اعتراض كونكو د بندی كولو او د عسكری له خدمت څخه د سرغړونی په وجه د مكررو سزا وركونی د مخنيوی لپاره په لازمو مقرراتو لاس پوری كړی او يادونه كوی چی هيڅوک بايد د يو جرم لپاره چی مخكی له دی د قانون او د دولت له مقرراتو سره سم سزا ليدلی وی، بيا سزا ونه ووينی (...)

د ملګرو ملتونو د كډوالو عالی كميساری د ۷۷/ ۱۹۹۸پريكړه

بدیل خدمت

ټولو هغو دولتونو چې وجدانی اعتراض یی په رسمیت پیژندلی، د قانون له مخی د عسکری بدیل خدمت وړاندی کوی. دغه بدیل خدمت کیدای شی چې دوه مهم ډولونه ولری:

- په وسلوالو ځواکونو کی د وسلی له لیږدونی څخه پرته خدمت کول؛
- په عام المنفعه تأسیساتو لکه روغتونونو، وړکتونونو، د معیوبینو او معلولینو په مؤسسو او داسی نورو دولتی او غیر دولتی ځانګو کی خدمت کول.

بدیل خدمت معمولا د عسکری د مکلفیت د دوری په پرتله اوږد وی، د بیلګی په توګه په فرانسه کی پخوا بدیل خدمت ۲۰ میاشتی او مکلفیت یوازی ۱۰ میاشتی ؤ. په اطریش کی ۱۲ میاشتی دی، حال داچی د عسکری خدمت ۷ میاشتی دوام کوی. په بلغاریا کی بدیل خدمت ۲۴ میاشتی او د عسکری خدمت د ۶ څخه تر ۹ میاشتو پوری اوږدیږی.

۷۱- چوکاټ
بدیل خدمت: د بیلګی په توګه په سویس کی

سویس د هغو لږ شمیر اروپایی هیوادونو له جملی څخه دی چی د عسکری خدمت یی د مکلفیت پر بنسټ ولاړ دی چی د اساسی قانون د ۵۹.۱ مادی، د ۱۹۹۵ کال د پوځی ارګان د قانون او ۱۹۹۵ کال د عسکری د خدمت د قانون له مخی تعدیل شوی دی. د سویس د عسکری خدمت په ټولو هغو کسانو چی د ۲۰ تر ۴۲ کلونو پوری وی، او د لوړ پوړو پوځیانو لپاره تر ۵۵ کلونو لازمی امر دی. د عسکری خدمت په لومړی سر کی ۴ میاشتی اوږد دی، بیا په هر دوه کلونو کی دری اونی او په دی ډول هر کال د انداخت تمرینونه جاری پاتی دی.
د ۱۹۹۶ کال د بدیل خدمت قانون د اخلاقی، فلسفی یا مذهبی دلالیو په خاطر وجدانی اعتراض په رسمیت وپیژاند. د کار او صنایعو وزارت په دی هکله غوښتنی ترلاسه کوی، په دغو غوښتنو باندی یو دری کسیز کمیسیون چی د ورځپانو د اعلانولو له لاری د ۱۲۰ تنو له جملی څخه ټاکل کیږی، غور صورت مومی. د عسکری د جلبیانو له جملی څخه په سلو کی ۵ یی د وجدانی اعتراض غوښتنه کوی. هغه کسان چی د وجدانی اعتراض له کبله له عسکری څخه معاف نه شی، خو بیاهم د عسکری له خدمت څخه سرغړونه وکړی، کیدای شی چی د ۴ تر ۵ میاشتو پوری د قید سزا ووینی. وجدانی اعتراض کونکی باید بدیل خدمت وکړی چی ۴۵۰ ورځی دوام کوی او په عامه یا دولتی مؤسسو کی چی د خلکو په ګټه وی، کار کوی. دغه خدمت کیدای شی چی په روغتونو، د ځوانانو په مرکزونو، د پوهنتونونو په تحقیقاتی مرکزونو، د ځنګلونو په پالنه او داسی نورو ځایونو کی سرته ورسیږی.

سرچینه: د اروپا د وجدانی اعتراض دفتر (EBCO)

هغه څه چی تاسی د پارلمان د استازی په توګه سرته رسولای شی

د مکلفیت یا نه مکلفیت عسکری نظام؟

- په پوره ځیرتیا سره د هغه ټولی ګټی په خپل ملی چاپیریال کی تر کتنی لاندی ونیسی.
- په دی اړه په دی فصل کی یاد شوی عوامل په پام کی ونیسی او وګوری چی تر کومی کچی ستاسو له چاپیریالی شرایطو سره سمون لری.

له ناوړه چلندونو یا سپکاوی سره د عسکری جلبیانو مخامخ کیدل

- که چیری رپوټ ورکړای شو چی جلبی عسکر له ناوړه چلندونو، ځورونو یا زورزیاتیو سره مخامخ دی، باید د دی کار د مخنیوی لپاره سمدلاسه په عمل لاس پوری شی.
- ډاډ پیدا کړی چی تحقیقات په سمه وجه سرته رسول کیږی او که چیری لازمه وګڼل شی، د صلاحیت لرونکو ډلو له خوا دی سزاوی هم وټاکل شی او سمدلاسه عملی شی.
- که چیری ستاسو په هیواد کی د شکایتونو لپاره کومه مرجع ټاکله شوی نه وی، د داسی یوی مرجعی د جوړولو وړاندیز وکړی او صلاحیت ورکړی چی د جلبی عسکر پر خلاف د ناوړه چلندونو او د سپکاوی مخه ونیسی.

د وجدانی اعتراض کونکو دریځ

- په خپل هیواد کی د وجدانی اعتراض کونکو موقف تر کتنی لاندی ونیسی او که چیری لازمه وګڼله شوه د قانونی چوکاټ د جوړولو او د اوسنیو مقرراتو د لا ښه کولو لپاره دی په اقداماتو لاس پو ری شی.
- په داسی چاپیریالی شرایطو کی ډاډ پیدا کړی چی په نورو دولتونو کی په دی موضوع او د قانونی عملی لارو چارو او وضعیت باندی تازه معلومات لاس ته راوړی.

بدیل خدمت

- په دی هکله غور وکړی چی بدیل خدمت ستاسو په هیواد کی د قانون له مخی خوندی پاتی وی او که چیری لازمه وی د هغه لپاره قانون تعریف او یا د اوسنی قانون د ښه کولو لپاره په اقداماتو لاس پوری کړی.
- په داسی چاپیریالی شرایطو کی ډاډ پیدا کړی چی په نورو دولتونو کی په دی موضوع او د قانونی عملی لارو چارو او وضعیت باندی تازه معلومات لاس ته راوړی.

اتمه برخه

مادی سرچینی:
د وسلو پرلیږدولو او تدارکاتو باندی اغیزمنه څارنه

اته ویشتم فصل

د وسلو او پوځی تجهیزاتو تدارکات

د وسلو او پوځی تجهیزاتو تدارکات باید د هیواد د عمومی امنیتی او دفاعی پالیسی او پلان څخه سرچینه واخلی. د نویو وسلو یا پوځی تجهیزاتو لپاره ټولی غوښتنی باید په ملی امنیتی پالیسی باندی د هغو د اغیزو او اړوندتوب په پام کی نیولو سره تر ارزونی لاندی ونیولی شی.

د یوی ملی امنیتی طرحی درلودل په دفاعی منجمنت کی د ثبات د رامینځ ته کولو سره مرسته کوی او په اوږده موده کی د دفاعی پالیسی د جوړونی وړاندوینه کوی. د اختصاص شویو مالی سرچینو او د هیواد د دفاعی پالیسیو د موخی تر مینځ اړیکی خوندی وساتلی شی. همدا راز د پوځی برخی او ټولنی تر منیځ د انډول ساتل ضروری دی.

د وسلو په تدارکاتو کی شفافیت ساتل

په هری ټینګی دیموکراسی کی په عمومی توګه د بودجی د تنظیم په اړه فعالیتونه او بیا په خاصه توګه د پوځی تجهیزاتو برابرول باید عامه خلکو ته شفاف او حساب ورکونکی وی. د عامه حساب ورکونی له نظره باید د پالیسیو، پلانونو، بودجی او د وسلو د تدارکاتو تر مینځ یوه منطقی اړیکه موجوده وی. که څه هم دغه موضوع هری چیری د حساب ورکونی لپاره ضمانت نه شی کولی. له بده مرغه په ډیری هیوادونو کی پارلمان د پوځی تجهیزاتو د برابرولو په پروسه کی ډیره کمه مداخله کولای شی او یا یی هیڅ نه شی کولای.

د بودجی د اختصاص یا د وسلو د تدارکاتو په وخت کی د هغو پر قانونیت باندی پارلمانی څارنه ضروری ده او په دی اړوند په خاصه توګه نړیوال مقررات او هغه موافقت لیکونه باید په پام کی ونیول شی چی د وسلو تولید، تجارت او یا د ځینو وسلو څخه کار اخیستل محدودوی: لکه د ۱۹۶۸ کال د وسلو د تکثیر معاهده، د اوتاوا معاهده چی د پرسونل ضد مینونو تولید، استفاده، ساتل او لیږدول بندوی او همداراز د مینونو د له منیځه وړو په هکله د ملګرو ملتونو د امینت د شورا د ۱۹۹۷ کال پریکړه .

کیدای شی چی پارلمانونه د هیواد د سترو دفاعی تجهیزاتو په محاسبه کی د هغوی ذاتی پیچلتوب په وجه د کلونو په اوږدو له ستونزو سره مخامخ شی؛ دا امر د دی سبب ګرځی چی جګړه ځپلی او د پراختیا په حال کی هیوادونه په خاصه توګه د وسلو د کورنیو او بهرنیو برابرونکو له خوا چی طبیعتا غواړی خپل وسلی ګرانی وپلوری او د دیموکراسی غوښتنو ته ډیره زیاته پاملرنه نه کوی، تاوانی کړی.

په همدی دلیل پارلمانونه د وسلو د برابرولو په هکله د ځانګړو اصلی او فرعی کمسیونونو له جوړولو سره علاقه لری. له دغی لاری پارلمانونه کولای شی چی د وسلو د تدارکاتو په پروسه کی شفافیت خوندی وساتی او اجرایه قوی په دی برخه کی حساب ورکولو ته مجبوره کړی.

د پارلمانونو ستونزه دا ده چی حکومتونه مینه نه لری چی د متعارفو یا پیژندل شویو وسلو(جنګی الوتکی، زره لرونکی نقلیه وسیلی، ټانکونه، د رادار سیستمونه، توغندی، جنګی بیړی او داسی نور) د ارقامو او اعدادو او هم د اړتیاوو په هکله معلومات نه ورکوی او تر زیاتی کچی هغوی حتی ډیره لږه

علاقه مندی لری چی د کوچنیو مختلفو ډولو وسلو چی د سپکو وسلو په نامه هم یادیږی (لکه۱۰۰ ملی متر قطر لرونکی وسلی) د شمیر او د هغو د لیږدولو په هکله په ښکاره توګه بریندونه وکړی.
کله چی د وسلو د تدارکاتو پروسه پیل کیږی، غوره ده چی حکومتونه له پارلمانونو سره همکاری ولری ترڅو ډاډ لاس ته راشی چی د وسلو د تدارکاتو په پلان کی زیاتی نه کیږی او د هیواد لپاره په اوږده موده کی دروند مالی پیتی نه ګرځی. د وسلو د تداروکاتو پلانونه باید د هیواد د نورو عامه ړومبیتوبونو په رابطه کی په پام کی ونیول شی. په همدی وجه نه یواځی پوځی ړومبیتوبونه، بلکه نور ړومبیتوبونه هم باید په تصمیم نیونو کی د اهمیت وړ وګڼل شی. پارلمانونه باید په ټولنه باندی د وسلو د تدارکاتو اغیزی او مالی بار تر ارزونی لاندی ونیسی.

۷۲- چوکاټ

ولی باید د پارلمان استازی د وسلو پر تدارکاتو باندی څارنه ولری؟

څکه....:

- د عامه شتمنی موضوع مطرح ده؛
- د وسلو د تدارکاتو په هکله تصمیم نیول یواځی تخصصی او امنیتی موضوع نه ده، بلکه دا باید روښانه شی چی مالی سرچینی په څه مقصد لګول کیږی (توپک یا ډوډی)، که چیری په وسلو لګولی کیږی، څه ډول وسله، څومره او ولی؟
- د وسلو برابرول باید نه په لنډه او نه په اوږده موده کی (د ژوندانه د عمومی مصارفو په پام کی نیونی سره) د هیواد لپاره مالی دروند بار وګرځی؛
- پارلمانی څارنه باید د وسلو د لګښت د بیی او د ټولنی د عمومی غوښتنو ترمینځ یو انډول ټینګ کړی؛
- د وسلو په تدارکاتو کی د شفافیت خوندی ساتل چی پارلمان ته ځواب ورکونکی وی، د فساد، د مالی سر چینو د ضایع کولو او ناوړه کار اخیستلو څخه مخنیوی کوی.

آیا ځینی خاص حالتونه د پټوالی (محرمتوب) لپاره دلیل کیدای شی؟

د غوره واکمنی یا د ښی حکومتی مشری اصول، په خاصه توګه شفافیت، باید د ټولو عامه پالیسی جوړونی لپاره لازښود وی، خصوصا هغه چی د وسلو پلورلو یا تدارکاتو پوری اړه لری. نو په دی وجه د هغو خاصو حالتونو ارزونی ته اړتیا ده چی په دفاعی چارو کی تصمیم نیوینی لپاره استثناء منی او د پټوالی یا محرمتوب توجیه کوی.

د وسلو د پلورلو او تدا رکاتو لارښوونی باید د شفافیت او حساب ورکونی د اصولو پر بنسټ ولاړ وی. د تصمیم نیونی په پروسه کی د محرمتوب لپاره دلیلونه چی د وسلو د پلورونکو او یا رانیونکو هیوادونو له خوایی غوښتنه کیږی، باید په څرګنده توګه بیان کړای شی. که چیری دغه ډول دلیلونه په معامله کی د اختلاس د رامینځ کیدو امکان پیدا کوی، باید د معاملی د دواړو اړخونو له خوا ورته اشاره وشی او په داسی اقداماتو لاس پوری کړی چی د دا ډول یو امکان مخه ونیسی.

۷۳- چوکاټ

د وسلو د تدارکاتو ګنګ او کمزوری پاليسی يا د وسلو د تدارکاتو ډيره محرمانه پروسه ښايی دغه لاندی پايلی ولری....:

- د وسلو د سيستمونو د تدارکاتو د منطق کمزوری ارزونه؛
- د ملی او سيمه ايز امنيت لپاره د حکومت په تصميمونو کی نيمګړتيا چی له ناخوالو نتايجو سره جوخت دی
- په ګاونډيو هيوادونو کی ويره او انديښنی؛
- د وسلو په تدارکاتو او په ټولو پوځی اړوندو تدارکاتی تصميمونو کی اختلاس؛
- د وسلوالو ځواکونو په وړاندی د خلکو د اعتماد تاوانی کيدل چی کيدای شی د بی اعتباری لامل وګرځی او غيرضروری بحثونه راوپاروی.

په تدارکاتو کی هراړخيزه تصميم نيول

د وسلو د مهمو سيستمونو د رانيولو په حالت کی د تصميم نيولو پروسه بايد هغه لاری چاری په ګوته کړی چی په لاندو مسألو پوره اړه نيسی:

- د ګواښ د ارزونی پروسه؛
- د دفاعی توانمندی لپاره د اوږدی مودی طرحه
- د نوو تجهيزاتو لپاره د اړتيا وړ موادو پيژندنه؛
- د وسلو د تدارکاتو لپاره د بودجی ټاکل؛
- د تخنيکی کيفيت له درکه ډاډمن کيدل او د تدارکاتی اجراآتو څخه وروسته د مالی پلټنی پروسه؛
- د وسلو د ساتنی او پالنی په شمول د هغو د ټول عمر د دوری لګښت؛
- د تاوان او د خساراتو د ورکړی لپاره د فرمايشاتو ارزونه.

د يوی پارلمانی څارنی او د غور کونی د پروسی رامينځ ته کول د تصميم نيونی په پروسه کی په دغو ټولو پړاونو کی د بی ځايه لګښتونو، دغليو، دوکه کاريو او سرغړونو امکانات لږوی. د اغيزمنی پارلمانی څارنی لپاره پارلمانونه بايد له حکومتونو څخه وغواړی چی هغوی د وسلو د رانيولو د پروسی له ټولو پړاونو څخه خبری کړی. سر بيره پردی پارلمانونه بايد د وسلو د رانيولو په ټولو تړونونو کی د تصميم نيولو حق ولری. د هالند پارلمان د قانون جوړونی هغه جوړښت دی چی د وسلو د تدارکاتو د تصميم نيولو په ټولی پروسی باندی څارنه کوی (۷۴ چوکاټ دی وکتل شی).

۷۴- چوکاټ

د دفاعی تجهیزاتو د تدارکاتو لپاره د هالند پالیسی: د پارلمانی څارنی اړخ

د تدارکاتو په برخه کی هالند د پارلمانی څارنی لپاره یوه ټینګه او ثبات لرونکی پسمنظر لری. په اساسی توګه د وسلو د برابرولو لپاره ټول هغه تصمیمونه چی له ۲۵ ملیون ایرو څخه پورته وی، باید د پارلمان له تصویب څخه تیر شی. دغی پروسی ته په اصطلاح کی د «نظریاتو د لاس ته راوړنی پروسه» ویل کیږی. حکومت (په عمل کی د دفاع وزیر چی دفاعی تجهیزات د هغه په واک کی دی) د څلور لیکونو (A,B,C,D) څخه یو یی استوی چی د نظریاتو د راټولو په مقصد جوړ شوی دی. پرته له دی چی د دی موضوع په جزییاتو کی داخل شوو، د وسلو د تدارکاتو مختلف پړاوونه د نویو وسلو لپاره له اړتیا څخه پیل کیږی تر یو مشخص وړاندیز پوری چی د بیلګی په توګه وایی: د وسلو X..... ډول دی له Y نومی تولیدونکو څخه واخیستل شی.
پارلمان کولای شی چی د نظریاتو د لاس ته راوړلو د هر پړاو په تصمیم نیولو کی مداخله وکړی. نو په دی وجه، هرکله چی حکومت د وسلو د بدلولو یا نویو وسلو د تدارکاتو اعلان وکړی (یا د وسلو ځینی نور سیستمونه چی باید چمتو کړای شی، وړاندیز وکړی) پارلمان کولای شی چی یا مخالفت وکړی او یا په هغه کی بدلون راولی؛ که څه هم په عمل کی داسی یو څه بنایی پیښ نه شی. په ډیری حالاتو کی د حکومت نظریات د اجازی په ټوله پروسه کی د څلور لیکونو (A,B,C,D) تر اغیزی لاندی په پارلمانی غونډو کی تر بحث لاندی نیول کیږی.

د وسلو د تدارکاتو ستری پروژی لپاره چی له سل میلونو ایرو څخه زیاته وی، د څارنی په مقصد یوه ځانګړی لاره ټاکله شوی ده چی د زیاتو جزییاتو سره د رپوټونو د برابرونی غوښتنه کوی. د دی خبری یوه ښه بیلګه د هالند د حکومت هغه یو تصمیم دی چی غواړی د یوی نوی جنګی الوتکی د جوړونی لپاره په تحقیقاتی پروسه کی ونډه واخلی، دغه الوتکه د امریکایی اف ۱۶ ډوله څخه وروسته یو بله نوی جنګی الوتکه ده. البته په دی برخه کی له ځینو نورو سترو پروژو څخه هم نوم اخیستل کیدای شی، د بیلګی په توګه د هوایی خوځنده کنډک.
په مجموعی توګه لیدل کیږی چی د هالند اوسنی وضعیت د رضایت وړ دی. البته د مالی حدودو او د پارلمانی پلټنو د معقولیت په هکله چی کله هم فنی پروسی دی، بحثونه موجود دی. په دغه چوکاټ کی د حکومت د معلوماتو د خپلواکتوب او کیفیت او یو خپلواک څارونکی (لکه د دفاعی چارو خپلواکه مؤسسی) ته د ا ړتیا په هکله ځینی پوښتنی مطرح کیږی. په پای کی د صنعتی برخی د نقش او نفوذ درلودونکو افرادو او د دفاعی کمیسیون له غړو سره د هغوی اړیکی معمولا تر بحث لاندی نیول کیږی. خو تر اوسه پوری په دی هکله کومه افتضاح لرونکی پیښه رامنځ شوی نه ده.

سر چینه: Jan Hoekema ، د هالند پارلمان یو پخوانی غړی، ۲۰۰۲

هغه څه چې تاسي د پارلمان د استازي په توګه سرته رسولای شي

د وسلو پر تدارکارتو څارنه

- د وسلو پر تدارکاتو باید پارلماني څارنه قانوني شي
- ډاډ لاس ته راوړی چې پرامنیتي ادارو پارلماني څارني هراړخیزي دی او د تدارکاتو ټول پړاوونه په کي شامل دي او په عین وخت کي دغو لاندو اړخونو ته هم پاملرنه وکړی:
  - امنیتي اړتیاوي
  - سیاسي سیمه ایز نتایج چي ښایي منفي غبرګونونه راوپاروي او په سیمه کي د تسلیحاتي سیالي لامل وګرځي.
  - د بودجي لپاره مالي پیټي (په لنډه او اوږده موده کي)
  - په خصوصي او عامه برخه کي پر ملي صنعت اغیزي.

د وسلو په تدارکاتو کي شفافیت او ځواب ورکونه

- ډاډ پیدا کړی چي پارلمان د وسلو او تجهیزاتو په برابرولو کي لاس وهنه کولای شي.
- غوښتنه وکړی چي پارلمان او صلاحیت لرونکي کمسیونونه په یو مناسب وخت کي د متعارفو وسلو (لکه الوتکي، نقلیه او زره لرونکي وسیلي، ټانکونه، د رادار سیستمونه، توغندي او جنګي بیړي) او د سپکو وسلو (لکه له ۱۰۰ ملي مترو لږ قطر لرونکي) دموجودي او کیفیت په هکله یو هراړخیز او بشپړ رپوټ برابروي او د نویو وسلو د رانیولو دلیلونه لاس ته راوړي.
- ډاډ لاس ته راوړی چي د دفاعي توان په هکله دفاعي سیاست د پارلمان په واک کي پاتي کیږي.
- ډاډ لاس ته راوړی چي پارلمان او صلاحیت لرونکي کمسیونونه د هغو لارو چارو څخه په کار اخیستلو سره چي د پوځي مسألو د ځواب ورکوني او محرمتوب ضمانت وکړي، د وسلو تدارکاتو په معاملو کي محرمو مسألو ته پاملرنه کوي.

د پوځي تدارکاتي اغیزو ارزونه

- له امنیتي عمومي پالیسي سره د تدارکاتي پروګرامونو جوړښت تر ارزوني لاندي ونیسي.
- ډاډ پیدا کړی چي پارلمان د پوځي تدارکاتي مالي پیټي د ټولني د نورو اړتیاو او ړومبیتوبونو په پرتله کولو سره تر څیړني او ارزوني لاندي نیسي ترڅو د هغو ناهمغږیو مخه ونیسي چي د هیواد د ودي او اقتصادي او ټولنیز ثبات مخه نیسي.
- په پوځي تدارکاتو کي د بي ځایه او نه ګټورو تصمیمونو د مخنیوي لپاره له پارلماني لارو چارو څخه کار واخلي. پارلمان باید دهغو پلانونو معقولیت خوندي وساتي چي په اوږده موده کي هیواد ته پوځي پیټي نه ګرځي.

د وسلو د تدارکاتو پلټنه

- د دفاعي پالیسي او پلانونو ترمینځ او همداراز د دفاعي بودجي او د پوځ د اړتیاوو او وسلو لپاره د رښتینو لګښتونو تر منیځ انډول کنترول کړي.
- د وسلو د تدارکاتو او د خرید له تړون څخه وروسته په پلټنه لاس پوري کړي (لږترلږه د وسلو د عمر په دری پړاونو کي)

په پارلمان کی د وسلو د تدارکاتو کمسیون

- که چیری په پارلمان کی د وسلو د تدارکاتو کمسیون او یا د هغو لپاره فرعی کمسیون موجود نه ؤ، نو د هغه جوړولو لپاره هڅه وکړی. په دی ډول د پالیسی جوړونی، د مالی او پلټنی د پلانونو تر مینځ او همدارا ز د دفاعی صنعت او څیړنی او پراختیا تر منیځ د اړیکو د ټینګولو پر اهمیت ټینګار وکړی.
- په همدی اړه په نورو پارلمانونو کی د اختیاراتو د حدودو، چالچلندنو او د داسی ورته ارګانونو د نتایجو په هکله معلومات راوغواړی او هغه تر مطالعی لاندی ونیسی.
- ډاډ پیدا کړی چی پارلمانونه د کارپوهانو مشورو ته لاس اوږدولای شی او له هغو څخه کار اخیستلای شی.

نهه ویشتم فصل

د وسلو سوداګری او لیږدول

پارلمانونه باید د وسلو د سوداګریو او د هغو د لیږدولو په څارنه کی مهم نقش ولری. د وسلو په برابرولو باندی واکمن مقررات او چالچلندونه باید د ملی تدارکاتو، ملی بودجی، مالی چارو له قانون او د شخړو د حل د قوانینونو سره سمون ولری. د وسلو د تجارت اصلی خصوصیت، د لیږدولو مقررات اود هغو قانونی چوکاټ باندی د شفافیت او ځواب ورکونی پربنسټ ولاړ وی.

> **۷۵- چوکاټ**
> **د وسلو د لیږدولو تعریف**
>
> د وسلو لیږدول ټولو هغو فعالیتونو ته یی لمن پراخیږی چی دولتونه او غیر دولتی لوبغاړی یی د وسلو د برابرولو او خرڅلو په برخه کی سرته رسوی. د وسلو په لیږدولو کی د هغو پلورل یا سوداګری، اخیستل یا تداراکات او همداراز بسپنه کول شامل دی.

د وسلو د سوداګری او لیږدونی ملی پالیسی

- حکومت باید د وسلو د خرڅولو پالیسی او مقررات وټاکی او د تصویب لپاره دی پارلمان ته وړاندی کړی. دغه مقررات باید د متعارفو وسلو د خرڅلو اصول تعریف کړی او د لاندو اړخونو په پام کی نیونی سره دی هغه وټاکی:
- د متعارفو وسلو واردات او صادرات باید د پارلمان د اړوندو کمسیونونو تر څارنی لاندی وی.
- د وسلو د تجارت مقررات باید د ملګرو ملتونو د سازمان له منشور، نړیوالو قوانیونو او یا د ملګرو ملتونو د وسلو د بندیزونو له پریکړو سره سمون ولری او همدا ډول د هیواد د مالی، سیاسی، اخلاقی او امنیتی چاری په پام کی ونیسی.
- د ربښتینوالی او مسلکی حساب ورکولو په موخه په تصمیم نیولو کی باید د شفافیت اصل په پام کی ونیول شی.
- د غیر اخلاقی معاملو د مخنیوی لپاره دی ځینی لاری چاری په تصویب ورسیږی چی د ملګرو ملتونو د سازمان له لاربښوونو او د نورو هیوادونو د مقرراتو او تجربو پر بنسټ ولاړی وی؛ هغه مقررات باید د کاغذ پرمخ قید شی چی د وسلو عرضه کونکی او اخیستونکی د هغو په وړاندی باید ژمنه ولری.
- پارلمان باید ډاډ پیدا کړی چی د خرڅ کړای شویو وسلو خصوصیت او ډول د اخیستونکی هیواد د دفاعی اړتیاوو سره سمون لری او هم د اخیستونکی هیواد پارلمان د هغو پریکړه کړی وی.
- د وسلو د عرضه کونکو هیوادونو پارلمانونه باید ډاډ پیدا کړی چی اخیستونکی هیوادونه بشری حقوقو او بنسټیزو آزادیو ته درناوی لری او د وسلو په تدارکاتو کی د ځواب ورکونکی پالیسی خوندی ساتلی ده.
- د وسلو د عرضه کونکو هیوادونو پارلمانونه باید ډاډ پیدا کړی چی د وسلو خرڅول سیمه ایزی سولی ته ګواښ نه پیدا کوی، سیمه ایزو نښتو ته لمسونه نه کوی، په سیمه کی د وسلو پلورلو

لمن نه پراخيږي او د لمسونکو وسلو له عرضه کولو يا د سپکو او کوچنيو وسلو سره د سيمې ثبات نه ګډود کيږي؛ که چيرې د پارلمان دفاعي کمسيونونه د سيمې ثبات ته د ګواښ په هکله يو سيمه ايز ديالوګ پيل کوي، نو په دې اړه له اړتيا څخه زيات د وسلو برابرول او پټ کارونه چې اختلاس ته لاره اواروي، دسيمې په سطح تر بحث لاندې نيول کيږي.

- بايد داسې يو ميکانيزم جوړ شي چې يو هيواد ته پلورل شوې وسلې د وارداتو د مقرراتو په خلاف بل هيواد دغه وسلې صادرې نه شي.

پارلمانونه بايد له مشخصو قانوني صلاحيتونو سره د خپلواکو پلټنو لپاره پلان جوړ کړي تر څو ډاډ پيدا کړي چې د ملي وسلو د خرڅولو پروسه خپلواکې پلټنې او څارنې پورې اړه لري. دغه امر بايد د پارلمان له ټاکل شويو لارښونو او اصولو سره سرته ورسيږي. په ۷۶ چوکاټ د وسلو د تجارت د نړيوالو موافقو او د ملي پاليسيو پورې د اړوندو مقرراتو ځينې بيلګې ښکاره کوي.

۷۶- چوکاټ

د وسلو د ليږدولو په برخه کې سيمه ايزې موافقې

- **د اروپا د چالچلند لارښوونه**

د اروپا د اتحاديې شورا د ۱۹۹۸ کال د جون په اتمه يوه پرکړه په تصويب ورسوله. دغه پريکړه د اروپا د اتحاديې له هيوادونو څخه د نړۍ هغو سيمو ته د وسلو د ليږدولو مخه نيسي چې هلته بشري حقوقو ته درناوی نه کيږي. د اروپا د اتحاديې غړو باندې پوره اته کاله د غير حکومتي سازمانونو له خوا فشار راوستل شوو ترڅو د وسلو د تجارت په برخه کې د يوې ګډې معقولې پاليسۍ لپاره پريکړه وکړي. دغې پريکړې کې د حساسو مقصد ځايونو (د وسلو اخيستونکو هيوادونو) فهرست او د وسلو د وروستي اخيستونکي د کنټرول او څارنې لپاره ځينې لارې چارې او په همدې ډول د دو اړخيزو معلوماتو د لاس ته راوړولو لارښووني او همداراز د وسلو د صادراتو د اجازې يا نه اجازې په هکله مشورې او سپارښتنې ښودل شوې دي .

د وسلو د تجارت او ليږدولو په هکله د اروپا د چالچلند دغه لارښووني البته غړي هيوادونه نه مکلفوي چې حتما دې هغه ته پابندي ولري او هم داسې يو مکيانيزم نه لرې چې سرغړونکې هيواد تر پوښتنې او ګرويځنې لاندې ونيسي. نو په دې وجه هر هيواد ته واک ورکړ شوې چې د خپلو وسلو په تجارت کې تر کومې کچې سختې په پام کې نيسې ترڅو د بشر د حقوقو سرغړونکو ته د وسلو د استولو مخه ونيوله شي او دوه اړخيزو خبرو اترو ميکانيزم تر فشار لاندې ونيسي.

د اروپا د اتحاديې پريکړه ۸ بندونه لرې چې غړي هيوادونه کولای شي د وسلو په صادراتو کې يې په پام ونيسي:

۱ - «د اروپا د اتحاديې نړيوالو ژمنو، په خاصه توګه د ملګرو ملتونو د امنيت د شورا پريکړو ته درناوی (...)
۲ - د وسلو په تجارت کې د دې خبرې په پام کې نيول چې هغه هيواد باندې چې وسلې پلورل کيږي هغه کې بايد بشري حقوقو ته درناوی وشي (...)
۳ - د هغه هيواد چې وسلې وربانذې پلورل کيږي، کورني وضعيت پام کې نيول چې آيا هلته شخړې او بيا په خاصه توګه وسلوالي نښتې شته دي که نه (...)
۴ - که چيرې دا خطر موجود وي چې د وسلو اخيستونکي هيواد په بل هيواد باندې د حملې لپاره له دغو وسلو څخه کار اخلي او يا غواړي چې د خاورې پر سر خپله شخړه له بل هيواد سره د زور له

لاری حل کړی، د اروپا د اتحاديي غړی هيوادونه اجازه نه لری چی دغه هيواد باندی وسلی وپلوری.
۵ ـ د غړو هيوادونو ملی امنيت او يا د هغو سيمو امنيت په پام کی نيول چی د هغو بهرنی مسؤليت د غړو هيوادونو په غاړه دی او همداراز د ملګرو هيوادونو کورنی امنيت په پام کی نيول (...)
۶ ـ د نړيوالی ټولنی په وړاندی د وسلو د اخيستونکی هيواد چلند، په خاصه توګه د تروريزم په وړاندی د هغه فکر څرنګوالی، د هغه د متحدينو خصوصيت او نړيوالو قوانينو ته د هغه درناوی (...)
۷ ـ د داسی خطر شته والی چی د وسلو په اخيستونکی هيواد کی پوځی اخيستل شوی تجهيزات کومی بلی خواته واستول شی او يا په نامطلوبو شرايطو کی دغه وسلی يو بل هيواد ته استول شی (...)
۸ ـ د اخيستونکی هيواد له فنی او اقتصادی شرايطو سره سم د استول شوی وسلی اړوندتوب په پام کی نيول (...)»

سرچينه: http://europa.eu.int

- **د امريکايی هيوادونو سازمان او د وسلو ليږدول**

کله چی د امريکايی دولتونو د سازمان (OAS) ۱۹ غړو د متعارفو وسلو د ليږدوو په هکله يو موافقت ليک لاسليک کړ، د امريکايی هيوادونو لپاره د وسلو په سيمه ايز تجارت کی شفافيت سمون پيدا کړ.
د شفافيت دغه موافقه چی د امريکايی هيوادونو ترمينځ په ګواتيمالا سيتی کی لاسليک شوه، د وسلو د صادراتو او وارداتو په هکله هر کال له لاسليک کونکو هيوادونو څخه د معلوماتو غوښتنه کوی.

د هغی موافقی د دريمی مادی له مخی، غړی هيوادونه هر کال د خپلو متعارفو يا ساده وسلو د هر تير شوی کال د صادراتو او وارداتو په هکله رپوټ وړاندی کوی چی په هغه کی د صادر کونکی هيواد د وارداتو په اړه، د وارد شوو ساده وسلو د ډول او اندازی او همداراز د صادر کونکی هيواد د صادراتو په اړه د صادر شويو ساده وسلو د ډول او اندازی په هکله معلومات شامل دی. هر غړی هيواد کولای شی نور معلومات لکه د متعارفو وسلو د ډول او اندازی په هکله هم وړاندی کړی (...) سر بيره پر دی دغه هيوادونه د ساده وسلو د وارداتو، توليد يا د هغو د نه اخيستلو په هکله يو بل ته معلومات ورکوی (۴ ماده).

سرچينه:2002 http://www.oas.org

د وسلو نړيوالو بنديزونو ته درناوی

کله چی يو هيواد نړيوالی سولی ته ګواښ پيدا کوی، نړيواله ټولنه د هغه پرضد د خپلی ناخوښی د څرګندولو په توګه د وسلو د بنديزونو په لګولو لاس پوری کوی. د ملګرو ملتو د اعلاميی ۴۱ مادی له مخی د امنيت شورا واک لری چی له هيوادونو څخه وغواړی ترڅو د سولی او امن د اعادی لپاره په غير پوځی اقداماتو لاس پوری کړی. د ۱۹۴۵ او ۱۹۹۰ کلونو په مينځ کی د امنيت شورا دوو هيوادونو باندی بنديز لګولی دی او له ۱۹۹۰ کال څخه را په دی خوا ۱۲ ځله په داسی بنديزونو لاس پوری کړی دی. په دی وجه د «وروستی استهلاک کونکی د تصديق» غوښتنه چی په هغه کی د وسلو د وروستی کار اخيستلو ځای قيد شوی وی، کيدای شی چی د پارلمانونو لپاره د وسلو د صادراتو د اجازی ورکولو د پروسی د کنټرول لپاره يوه ډيره ښه وسيله وی. خو ډيری داسی پيښی شوی دی چی په دی اړه د «وروستی استهلاک کونکی تصديقونه» په جعلی توګه وړاندی شوی دی.

د ملګرو ملتونو له خوا د متعارفو یا ساده وسلو ثبتول

د ۱۹۹۱ کال د دسمبر په ۶ د ملګرو ملتونو د امنیت شورا د «وسلو د شفافیت» تر نامه لاندی 46/36 L پریکړه صادره کړه چي له عمومي منشي څخه غواړی ترڅو متعارف یا ساده وسلي په نړیواله سطحه ثبت شي. په دغه ثبت کي باید د وسلو د نړیوالي لیږدوني، د غړو هیوادونو د پوځي موجودي او همدارګز د ملي تولید له لاری د پوځي تجهیزاتو او اړوندو پالیسیو په هکله معلومات قید شي. په دغه ثبتوني کي چي له ۱۹۹۲ کال څخه را په دی خوا د عمل په ډګر کي پلي کیږی، ۷ ډوله متعارف یا ساده وسلي شاملي دی: جنګي ټانکونه، زره لرونکي نقلیه وسیلي، توپخاني، جنګي الوتکي، جنګي څرخي الوتکي، جنګي بیړی، توغندی او توغندی چلونکي. د ملګرو ملتونو عمومي منشي د همدی ثبت له مخي د ۱۱۰ هیوادونو د متعارفو وسلو د صادراتو او وارداتو په هکله عمومي غوښدی ته په منظمه توګه رپوټونه وړاندی کوی. په دی رپوټونو کي د وسلو د کورني تولید او پوځي موجودی په هکله معلومات شامل دی. دغه انترنتي پانه دی وکتله شي:
http://disar,emt.un.org/cab/register.html

د سخت او دردونکي بندیز لګولو لپاره اړتیا

د ملګرو ملتونو عمومي منشي هراړخیز اقتصادی بندیز د «پځي یا غیر پریکړني وسیلي» په توګه نومولي دی. هغه تل اغیزمن نه دی او ډیری وخت ګاوندیو هیوادونو او یا د هدف نیول شوی رژیم تر واکمني لاندی عادی خلکو ته تاوانونه اړوی. په دی وجه ځیني په دی باور دی چي شدید او د دقت وړ بندیزونو ته اړتیا ده. د مالي او سفری بندیزونو تر څنګ د وسلو بندیز همداسي یو بندیز دی. ځکه د وسلو بندیز ډیری وخت یواځي او یواځي واکمن رژیم او د هغه واکمنان اغیزمن کوی، عادی خلک یا د حکومت مخالفین له هغه څخه خوندی پاتي کیږی. خو شدید او د دقت وړ بندیزونه په سختي سره د عمل جامه اغوندی او بشپړ بریالیتوب هم نه لری. هغو کي هم باید سمونوالي رامینځ ته شي (۷۷ چوکاټ ته کتنه وکړی.)

۷۷ـ چوکاټ

د وسلو په بندیز کي له نور زیات دقت او پاملرني څخه کار اخیستل: هغه څه چي پارلمانونه کولای شي په دی اړه یي سرته ورسوی.

د وسلو صادرونکو هیوادونو پارلمانونه باید له دغو لاندی حالاتو څخه ځان ډاډه کړی:

- د اداری لازمو لارښوونو او مقرراتو په شمول د داسي قوانینو وضع کول چي د ملګرو ملتونو د وسلو له بندیز څخه سرغړوني جنایي جرم وګڼل شي؛
- د حکومت په دننه کي همغږی چي د بندیزونو د پلي کولو لپاره یو اداره په پام کي ونیسي؛
- د حکومت د ادارو په دننه او حکومتونو تر مینځ د هغو معلوماتو او استخباراتو شریکول چي شکمن پیټي، مقصد ځای، ترانزیتي لاری او یا دلالان کنترول کړای شي.؛
- د هغو اجناسو د لست کنترول چي پری بندیزونه لګول شوی دی؛
- د هغو مالونو د مصادری لپاره واک درلودل چي بندیز پری لګول شویدی، نه دا چي هغه بیرته خپل استونکي ته بیرته واستول شي؛
- د غیر قانوني وسلو له تجارت څخه د لاس ته راغلي شتنمي د مصادری یا منجمد کولو لپاره احکام؛
- د هغو وسلو د بارونو څارل او کنترول چي بنایي له خپل اصلي مقصد ځای څخه بلي خواته منحرف کړای شي. سرچینه: د www.bicc.de د انترپاني څخه ، ۲۰۰۰

د سړې جګړې څخه وروسته میراث، اضافي وسلې او د هغو لېږدول

د سړې جګړې پای په ټوله نړۍ کې پوځي ځواکنه کوچنۍ کړل. دا په دې معنی چې په ملیونونو وسلې اضافي پاتې شوې. په ټوله نړۍ کې د اضافي وسلو نه کنټرول دا لاره اواره کړه چې د حکومتونو ترمینځ وسلې رد وبدلې شي او هم له دولتونو څخه غیر دولتي سازمانونو ته وسلې په لاس ورغلې. نتیجه دا چې وسلې له هر ډول عامه څارنې څخه بې برخې شوې. ښکاره ده چې ډیری دغه وسلې د وسلو د غلا چینلونو ته برابرې شوې او یا په مستقیمه توګه د وسلو له ګدامونو څخه غلا شوې.

په ۱۹۹۰ کال کې د وسلو د تجارت دوه پر پنځمه برخه د وسلو د اضافي ګدامونو څخه سر چینه اخلي. په ۱۹۹۰ لسیزې کې د وسلو د نړیوال تجارت د پدیدې په توګه د اضافي وسلو اصلي دلیل دا وه چې د وسلو هغه ګدامونه چې د پخواني شوروي بلاک پورې اړه درلوده، له مرکزي کنټرول څخه ووتلې. د سختو اقتصادي شرایطو او د وسلو د بیشمیرو ګدامونو په پام کې نیولو سره، اضافي وسلې د نغدو پیسو ډیره ښه سرچینه وګرځیدله، د هغه څه لپاره چې ډیره ورته اړتیا وه. له بلې خوا دا هم ربښتیا ده چې د وسلو د پلورل لپاره ډیرو جنایي شبکو بندو بست کړی دی، کومې شبکې چې کومې سیاسي مشرۍ پورې اړیکې درلودلې یا نه درلودلې. خو د وسلو په غیر قانوني پلورلو کې پخواني شوروي بلاک یواځې نه ؤ، بلکه ډیرو پرمختللو او یا د پراختیا په حال کې هیوادونو هم په کې لاس درلود.

۷۸ـ چوکاټ

د اضافي وسلو سوداګرې: د بې وسلې کولو منفي نتایج

«د نویو وسلو په سوداګرۍ کې د کموالي سره سره، احصاییې ښیي چې د دوهم لاس د وسلو تجارت بې ساری ؤ. د اضافي وسلو په لیږدولو کې یو ډول مختلط جاذب او دافع عواملو نقش درلوده. د بې وسلې کولو موافقه لیکونو، اوربندونو او د پوځي مقابلو د کمیدو سره په ټوله نړۍ کې د وسلو ستر انبارونه را مینځ ته کړل چې حجم یې تر ۱۶۵ زره پورې رسیږي. له هغو څخه د ۱۹۹۰ او ۱۹۹۵کلونو په مینځ ۱۸ زره یې صادرې او یا بسپنه شوې. په ۱۹۹۴ کال کې د لومړي ځل لپاره د اضافي وسلو تجارت د نویو وسلو پر تجارت لاس برتوب وموند. اضافي یا مازاد وسلې په ارزانه بیه پلورل کیږي او تجارت یې د پراخیدو په حال کې دی او د پوځي مرستو د پروګرامونو د یوې برخې په توګه په وړیا توګه ورکول کیږي. دغه ډول سوداګري د بې وسلې کولو لپاره ستونزمنې پایلې لري، څرنګه چې دا وسلې کړکیچنو سیمو ته استول کیږي او هلته د تسلیحاتي سیالیو تنور نور هم تودوي.»

سرچینه: Herbert Wolf، ۱۹۹۸، په بن کې د نړیوالو بدلونو مرکز،www.bicc.de

ښکاره ده چې د وسلو اخیستونکې بې وزلې هیوادونه دي چې په عمومي توګه د پارلماني څارنې کمزوري تشکیلات لري. په ۱۹۹۰ کال لږ ترلږه ۹۰ هیوادونو اضافي وسلې واردې کړې. د کوچنیو وسلو دقیق کنټرول په خاصه توګه اهمیت لري او مقننه قوه باید حکومت او پوځ مکلف کړي چې هر کال د کوچنیو وسلو د تاواني کیدو او غلا او نورو داسې پیښو په هکله پارلمان ته ریپوټ ورکړي. همدا راز د کوچنیو وسلو د تولید فابریکې په غیر پوځي فابریکې د بدلولو لپاره دي په اقداماتو لاس پورې شي. په اوسطه توګه د وسلو د نړیوالي لیږدونې کچه د ۱۹۹۷ او ۲۰۰۱ کال تر مینځ راټیټه شوه. د دغه کموالي دلیل دا دی چې امریکا متحده ایالاتو په هغه کې د دغو وسلو په عرضه کولو کې کموالی راوست. خو له ۱۹۹۸ کال څخه وروسته په سلو کې ۶۵ د دغه کموالي سره سره متحده ایالاتو د ۱۹۹۷ او ۲۰۰۱ کلونو په مینځ کې د وسلو د عرضه کونکو هیوادونو په سر کې ولاړ دی. په دغې مودې کې روسیې دوهم مقام درلود. خو له هغې وروسته د ۲۰۰۰ او ۲۰۰۱ کلونو په مینځ کې روسیې

د خپلو وسلو د عرضې په بازار کې په سلو کې ۲۴ زیاتوالی راووست، څرنګه چې په ۲۰۰۱ کال کې یې لومړی مقام ترلاسه کړ. (سر چینه د ۲۰۰۲ کال کتاب، SIPRI)
چین په ۲۰۰۰ کال د وسلو په اخیستلو کې په سلو کې له ۴۴ زیاتوالی راوستلو څخه وروسته په ۲۰۰۱ کال کې تقریبا د وسلو د سترو اخیستونکو هیوادونو له جملې څخه دی. هند هم په سلو کې د ۵۰ زیاتوالی سره په ۲۰۰۱ کال د وسلو د واردونکو هیوادونو دوهم مقام ترلاسه کړ. د ۱۹۹۷ او۲۰۰۱ کلونو په منیځ کې د وسلو سترو اخیستونکو هیوادونو څخه سعودی عربستان، تایوان او ترکیه هم دی.
(سر چینه د ۲۰۰۲ کال کتاب، SIPRI)

۷۹- چوکاټ

د کوچنیو او سپکو وسلو د تجارت ارقام

«په داسی حال کی چی په اوسنی وخت کی د تولید شویو سپکو وسلو حجم د سړی جګړی د کلونو له پای څخه ټیټ دی، خو بیاهم هر کال په ملیونو دغه ډول وسلی تولیدیږی (...) د اټکلونو له مخی (...) په ۲۰۰۰ کال کی د مهماتو په شمول د وسلو ارزښت لږترلږه ۴ ملیارد امریکایی ډالر اټکل شوی دی؛ د اټکلونو له مخی په ۲۰۰۰ کال کی ۴،۳ ملیون سپکی وسلی تولید شوی دی (...) چی د سړی جګړی د کلونو په پرتله په سلو کی ۳۰ کموالی راغلی دی.»

«په داسی حال کی چی د سپکو وسلو لپاره غوښتنی وار په وار کمیږی، خو داسی ښکاری چی په بازارونو کی د هغو عرضه د زیاتیدو په حال کی ده. تولیدونکی شرکتونو په تیرو ۲۰ کلونو کی دری برابره زیات شوی دی (په ۱۹۸۰ کلونو کی له ۱۹۶ کارخانو څخه په اوسنی وخت کی ۶۰۰ ته لوړ شوی).»

(...) د نویو شرکتونو رامینځ ته کیدل او د سپکو وسلو د تولیدونکو هیوادونو زیاتیدو او د هغو کسانو د شته والی سره چی په هرچا او هری چیری په هرقیمت وسلی خرڅوی، دا ټول دا معنی لری چی استبدادی حکومتونه، غیر دولتی لوبغاړی تروریستان او جنایت کاران په آسانی سره کولای شی چی نوی، پیچلی او خطرلرونکی وسلی لاس ته راوړی. په همدی وجه پر سپکو وسلو باندی د دولتی کنترول ټینګول د نړیوال امنیت لپاره په یوی مهمی موضوع بدل شوی ده.

سرچینه: د سپکو وسلو ارزونه، ۲۰۰۱، د اکسفورد خپرونی

۸۰ - چوکاټ

د کوچنیو او سپکو وسلو د غیر قانونی تجارت پرضد د ملګرو ملتونو د عمل پروګرام: د پارلمانی استازو لپاره د پام وړ موضوع

«د سپکو او کوچنیو وسلو د غیر قانونی تجارت د مخنیوی، د هغه پرضد د مبارزی او د هغه د له مینځه وړو لپاره (SALW)، د سپکو او کوچنیو وسلو د غیرقانونی تجارت په هکله د جولای په میاشت کی د ملګرو ملتونو د ۲۰۰۱ کال د نیویارک په یو کنفرانس کی ګډون کونکو دولتونو په ملی، سیمه ایز او نړیواله سویه په یو لړ اقداماتو لاس پوری کړ. د نورو تر څنګ دغه لاندی د یادونی وړ دی:

په ملی سطح

- د مناسبو قوانینو د نشتوالی په صورت کی په قضایی ساحه کی هغه قوانین، مقررات او

چالچلندونه وضع کړی تر څو د سپکو او کوچنیو وسلو په غیر قانونی تجارت، وارداتو، صادراتو، ترانزیت یا لیږدولو باندی اغیزمن کنترول ټینګ شی.

- هغه افراد او ډلی چی د سپکو او کوچنیو وسلو په غیر قانونی تولید، تجارت، ساتنه، لیږدونه، ملکیت، پانګه ایښودنه او تدارکاتو کی لاس لری، باید وپیژندل شی او د ملی قوانینو له مخی دی د هغو پر ضد قانونی چالچلند وشی؛
- ډاډ پیدا کړی چی د سپکو او کوچنیو وسلو قانونی تولیدونکی شرکتونه د دغو وسلو د تولید په وخت کی په هر یوه باندی د پیژندلو لپاره خپله ځانګړی مارکه وهی؛
- ډاډ پیدا کړی چی د خپلو قوانینو له مخی، د سپکو او کوچنیو وسلو د تولید، موجودی او لیږدولو دقیق او هراړخیز ثبت د یوی اوږدی مودی پر مخ سرته رسول کیږی؛
- ډاد پیدا کړی چی کوچنیو او سپکو وسلو د ساتنی او صادراتو مسؤلیت یواځی د حکومت په غاړه دی او د دغو وسلو د څارنی لپاره په اغیزمنو اقداماتو لاس پوری کیږی؛
- د سپکو او کوچنیو وسلو د صادراتو او ترانزیت د اغیزمن کنترول لپاره چی په هغه کی «د وروستی استهلاک کونکی» رښتینی او اعتباری تصدیق هم شامل دی، له اغیزمنو قوانینو، مقرراتو او اداری چالچلندونو څخه کار واخلی؛
- د سپکو او کوچنیو وسلو د صادراتو لپاره د دولتونو د حق په وړاندی له تعصب څخه پرته، د هغو وسلو لومړی صادرونکی ته د وسلو له لیږدولو څخه مخکی له دوو اړخیزو موافقو څخه خبر ورکړی؛
- د هغو افرادو د فعالیتونو د کنترول لپاره چی د سپکو او کوچنیو وسلو د دلالی په برخه کی بوخت دی، ملی قوانین او یا اداری مقررات وضع کړی؛
- د هر هغه فعالیت پرضد چی د امنیت د شورا بندیزونو څخه سرغړونه وکړی، په مناسبو اقداماتو لاس پوری کړی؛
- ډاډ پیدا کړی، کوچنی او سپکی وسلی چی مصادره شوی یا نیولی او یا ټولی شوی دی، له مینځه وړلی کیږی؛
- ډاډ پیدا کړی چی وسلوال ځواکونه، پولیس او یا هر هغه څوک چی قانونا اجازه لری سپکی او کوچنی وسلی په اختیار کی ولری، د وسلو د ساتنی او پالنی لپاره سم او دقیق معیارونه او چلندونه مراعاتوی؛
- د امکان په صورت کی د بی وسلی کولو، پوځی تحرکاتو د پای ته رسولو او په ټولنه کی د بی وسلی شویو کسانو د ادغام لپاره په لازمو پروګرامونو لاس پوری کړی؛
- او د هغو ماشومانو اړتیاوو ته چی په وسلوالو نښتو کی تاوانی شوی دی، ځانګړی پاملرنه وکړی.

سرچینه: د ملګرو ملتونو د بی وسلی کولو اداره،
وب سایټ ۲۰۰۲:,http://www.un.org/Depts/dda

د وسلو د صادراتو د کنترول په لارو چارو کی شفافیت او حساب ورکونه چی د سړی جګړی د یاد شویو نتایجو سره یی شدت پیدا کړی په ډیرو هیوادونو کی د هغه څه په هکله چی پارلمانونه باید څه وکړی او یا څه کولای شی، د بحث په مهمی موضوع بدله شوی ده.

۸۱ چوکاټ د اروپا د اتحادیی د غړو له خوا د سرته رسول شویو اقداماتو ځینی بیلګی ښکاره کوی. د شفافیت او ځواب ورکونی په نسبت د خبرتیا د زیاتوالی سره په نوموړو هیوادونو کی د وسلو پر صادراتو باندی د پارلمانونو د پام وړ څارنی د ښه کیدو سبب شوی ده، خو اصلی هدف ته تر رسیدو پوری لا ډیره لاره پاتی ده.

۸۱- چوکاټ
د وسلود صادراتو په کنترول کی د پارلمان نقش: د اروپا د اتحادیی په غړو هیوادونو کی شفافیت او ځواب ورکونه

اطریش: په اطریش کی د قوانینو له مخی د پارلمان په وړاندی د معلوماتو د وړاندی کولو یا بربنډولو لپاره احکام نه دی ایښودل شوی.

بلجیم: په ۱۹۹۱ کال د یو تصویب شوی قانون له مخی حکومت مکلف دی چی د وسلو د لیږدولو په هکله پارلمان ته هر کال رپوټ ورکړی. البته قانون په دقیقه توګه دا نه بیانوی چی څوک چاته د وسلو د صادراتو جواز ورکولای شی. دا یو ډیر مهم امر دی، ځکه صادرات باید د اروپا د اتحادیی مقررات مات نه کړی.

دنمارک: په خپل قانون کی داسی احکام نه لری چی پارلمان دی د وسلو په صادراتو باندی بحث وکړی او نه په دی موضوع کی د دیموکراتیکی څارنی لپاره مقررات ټاکل شوی. خو د عامه فشار د زیاتیدو څخه وروسته د عدلیی وزیر هڅه کوی چی د وسلو د صادراتو په هکله یو لومړنی رپوټ خپور کړی، کوم چی په هغه کی د صادراتو کنترول، د صادراتو ارزښت او هغه هیواد ته چی وسلی استولی کیږی، شامل دی.

فنلند: د اروپا د اتحادیی د چالچلند د لارښوونو سره سم، د دفاع وزارت تر اوسه پوری د دفاعی صادراتو د موادو په هکله دوه کلنی رپوټونه خپاره کړی دی. دا رپوټونه د شفافیت د خوندی ساتنی لپاره هراړخیز ګڼل کیږی. خو سره له دی د وسلو د لیږدولو په هکله پارلمانی بحث وجود نه لری.

فرانسه: د فرانسی پارلمان وار په وار له خپل حکومت څخه دا غوښتنی زیاتی کړی چی د وسلو د صادراتو په هکله په خپل کلنی رپوټ کی نور هم تفصیلات ورکړی او ځینو موضوعاتو باندی رڼا واچوی، لکه د سپکو وسلو، پولیسی او امنیتی وسیلو، د دوه ګونی استعمال لپاره وسیلی او د ټولو پوځی همکاریو په هکله. سربیره پر دی پارلمان غوښتنه کوی چی په دی هکله د هغه په دننه کی زیات بحثونه وشی.

آلمان: د وسلو د صادراتو په هکله لومړی رپوټ په ۲۰۰۰ کال چاپ شو، انتظار کیږی چی پارلمانی کمیټی به په راتلونکی رپوټ باندی غور وکړی: د دفاع، بهرنیو چارو، تجارت او احتمالا هم د بشر د حقوقو کمیټی. د پارلمان نقش به د هغه څه په هکله چی حکومت صادر کړی دقیقی پلټنی پوری محدود کړای شی.

یونان: داسی یو میکانیزم وجود نه لری چی د وسلو د صادراتو د اجازی په هکله دی پارلمان ته یا عامه خلکو ته کوم رپوټ ورکړای شی. یواځنی رسمی معلومات هغه دی چی د ملګرو ملتونو له خوا د متعارفو وسلو د ثبت په هکله وړاندی کیږی.

آیرلند: د آیرلند په قانون کی داسی احکام نه شته چی حکومت د وسلو د صادراتو په هکله رپوټ خپرولو لپاره مکلف کړی. خو د اروپا د چالچلند د لارښوونو له مخی، د هغه د بهرنیو چارو وزارت تر ۲۰۰۲ کال پوری دوه کلنی رپوټونه وړاندی کړی دی. د پارلمان په دننه کی یو دود د ودی په حال کی دی چی پارلمانی غړی د وسلو د صادراتو د جواز په اړه وزیرانو ته پوښتنی وړاندی کړی.

ایتالیا: حکومت مکلف دی چی د دفاعی وسیلو د وارداتو، صادراتو، لیږدولو او ترانزیت په اړوند پارلمان ته رپوټ وړاندی کړی. دا مسأله د ۱۹۹۰ کال د قانون له مخی سرته رسول کیږی چی د یو تفصیلی رپوټ غوښتنه کوی. خو پارلمان د صادراتو په پلټنه کی کوم رسمی نقش نه لری.

لوکزامبورګ: په دغه هیواد د وسلو کوم مهم صنعت وجود نه لری او نه په دی اړه د ځواب ورکونی کوم سیستم.

هالند: د وسلو د صادراتو په هکله لومړی هراړخیز رپوټ د ۱۹۹۸ کال د اکتوبر په میاشت کی خپور شو. د هالند د وسلو په صادراتو کی معمول دا دی چی پارلمان په غیر رسمی توګه له صادراتو څخه مخکی په یوی ژوری پلټنی لاس پوری کوی: حکومت په پټه توګه د پارلمان دفاعی کمیسیون ته د ټولو اضافی وسلو د پلورلو په هکله خبرتیا ورکوی.

پرتګال: د ۱۹۹۸ کال د رپوټ له خپرولو څخه مخکی داسی قانونی احکام موجود نه ؤ چی پارلمان د

وسلو د صادراتو د جواز د تصمیم په هکله په پلټنه لاس پوري کړي. همداراز په دې اړه د پارلماني بحث لپاره هم امکانات نه شته. خو پارلماني استازي کولای شي چې د د وسلو د صادراتو له اجازې ورکولو څخه وروسته په دې اړه پوښتني وکړي.
هسپانیا: یو رپوټ په ۱۹۹۸ کال کې خپور شو. د وسلو د صادراتو په هکله مخکې له مخکی هیڅ ډول پلټنه وجود نه لري. په دې برخه کې یواځې د پارلمان محرمه کمیټه برخه لري. د پارلمان په دننه کې اوس بحثونه د پراخیدو او ودې په حال کې دي.
سویډن: لومړنی رپوټ په ۱۹۸۴ کال کې خپور شو چې په هغه کې پارلمان د پوځي وسیلو د صادراتو په هکله یو مشورتي بورډ وټاکه چې د نورو اروپایي هیوادونو لپاره د لار نښانه وګرځیده. پارلمان پر دغه رپوټ باندې هر کال بحث او خبرې کوي.
بریتانیا: د بریتانیا د وسلو د صادراتو رپوټ ورکونه دټولو څخه له ډیر ښه شفافیت څخه برخه منه ده. په ۱۹۹۹ کال د لومړي رپوټ له خپریدو څخه را په دې خوا د دفاع، بهرنیو چارو، نړیوالو پراختیاوو او تجارت او د صنایعو د وزارتونو له خوا یوه ګډه کمیټه جوړه شوه. دغه کمیټه د عوامو مجلس ته رپوټ ورکوي او صلاحیت لري چې د وسلو صادرات وڅاري. سرچینه: www.saferworld.co.uk; 2000

پارلماني تخصص

څرنګه چې مخکې یادونه وشوه چې د دې ډاډیني لپاره چې پارلمان د وسلو د تجارت او لیږدولو په پروسه باندې پراخه څارنه لري، پارلماني تخصص خورا اهمیت لري، د مسلکی توان نه درلودل یا کموالی هغه یو مهم دلیل دی چې په تصمیم نیولو کی د محرمتوب لامل ګرځي. د پارلماني غړو روزل، بیا په خاصه توګه د صلاحیت لرونکو کمیسیونونو د غړو، یو ضروري امر دی. همداراز په ځیني تخصصونو، لکه د وسلو تجارت، تدارکاتي اندول، عملیاتي څیړنی، د تجهیزاتو منجمنت، د قیمتونو او وسیلو کنترول او داسې نورو کې د پارلماني کارکونکو روزل د کارپوهانو د یو چوکاټ په جوړیدو کې مرسته کوي، هغه چې په پارلمان کې د دفاعي کمیټو پوښتنو ته ځواب ورکولای شي. سر بیره پر دې د امنیتي برخي د تصمیم نیوني په مختلفو اړخونو باندې د یو معلوماتي سیستم جوړول د پارلمان دفاعي کمیټي په دې توانوي چې له اجراییه او پوځ څخه د تصمیمونو د څارنې او کتنې لپاره د اړوندو معلوماتو غوښتنه وکړي.

هغه څه چې تاسې د پارلمان د استازي په توګه سرته رسولای شي **د وسلو پر تجارت باندې څارنه** • هڅه وکړئ چې د وسلو نړیوال تجارت د پارلمان د کار د مهمو موضوعاتو څخه وګرځي. دهغو سپارښتنو د عملي کولو لپاره لاره اواره کړئ چې په ۸۰ چوکاټ کې «**د کوچنیو او سپکو وسلو د غیر قانوني تجارت پرضد د ملګرو ملتونو د عمل پروګرام: د پارلماني استازو لپاره د پام وړ موضوع**» بیان شوي دي. • ځېل دولت وهڅوئ چې د دغو لاندو مسألو په نسبت ژمنه ولري او هغه مراعات کړي: - د متعارفو یا ساده وسلو په اړه د ملګروملتونو له خوا د وسلو د ثبت کولو په موخه د رپوټ ورکوني غوښتنې؛ - د پوځي لګښت په هکله د رپوټ ورکوني لپاره د ملګرو ملتونو معیاري امکانات؛ د متعارفو وسلو په اړه اړوند سیمه ایز تړونونه.

د وسلو د تجارت په هکله ملي پالیسي

- ډاډ پیدا کړي چې د وسلو د پلورلو په هکله ملي پالیسي نوې وي او ډاډه شي چې په موقع سره د تصویب لپاره پارلمان ته وړاندې کیږي.
- ډاډ پیدا کړي چې داسې یو میکانیزم جوړیږي چې حکومت مکلفوي ترڅو پارلمان ته د وسلو د تجارت په هکله رپوټ ورکړي.

د وسلو بندیز

- ډاډ پیدا کړي چې د وسلو د بندیزونو اړوند مسألې په پارلمان کې د هغو د اړوندتوب او اغیزمنتوب په پام کې نیولو سره تر بحث لاندې نیول کیږي.
- په پارلمان کې د «سختو او دقیقو بندیزونو» په هکله بحث ته رواج ورکړي، خصوصا هغه ټکي چې په ۷۷ چوکاټ کې یاد شویدي، په پام کې ونیسي.
- له حکومت څخه په ټینګه توګه غوښتنه وکړي چې د وسلو بندیز ته درناوی ولري او له هغو څخه د سرغړونې په صورت کې ځینې سزاوې په پام کې ونیسي.

اضافي وسلې

- هڅه وکړي چې پارلمان او صلاحیت لرونکې کمیسیونونه چې ګمرګي مسألو سره یې اړوند دي، اضافي وسلو ته ځانګړې پاملرنه وکړي او د لاندو حالاتو د مخنیوي او کنترول لپاره په ځینې اقداماتو لاس پورې کړي:
  - ستاسو له هیواد څخه یا د هغه له لارې د اضافي وسلو لیږدول؛
  - د اضافي وسلو هر ډول تدارکات.
- له حکومت څخه وغواړي چې د اضافي وسلو په فهرست کولو او یا له مینځه وړلو کې ونډه واخلي.
- بیاهم له حکومت څخه وغواړي چې د هغو شرکتونو پیژندنه وکړي چې د اضافي وسلو په لیږدولو کې نقش لري او د هغوی فعالیتونه تر کنترول لاندې ونیسي.

سپکې یا کوچنۍ وسلې

- ډاډ پیدا کړي چې پارلمان یا اړوند کمسیون د سپکو وسلو د ملي تولید او پلورلو په هکله هرکال هراخیز معلومات لاس ته راوړي. غوښتنه وکړي چې کلنۍ رپوټ کې د هغو شرکتونو د فعالیتونو په هکله دقیق معلومات موجود وي.
- ډاډ پیدا کړي چې د سپکو یا کوچنیو وسلو پلورل چې ملي تولید دي د هغو معیارونو سره سمون لري چې د دې رسالې په همدې فصل کې پرې ټینګار وشو.

بين الپارلمانی اتحاديه څه ډول سازمان دی؟

بين الپارلمانی اتحاديه (IPU) چی په ۱۹۸۹ کال کی تأسيس شوه، د خپلواکمنو دولتونو د پارلمانونو سازمان دی. په ملګرو ملتونو کی د نوی څارونکی موقف د لاس ته راوړنی سره دغه سازمان په نړيوال ډګر کی د يو پارلمانی بُعد د پرانيستلو او د خبرواترو په نړيواله پروسه کی د منتخبو استازو د غږ د اوچتولو په موخه يو بل ګام واخيست.

د ۲۰۰۳ کال تر جنوری پوری د نړی ۱۴۴ پارلمانونه د بين الپارلمانی اتحاديی غړی وګرځيدل. د پارلمانی ديالوګ او عمل د مرجع په توګه دغه سازمان د نړی پارلمانونو سره جرګه کوی تر څو:

- د نړيوال مينی وړ او پام وړ مسألو باندی غور وکړی،
- د پارلمانی استازو د بشری حقوقو په دفاع او خوندی ساتلو کی ونډه واخلی،
- په ټوله نړی کی د ولسونو د استازيتوب په ټيکښت کی مرسته وکړی.

د سولی او امنيت پوری اړوند مسألی د بين الپارلمانی اتحاديی لپاره تل د اهميت وړ دی. په ډيری حالاتو کی د هغی اتحاديی دايمی غړی د بی وسلی کولو، تحريماتو، نړيوالو بنديزونو، نړيوالی جنايی محکمی او تروريزم په شمول په امنيتی موضوعاتو کی په عمل لاس پوری کوی. هغی اتحاديی په ۱۹۹۴ کال کی د نړيوال بشری قانونی ته د درناوی په موخه يو څانګړی کميته جوړه کړه. نوموړی کميتی د سره صليب د نړيوالی کميتی په همکاری په ۱۹۹۹ کال کی د بشری نړيوال قانون ته د درناوی په هکله د پارلمانی استازو لپاره يو لارښود کتاب خپور کړ.

بين الپارلمانی اتحاديی همداراز تل مينه درلودلی چی د شخړو او کش کړپونو د کمولو او حل کولو لپاره د خبرو اترو له لاری مرسته وکړی. د بين الپارلمانی اتحاديی غونډی د ديالوګ او د کړکيچونو د شنډولو او يو بل باندی د اعتماد د رامنځ ته کولو لپاره موقع برابروی. دغه اتحاديه همداراز په منځنی ختيځ کی د کړکيچ د يو خوښی وړ حل د رامنځ ته کيدو په موخه يوه پارلمانی کميته او د قبرس په دواړو برخو کی د موجودو سياسی ګوندونو تر منځ د ديالوګ د پياوړی کولو لپاره يو مينځګړی ډله لری. بين الپارلمانی اتحاديه همداراز په مديترانه کی د امنيت او همکاری د غښتل کولو لپاره يو ځانګړی ميکانيزم هم لری.

په ملګرو ملتونو کی د بين الپارلمانی اتحاديی د څارونکی دايمی دفتر
Inter-Parliamentary Union
220 East 42nd Street
Suite 3102
New York, N.Y. 10017
USA
Tel: (212) 557 58 80
Fax: (212) 557 39 54
Website: www.ipu.org

د بين الپارلمانی اتحاديی مقّر
Inter- Parliamentary Union
Chemin du pommier 5
Case Postale 330
CH-1218 Grand Saconnex, Geneva
Switzerland
Tel: 41 22 919 41 50
Fax: 41 22 9919 41 60
E-mail: postbox@mail.ipu.org
E-mail:ny-office@mail.ipu.o

د وسلوالو ځواکونو د دموکراتيک کنترول لپاره د جينوا مرکز (DCAF)

په تيره لسيزه کې د پرمختګ سره سره، د پوځي ـ ملکي اړيکو د ديموکراتيک بدلون او منجمنت د ډيرو دولتونو لپاره د يوې سترې ننګونې په توګه پاتې دی. دغه مقوله په خاصه توګه د هغو هيوادونو په برخه کې چې د ديموکراسۍ په لور په انتقالي دوره کې دي او جګړه ځپلو يا له جګړو څخه وروسته هيوادونو په برخه کې صدق کوي. وسلوال او نيمه پوځي ځواکونه، پوليس، سرحدي محافظين او داسې نور امنيتي جوړښتونه په ډيرو هيوادونو کې لا تراوسه مهمو لوبغاړو په توګه پاتې دي. ډير وخت د هغوی چالچلند داسې دی، لکه چې «دولت د دولت په دننه کې» وي، پر محددو منابعو باندې درروند پېتي ګرځي، ديموکراتيکي پروسې ته خنډ پيدا کوي او په ملي او نړيواله سويه کش کړپونو ته لمسون کوي. نو په دې وجه دا خبره د ډيرو له خوا منل شوې ده چې د داسې ځواکونو د ديموکراتيک او ملکي کنترول د نښتو د مخنيوی، د سولې اود ديموکراسۍ د پرمختګ او د ټولنيزـ اقتصادي ثبات لپاره مهمه لاره چاره ده.

د وسلوالو ځواکونو د جوړښت د ديموکراتيک او ملکي کنترول پياوړی کول د نړيوالې ټولنې په اجنداء کې د پاليسۍ يوه مهمه موضوع ګرځيدلې ده. د دغه عمومي او مثبتې ليږدونې سره د يوې عملي مرستې په موخه د ۲۰۰۰ کال د اکتوبر په مياشت کې د سويس حکومت د خپل دفاع وزارت، ملکي ساتنې، سپورتونو او بهرنيو چارو د وزارت په ګډ نوښت سره د وسلوالو ځواکونو د ديموکراتيګ کنترول لپاره د جينوا مرکز (DCAF) تأسيس کړ.

ماموريت

دغه مرکز دولتونه او غير حکومتي مؤسسې د وسلوالو او امنيتي ځواکونو د ديموکراتيک او ملکي کنترول د پياوړی کولو په مقصد دهغوی هڅې تشويقوي او له هغو څخه ملاتړ کوي او په دې ساحه کې نړيوالې همکاری پراخوي، د دغه مرکز پام په لومړی سر کې د اروپا ـ اتلانتيک سيمې ته اړول شوی دی.

د دغو هدفونو د پلې کولو لپاره دغه مرکز:

- **د معلوماتو په راټولولو، څيړنو او په شبکه يي فعاليتونو لاس پوری کوي** ترڅو ستونزی وپيژني، لاس ته راغلي تجربې په کار واچوي او د وسلوالو ځواکونو او ملکي ـ پوځي اړيکو د ديموکراتيک کنترول په ساحه کې د غوره چالچلندونو وړانديز وکړي؛
- **خپل تخصص او مرسته** ټولو علاقمندو اړخونو ته وړاندې کړي، په خاصه توګه حکومتونو، پارلمانونو، پوځي چارواکو، نړيوالو سازمانونو، غير حکومتي مؤسسو او اکاډميکو کړيو ته.

DCAF له اړوندو کورنۍ چارواکو، نړيوالو او غير حکومتي سازمانونو،علمي مؤسسو او ځانګړو کارپوهانو سره له نژدې همکاری کوي. **DCAF** په خپل عملياتي او تحليلي کار کې د۴۲ حکومتونو چې په مؤسسې شورا کې استازيتوب لري او همداراز په نړيوال مشورتي بورډ کې د څه ناڅه ۵۰ نويو کارپوهانو، په خپل فکري نهاد او د خپلو کاري ډلو په ملاتړ تکيه کوي. دغه مرکز له يو شمير څيړنيزو انستيتوتونو او څو نړيوالو سازمانونو او بين الپارلماني عمومي غونډو سره د ملګرتيا يا د همکاری موافقې تړلی دی.

د کار پروګرام

د دې لپاره چې د وسلوالو ځواکونود دیموکراتیک کنترول مشخصو عنوانو ته پاملرنه وشي، DCAF ۱۲ فعال کاري ګروپونه جوړ کړي او یا د جوړولو په پروسه کې دي چې دغه لاندې موضوعات تر غور او کتنې لاندې نیسي:
د امنیتي برخې اصلاحات؛ د وسلوالو ځواکونو پارلماني څارنه؛ د وسلوالو ځواکونو د دیموکراتیک کنټرول قانوني اړخ؛ په دفاعي بودجه او د وسلو په تدارکاتو کې د شفافیت رامینځ ته کول؛ د پولیسو او نوروغیرو پوځي امنیتي ځواکونو دیموکراتیک کنترول؛ ملکي ـ پوځي اړیکې کله چې یو په بل باندې واړول شي او د قواوو کمول؛ پوځ او ټولنه؛ د مدني ټولني جوړول؛ له پوځي نښتو څخه وروسته دوره کې ملکي ـ پوځي اړیکې؛ د وسلوالو ځواکونو د دیموکراتیک کنترول لپاره د بریالیتوب یا ناکامۍ معیارونه؛ د افریقا په اړه ملکي ـ پوځي اړیکې. پلان جوړونه، منجمنت او د کاري ډلو همغږي د دغه مرکز د فکري زیرمتون په زړه کې ځای لري.

د وسلوالو ځواکونو د دیموکراتیک کنترول لپاره د جینوا مرکز خپل تخصصي خدمتونه د دو اړخیزو یا څو اړخیزو په سطح وړاندې کوي او همدارا ز د عامه خلکو مینې وړ مسألو ته هم پام اړوي. د امنیتي برخې د اصلاحاتو او د وسلوالو ځواکونو د پارلماني څارنې په ساحو کې یو شمیر دوه اړخیزې پروژې د جنوب ختیځې او ختیځې اروپا په دولتونو کې لاس لاندې نیولي شوي دي. په څو اړخیز سطح کې DCAF د جنوب ختیځې اروپا او په اروپا کې د امنیت او همکارۍ د کنفرانس لپاره د ثبات د تړون د کار په چوکاټ کې یو شمیر پروژې پلي کړې دي. دغه مرکز په منظمه توګه د رسالو په خپرولو، د کنفرانسونو په دایرولو، د ورکشاپونو په جوړولو او داسې نورو محافلو په دایرولو لاس پورې کوي. د خپلې وب سایټ (http://www.dcaf) په شمول دغه مرکز خپل پام وړ مخا طبینو او عامو خلکو ته د رسیدو په موخه له معلوماتي تکنولوژۍ څخه کار اخلي.

تشکیلات او بودجه

د وسلوالو ځواکونو د کنترول لپاره د جینوا مرکز یو نړیوال بنسټ دی چې د سویس د قانون له مخې عمل کوي. د دغه مرکز په مؤسسي شورا کې * ۴۲ حکومتونه استازیتوب لري. نړیوال مشورتي بورد چې په دفاعي او امنیتي موضوعاتو کې د نړۍ له ډیرو مخکښو کارپوهانو څخه جوړ شوی دی د دغه مرکز رییس ته په ټولو ستراتیژیکي موضوعاتو کې سلا مشوري ورکوي. DCAF کې څه ناڅه ۴۰ کار پوهان په کار بوخت دي چې د نړۍ له ۲۳ ولسونو څخه دي، هغوی په څلورو څانګو کې ویشل شوي دي: فکري نهاد، ټولنیز پروګرامونه، معلوماتي سرچینې او اداره.

د DCAF بودجه د سویس د دفاع وزارت، ملکي ساتني او سپورتونو له خوا ورکول کیږي چې په ۲۰۰۲ کال اته ملیون سویسي فرانک اټکل شوی وه. د دغه مرکز بل ستر بودجوي سرچینه د سویس د

---

1. البانیا،ارمنستان، اطریش، آزربایجان، سپینه روسیه، بوزنیا ـ هرزګووینا، بلغاریا، کوټ د ووی، کرواتیا، جمهوریت چک، دنمارک، استونیا، فنلند، فرانسه،ګرجستان، آلمان، یونان، هنګری، آیرلند، ایتالیا، لاتویا، لیتوانیا، مولداویا، هالند، نایجریا، ناروی، پولند، پرتګال، رومانیا، فیدراسیون روسیه، صربستان و مونتینګرو، جمهوریت سلواک، سلوانیا، افریقای جنوبی، اسپانیه، سویدن، سویس، مقدونیه، اوکراین، انګلستان، ایالات متحده امریکا و کانتون جینوا.

بهرنيو چارو وزارت دی. ځينی غړی هيوادونه **DCAF** سره د کارکونکو غړو له استولو يا د مرکز په مشخص فعاليتونو کی له ونډی اخيستلو سره مرسته کوی.

اړيکه

د زياتو معلوماتو لپاره دغی پتی سره اړيکه ونيسی:

Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF)
Rue de Chantepoulet 11, P.O.Box 1360, CH-1211 Geneva 1 Switzerland
Tel: 41 (22) 741-7700; Fax: 41 (22) 741-7705
E-mail: info@dcaf.ch; Website: www.dcaf.ch

د دی کتاب ټول حقوق خوندي دي. د وسلوالو ځواکونو د دیموکراتیک کنترول لپاره د جینوا د مرکزیا بین الپارلمانی اتحادیی له خوښی څخه پرته د دی کتاب د هیڅ برخي خپرول او همدا راز په یو حافظوی سیستم کی دهغی ساتل، لیږدول، کاپی کول او ثبتول څه په الترونیکی او یا میکانیکی توګه منع دی. د دی رسالی د توزیع لپاره یوائی په دی شرط اجازه ورکول کیږي چی د سوداګری، پلورلو او پیریدلو، کرایه او یا داسی نورو ګټو اخیستلو په موخه نه وی. همداراز د خپرونکي د مخکی له مخکی خوښي څخه پرته د رسالی خپرول او یا د راتلونکی خپرونکي له خوا د هغی په محتوا کی بدلون راوستل او یا د کومی ضمیمی د زیاتولو اجازه نه شته.

ISBN
ISBN

پر امنیتی برخی پارلمانی څارنه
اصول،میکانیزمونه او چالچلندونه

خپرونکی
بین الپارلمانی اتحادیه او د وسلوالو ځواکونو د دیموکراتیک کنترول لپاره د جینوا مرکز

مؤلفین
هانس بورن (Hans Born)، هالند
فیلیپ فلوری (Philipp Fluri)، سویس
او اندرز بی جانسن (Anders B Johnsson)، سویدن

سرمؤلف
هانس بورن (Hans Born)،هالند

پښتو ژباړه
عبدالباری حکیم

مصحح
خالد صدیقی